ACADEMIA
DE ŞTIINŢE
SOCIALE
ŞI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

12

TOMUL 28 1975

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

Preţul unui abonament este de 120 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.
Revistele se mai pot procura (direct sau prin poştă) şi prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI", Calea Victoriei nr. 125.

La revue „REVISTA DE ISTORIE" paraît 12 fois par an. Toutes les commandes extérieures pour les ouvrages parus aux Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie seront adressées à ILEXIM — Service Export-Import Presse, PO Box 2001, Calea Griviţei no. 64—66, Bucarest, Office postal 12; Roumanie.
En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Începînd din ianuarie 1974, „Studii. Revistă de istorie" apare în continuare cu titlul de „Revista de istorie".

Adresa redacţiei:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
Bucureşti, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 28, 1975, NR. 12

SUMAR

ANUL INTERNAȚIONAL AL FEMEII

CONSULTAȚII ÎN SPRIJINUL PARTICIPANȚILOR LA ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO-IDEOLOGIC DE PARTID

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

„REVISTA DE ISTORIE". Tom 28, nr. 12. p. 1793—1984, 1975

REVISTA DE ISTORIE

TOME 28, 1975, N° 12

SOMMAIRE

„REVISTA DE ISTORIE", Tom 28, nr. 12, p. 1793—1984, 1975

COMPTES RENDUS

REVUE DES REVUES

NOTES

PARTINITATEA – OBIECTIVUL CENTRAL AL ACTIVITĂŢII NOASTRE DE CERCETARE, SCRIERE ŞI DIFUZARE A CUNOŞTINŢELOR DE ISTORIE

Ştiinţa istorică marxist-leninistă este înarmată — după cum prea bine se ştie — cu cea mai înaintată metodologie care şi-a descoperit şi-şi descoperă permanent noi şi noi sensuri şi superiorităţi. Baza acestei metodologii o constituie materialismul dialectic şi istoric, teoria socialismului ştiinţific, economia politică marxistă. Această bază foarte complexă şi preţioasă a oferit şi oferă cercetătorilor istoriei o cheie de nădejde spre cunoaşterea legităţilor procesului istoric. De aici au decurs şi decurg şi succesele cu totul evidente ale ştiinţei istorice marxist-leniniste din ţara noastră, marea forţă de influenţă asupra spiritelor, care a fost şi este proprie celor mai proeminente realizări istoriografice.

Este, de asemenea, bine cunoscut adevărul evident, că făurirea ştiinţei istorice marxiste româneşti deşi nu s-a produs dintr-o dată (a fost doar un proces, care, în mod inevitabil, s-a desfăşurat în timp), dezvoltarea ei a avut loc pe baza metodologiei marxist-leniniste, pe baza principiilor ei fundamentale ca spiritul partinic, istorismul, obiectivitatea ştiinţifică. Este cu totul altceva faptul că imensele posibilităţi ale acestei metodologii, din diferite motive, nu s-au realizat întotdeauna cu suficientă eficienţă în creaţia anumitor cercetători, că dezvoltarea şi îmbogăţirea metodei cunoaşterii istorice s-a produs inegal, în diferite perioade.

Se cuvine a fi subliniat, de asemenea, adevărul conform căruia unele probleme ale metodologiei ştiinţei istorice marxiste au fost abordate şi rezolvate la noi, într-un anumit mod, şi înainte de 23 August 1944, ceea ce a fost spre binele istoriografiei noastre noi, care nu a pornit de pe un loc gol.

Marxism-leninismul, precum se ştie, n-a tolerat şi nu tolerează stagnarea, rutina, dogmatismul. Spiritul său creator a impulsionat şi impulsionează permanent noi căutări, ridicarea şi rezolvarea unor probleme noi, îmbogăţirea teoriei revoluţionare. Mai ales în zilele noastre în care practica socială şi revoluţionară a devenit deosebit de dinamică şi greu de cuprins în gîndire şi în expresii teoretice imediate, necesitatea unor cercetări consistente în domeniul istoriei este cu atît mai mare. Prin asemenea cercetări consistente se explică, de altfel, temeinicia salturilor calitative şi cantitative pe care le-am înregistrat în ultimul timp pe plan istoriografic [1].

---

[1] N-am vrea decît să folosim prilejul pentru a sublinia că volumul de bibliografie istorică românească dedicat Congresului Internaţional de istorie desfăşurat în vara acestui an la San Francisco impresionează pe oricine atît prin numărul lucrărilor de istorie publicate din anul 1969 încoace, dar mai ales prin calitatea contribuţiilor aduse la mai buna cunoaştere a întregii noastre istorii.

„REVISTA DE ISTORIE". Tom. 28 nr. 12 p. 1797 – 1803, 1975.

În acest context principiul partinității istoriei — principiu la care am ținut, ținem și vom ține atît de mult — și-a jucat și își joacă pe deplin rolul de dinamizator al activității istoriografice și de difuzare a cunoștințelor de istorie. Alegînd calea sigură a partinității istoriei, noi am opus și opunem abordării pragmatice, utilitariste, conjuncturiste a istoriei nu o falsă neutralitate sau o indiferență ipocrită, ci interesul sporit pentru cunoașterea adevărului științific și pentru servirea progresului, sarcină unitară, care constituie esența și sensul formei istorice a cunoașterii de sine a omenirii; extragerea experienței și învățarea din lecțiile trecutului mai îndepărtat sau mai apropiat de noi, lecții extrem de convingătoare în zbuciumata istorie a poporului român.

Avem în vedere, desigur, o abordare judicioasă de pe poziții de clasă a analizei și aprecierii evenimentelor istorice la care ne-a îndemnat și ne îndeamnă constant partidul nostru.

Mai ales în istorica etapă deschisă în urmă cu un deceniu de cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român — cea mai complexă, mai fertilă și mai bogată în realizări de tot felul din întreaga noastră evoluție bimilenară — grație strălucitoarei activități teoretice și practice desfășurată de partid, spiritului marxist-leninist creator în care cel mai iubit fiu al poporului român, Secretarul general al partidului nostru, Președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ne-a îndrumat pașii pe tărîm istoriografic, am reușit să înregistrăm nenumărați și temerari pași înainte. Ca să ne referim doar la cîteva exemple, poate și cele mai semnificative, am aminti indicațiile metodologice de cercetare și scriere a istoriei ce ne-au fost date de tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerile făcute la a 80-a aniversare a făuririi partidului politic al clasei noastre muncitoare [2], la a 45-a aniversare a creerii Partidului Comunist Român [3], ca și la recenta aniversare a 25 de ani de la înființarea Academiei „Ștefan Gheorghiu" [4].

În același cadru al orientărilor principiale ale marxism-leninismului creator înscriem totodată întreaga demonstrație magistrală *despre istorie* și *pentru istorie* cuprinsă în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, program adoptat de cel de-al XI-lea Congres al partidului.

Se află în cuprinsul tuturor acestor documente și al altora asemenea lor, o chemare plenară la cercetarea, scrierea și difuzarea cunoștințelor de istorie în concordanță cu cerințele majore ale partidului, ale obiectivității științifice, ale respectării adevărului istoric.

Și toate acestea corespund pe deplin cerințelor formulate de clasicii marxism-leninismului la adresa istoriei, cerințe pe care V. I. Lenin le sintetiza în dorința lui nestrămutată ca abordarea marxistă a fenomenelor

---

[2] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Edit. politică, București, 1974, p. 253—303.

[3] Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Edit. politică, 1966.

[4] Nicolae Ceaușescu, Cuvîntare la adunarea consacrată aniversării Academiei „Ștefan Gheorghiu", București, Edit. politică, 1975.

sociale să implice în sine, în mod obiectiv, spiritul partinic „care ne obligă ca la aprecierea unui eveniment să ne situăm în mod deschis şi făţiş pe punctul de vedere al unui anumit grup social" [5].

V. I. Lenin s-a ocupat cu multă insistenţă, după cum se ştie, de abordarea principiului partinităţii în domeniul ştiinţelor sociale în general. „Nici un om viu — scria el — nu poate să nu se situeze de partea unei clase sau alteia (dacă a înţeles relaţiile dintre ele), nu poate să nu se bucure de succesele clasei respective, nu poate să nu se întristeze de eşecurile ei, nu poate să nu fie revoltat împotriva celor care sînt ostili acestei clase, împotriva celor care împiedică dezvoltarea ei, prin răspîndirea unor concepţii înapoiate" [6]. Iată pentru ce — am zice noi — poziţia de clasă a istoricului şi a celor care activează în domeniul ştiinţelor sociale, în general, este *nu numai necesară dar şi hotărîtoare*. Negarea partinităţii duce în mod inevitabil la izolarea ştiinţei de viaţă.

Respectarea principiului partinităţii în istoriografia noastră a determinat şi determină ca, pe plan metodologic, spre deosebire de trecutul în unele cazuri nu prea îndepărtat, astăzi cercetarea şi predarea istoriei patriei să reuşească să trateze de pe coordonatele obiectivităţii ştiinţifice marxist-leniniste raporturile fundamentale: obiectiv-subiectiv, spontan-conştient, general - particular, naţional - internaţional, patriotism-internaţionalism. În acest fel, explicaţia logică a proceselor şi fenomenelor specifice trecutului patriei noastre apare ca o rezultantă firească a unui efort continuu al poporului, al maselor — adevăratele făuritoare ale istoriei de pe aceste meleaguri, ca şi de pretutindeni în lume.

Departe de a deveni absolutizanţi în aprecieri, am dori să ne referim în cele ce urmează şi la unele aspecte asupra cărora va trebui să mai medităm şi să acţionăm. Se ştie, de pildă, că în anii socialismului şi mai ales în ultimul deceniu s-a desfăşurat o acţiune binevenită de reconsiderare a valorii unor evenimente şi a contribuţiei unor personalităţi din trecut, inclusiv a unora legate prin multiple fire de cercurile înstărite ale societăţii. Pe acest tărîm al cercetării s-au obţinut şi o serie de rezultate pozitive, alături de care, în mod cu totul oportun, s-au semnalat adeseori, în spirit critic, şi unele scăderi, unele greşeli datorate superficialităţii — poate şi stîngăciei — unora din analizele întreprinse.

După cum este cunoscut partinitatea istoricilor marxişti, ataşamentul lor la cauza clasei muncitoare nu înseamnă nicidecum o atitudine nihilistă faţă de valorile trecutului, chiar faţă de acelea care au aparţinut claselor exploatatoare. Cercetătorii ştiinţifici marxişti au însă datoria să ţină seama de faptele şi datele particulare, concrete, folosindu-le în mod critic. În legătură cu acest aspect foarte important al problemei, orientările clare primite în repetate rînduri din partea partidului nostru ne-au deschis şi ne deschid un larg orizont de acţiune.

În această ordine de idei, s-ar cuveni să semnalăm faptul că, citind şi recitind multe din cărţile şi materialele de istorie, ce apar tot mai abundent în ultimii ani, încerci sentimentul că, dacă sub raportul cercetării concrete, factologice, s-au făcut pînă acum paşi uriaşi înainte, rămîne încă mult loc pentru dezvoltarea teoriei istoriei. Ai pealocuri impresia

---

[5] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 1, Edit. P.M.R., 1950, p. 402, 403.

[6] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P., 1955 p. 498—499.

chiar că se supraestimează unele fapte istorice — unele ce-i drept, importante, altele mai puţin importante — în detrimentul generalizării teoretice, în detrimentul înfăţişării ideilor în virtutea cărora s-a asigurat progresul istoric.

Documentele partidului nostru au asigurat de-a lungul anilor la modul principial o bună orientare metodologică a cercetării istoricilor marxişti din ţara noastră şi rezultatele n-au întîrziat să se arate. Tocmai de aceea, astăzi este de neimaginat că poate exista un istoric marxist care ar nega sau ar putea să nege necesitatea cercetării profunde frontale a problemelor de metodologie a ştiinţei istorice şi tocmai de aceea credem că metodologiei cercetării ar trebui să-i acorde istoricii înşişi atenţie în plus. Nu trebuie să insistăm prea mult asupra faptului că numai stăpînind bine această metodologie — cheia de nădejde spre cunoaşterea proceselor istorice —, rezultatul oricărei cercetări va fi de factură superioară, la nivelul marilor realizări obţinute de poporul nostru — astăzi şi mîine — pe drumul făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al înaintării spre comunism. „Interpretarea ştiinţifică obiectivă a evenimentelor social-politice în toată complexitatea lor — arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu — poate fi făcută numai în lumina materialismului dialectic şi istoric, cea mai înaltă concepţie despre lume şi viaţă. Pe această bază putem aprecia în mod just drumul lung şi greu străbătut de forţele revoluţionare şi progresiste ale poporului, evoluţia clasei muncitoare de la naştere şi pînă la transformarea ei în clasa conducătoare a societăţii, în principala forţă socială a naţiunii socialiste, glorioasa istorie a Partidului Comunist Român" [7].

Cerinţele tot mai mari ale vremurilor pe care le trăim, apariţia unor probleme noi, practica socială şi revoluţionară contemporană extrem de dinamică şi greu de cuprins în gîndire impun istoricului, cadrului didactic, propagandistului în general, sarcini multiple şi pline de răspundere. Faţă de magistralele indicaţii metodologice date istoricilor în repetate rînduri de către conducerea partidului, de către tovarăşul Nicolae Ceauşescu personal, nu s-a răspuns pînă în prezent — după cum s-a subliniat adeseori în publicistica de specialitate — în măsură mulţumitoare atît pe linia dezvoltării acestei metodologii cît şi pe aceea a aşezării ei pe terenul practicii în interesul rezolvării eficiente a problemelor celor mai stringente ale cercetării dictate de contemporaneitate, promovate cu stăruinţă, de partid.

Într-un asemenea cadru am dori să subliniem, că, în mod firesc, un rol important în ridicarea pe o treaptă mai înaltă a cercetării ştiinţifice a istoriei, ca de altfel a oricărui domeniu al ştiinţelor, ar trebui să-i revină şi criticii de specialitate care e datoare să stimuleze efectiv creaţia istorică. În repetate rînduri, în diferite publicaţii, îndeosebi în presă, s-au făcut auzite glasuri care au arătat că stabilirea unui climat ştiinţific şi onest în cercetarea ştiinţifică a istoriei cere o mult mai pronunţată atitudine critică faţă de lucrările care apar, renunţarea la aerul festivist şi la formulele incantatorii rostite invariabil la fiecare

---

[7] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, Bucureşti, Edit. politică, 1968, p. 336.

apariţie editorială : este necesar în fiecare caz în parte, un climat de lucru nu numai de sărbătoare, de multe ori nejustificată. Din păcate, se publică, adesea apologii ale unor lucrări fără îndoială meritorii, dar oricum, departe de culmile absolute pe care le situează recenzenţii. Şi, de ce să nu o spunem, critica în revistele noastre de istorie se întîlneşte destul de rar, de cele mai multe ori se face formal. Ar putea fi pilduitoare în acest sens modalităţile prin care, în anii ilegalităţii partidului, publicaţiile comuniste sau cele influenţate de partid — ne-am gîndi mai întîi la toate la „Scînteia", „Lupta de clasă", „Era nouă", „Cuvîntul liber", „Reporter" etc. — găseau de fiecare dată unghiuri potrivite pentru a analiza critic fie publicaţii întregi, fie scrieri ce se abăteau de la principiile obiectivităţii ştiinţifice.

Congresul al XI-lea al partidului încă şi încă odată a cerut criticii să joace un rol şi mai activ, militant în promovarea unui spirit cu adevărat revoluţionar, care să oglindească specificul istoric şi tradiţiile poporului nostru, uriaşa operă socială pe care o înfăptuieşte în prezent, ţinînd totodată seama de ceea ce este nou în cunoaşterea umană pe plan universal, de năzuinţele de viitor ale omenirii [8]. Avem deci nevoie de o critică militantă, comunistă şi nu de una de „muşamalizare" — după cum se pronunţa magistralul Raport la Congres, — nu avem nevoie în nici un caz de prezentarea în culori trandafirii a aspectelor negative din istoriografie care nu servesc ci, dimpotrivă, dăunează [9].

În acest context am dori să subliniem că istoricii noştri ar trebui să dezvăluie mai activ eşafodajul unor teze, concepţii şi idei întîlnite în lucrările de istorie provenite din şcoli şi de la autori situaţi pe poziţii nemarxiste. Se ştie că, în ultima vreme, istoria constituie peste hotare terenul pentru promovarea unor falsificări, adesea grosolane, falsificări ce se fac prin specularea interesului mereu crescînd al cititorilor pentru genul istoric. Răspunsuri argumentate ar trebui, de asemenea, formulate în mai mare măsură şi în legătură cu prezentarea deformată a unor probleme ale istoriei noastre naţionale în creaţia chiar a unor istorici şi cercetători marxişti, insuficient documentaţi şi informaţi asupra istoriei noastre.

Fireşte, răspunsul cel mai bun ce se poate da unor asemenea teze şi concepţii greşite îl constituie publicarea de către istoricii români a unor monografii şi sinteze istorice în primul rînd pe problemele care formează obiectul unor asemenea comentarii eronate sau insidioase prezente în istoriografia din alte ţări. Acest lucru s-a făcut şi se face — fără îndoială — din ce în ce mai sistematic şi mai bine. Dar cu aceasta nu putem spune că s-a făcut totul. Tezelor greşite sau injurioase trebuie să li se dea răspunsuri argumentate, de pe poziţiile obiectivităţii, oferite de caracterul ştiinţific al învăţăturii marxist-leniniste. Într-un articol editorial publicat în nr. 6/1975, revista noastră s-a pronunţat deschis asupra sarcinilor ce ne revin pe acest tărîm.

Principiul partinităţii cere istoricilor o legătură continuă şi strînsă cu viaţa, cu problemele arzătoare ale construirii societăţii socialiste multi-

---

[8] Nicolae Ceauşescu, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Edit. politică, 1974, p. 95—96.

[9] Idem.

lateral dezvoltate şi ale înaintării noastre spre comunism, cu problemele majore ale contemporaneităţii. Concepută ca o ştiinţă vie, în permanentă legătură cu viaţa, istoria are o deosebită însemnătate în educaţia politică a maselor şi mai ales a tinerei generaţii. Din acest punct de vedere istoricii marxişti — acţionînd cu fermitate în spiritul principiului partinităţii — trebuie să corespundă cerinţei lui V. I. Lenin care spunea că nu e destul să studiezi trecutul propriului tău popor şi trecutul omenirii, ci trebuie să participi în mod activ la transformarea revoluţionară a societăţii.

Fără îndoială, în etapa în care ne aflăm, este extrem de important să continuăm susţinut elaborarea aprofundată şi creatoare a multor probleme importante şi actuale ale ştiinţei istorice. Viaţa pune în permanenţă probleme noi şi ridică în faţa istoricilor exigenţe noi. A sesiza la timp aceste noi fenomene şi a şti să le aprofundăm, să înţelegem raportul dintre legile generale ale dezvoltării istorice şi manifestările lor concrete — iată acea sarcină importantă care ajută pe istoricii marxişti să îşi desfăşoare cu succes activitatea în spiritul înaltului principiu al partinităţii comuniste.

Din problematica extrem de complexă cuprinsă în Raportul prezentat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu la cel de al XI-lea Congres ne-a reţinut atenţia în mod deosebit importanţa conferită activităţii ideologice în general şi am putea spune *cercetării istorice în special.* „Trebuie, să lichidăm cu desăvîrşire — spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu — mentalitatea anarhică, mic-burgheză, că problemele istoriei, ale diferitelor ştiinţe sociale sînt doar probleme de strictă specialitate. Acestea sînt probleme ale teoriei şi ideologiei comuniste, şi de ele nu se pot ocupa decît acei care îşi însuşesc şi aplică ideologia şi concepţia comunistă despre lume".[10]

Acestea nu sînt nişte probleme care să ţină — deci — numai de asigurarea fondului corespunzător de cadre care să lucreze în cercetarea istorică şi în predarea istoriei; în lumina acestor sublinieri, întrevedem necesitatea adoptării unor măsuri de pregătire continuă politico-ideologică a lucrătorilor de pe acest front şi, de ce să nu o spunem, se cuvine să gîndim mai bine şi planurile de cercetare ştiinţifică, planurile de învăţămînt şi programele analitice ale cursurilor, lecţiilor, seminariilor, excluzînd din ele orice concesii ce se mai fac în dauna abordării frontale şi partinice a problemelor majore ale istoriei.

Din acest punct de vedere, cu experienţa pe care o avem, cu receptivitatea de care dăm dovadă, am ajuns să ne cunoaştem bine şi realizările şi insuficienţele, să ne cunoaştem cu exactitate petele albe în cîmpul istoriografic. Trebuie doar să acţionăm !

Documentele Congresului al XI-lea ne-au deschis şi mai larg orizontul gîndirii noastre istorice. Trebuie să acţionăm imediat şi eficient. Este marea datorie a istoricului în faţa poporului şi dacă se poate permite expresia — în faţa istoriei.

Recapitulînd cele spuse mai sus şi comparînd ceea ce s-a realizat pînă acum în ţara noastră pe plan istoriografic cu cerinţele care — atît

---

[10] Nicolae Ceauşescu, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român,* Bucureşti, Edit. politică , 1974, p. 91.

de sistematic — ne-au fost puse în faţă de conducerea de partid şi de stat, este cazul ca, în lumina istoricelor documente ale Congresului al XI-lea al partidului, a repetatelor indicaţii şi aprecieri date în expunerile secretarului general al partidului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, să recunoaştem mai întîi necesitatea unei participări mai active şi mai hotărîte a ştiinţei istorice la elaborarea problemelor fundamentale pentru prezent şi viitor, ale construcţiei noastre socialiste şi comuniste. Acest lucru se impune cu atît mai mult cu cît, pornind de la concepţia istorică a lui Marx, Engels şi Lenin, care constituie un sistem de vederi principiale teoretice ale istoriei — un sistem care a exprimat în mod strălucit legătura istoriei cu contemporaneitatea — avînd tot timpul în atenţie experienţa propriei noastre istorii, Partidul Comunist Român a desfăşurat şi desfăşoară o bogată activitate de generalizare a experienţei istoriei, de îmbogăţire necontenită a metodologiei cercetării scrierii şi difuzării acesteia pentru a corespunde cît mai deplin sensurilor majore ale zilelor de azi şi de mîine. „A fi cu adevărat marxist-leninist — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu, în cadrul Plenarei C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971 — înseamnă a fi un explorator îndrăzneţ şi experimentat al drumului nou pe care îl deschide omenirii socialismul şi comunismul, un cutezător vizionar al zilei de mîine pornind de la realităţile şi cerinţele arzătoare ale zilei de azi, precum şi de la concluziile, generalizate pe plan teoretic, ale experienţei de ieri şi de azi" [11].

Aprecierea contemporaneităţii şi a tendinţelor dezvoltării ei în conformitate cu evoluţia procesului revoluţionar neîntrerupt au preocupat şi trebuie să preocupe în continuare pretutindeni în lume pe oricare istoric marxist, pe oricare istoric angajat pe frontul larg al luptei pentru progres, democraţie, pace, pentru socialism şi comunism.

Iată ce ne trebuie de fapt să realizăm prin istorie, cum de altfel şi prin celelalte ştiinţe sociale. O impune mai întîi de toate rolul important şi mereu crescînd al ştiinţelor sociale în actuala etapă de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism.

Este ceea ce ne putem propune, în prim plan, pentru ca prin istorie — să slujim mai mult şi mai bine interesele patriei şi partidului, ale întregului popor.

---

[11] *Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971*, Bucureşti, Ed. politică, 1971, p. 36—37.

ROLUL FORȚELOR POLITICE INTERNE DIN ROMÂNIA ÎN RESTABILIREA INDEPENDENȚEI ȘI SUVERANITĂȚII ÎN PREAJMA INSURECȚIEI NAȚIONALE ANTIFASCISTE ȘI ANTIIMPERIALISTE DIN AUGUST 1944

DE

TRAIAN UDREA

Obiect al politicii imperialiste de reîmpărțire a lumii și de dominație mondială promovată de Germania nazistă și de aliații săi, țara noastră a fost supusă în vara anului 1940 unei oribile mutilări teritoriale în contextul unei conjuncturi internaționale ce se contura primejdioasă pentru însăși ființa națională a poporului român, cu consecințe nefaste asupra suveranității și independenței României.

În urma dictatului fascist de la Viena, sub presiunea forțelor agresive revanșiste, patronate sau asociate puterilor Axei, generalul I. Antonescu și mișcarea legionară reușesc să preia puterea și să instaureze regimul de dictatură fascistă, deschid calea pătrunderii trupelor hitleriste de ocupație și pun teritoriul, bogățiile și potențialul uman al țării noastre la dispoziția Germaniei naziste. Angajarea, apoi, în războiul hitlerist dincolo de orice limite, aservirea economică și politico-diplomatică a țării intereselor puterilor Axei, prezența permanentă a trupelor de ocupație hitleristă transformaseră suveranitatea și independența națională a României în simple ficțiuni. În anii 1941—1944, situația internațională a României, datorită evoluției raportului de forțe pe plan extern precum și politicii antinaționale a dictaturii fascisto-antonesciene, s-a înrăutățit progresiv.

Încă din 1941, viitorul României ca stat independent și suveran părea grav compromis. „Războiul, marile distrugeri care au avut loc în acea perioadă, jefuirea bogățiilor țării de către hitlerism a dus România în pragul unei adevărate catastrofe naționale" [1].

În ciuda memorandelor și luărilor de poziții românești, conducătorii naziști nu au făcut un secret din intenția lor de a da „după victorie" o nouă organizare „unitară", sub conducerea germană, întregului spațiu dunăreano-balcanic. Ion Antonescu și acoliții săi au împins și menținut,

---

[1] *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 25—28 noiembrie 1974*, București, Edit. Politică, 1975, p. 631—632 (*Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, paragraful „Lupta Partidului Comunist Român împotriva războiului antisovietic, pentru ieșirea României din război și alăturarea ei coaliției antifasciste").

așadar, România în războiul hitlerist, fără a fi primit nici o asigurare sau măcar promisiune formală că România va fi beneficiara reală a unor „reparații" teritoriale în cazul victoriei în război a puterilor Axei.

Pe de altă parte, conform consensului realizat de conducătorii coaliției antihitleriste, singura soluție ce s-a oferit României a fost capitularea necondiționată [2], iar în cazul participării la războiul hitlerist pînă la capăt ea urma să împărtășească aceeași soartă cu cea a Germaniei naziste. Nerenunțînd formal la principiul capitulării necondiționate (care aplicat stricto sensu însemna ca toate problemele privind granițele, statutul administrativ-politic postbelic, însăși existența țării ca entitate suverană și independentă să fie decise la conferința de pace de către reprezentanții coaliției statelor învingătoare) principalii conducători ai coaliției antihitleriste, din dorința de a grăbi înfrîngerea militară a Germaniei hitleriste, s-au arătat interesați după capitularea Italiei să accepte, în schimbul ieșirii din alianța cu Germania a României, Finlandei și Ungariei, ideea negocierii și încheierii unor armistiții fie cu guvernanții, fie cu opoziția antifascistă din aceste țări (cea de a doua alternativă în cazul cînd opoziția se dovedea capabilă să asigure succesul operației de scoatere a țărilor respective din războiul hitlerist).

În afara acestor soluții „exterioare", care ar fi lăsat problema restabilirii parțiale sau totale a suveranității și independenței naționale a țării noastre la discreția învingătorilor, a existat însă și o altă soluție, unica soluție convenabilă intereselor naționale: soluția participării poporului român însuși la propria sa eliberare, soluția nu numai a scoaterii României din războiul hitlerist, dar și a întoarcerii armelor și participării României pînă la capăt, în ultima fază a războiului, alături și în cadrul coaliției de forțe antihitleriste (ceea ce conferea țării noastre, indiferent de litera tratatelor, o cobeligeranță de fapt), soluția instaurării de către înseși forțele antifasciste române a unui regim politic democratic, a unui guvern politic reprezentativ care să-și poată exercita și afirma cît mai plenar cu putință controlul și suveranitatea asupra întregului teritoriu al țării noastre.

Înfăptuirea acestor obiective național antifasciste avea să-și găsească împlinirea în urma pregătirii și victoriei insurecției naționale antifasciste și antiimperialiste din august 1944, rod al efortului suprem al unei largi coaliții de forțe antifasciste interne de a mobiliza întregul popor român la propria eliberare de sub dominația fascistă.

---

[2] De unde, în zilele dictatului de la Viena, guvernul britanic, de pildă, luase atitudine contra acestei sentințe arbitrare și declarase că nu va recunoaște nici o modificare teritorială făcută sub imperiul forței și, urmînd această linie, încurajase crearea în Anglia în toamna anului 1940 a unei reprezentanțe semioficioase a „românilor liberi" sub egida fostului ambasador român la Londra V. V. Tilea, iar pe diferite căi încurajase inițierea unor acțiuni propagandistice antihitleriste pe teritoriul României (vezi activitatea asociației „Ardealul"), începînd cu vara anului 1941, guvernul britanic, ca dealtfel și celelalte mari puteri ale coaliției antihitleriste nu-și vor da agrementul pentru constituirea în emigrație a unui comitet reprezentativ român de felul guvernelor în emigrație cehoslovac, polonez, iugoslav, grec etc.

De la bun început, alianța cu puterile Axei, care contribuiseră decisiv la prăbușirea granițelor de stat ale României în vara anului 1940, iar apoi participarea la războiul antisovietic alături de autorii și beneficiarii dictatului de la Viena au fost privite de cercuri largi ale opiniei publice românești ca nefirești și odioase.

Ideea scoaterii României din războiul antisovietic și a alăturării sale la coaliția antihitleristă în condiții cît mai avantajoase pentru interesele țării a preocupat în permanență opinia publică precum și pe fruntașii principalelor forțe, partide și grupări politice încă din vara anului 1941.

Au existat însă, mai ales în perioada anilor 1941—1943, diferențe sensibile ce s-au dovedit practic ireconciliabile, în rîndul forțelor antifasciste din România atît privind aprecierea situației internaționale a României în anii războiului antisovietic, cît mai ales asupra căilor prin care România urma să fie scoasă din alianța cu Germania hitleristă și alăturată coaliției statelor antihitleriste.

P.C.R. a apreciat din primul moment războiul antisovietic în care fusese tîrîtă România ca un război nedrept, de agresiune, contrar intereselor naționale ale poporului român. Pornind de la aprecierea că forțelor patriotice antifasciste din România reunite într-o largă coaliție de luptă urma să le revină un rol hotărîtor în eliberarea țării de sub dominația fascistă și prin aceasta în restabilirea independenței și suveranității naționale a României grav știrbite în urma instaurării dictaturii fascisto-antonesciene și a prezenței trupelor hitleriste de ocupație, P.C.R. a lansat la începutul lunii septembrie 1941 o platformă de luptă antifascistă, la care a chemat să adere toate partidele și organizațiile nefasciste și pe toți patrioții, cu scopul făuririi unui unic front național antifascist.

Obiectivele principale ale platformei de luptă antifascistă propusă de P.C.R. erau :

— încetarea războiului contra Uniunii Sovietice și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste și a aliaților săi ;

— răsturnarea dictaturii fascisto-antonesciene și formarea unui guvern antifascist ;

— eliberarea nordului Transilvaniei de sub ocupația horthystă ;

— dezvoltarea democratică a României postbelice pe calea lichidării sub toate aspectele a urmărilor fascismului în România.

Meritul istoric al Partidului Comunist Român este că a sesizat și a știut să se folosească cu iscusință de contradicțiile (tot mai accentuate pe măsura înfrîngerilor de pe front, a jafului hitlerist și al nemulțumirii generale contra fascismului) dintre : palat și I. Antonescu, Ion Antonescu și fruntași ai partidelor național țărănesc și liberal ; dintre I. Antonescu și comandanții unor mari unități militare ; dintre cercurile de afaceri românești și cele hitleriste, în folosul luptei de eliberare națională de sub dominația fascismului, pentru a coaliza treptat toate forțele nefasciste antinaziste în jurul realizării platformei de luptă antifascistă a partidului. În 1942, în jurul platformei sale antifasciste din septembrie 1941, P.C.R. izbutește să grupeze mai întîi o serie de militanți și simpatizanți

cu vederi democratice de stînga în cadrul Uniunii Patriotice. În vara anului 1943, pe baze lărgite, se constituie Frontul Patriotic Antifascist la care în afara P.C.R. și a Uniunii Patriotice, deja creată, aderă Frontul Plugarilor de sub președinția dr. Petru Groza, Madosz-ul, gruparea social-țărănistă condusă de M. Ralea precum și o serie de militanți social-democrați. În vederea realizării unui front larg patriotic antihitlerist și antiantonescian care urma, prin însăși existența lui, să creeze cele mai optime condiții pentru înfăptuirea răsturnării prin forță a guvernului antonescian, pentru eliberarea țării, ieșirea din războiul antisovietic și alăturarea României la coaliția antihitleristă, P.C.R. a luat contact și a purtat discuții încă din toamna anului 1943 cu palatul și cu gruparea liberală tătăresciană, iar începînd din februarie 1944 și cu fruntași ai P.N.Ț. Maniu și P.N.L. Brătianu [3]. În același scop, reprezentanți ai P.C.R. au stabilit contacte strînse și au colaborat în deaproape, în cursul primăverii și verii anului 1944, cu o serie de ofițeri patrioți pentru pregătirea militară a acțiunii de răsturnare prin forță a dictaturii fascisto-antonesciene.

Supunînd unei analize atente evoluția situației internaționale și interne, încă din vara anului 1943, cadre de bază ale P.C.R. au ajuns la convingerea că, în condițiile prezenței trupelor hitleriste în țară și a existenței regimului de dictatură militaro-fascistă, realizarea obiectivelor antifasciste era posibilă numai pe calea luptei armate pentru doborîrea dictaturii antonesciene și alungarea ocupanților hitleriști, deci o cale revoluționară cu caracter net antifascist în care un rol important, hotărîtor, urmau să-l joace forțele interne antifasciste. Situîndu-se pe această poziție, P.C.R., inițial, a luat o atitudine potrivnică misiunii Știrbei, apreciind-o ca pe o încercare de soluționare a situației internaționale dezastruoase în care se găsea România la începutul anului 1944, exclusiv sau în măsură hotărîtoare cu ajutorul unor factori externi [4]. Fără a renunța la poziția sa de principiu asupra rolului hotărîtor al factorilor interni și implicit la soluția revoluționară (insurecția) în rezolvarea obiectivelor generale antifasciste, noua conducere a P.C.R. și-a dat (după ce devin cunoscute propunerile U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie de armistițiu oferite României în aprilie 1944) avizul pentru continuarea misiunii lui Știrbei la Cairo [4bis], ca emisar al întregii opoziții antifasciste din România. La rîndul lor, conducerea Partidului Național Țărănesc Maniu și a Partidului Național Liberal Brătianu au acceptat principial, în vara anului 1944 (la două zile după marea debarcare aliată din Franța), să se treacă la pregătirea unei insurecții antifasciste.

Acordul P.C.R. pentru ducerea, în paralel cu pregătirea acțiunii de răsturnare prin forță a dictaturii antonesciene, a unor tratative diplomatice a fost doar un acord de principiu, formal, reprezentanții P.C.R.,

---

[3] Propuneri de reunire a tuturor forțelor democratice într-un larg și unic front de luptă antifascistă au fost făcute de P. C.R. principalelor partide politice burgheze încă în zilele dramatice din septembrie 1940, iar apoi în repetate rînduri P.C.R. a lansat chemări pentru organizarea unei ample mișcări de rezistență antihitleristă și antiantonesciană pe plan național; aceste propuneri au fost respinse; la începutul anului 1944 fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. înclină, în sfîrșit, să poarte discuții pentru găsirea unor formule de colaborare antifascistă cu P.C.R.

[4] „România liberă", nr. 1 din 28 ianuarie 1944 și nr. 2 din 22 martie 1944.

[4bis] *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, vol. IV. Europe 1944*, Washington, United States Government Printing Office, 1966, p. 179.

neparticipînd la nici una din negocierile desfășurate la Cairo sau Stockholm. P.C.R. nu a considerat nici un moment că negocierile diplomatice pot constitui o alternativă la insurecție, o a doua soluție, capabilă să contribuie direct și hotărîtor la smulgerea României din gravul impas în care o împinseseră cercurile reacționare din țară și străinătate. *Orice acord, orice negociere cît de perfectă de scoatere a României din războiul antisovietic nu puteau fi luate în considerație și aplicate decît după ce fascismul ar fi fost înlăturat în România.* Or, răsturnarea dictaturii fascisto-antonesciene, scoaterea României din războiul antisovietic, alungarea hitleriștilor din țară și alăturarea României la coaliția antihitleristă nu se puteau obține la masa tratativelor, dinafară, ci doar prin mobilizarea forțelor celor mai largi ale poporului român însuși la lupta înarmată pentru realizarea acestor obiective naționale antifasciste.

Negocierile de la Cairo, cu desfășurarea cărora P.C.R. s-a declarat în interesul perfectării B.N.D., de acord, puteau, în cel mai bun caz, să pregătească diplomatic și să jaloneze cadrul juridic al reglementării ulterioare a raporturilor dintre România și coaliția aliată, dar aceasta putea intra în discuție numai după ce fascismul va fi fost înlăturat în România ca urmare a planului insurecțional pregătit din inițiativa și sub controlul direct al P.C.R.

Fruntașii P.N.Ț. și P.N.L., încrezători în victoria finală a aliaților occidentali, se împotriveau, prin prisma intereselor lor de clasă, ca schimbarea guvernului țării și ruperea de Axă să se înfăptuiască pe calea luptei armate și cu participarea forțelor revoluționare interne. De aceea, ei au adoptat poziții diferite privind realizarea fiecăruia din obiectivele antifasciste în fața căreia se găsea România după intrarea în război de partea Axei.

Manifestîndu-și pe cale protestatară dezacordul față de politica proaxistă a guvernului Antonescu [5] și față de legislația de tip fascist instituită de acesta, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. Brătianu aveau totuși în vedere chiar și în perioada cînd devenise evident că Axa pierduse războiul (care pecetluia și soarta guvernelor sateliților Germaniei hitleriste) mai degrabă *înlocuirea* guvernului Antonescu „compromis" decît răsturnarea acestuia pe cale insurecțională. Maniu a susținut, dealtfel, în diverse ocazii, inclusiv cu prilejul ultimei întrevederi cvadripartite din dimineața zilei de 23 august 1944 (vezi memoriile lui C. Agiu, participant la această întrevedere), ca pe o variantă posibilă, determinarea genera-

[5] Astfel, răspunzînd scrisorii-memoriu pe care le-o adresase Ion Antonescu îndată după declanșarea agresiunii antisovietice, majoritatea fruntașilor P.N.Ț. și P.N.L. și-au exprimat acordul pentru intrarea României în războiul antisovietic, dar s-au declarat categoric împotriva ducerii războiului dincolo de Nistru. Începînd din vara anului 1941, în mai multe memorii, ei au susținut retragerea trupelor române de pe frontul de răsărit înlăuntrul granițelor țării și pregătirea condițiilor pentru redobîndirea prin tratative sau prin război a nordului Transilvaniei. Cu privire la ieșirea României din alianța cu Germania hitleristă, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. au considerat, pînă în ultimul moment (chiar și în primele ore ale desfășurării victorioase a insurecției antifasciste), ca fiind posibile și mai convenabile unei *rupturi* violente și fără echivoc de Germania hitleristă doar: *desprinderea* din alianța cu aceasta, iar în locul *întoarcerii armelor* și declarării de război Germaniei, negocierea cu hitleriștii a unei *retrageri fără lupte* a trupelor hitleriste de pe întreg teritoriul țării, evitîndu-se astfel — socoteau ei — continuarea operațiilor militare sovieto-germane pe teritoriul României cu toate implicațiile ce decurgeau din aceasta.

lului Antonescu de a cere el armistiţiul cu Naţiunile Unite [6], urmînd ca abia după aceea dictatorul *să predea puterea* în mîinile „opoziţiei antifasciste", respectiv lui Iuliu Maniu care se erija în mentor al tratativelor cu aliaţii.

Evoluţia evenimentelor militare pe fronturile din Europa, în a doua jumătate a anului 1943, care au apropiat cu fiecare lună războiul de graniţele de stat ale României şi mai cu seamă afirmarea tot mai puternică a năzuinţei maselor populare de a se scoate România din războiul antisovietic au determinat însă diversele grupări ale „opoziţiei" burgheze să întreprindă ceva pentru a evita ca, odată cu sfîrşitul războiului şi înfrîngerea Axei, pasivitatea lor faţă de fascism să nu ducă la compromiterea lor politică definitivă. Aceste grupări îşi dădeau seama că după război nu vor mai putea participa decisiv la viaţa politică a ţării decît acele partide şi organizaţii care se vor fi afirmat ca ostile fascismului. Nedorind o colaborare cu forţele revoluţionare interne sau participarea sub orice formă la lupta de rezistenţă armată contra hitleriştilor şi a lui Antonescu (pentru a nu slăbi frontul antisovietic), fruntaşii P.N.Ţ. şi P.N.L. au căutat să-şi cîştige merite antifasciste şi să-şi creeze astfel o platformă politică pentru viitor pe calea iniţierii unor sondaje de pace la aliaţi, fireşte, în primul rînd, la aliaţii occidentali [7].

Pentru cercurile politice burgheze grupate în jurul lui Maniu şi Brătianu, cercuri care exprimau starea de spirit şi interesele de clasă reacţionare ale majorităţii burgheziei româneşti, negocierile diplomatice se înscriau deci ca *principala*, ba chiar, dacă ar fi fost cu putinţă, ca *unica alternativă* de scoatere a României din război. Aceste cercuri sperau ca, avînd sprijinul cercurilor reacţionare internaţionale, să poată scoate România din războiul antisovietic, fără a trata cu U.R.S.S. şi să asigure, în cazul înfrîngerii hitleriste, înlocuirea ocupaţiei hitleriste printr-o ocupaţie anglo-americană, ceea ce ar fi prevenit sau diminuat — credeau ei — răspunderile materiale şi morale faţă de U.R.S.S., dar, mai ales, ar fi permis menţinerea intactă a orînduirii şi ordinei de stat burgheze în România.

Punînd pe primul plan salvgardarea intereselor lor de clasă, cercurile politice din jurul lui Maniu şi-au legat toate speranţele de succesul tratativelor diplomatice de scoatere a României din război, pe care se decid să le întreprindă sub impresia profundă produsă asupra lor de ieşirea Italiei din război. Alăturarea lor tardivă, în iunie 1944, la programul insurecţional de acţiune al P.C.R. a fost de aceea formală, deoarece, pînă în ultimul moment, Maniu şi apropiaţii săi au sperat că răsturnarea prin forţă a lui Antonescu, ofensiva eliberatoare a armatelor sovietice pe întreg teritoriul României, accesul forţelor revoluţionare, în frunte cu

---

[6] Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (*Arh. I.S.I.S.P.*), dos. 52/168 (memorii privind pregătirea insurecţiei), f. 16—19.

[7] Date interesante cu privire la negocierile diplomatice de scoatere a României din războiul hitlerist se găsesc în studiul lui Ilie Ceauşescu intitulat *Aspecte contradictorii în atitudinea unor forţe politice burgheze din România faţă de problemele militare şi politice ale ţării în perioada septembrie 1940 — august 1944* în *File de istorie militară a poporului român. Studii*, Bucureşti, Edit. militară, 1973, vol. 1. Recent, pe baza unor materiale documentare culese din arhivele S.U.A., Sergiu Columbeanu a publicat, de asemenea, articolul *Mărturii documentare inedite privind situaţia internaţională a României în 1942 — 1944*, în „Revista de istorie" nr. 5/1975.

P.C.R., pe primul plan al vieții politice interne vor putea fi evitate cu sprijinul cercurilor guvernante anglo-americane.

Sub aceste auspicii și interese și impulsionat de sosirea în București, în cursul lunii septembrie 1943, a unui emisar britanic de origine română (Țurcanu)[8], Maniu va întreprinde primul pas, redactînd și trimițînd în Elveția, în octombrie, un mesaj adresat lui Beneș, prin care acesta era rugat să faciliteze un schimb de păreri cu aliații pentru discutarea eventualității scoaterii României din război. Fără a aștepta un răspuns, Maniu a ținut la curent pe generalul Antonescu cu punctele de vedere ale „opoziției" burgheze, acestuia nefiindu-i străine unele din contactele sau peregrinările unor emisari trimiși sau veniți din lagărul aliaților occidentali[9]. La rîndul său, Maniu avea cunoștință[10] de caracterul „special" al contactelor pe care Mihai Antonescu le întreținea încă din iulie 1941 cu reprezentanții diplomatici la București ai unor state neutre (Turcia, Portugalia, Elveția etc.) ca și de sondajele de pace pe care cei doi Antonești le intensifică la începutul anului 1943 (memoriul lui M. Antonescu către Salazar și mai ales pregătirea și efectuarea vizitei din iunie 1943 a lui M. Antonescu la Roma și Vatican)[11]. Situîndu-se pe poziții conservatoare și fixîndu-și ca obiectiv principal restaurarea în România după terminarea războiului a situației sociale, economice și politice existente înaintea instaurării dictaturii carliste, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. nu aveau interes și au căutat să evite pînă în ultima clipă folosirea unor mijloace revoluționare (ca, de pildă, insurecția) pentru realizarea obiectivelor antifasciste. Ei au sperat și au acționat consecvent pentru obținerea unui sprijin diplomatic extern decisiv din partea marilor puteri capitaliste din coaliția antihitleristă — S.U.A. și Marea Britanie — iar pe plan intern pentru scoaterea României din războiul hitlerist și pentru îndepărtarea dictaturii antonesciene prin mijloace care să nu zguduie din temelii întreg edificiul societății burgheze din România.

Punîndu-și în mod exagerat speranțele în ajutorul cercurilor imperialiste occidentale, conducătorii P.N.Ț. și P.N.L. au desconsiderat și de

---

[8] Despre misiunea lui Țurcanu vezi: Arh. M.A.E., fond E 9 (Al doilea război mondial), dos. 383 passim.

[9] Arthur Gould Lee, *Crown against the sickle*, London, 1949, p. 59; cf. Arh. M.A.E., fond 71 Anglia, vol. 42, f. 255—258 (convorbirea Gheorghiu — Chastelaigne).

[10] Gr. Niculescu-Buzești (cunoscut pentru legăturile sale strînse cu prințul Știrbei, cu Brătianu și Maniu), lucrînd în cadrul Ministerului de Externe condus de Mihail Antonescu, a fost împins cu bună știință de acesta tot mai sus în ierarhia diplomatică fiind numit din iunie 1943 șeful serviciului cifrului și conducător girant al direcției afacerilor economice și a acordurilor. De la 1 august 1944, i s-a încredințat și funcția de șef al direcției personalului. În aceste funcții, Niculescu-Buzești avea cunoștințe de toate inițiativele diplomatice oficiale, dar mai ales secrete ale guvernului Antonescu și în același timp avea posibilitatea de a face diverse servicii „opoziției", folosind pentru aceasta chiar canalele diplomatice oficiale. Numirea în vara anului 1943 a unor diplomați de carieră, ținuți deoparte în anii 1941—1942 de regimul antonescian tocmai datorită cunoscutelor lor simpatii prooccidentale, în fruntea reprezentanțelor României dintr-o serie de țări neutre și îndeosebi trimiterea lui Al. Cretzianu (fost colaborator și prieten al lui Gafencu și rudă apropiată a prințului Știrbei) la Ankara dovedea intenția manifestă a lui Mihai Antonescu de a „ajuta" la căutarea unei căi de ieșire din război care să evite tratative directe sau decisive cu U.R.S.S.

[11] Arh. M.A.E., fond 71/R; vol. 511, dos. 25, 29, 30 și 33; idem: fond Italia; dos. 74 și 75/943; cf. Ciano, comte Gallazzo: *Journal politique*, 1939—1943, Neuchatel, 1946, p. 236—237 și 240; Bova Scopa, *Colloqui con due dittatori*, Roma, 1947, p. 74; A. Cretzianu, *The Lost Opportunity*, New York, 1956, p. 91.

fapt au refuzat în mod deliberat, pînă în ajunul atingerii granițelor României de către armatele sovietice, orice colaborare cu forțele antifasciste de stînga în frunte cu P.C.R., ei neconcepînd ieșirea României din alianța cu Axa altfel decît în condițiile obținerii ,,protecției'' diplomatice și militare anglo-americană. Pe această platformă anticomunistă și antisovietică intențiile ,,opoziției'' burgheze s-au întîlnit, dealtfel, pînă la un punct cu preocupările lui M. Antonescu care, în special după bătălia de la Stalingrad, dîndu-și seama că Germania pierduse războiul, a căutat și el cu înfrigurare o evadare din lagărul Axei, de asemenea sub umbrela protectoare anglo-americană și în numele ,,salvgardării Europei de bolșevism''.

,,Opoziția'' burgheză română în frunte cu Maniu a sperat și după încheierea în anii 1942—1943 a acordurilor de colaborare dintre U.R.S.S. și Marea Britanie că va putea obține scoaterea României din războiul hitlerist prin tratative unilaterale cu Marea Britanie și S.U.A. sau în care aceste două puteri să aibă cuvîntul hotărîtor [12]. De aceea, la începutul lunii noiembrie 1943, Maniu, printr-un nou mesaj trimis guvernului britanic, solicita sprijinul unilateral al acestuia pentru scoaterea României din războiul hitlerist. În acest scop, Maniu se declara gata să trimită un delegat împuternicit care să discute cu guvernul britanic eventuala schimbare de front a României [13].

Este posibil ca înaintea Conferinței de la Moscova din toamna anului 1943, într-o vreme în care capitularea Italiei revitalizase vremelnic speranțele aplicării variantei Churchill de debarcare în Balcani, cercurile conducătoare britanice să fi alimentat iluziile unor oameni politici filoenglezi din țările dunărene și balcanice, între care și Maniu, că și după război Marea Britanie va putea să-și mențină aproape integral pozițiile și influența sa în această zonă [14]. Eșecul ofensivei aliate spre nordul Italiei, opoziția președintelui Roosevelt, sub influența experților săi militari, față de ideea deschiderii celui de-al doilea front în Balcani, ca și înaintarea impetuoasă a armatelor sovietice spre vest după bătăliile de la Kursk și Velikie-Luki au determinat însă guvernul britanic să ia loc la masa tratativelor de la Moscova, în cursul cărora partea britanică a recunoscut interesele speciale ale U.R.S.S. de a preîntîmpina cu orice preț o revenire la putere în țările balcanice și dunărene vecine cu ea, a unor regimuri cu orientarea antisovietică.

În această lumină, mesajul adresat de Maniu guvernului britanic a constituit un prim prilej pentru partea britanică de a-și dovedi loialitatea în angajamentele luate față de U.R.S.S. Mesajul lui Maniu a fost adus de îndată la cunoștință partenerilor sovietici (15 noiembrie) și nord-american (21 noiembrie). În informarea pe care Mc. Kerr, ambasadorul bri-

---

[12] Maxime Mourine, *Le drame des états satellites de l'Axe, de 1939 à 1945, Redition sans conditions*, Paris, 1957, p. 121—141.

[13] *Foreign relations of the United States. Diplomatic papers 1944*, Washington, Government Printing office, 1966 (în continuare *U.S.A. Dipl. papers*), vol. IV, Europa, p. 134 (Harriman către Dep. de Stat, Moscova, 11 ianuarie 1944).

[14] *Arh. M.A.E.*, fond 71/Turcia, vol. 12/1943—1944, passim.

tanic la Moscova, o făcea guvernului sovietic, el ținea să precizeze că „acest mesaj al lui Maniu a fost primit înainte ca el (Maniu — n.n.) să fi fost informat că guvernul britanic nu va lua în considerare nici o propunere din partea României, în afară de cazul cînd aceasta ar fi făcută de asemenea Statelor Unite și Uniunii Sovietice și în forma unei propuneri pentru semnarea unei capitulări necondiționate față de cei trei aliați[15]. La 18 noiembrie 1943, Molotov informa pe Kerr că guvernul sovietic împărtășea punctul de vedere al guvernului britanic asupra capitulării necondiționate și era de acord ca răspunsul ce urma să fie transmis lui Maniu să fie redactat în acest spirit. După consultări cu reprezentanții guvernului sovietic și al Departamentului de stat american, guvernul britanic a transmis răspunsul său lui Maniu, informîndu-l că emisarul pe care acesta se pregătea să-l trimită [16] de urgență la Cairo (cum propusese Maniu) va fi primit acolo numai cu „condiția ca singura lui misiune să fie de a discuta detaliile operative privind răsturnarea regimului actual din România și înlocuirea sa printr-un guvern pregătit pentru a oferi capitularea celor trei principali aliați [17].

Paralel cu acest răspuns colectiv transmis de guvernul englez lui Maniu, guvernele celor trei mari puteri s-au arătat totuși vădit interesate să grăbească izolarea și înfrîngerea Germaniei hitleriste prin scoaterea din război a sateliților acesteia (România, Ungaria, Bulgaria) și izgonirea hitleriștilor din Balcani. La Conferința de la Teheran a fost discutată la nivel înalt sub diferite aspecte posibilitatea începerii într-un viitor apropiat a unor operații militare în Balcani, fie pe calea antrenării în război a Turciei, fie prin scoaterea din luptă a Bulgariei, României sau Ungariei. Principalul susținător al deschiderii acestui front era Churchill, care a făcut această propunere de la prima întîlnire din 28 noiembrie 1943. Insistînd asupra exercitării unor puternice presiuni pe lîngă guvernul turc pentru a-l determina să intre în război, Churchill arăta că aceasta ar avea „neîndoielnic un efect asupra României, din partea căreia s-au și primit tatonări de pace, precum și asupra Ungariei, și ar putea prea bine să pornească o alunecare a statelor satelite" [18]. Stalin a replicat că „Balcanii se găsesc departe de inima Germaniei și deși operațiile cu participarea Turciei ar fi acolo (în Balcani — n.n.) de folos, totuși cel mai bun lucru rămîne acțiunea în nordul Franței" [19].

Cu prilejul ultimei întîlniri tripartite de la Teheran, Churchill și Eden au reluat ideea marilor avantaje pe care le putea aduce deschiderea unor operații militare în Balcani la începutul anului 1944 (dispersarea forțelor hitleriste ușurînd atît ofensiva sovietică dinspre est, cît și debarcarea pe coasta Atlanticului). În ce privește tatonările de pace ale

---

[15] *U.S.A. Dipl. papers*, IV, p. 134.

[16] Inițial, cu asentimentul tacit al lui Mihail Antonescu, plecarea prințului B. Știrbei fusese prevăzută pentru luna noiembrie 1943, dar ea s-a efectuat din diferite motive cu aproape trei luni mai tîrziu.

[17] *U.S.A. Diplomatic papers*, IV, p. 133.

[18] *U.S.A. Diplomatic papers*, 1943, The conference Cairo-Teheran, p. 492.

[19] *Ibidem*, p. 490.

României [20], Churchill a subliniat din nou „marile avantaje ce ar putea fi obţinute prin ieşirea României din război (concomitent cu intrarea în război a Turciei în jurul datei de 15 februarie 1944 — n.n.). Dacă noi am putea obţine un reazem în Balcani, aceasta ar constitui o extraordinară uşurare a dificultăţilor noastre. Următoarea conferinţă s-ar putea ţine la Budapesta. Toate acestea ar ajuta operaţia Overlord" [21].

Dacă cercurile oficiale anglo-americane (dezamăgite de refuzul Turciei de a declara război Germaniei şi de indecizia cercurilor opoziţioniste din ţările satelite Germaniei de a trece în sfîrşit la acţiune) vor renunţa momentan în primele luni ale anului 1944 la ideea posibilităţii unei întoarceri de front spectaculoase în Balcani şi îşi vor concentra tot mai mult atenţia asupra pregătirii operaţiunii Overlord, guvernul şi comandamentul militar sovietic aveau, în schimb, un interes deosebit de a încerca încă din iarna anului 1943—1944 zdrobirea flancului sudic al armatelor fasciste şi curăţirea cît mai grabnică de trupele hitleriste a spaţiului dunăreano-balcanic. Pătrunderea rapidă a armatelor sovietice spre sudul şi centrul Europei ar fi grăbit înfrîngerea Germaniei hitleriste. Cheia acestei cerinţe strategice sta în scoaterea imediată a României din război şi în izgonirea trupelor hitleriste de pe teritoriul României. Ieşirea României din război la începutul anului 1944 ar fi putut permite armatelor sovietice, care se găseau angajate de la sfîrşitul anului 1943 într-o amplă ofensivă de eliberare a Ucrainei apusene, să obţină o victorie strategică decisivă pe flancul sudic prin fixarea încă în cursul iernii a frontului pe înălţimile Carpaţilor şi pe Dunăre sau chiar dincolo de acestea. Întrucît forţele antifasciste interne, datorită poziţiei obstrucţioniste a lui Maniu, nu ajunseseră încă la un acord de ansamblu şi nu erau încă pregătite să poată realiza cu succes atît sarcina răsturnării dictaturii antonesciene cît şi întoarcerea armelor contra ocupanţilor hitlerişti, una din căile obţinerii unei schimbări rapide de front, avantajoasă planurilor strategice sovietice, rămăsese, în ciuda resentimentelor pe care guvernul şi poporul sovietic le aveau faţă de dictatorii fascişti ai României, o înţelegere militară cu aceştia. Un eventual acord de încetare a focului încheiat direct cu guvernul Antonescu, care deţinea controlul asupra armatei, ar fi permis continuarea aproape fără întrerupere a ofensivei sovietice pe teritoriul României şi obţinerea unei decizii militare de amploare mai înainte ca comandamentul hitlerist să poată aduce pe flancul sudic noi întăriri din vestul sau sudul Europei.

Pornind de la aceste considerente [22], guvernul sovietic s-a decis să sondeze adevăratele intenţii ale cercurilor conducătoare româneşti

---

[20] Odată cu instalarea în postul său, la Ankara, Al. Cretzianu a primit însărcinarea să informeze cu toată discreţia necesară guvernele S.U.A. şi Marii Britanii că guvernul Antonescu ducea atît pe plan intern cît şi extern lupta împotriva comunismului şi că va continua războiul contra U.R.S.S. pînă cînd mersul operaţiilor militare ale forţelor anglo-americane vor permite instalarea la conducerea ţării a unui cabinet format din personalităţi proocci-dentale, cărora, la momentul oportun, guvernul Antonescu le va preda puterea în condiţii care să permită menţinerea „ordinei" burgheze (vezi Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 94).

[21] *U.S.A. Diplomatic papers, The Conference Cairo-Teheran*, p. 679.

[22] Acelaşi gen de considerente (scurtarea războiului în Europa) stătea şi la baza hotărîrii guvernului sovietic de a purta tratative cu guvernul finlandez şi cu generalul Manerheim în scopul ruperii Finlandei din alianţa ei cu Germania hitleristă.

privind o eventuală „rupere" a acestora de Germania. La începutul lunii decembrie 1943, guvernul sovietic este încunoștiințat de Beneș, cu prilejul vizitei acestuia la Moscova, asupra faptului că în afara forțelor opoziționiste din jurul lui Maniu, exista dorința scoaterii României din război și în sînul altor cercuri politice burgheze (vezi demersurile lui Tătărăscu) [23], dar că această soluție preocupa intens chiar și cercurile guvernamentale românești cele mai înalte.

Pentru a obține clarificările necesare, în ajunul Anului nou 1944, un diplomat sovietic a intrat în legătură cu reprezentanții României la Stockholm. Sesizat, guvernul Antonescu trimite urgent la Stockholm pe George Barbul pentru a se informa asupra sensului demersului oficios al diplomatului sovietic și pentru a înmîna instrucțiunile guvernului către Nanu, privind eventualele discuții care ar fi urmat să aibă loc în continuare [24]. La începutul anului 1944 au avut loc mai multe convorbiri ale lui Nanu cu Semionov și cu ambasadoarea sovietică Kollontay [25]. Convorbirile nu au dus la rezultate pozitive și rapide deoarece instrucțiunile primite de Nanu erau limitative, el primind inițial doar sarcina de a se informa cît mai precis cu putință asupra condițiilor de armistițiu propuse de U.R.S.S.

Nanu a informat în cursul lunii februarie 1944 guvernul român că, în cazul unei ieșiri rapide a României din război, guvernul sovietic înțelegea să respecte suveranitatea și independența de stat a României și să o ajute la redobîndirea nordului Transilvaniei [26]. Într-un interviu dat șefului serviciului diplomatic de la „Daily Express", publicat în numărul din 10 martie 1944 al acestui ziar, Beneș preciza și el că „dl. Stalin ar fi gata să sprijine cererile României asupra întregii Transilvanii" [27].

Guvernul român nu a dat însă răspuns propunerilor sovietice. Mai mult, înainte de a se ajunge la un rezultat în tratativele de la Stockholm, a fost facilitată plecarea prințului Știrbei la Ankara și de acolo la Cairo, cu misiunea de a se informa pe lîngă reprezentanții anglo-americani asupra principiilor pe baza cărora România urma să iasă din războiul hitlerist și să se alăture coaliției antihitleriste [28].

---

[23] Miroslav Tejchman, *Rumunská zahraniční politika za druhé světove války 1942—1944*, în „Ceskoslovensky časopis historicky" an XVI, nr. 1/1968, p. 35; cf. T. Udrea, *Sur les relations politiques roumano-tcheques durant les années 1940—1944*, în „Revue Roumaine d'Histoire", VII, nr. 1/1968, p. 84—85; Vojtech Mastny, *The Beneš-Stalin-Molotov conservations in December 1943. New Documents*, în „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas", München, no. 3 september 1972, p. 367—402.

[24] Arh. M.A.E., fond 71 U.R.S.S., vol. 96, p. 1—4 (notă informativă din 4 ianuarie 1944 a lui George Barbul, directorul de cabinet al lui Mihail Antonescu, privind misiunea sa la Stockholm); *ibidem*, fond *E 9* (*Al doilea război mondial*), vol. 65/1944.

[25] V. L. Israelian, L. N. Kutakov, *Diplomatiia agresorov. Ghermano-italo-iaponski fascisku Blok. Istoria ego vosnikovenia i kraha*. Moskva, Edit. „Nauka", 1967, p. 329—330 și 333; F. Nano, *The First Soviet double Cross*, în „Journal of Central European Affairs", nr. 12 1952; Arh. M.A.E., fond Conferința de pace 1947, vol. I; *ibidem*, fond. *E 9* (*Al doilea război mondial*), vol. 383.

[26] *Ibidem*.

[27] Simultan, acest interviu a apărut și în ziarul suedez „Afton Bladet" din 10 martie 1944; comentarii pe marginea interviului au mai apărut în „Times" din 17 martie 1944, în „Courriere de Geneve" din 19 martie 1944 etc.

[28] Guvernul sovietic a interpretat trimiterea misiunii Știrbei la Cairo ca o renunțare a guvernului român la negocierile directe purtate pînă atunci cu U.R.S.S. pentru încheierea unui armistițiu. În aceste condiții, guvernul sovietic s-a socotit îndreptățit să nu se mai considere angajat cu nici una din promisiunile avansate României în primele luni ale anului 1944, la Stockholm (Israelian, Kutakov, *op. cit.*, p. 332).

Într-un raport din 3 martie 1944 trimis de la Cairo Departamentului de stat, ambasadorul Mac Veagh [29], vorbind despre sosirea lui Ştirbei la Ankara, dădea informaţia că acesta „nu este un emisar al guvernului, dar mareşalul Antonescu se spune că ar fi în particular în cunoştinţă de această misiune" [30].

„Grupul din spatele lui Ştirbei — se scria în acelaşi raport — se pare că nu-şi dă seama de situaţia foarte serioasă a poziţiei României. Cînd Cretzianu a fost informat că trimiterea unui emisar nu este de nici un folos dacă (acesta) nu este împuternicit să accepte capitularea necondiţionată sau cel puţin venirea la putere a unui guvern în acest scop, el (Cretzianu — n.n.) a răspuns că : 1. Bulgaria este gata să o rupă cu Germania, ceea ce va da posibilitate trupelor engleze să intre în Bulgaria ; 2. Că, în asemenea condiţii, România se va preda britanicilor şi că 3. România mai curînd va pieri luptînd decît ca istoria să arate că actualii ei conducători s-au predat necondiţionat Rusiei" [31].

La primul său contact cu delegaţii celor trei mari puteri la Cairo, Ştirbei reia cele susţinute mai înainte de Cretzianu, declarînd că „reprezintă pe Maniu, nu pe mareşalul Antonescu, deşi el cunoaşte ceea ce ultimul (Antonescu — n.n.) gîndeşte şi că mareşalul a luat contact cu aliaţii la Madrid şi Stockholm" [32]. Cu acest prilej, Ştirbei avansează propunerea (pe care evident o făcea în numele lui Maniu) ca armistiţiul să fie încheiat în numele României de I. Antonescu. Ştirbei a arătat că „guvernul, ca şi regele, ca şi opoziţia sînt dornici a face o schimbare de front, însă că guvernul (Antonescu — n.n.) se află (este) într-o poziţie mai bună a face aceasta decît opoziţia, deoarece dispune de mari efective şi ar izbuti, bucurîndu-se (bizuindu-se) de încrederea nemţilor în el, să facă pregătiri secrete mai potrivite. A spus că el (Ştirbei — n.n.) crede că Antonescu ar dori să facă o astfel de mişcare de vreme ce socoteşte (e încredinţat) că războiul e pierdut" [33].

Ştirbei arăta că dacă aliaţii n-ar accepta varianta semnării armistiţiului de către Antonescu sau dacă ar dori totuşi „o acţiune imediată, interpuşii lui Maniu ar putea pune în scenă o lovitură de stat" [34], fără a garanta reuşita ei. El a spus în continuare că forţele opoziţioniste româneşti din jurul lui Maniu doreau ca înainte de a trece la acţiunea de scoatere a României din război să primească o serie de „asigurări" şi anume : [35]

---

[29] Încă din perioada capitulării Italiei se constituise la Cairo un comitet consultativ anglo-american pentru problemele balcanice şi mediteraniene. Acest organism şi-a întărit rolul şi competenţele la sfîrşitul anului 1943, în ajunul şi după conferinţele la nivel înalt de la Cairo, Teheran şi Adana. Mac Veagh, care funcţiona la Cairo ca delegat special al S.U.A. pe lîngă guvernul iugoslav în exil, va fi delegat de Departamentul de stat să participe la tratativele ce se vor duce cu Ştirbei. Din partea Marei Britanii va participa lordul Moyne (rezidentul Marii Britanii în Egipt), iar din partea U.R.S.S. Novicov, ambasadorul sovietic la Cairo, pe lîngă guvernele grec şi iugoslav.

[30] *U.S.A. Dipl. papers*, IV, p. 148.

[31] *Ibidem*, (Mac Veagh către Dep. de Stat, Cairo, 3 martie 1944).

[32] *Ibidem*, p. 150 (Mac Veagh către Dep. de Stat, Cairo, 17 martie 1944).

[33] *Ibidem*.

[34] *Ibidem*.

[35] *Ibidem*.

1) Menținerea independenței de stat a României;
2) Respectarea drepturilor teritoriale ale României;
3) Acordarea statutului de cobeligeranță;
4) Sprijinirea armatei române împotriva unor eventuale atacuri din partea Bulgariei sau Ungariei.

Reluînd ideea scoaterii României din război cu participarea la această operație a lui Ion Antonescu, Știrbei spunea că în acest fel s-ar fi putut folosi din plin și din primul moment 10—15 divizii românești în lupta contra hitleriștilor. Deși comandamentul hitlerist nu dispunea în România la jumătatea lunii martie 1944 (în afara trupelor de pe front și din spatele imediat al frontului) decît de circa 40 000 de oameni (după aprecierea lui Știrbei), aceștia se aflau în situația deosebită de a controla toate punctele strategice cheie din țară : aeroporturile, principalele noduri de cale ferată, porturi, zona petroliferă etc. Sub pretextul lichidării rapide a acestor forțe hitleriste, pentru a nu le lăsa timp să distrugă toate aceste obiective de mare importanță economică și strategică, Știrbei solicita o debarcare de forțe aliate atît pe calea aerului, în zona București—Valea Prahovei, cît și navală, în zona Constanța. În ceea ce privește debarcarea de la Constanța, el a fost silit în cursul ședinței să admită că singurele forțe navale care puteau efectua această ultimă operație erau unitățile sovietice [36]. În încheierea expunerii sale, prințul Știrbei a declarat cu emfază că nu se poate întoarce în România „decît cu forțele aliate" [37], evident gîndindu-se exclusiv, de data aceasta, la unitățile aeropurtate anglo-americane.

După părăsirea ședinței de către Știrbei, Novicov, făcînd o primă apreciere asupra acestei discuții preliminare, socotea misiunea lui Știrbei ca lipsită de valoare practică din moment ce „Știrbei nu a adus împuterniciri de nici un fel, nici măcar de la Maniu" [38]. Pe de altă parte, reprezentantul sovietic arăta că din moment ce însăși „opoziția" declara că o lovitură de stat ar fi înăbușită în fașă de hitleriști, singura procedură ce ar putea oferi speranțe de reușită ar fi purtarea de tratative directe cu Antonescu. Precizările preliminare făcute de Novicov în numele guvernului sovietic au fost întărite la scurt timp de Molotov în scrisoarea pe care acesta a remis-o ambasadorului britanic la Moscova și în care se aprecia că Maniu și Știrbei acționau de acord și chiar cu „permisiunea lui Antonescu" și în plus că ei nu arătau un interes real pentru scoaterea României din război și alăturarea sa la aliați contra Germaniei. În aceste condiții, Molotov considera că „nu există temeiuri să se acorde importanță declarațiilor lui Știrbei" [39].

La scurt timp după ce Știrbei stabilise contactele sale cu aliații la Cairo și după ce avusese loc precizarea primelor poziții de principiu adoptate de guvernele celor trei puteri față de misiunea acestuia [40], evoluția

---

[36] *Ibidem*.
[37] *Ibidem*.
[38] *Ibidem*, p. 151 (Mac Veagh către Dep. de Stat, Cairo, 18 martie 1944).
[39] *Ibidem*, p. 154 (Harriman către Dep. de Stat, Moscova, 23 martie 1944).
[40] *Ibidem*, p. 146 (memorandumul Diviziei de afaceri sud-europene a Departamentului de stat privind România, Washington, martie 1944) și p. 152—153 (memorandumul lui Cloyce Kenneth de la Divizia de afaceri sud-europene, Washington, 21 martie 1944).

evenimentelor a luat o turnură rapidă. La capătul unei înverşunate bătălii, armatele sovietice au dat o zdrobitoare lovitură forţelor fasciste în sectorul Uman deschizîndu-şi drum spre frontierele României şi Ungariei. În acest moment, guvernul şi comandamentul hitlerist, deţinînd informaţii asupra unei eventuale tentative ungare de a ieşi din război şi de a deschide drum forţelor aliate pe teritoriul său, a trecut la ocuparea militară a Ungariei [41]. În acelaşi timp, Ion Antonescu a fost convocat de urgenţă la marele cartier general hitlerist. Ocupaţia militară a României de importante forţe militare hitleriste şi instituirea unui regim de ocupaţie părea iminentă. În acest moment de mare panică, temîndu-se că ar putea împărtăşi soarta lui Horthy, Mihai Antonescu recurge la o soluţie extremă. Mizînd pe interesul real pe care-l avea coaliţia aliată de a izola şi grăbi înfrîngerea Germaniei hitleriste cu jertfe umane mai reduse, prin desfacerea unor ţări satelite de alianţa cu hitleriştii, Mihai Antonescu se decide să încerce salvarea sa personală printr-o ofertă intempestivă făcută aliaţilor de a scoate România din război. El solicită lui Maniu la 22 martie ca prin staţia radio de care acesta dispunea să transmită un mesaj urgent către aliaţi. În mesaj, Mihai Antonescu solicita lui Ştirbei să afle de urgenţă „impresia făcută de ultimile evenimente din Ungaria, efectul pe care-l pot avea acestea asupra unor eventuale probleme teritoriale cu care poate fi confruntată România. Faţă de evoluţia rapidă a evenimentelor din Ungaria trebuie să ştim pe ce eventual ajutor politic şi militar (de la aliaţi — n.n.) ne putem baza" [42]. M. Antonescu evoca posibilitatea instituirii, după Ungaria, a unor regimuri de ocupaţie în România şi apoi şi în Bulgaria, ceea ce ar fi blocat definitiv orice libertate de acţiune şi de tratative a guvernului român. În această ipostază, M. Antonescu lăsa să se înţeleagă că s-ar putea decide la o eventuală acţiune de scoatere a României din alianţa cu Axa. În acest sens, el cerea lui Ştirbei să se informeze urgent pe ce ajutor anglo-american se putea conta. El sugera comandamentului aliat un prim ajutor în trupe aeropurtate şi în aviaţie care să debarce pe aeropoartele româneşti ce vor fi pregătite şi menţinute în acest scop sub controlul armatei române. Nedorind să primească ajutor din partea forţelor armate sovietice sau să intre în contact cu acestea, Antonescu preconiza în mesaj eventualitatea abandonării întregii Moldove, a litoralului şi cîmpiei muntene inclusiv a capitalei, zona de rezistenţă urmînd a fi organizată în Oltenia şi Banat pentru a avea posibilitatea unei retrageri eventuale în Iugoslavia" [43].

M. Antonescu cerea ca să primească un răspuns dacă era posibil chiar în seara zilei de 22 martie 1944. Perspectiva neaşteptată a unei ruperi imediate a României din război cu toate consecinţele favorabile pentru aliaţi a acestei acţiuni, urgenţa deosebită a deciziei ce trebuia luată au determinat pe britanici să transmită de îndată un răspuns preliminar la mesaj urmînd a se consulta a doua zi cu delegaţii sovietici şi americani asupra unei hotărîri definitive [44].

---

[41] Horthy N., *Ein Leben für Ungarn*, Bonn, 1953, p. 262; cf. Hagen W., *Die geheime Front*, Stuttgart, 1953, p. 342.
[42] *U.S.A. Dipl. papers*, IV, p. 155 (Mac Veagh către Secretarul de stat, Cairo, 24 martie).
[43] *Ibidem*, p. 156 (Mac Veagh către Dep. de Stat, Cairo, 25 martie 1944).
[44] *Ibidem*, p. 157.

În urma discuțiilor purtate în aceeași noapte între lordul rezident Moyne, generalul Wilson și Mac Millan (recent sosiți la Cairo) și unii consilieri ai Foreign office-ului s-a expediat urgent o telegramă de răspuns. În telegrama cu caracter ultimativ semnată de general Wilson, în calitatea sa de comandant suprem aliat în Mediterana, se transmitea mareșalului Antonescu următorul text: „Nu trebuie să vizitați pe Hitler. Dacă o veți face, aceasta va fi socotită ca o intenție evidentă și finală a României de a colabora pînă la sfîrșit cu Germania și țara va suporta toate urmările. Trebuie să vă predați de îndată celor trei mari puteri și să ordonați trupelor dv. să nu mai opună rezistență rușilor. Nemții sînt (se găsesc) într-o situație fără speranță în sudul Rusiei și aveți cea mai bună și ultimă șansă de a contribui la înfrîngerea lor totală" [45].

Lordul Moyne s-a grăbit să informeze pe Știrbei că telegrama generalului Wilson nu trebuia înțeleasă ca o posibilitate oferită Antoneștilor de a trata condițiile unei capitulări, fără participarea sovieticilor. În acest sens, lordul Moyne l-a informat pe Știrbei că, în principiu, mesajul nu poate fi luat în considerație deoarece era adresat numai anglo-americanilor, o discutare a sa neputînd deveni operantă decît în cazul în care el ar fi din nou adresat celor trei mari puteri aliate [46].

Deși tratativele cu Știrbei se vor desfășura în continuare la Cairo, decizia asupra condițiilor capitulării României urma să se ia la Moscova sau în cadrul Comitetului tripartit pentru Europa, în curs de constituire la Londra.

Guvernul sovietic, care urma să aibă un rol hotărîtor și care era cel mai interesat în capitularea cît mai grabnică a României, și-a precizat poziția în urma unei convorbiri Molotov — Kerr care a avut loc în 25 martie la Moscova. V. M. Molotov menținîndu-și rezervele și suspiciunile sale față de sinceritatea propunerilor românești arăta că spre a veni în întîmpinarea dorințelor Marei Britanii se declara totuși de acord să se continue tratativele tripartite cu Știrbei. În legătură cu mesajul lui Antonescu, guvernul sovietic propunea să se comunice urgent lui Antonescu că în afara celor transmise de generalul Wilson partea sovietică cerea în plus următoarele: [47]

a) Antonescu să ordone trupelor de pe toate fronturile de luptă să intre în contact cu comandamentele militare sovietice pentru a se preda;

b) dacă se va îndeplini prompt acest ordin în ceea ce privește unitățile românești de la Nistru și Crimeea, aceste trupe după capitulare urmau să fie operativ puse la dispoziția mareșalului Antonescu pentru ca să le folosească pe frontul din Moldova contra hitleriștilor;

c) Antonescu urma să desemneze o personalitate românească pentru a negocia problemele practice legate de îndeplinirea capitulării și participării apoi la războiul antihitlerist. Guvernul sovietic nu avea nimic împotrivă ca această funcție să fie îndeplinită de unul din generalii români aflați prizonieri în U.R.S.S.

---

[45] *Ibidem*, p. 155.
[46] *Ibidem*, p. 157.
[47] *U.S.A. Dipl. papers*, IV, 1944, p. 159 (memorandumul ajutorului șef al Diviziei Afacerilor sud-europene, Cannon, către directorul afacerilor europene din Dep. de Stat, Dun, Washington, 27 martie 1944).

Aceste propuneri (care în ceea ce privește stipulațiile militare erau asemănătoare propunerilor făcute deja guvernului român, prin Nanu, la Stockholm) erau menite să dea un conținut concret și operativ ideilor cuprinse în mesajul adresat de M. Antonescu la Cairo anglo-americanilor [48].

Noul mesaj al generalului Wilson cuprinzînd propunerile sovietice s-a încrucișat la 27 martie 1944 cu un mesaj transmis de Maniu prin care se anunța revenirea în țară a lui Ion Antonescu și faptul că ocuparea României fusese evitată.

În timpul acestui schimb de mesaje, pe frontul de răsărit avangărzile sovietice ating și traversează la 27 martie 1944 Prutul. Era pentru prima oară cînd armatele sovietice în ofensiva lor depășeau granițele de stat ale Uniunii Sovietice. În legătură cu aceasta, ambasadorul U.R.S.S. la Washington, din însărcinarea guvernului său, a înmînat la 28 martie 1944 Departamentului de stat o declarație de principiu în care se specifica textual: „Ca rezultat al înaintării victorioase, armata roșie a atins rîul Prut, care reprezintă frontiera de stat între U.R.S.S. și România. Aceasta înseamnă începutul unei depline restabiliri a frontierelor de stat sovietice, stabilită în 1940 prin tratatul dintre Uniunea Sovietică și România... În prezent armata sovietică curăță teritoriul sovietic de toate trupele dușmane care mai sînt încă acolo și nu e departe vremea cînd întreaga frontieră sovietică cu România va fi restabilită deplin" [49].

Referitor la continuarea operațiilor militare dincolo de frontierele U.R.S.S., declarația preciza: „Comandamentul suprem al armatei roșii a ordonat unităților sovietice, care avansează, să urmărească pe inamic pînă la înfrîngerea finală și capitulare. În același timp guvernul sovietic declară că nu urmărește scopuri de anexare a unei părți din teritoriul României sau să schimbe regimul social existent în România și că intrarea trupelor sovietice în România este exclusiv dictată de necesități militare și de rezistența în continuare a trupelor inamice" [50].

Declarația sovietică comunicată guvernelor aliate la 28 martie 1944 (care, în punctele sale esențiale, va fi făcută publică de către Molotov, la 2 aprilie 1944), preciza deci că, respectînd suveranitatea și independența statelor pe teritoriul cărora urma să intre, guvernul și comandamentul sovietic nu erau însă de acord ca pentru considerente politico-diplomatice să întrerupă sau să evite înaintarea armatelor sovietice, în toate direcțiile sau zonele în care se găseau trupe inamice.

Precizările sovietice cuprinse în aceste declarații reprezentau în același timp punctul de vedere al U.R.S.S. față de recentele sondaje de pace făcute, prin Știrbei, de guvernul Antonescu și de către cercurile opoziției românești grupate în jurul lui Maniu.

Pe baza instrucțiunilor primite de la guvernele lor, reprezentanții celor trei mari puteri aliate au înmînat în dimineața zilei de 30 martie 1944 lui Știrbei un răspuns colectiv oficial la mesajul lui Antonescu care în esență cuprindea sinteza condițiilor transmise de aliați, prin Wilson,

---

[48] În ziua următoare, lordul Moyne a primit însărcinarea ca, prin generalul Wilson, să se transmită prin stația de radio la București conținutul propunerilor sovietice. În mesajul trimis la București se sugera lui Maniu că în cazul cînd Antonescu ar ezita să treacă la acțiune să se încerce scoaterea României din război fără Antonescu.

[49] *U.S.A. Dipl. papers,* IV, 1944, p. 165.

[50] *Ibidem,* p. 165–166.

pentru „capitularea" României (inclusiv condiţiile propuse anterior de guvernul sovietic)[51].

Somaţia făcută lui I. Antonescu de către lordul Moyne, ca şi avertismentul transmis de Ştirbei lui Maniu de a se da un răspuns prompt şi categoric nu au avut ecoul dorit la Bucureşti[52]. Mai mult decît atît, imediat după revenirea în ţară, Antonescu a dispus trimiterea unor noi unităţi pe frontul din Moldova. La începutul lunii aprilie 1944, frontul din Moldova se stabilizează, Antonescu nemaiarătîndu-se interesat pentru moment să negocieze întoarcerea de către România a armelor şi o colaborare militară româno-sovietică contra Germaniei hitleriste. Prima reacţie a comandamentului anglo-american faţă de impasul intervenit în tratative a fost declanşarea bombardamentelor aeriene asupra României cu începere din dimineaţa zilei de 4 aprilie 1944.

Guvernul sovietic a continuat însă să considere ieşirea României din război ca extrem de utilă pentru desfăşurarea unor operaţii militare ulterioare de alungare a armatelor hitleriste din Balcani şi, în acest sens, a elaborat la începutul lunii aprilie 1944 un proiect cuprinzînd condiţiile de armistiţiu cu România, pe care Novicov l-a înmînat, spre discuţie, delegaţilor american şi britanic la Cairo în dimineaţa zilei de 8 aprilie 1944[53]. Novicov a arătat că guvernul sovietic considera că el va fi autorizat să încheie în numele celor trei aliaţi armistiţiul cu România. Novicov era autorizat ca „de îndată ce va primi consimţămîntul britanic şi american... să transmită aceste condiţii lui Antonescu şi Maniu, prin Ştirbei"[54].

În afara clauzelor militare propriu-zise care, aplicate, ar fi dus *de facto* la recunoaşterea cobeligeranţei României[55], aceste condiţii cuprin-

---

[51] *Ibidem*, p. 163 (Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 30 aprilie 1944).

[52] O poziţie principial distinctă faţă de misiunea lui Ştirbei la Cairo a adoptat Partidul Comunist Român. Într-un capitol publicat în numărul 2 al ziarului ilegal „România liberă" din 22 martie 1944, apreciindu-se ca nejustificate speranţele stîrnite în sînul opiniei publice româneşti de posibilitatea de a se salva România din impasul grav în care se găsea pe calea tratativelor diplomatice, era condamnată politica dusă de cercurile politice din jurul lui Maniu care încercau ca, paralel cu aprobarea tacită a continuării războiului antisovietic de către Antonescu, să obţină la Cairo asigurări de la aliaţii occidentali ca România să revină politic şi diplomatic la situaţia sa antebelică. În locul tratativelor diplomatice a căror finalitate era legată, în cazul în care poporul român nu şi-ar fi adus contribuţie proprie la scoaterea României din războiul nefast antisovietic, de bunăvoinţa ipotetică a aliaţilor, a contactelor cu Antonescu, a unei lovituri de palat şi a altor soluţii preconizate de Maniu, Brătianu şi de unele cercuri ale palatului în a doua jumătate a lunii martie 1944, P.C.R. declara categoric, în acelaşi articol, că în condiţiile internaţionale şi interne existente, ieşirea din război se putea face numai împotriva lui Antonescu, prin răsturnarea lui prin forţă. „Acesta este pasul decisiv ... Aceasta nu se poate face prin încercarea de pertractare la Cairo, ci prin acţiune grabnică în ţară".

[53] *U.S.A. Dipl. papers*, IV, 1944, p. 169.

[54] *Ibidem*, p. 171.

[55] În aceste propuneri se prevedea : 1) ... „Trupele române care luptă cu (alături de) nemţi împotriva armatei roşii, cuprinzînd 7 divizii în Crimeea, 3 sau mai multe divizii în regiunea Odessa (în realitate nu era vorba de divizii complete, ci de unităţi, uneori cu efective reduse, dintr-o serie de divizii — n.n.), 3 sau mai multe divizii în regiunea Chişinău, aceste divizii trebuie să se predea Armatei Roşii sau trebuie să atace ariergarda germanilor şi să *înceapă operaţii împotriva germanilor* împreună cu Armata Roşie. *Dacă se va face aceasta, guvernul sovietic este de acord să completeze armamentul tuturor acestor divizii şi să le pună la dispoziţia mareşalului Antonescu şi a domnului Maniu* (subl. ns.). 2) Minimul de condiţii sovietice pentru armistiţiu sînt următoarele : a) ruptura cu germanii şi operaţii comune ale românilor şi trupelor aliate inclusiv Armata Roşie contra germanilor avînd ca scop să restaureze independenţa şi suve-

deau aprecierea că „4) guvernul sovietic consideră nedrepte deciziile arbitrajului de la Viena și este gata să ducă în comun operații cu România contra Ungariei în scopul retrocedării către România a întregii Transilvanii sau a celei mai mari părți a acesteia" [56]. Guvernul sovietic se arăta pregătit (așa cum arătase și cu ocazia celor trei propuneri suplimentare transmise prin Wilson) ca, pentru precizarea unor probleme de detaliu legate de aplicarea armistițiului, să poarte discuții bilaterale cu guvernul român [57].

În urma acordului primit de la ceilalți doi aliați, la 12 aprilie 1944 au fost transmise pentru guvernul român la București, prin radio, propunerile oficiale tripartite de capitulare, care în esență (cu excepția amendamentului propus de anglo-americani la punctul 4, privind Transilvania) erau identice cu proiectul propus spre discuție de guvernul sovietic la 8 aprilie 1944 [58].

În ciuda avertismentului primit că o tărăgănare prelungită a răspunsului ar putea duce la anularea promisiunilor privind cobeligeranța și a altor propuneri avantajoase, cercurile guvernante antonesciene și cele grupate în jurul sau alături de Maniu nu au înțeles să dea un răspuns clar, fără echivoc și prompt la propunerile aliate transmise încă de la sfîrșitul lunii martie, prin Wilson, repetate prin comunicarea lordului Moyne din 3 aprilie, reconfirmate în cursul convorbirii bilaterale Novicov-Știrbei din 4 aprilie și în sfîrșit aduse oficial la cunoștința guvernului Antonescu în numele celor trei mari puteri aliate, la 12 aprilie 1944.

În locul acceptării imediate a propunerilor de armistițiu și a unei cooperări efective și eficiente cu aliații imediat după semnarea armistițiului (cu sau fără acordul lui Antonescu), așa cum propuseseră aliații, cercurile politice din jurul lui Maniu au recurs la o nouă propunere care modifica substanțial datele problemei și care practic anula soluționarea favorabilă pentru toate părțile a condițiilor de armistițiu deja discutate. Reluînd cele discutate cu Novicov la 4 aprilie 1944 asupra imposibilității practice care se ivise între timp (motivată ca datorîndu-se sosirii în țară a unor masive noi unități militare hitleriste) de a se mai încheia un armistițiu cu U.R.S.S. fără primejdia înăbușirii imediate și fără nici un rezultat de către hitleriști a acestei tentative, Știrbei avansează, la 13 aprilie,

---

ranitatea României; b) restabilirea frontierei sovieto-române în concordanță cu tratatul din 1940; c) despăgubiri pentru pierderile cauzate U.R.S.S. de ostilitățile și ocuparea de către România a teritoriului său; d) repatrierea tuturor prizonierilor sovietici și aliați de război ca și a celor internați. *Acest minim de condiții poate fi schimbat în rău, dacă guvernul român nu-l acceptă imediat* (subl. ns.). 3) Guvernul sovietic nu cere ca teritoriul României să fie ocupat pe durata armistițiului de trupele sovietice, dar trupele sovietice ca și acelea ale aliaților trebuie să aibă libertate nelimitată de mișcare pe teritoriul românesc, dacă situația militară o reclamă. Guvernul român trebuie să contribuie cu toate mijloacele sale în ce privește transporturile pe pămînt, pe apă și în aer" (*ibidem*, p. 170).

[56] *U.S.A. Dipl. papers*, IV, p. 170 (Mac Veagh către secretarul de stat, Cairo, 8 aprilie 1944).

[57] *Ibidem*, „Dacă România — se arăta la punctul 5 al propunerilor sovietice — dorește să aibă contact cu U.R.S.S. în afara aceluia prin reprezentanța generală, pentru probleme militare, de asemenea o reprezentanță politică pentru chestiuni politice, guvernul sovietic nu are obiecții".

[58] Arh. M.A.E., fond Conferința de pace, vol. 383. Conținutul acestor propuneri a fost difuzat de agenția T.A.S.S. la 27 august 1944, ceea ce confirma opinia că guvernul sovietic urma a perfecta convenția de armistițiu cu România pornind de la negocierile purtate de reprezentanții săi la Stockholm și Cairo în primăvara și vara anului 1944.

lui Novicov, în numele lui Maniu, soluţia constituirii pe frontul din Moldova a unui guvern român de rezistenţă, opus lui Antonescu şi hitleriştilor [59]. Deşi aceasta anula simţitor avantajele militare imediate pe care guvernul şi comandamentul sovietic speraseră să le obţină prin propunerile lor iniţiale, Novicov, după ce a transmis la Moscova noile propuneri prezentate de Ştirbei, era în măsură la 16 aprilie să comunice lordului Moyne că Moscova se declara de acord şi cu această variantă, dacă vor aviza favorabil asupra ei guvernele S.U.A. şi Marii Britanii [60]. În urma acordului guvernelor britanic şi american, Novicov l-a informat la 23 aprilie 1944 pe Ştirbei ca „să-l înştiinţeze pe Maniu că poate să se stabilească în Moldova în teritoriul deţinut de sovietici [61] şi a stabili acolo un guvern opus lui Antonescu".

Obţinînd acordul celor trei aliaţi pentru varianta formării unui guvern antifascist în Moldova, Maniu, sub pretextul perfectării celor discutate pînă atunci şi a ajungerii la un acord general solicită la sfîrşitul lunii aprilie 1944 trimiterea unui nou emisar la Cairo, în persoana lui C. Vişoianu, propunere acceptată operativ de reprezentanţii celor trei mari puteri aliate [62].

Dornici să se clarifice definitiv, în ajunul debarcării din apus şi a începerii noii campanii ofensive de vară sovietice pe frontul de răsărit, asupra şanselor reale de a scoate pe calea tratativelor România din război, aliaţii s-au arătat deosebit de prompţi în acceptarea noilor cereri prezentate de Maniu. Acesta, însă, nu s-a arătat tot atît de prompt, venirea lui Vişoianu la Cairo întîrziind aproape o lună de la acordul dat de aliaţi, ceea ce i-a determinat pe aceştia să socotească tratativele ca încheiate fără rezultat [63].

Paralel cu tratativele tripartite de la Cairo, care din a doua jumătate a lunii aprilie se vor transforma tot mai mult în schimburi de note purtate cu cei 3 reprezentanţi de „opoziţia" română, guvernul sovietic s-a arătat interesat în reluarea contactelor bilaterale româno-sovietice oficioase din capitala Suediei.

Din iniţiativă sovietică, Semionov se întîlneşte în secret la 11 aprilie 1944 cu Nanu, perfectîndu-se pentru a doua zi o întîlnire a ministrului român cu ambasadoarea sovietică Kollontay [64].

---

[59] *U.S.A. Dipl. papers*, 1944, IV, p. 175 (Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 16 aprilie 1944); Al. Cretzianu: *The Lost opportunity*, p. 249.

[60] *Ibidem*. Între timp, importanţa cererii sovietice ca diviziile româneşti din zona Crimeii şi Odessei să se predea şi apoi să participe la lupta contra hitleriştilor, îşi pierduse parţial actulitatea, Crimeea, după lupte grele, fiind în curs de eliberare completă, unităţile române din această zonă fiind retrase în ţară.

[61] Era vorba de teritoriul fostelor judeţe Botoşani, Dorohoi, Suceava şi Baia eliberate de armatele sovietice la sfîrşitul lunii martie şi începutul lunii aprilie 1944. Sediul administrativ al autorităţilor militare sovietice pentru aceste teritorii era la Botoşani.

[62] *Ibidem*, p. 178 (Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 1 mai 1944). Semnificativă pentru dorinţa guvernului sovietic de a obţine, în sfîrşit, o decizie a fost opinia lui Novicov la noua pretenţie a lui Maniu: „Să se permită lui Maniu să trimită pe cine vrea".

[63] Harriman informa Departamentul de Stat într-o telegramă din 25 aprilie 1944 că mergînd la Molotov acesta i-a exprimat convingerea că „propunerea lui Ştirbei (varianta cu guvernul din Moldova — n.n.), deşi acceptată de către guvernul sovietic, nu a fost considerată în mod serios. El (Molotov — n.n.) a spus că nu există indici siguri că Maniu ar urma această cale" (*U.S.A. Dipl. papers*, IV, p. 177).

[64] *U.S.A. Dipl. papers*, IV, p. 195—196; cf. Israelian, Kutakov, *op. cit.*, p. 333.

În cursul convorbirii de la Grand hotel Saltijöbaden dintre ambasadoarea Kollontay și Nanu, ca și în cursul unei noi convorbiri Nanu—Semionov din 13 aprilie 1944, au fost transmise propunerile de armistițiu (oferite României și la Cairo), stabilindu-se ca să se desfășoare noi convorbiri, după primirea răspunsului guvernului român la aceste propuneri [65]. Abia la 15 mai 1944, Nanu a fost însă în măsură să transmită că guvernul Antonescu va prezenta contrapropuneri. Din relatările lui Nanu reiese că, pe baza instrucțiunilor primite de la Mihai Antonescu, el a întocmit un memorandum pe care l-a înmînat ambasadei sovietice la 29 mai 1944. În acest memorandum se arăta, între altele, că guvernul român dorea ca schimbarea de front să fie bine pregătită și momentul să fie astfel ales încît să se evite provocarea unui război civil sau a unor inutile vărsări de sînge în România. În acest scop, guvernul român dorea să obțină din partea sovietică un răgaz de 15 zile de la data anunțării încheierii armistițiului în care să poată negocia cu guvernul german evacuarea tuturor trupelor hitleriste de pe teritoriul țării, această operație urmînd să cadă în acest interval de timp în sarcina exclusivă a părții române [66]. După acceptarea armistițiului, guvernul Antonescu urma să predea puterea unui guvern civil, care urma să-și aibă sediul într-o zonă care să nu fie ocupată de trupele sovietice. În ceea ce privește litigiile teritoriale, guvernul Antonescu propunea ca această problemă să fie rezolvată definitiv la viitoarea conferință de pace.

Într-un prim răspuns, din 31 mai 1944, guvernul sovietic a respins noile cereri ale guvernului Antonescu, cu excepția problemei reparațiilor, chestiune pe care se arăta dispus s-o negocieze.

În răspunsul definitiv din 2 iunie 1944, respingînd în continuare celelalte cereri ale guvernului Antonescu, guvernul sovietic s-a declarat de acord cu propunerea ca România, în dorința de a rămîne neutră, după ieșirea din războiul antisovietic, să aibă libertatea de a curăți prin propriile mijloace, în interval de 15 zile, teritoriul național de toate trupele hitleriste. Guvernul sovietic preciza că dacă guvernul Antonescu acceptă toate celelalte propuneri sovietice să trimită o delegație în U.R.S.S. pentru semnarea armistițiului [67].

Pentru comandamentul sovietic, ruperea de front decisivă pe flancul de sud, fără a-și pierde importanța în sine, va înceta să mai fie de maximă actualitate în viitoarele luni [68]. În legătură cu debarcarea aliată pe coasta

---

[65] *Ibidem.*

[66] Chiar din aceste propuneri se vedea că guvernul antonescian nu concepea o acțiune de ieșire a României din război, fără a cădea la o înțelegere prealabilă în acest sens, cu Germania hitleristă. Or, scoaterea României din război prin tratative prealabile cu hitleriștii ar fi fost practic irealizabilă și ar fi atras o ocupație militară hitleristă, draconică, purtarea operațiilor militare de-a lungul întregului teritoriu al țării, periclitînd orice șansă de scoatere ulterioară a României din război.

[67] F. Nanu, *op. cit.*, p. 247—251; cf. A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 197.

[68] Trebuie avute în vedere, mai întîi ocuparea Ungariei de către hitleriști (care a barat drumul unei eventuale ieșiri din război și a Ungariei și odată cu aceasta a unei eventuale pătrunderi rapide a armatelor sovietice în zona Tisei superioare), iar apoi pierderea momentului favorabil unei înfrîngeri decisive a hitleriștilor în spațiul carpato-dunărean ca urmare a ezitărilor repetate ale guvernului și opoziției burgheze române de a trece în a doua jumătate a lunii martie 1944 la o capitulare grabnică și eficientă pentru mersul operațiilor militare sovietice în zona Mării Negre și a Carpaților Răsăriteni.

Atlanticului (anunţată iniţial pentru luna mai 1944), centrul de greutate al acţiunilor ofensive sovietice a fost mutat în primăvara şi vara anului 1944 pe frontul central şi nordic.

La 12 mai 1944, cele trei mari puteri au dat un avertisment colectiv sateliţilor Germaniei în care se afirma categoric că dacă nu vor să împărtăşească soarta Germaniei trebuiau să iasă din război la timp, pentru a uşura victoria aliaţilor. În lumina acestor decizii şi avertismente, tactica unor noi pertractări pe care Ştirbei şi Vişoianu au lăsat impresia că doresc să o adopte în continuare nu a reuşit. Imediat după sosirea lui Vişoianu la Cairo, în 25 mai 1944, prinţul Ştirbei a invitat la reşedinţa sa pe reprezentanţii celor trei aliaţi spre a le prezenta pe Vişoianu şi a le face cunoscut un memorandum adus de acesta din partea lui Maniu. În memorandum se anunţa realizarea unui acord antifascist între principalele partide democratice din ţară, precum şi faptul că fusese obţinută adeziunea mai multor generali comandanţi de mari unităţi (corpuri de armată) de a participa la o acţiune militară antihitleristă pe linia frontului din Moldova. Atunci cînd, în continuarea expunerii lor, Ştirbei şi Vişoianu au dorit să exprime noile observaţii româneşti la condiţiile de armistiţiu propuse de aliaţii României încă de la sfîrşitul lunii martie 1944, cei trei reprezentanţi ai puterilor aliate au întrerupt şedinţa declarînd că nu acceptă discutarea unor noi contrapropuneri [69], singurul răspuns aşteptat de la români fiind ca „ei să intre în acţiune". Reprezentanţii puterilor aliate au cerut ca în vederea trecerii României la acţiune Maniu să fie sfătuit prin Cretzianu să trimită un emisar prin linia frontului, la sovietici, pentru ca acesta să „aranjeze cu ei timpul şi locul cînd trebuie să aibă loc acţiunea militară românească de acord cu forţele ruseşti" [70].

Comunicîndu-se refuzul aliaţilor de a mai negocia înainte de a se confirma de către „opoziţia" română că doreşte cu adevărat să organizeze ieşirea României din război, din ţară s-a transmis la 29 mai 1944 un mesaj, prin Cretzianu, în care se comunica că întreaga opoziţie naţională a primit condiţiile aliate ca o „bază de discuţie" şi că Vişoianu a fost trimis la Cairo „să clarifice unele puncte" spre a fi incluse „în textul ce se va trimite". S-a comunicat că „în scopul asigurării maximului de sprijin al opiniei publice spre a se propune schimbarea s-a format o politică comună din toate partidele antifasciste, naţional-liberal, social-democrat şi comunist" [71].

După primirea acestui mesaj, reprezentanţii celor trei puteri aliate au fost de acord să ia cunoştinţă de „observaţiile" aduse de Vişoianu înainte de a-şi fixa poziţia lor de principiu privind eventualitatea reluării

---

[69] În contrapropunerile pe care Vişoianu dorise să le prezinte în discuţia din 25 mai 1944, ca exprimînd punctul de vedere comun al „întregii opoziţii naţionale" antifasciste, se cereau „asigurări" ca : 1) Întreg teritoriul ocupat de trupele sovietice (în cursul înaintării lor — n.n.) să fie numai sub administraţia românească ; 2) Părţi din teritoriul românesc care nu sînt în zona de operaţie — de exemplu Bucureşti — să nu fie ocupate de forţele aliate ; 3) Fondurile Băncii Naţionale luate de germani să fie restituite noului guvern ; 4) Fondurile româneşti în S.U.A. şi Marea Britanie să fie libere ; 5) Toată Transilvania să fie restituită României (*U.S.A. Dipl. papers*, 1944, IV, p. 180, Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 1 iunie 1944).

[70] *U.S.A. Dipl. papers*, 1944, p. 178 (Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 25 mai 1944).

[71] *Ibidem.*, p. 180.

discuțiilor. După consultarea guvernului său, delegatul sovietic s-a declarat nesatisfăcut de conținutul mesajului și al observațiilor din care nu reieșea clar acceptarea semnării imediate a armistițiului. Acest punct de vedere a fost împărtășit și de delegații englez și american. Cei trei reprezentanți aliați au comunicat emisarilor români o declarație comună în care se arăta că, „ținînd seama de situația creată de ultimele telegrame ale d-lui Maniu, delegații celor trei puteri consideră necesar să declare delegaților români că *negocierea în continuare nu ar servi la ceva și că negocierile sînt considerate terminate* (subl. nn.) [72].

În aceste condiții, tratativele (fără a fi considerate rupte, ci doar întrerupte) au intrat iarăși într-un nou impas, prelungit pînă în preajma declanșării insurecției de la 23 August 1944, fiecare din părți rămînînd la pozițiile susținute anterior.

Noul impas al tratativelor de la Cairo a constituit un eșec al încercărilor cercurilor politice grupate în jurul lui Maniu de a monopoliza, chiar și pe plan diplomatic, acțiunea pregătitoare scoaterii României din război.

În același timp criza puternică politică și economică din România, mutarea frontului pe teritoriul țării, bombardamentele masive, evacuările și dispersările, lipsa tot mai accentuată a produselor de larg consum, scumpetea, pierderile grele provocate de fiecare zi a războiului au accentuat revolta maselor cele mai largi, mișcarea protestatară și de rezistență față de războiul hitlerist și față de dictatura antonesciană. Un numeros grup de oameni de știință și cadre universitare într-un memoriu adresat mareșalului Antonescu iau poziție deschisă în favorarea scoaterii imediate a României din război, pe calea tratativelor cu aliații.

Continuînd activitatea sa de consolidare și lărgire a frontului patriotic antihitlerist, noua conducere a P.C.R. a încheiat la mijlocul lunii aprilie 1944 un acord de front unic muncitoresc cu P.S.D., aceasta întărind rolul pe care clasa muncitoare și partidele sale politice urmau să-l joace împreună în acțiunea de realizare în spiritul orientării partidului comunist a obiectivelor antifasciste generale la ordinea zilei. Prin Lucrețiu Pătrășcanu, P.C.R. stabilește în cursul lunii aprilie o serie de noi contacte cu cercurile palatului, menite să antreneze mai activ palatul la acțiunea de înlăturare a dictaturii fascisto-antonesciene de la cîrma țării. În scopul izolării depline a dictaturii antonesciene pentru realizarea pe scară națională a unui front antihitlerist care să cuprindă toate partidele, grupările și personalitățile politice care se pronunțau pentru salvarea țării de sub jugul fascist, noua conducere a P.C.R. ia în aprilie 1944 decizia de a face o nouă încercare pentru determinarea partidelor național-țărănesc și național-liberal de a se alătura frontului larg patriotic antifascist în acțiunea de înlăturare a guvernului Antonescu și de scoatere a României din războiul antisovietic. Sub presiunea tot mai puternică a opiniei publice largi, dornică să se treacă neîntîrziat la scoaterea României din război, și a unui însemnat număr de cadre și simpatizanți din sînul propriilor partide, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. se văd nevoiți să accepte propunerile de colaborare antifascistă ale P.C.R. (vezi în acest sens scrisoarea din

[72] *Ibidem*, p. 181 (Mac Veagh către Secretarul de Stat, Cairo, 1 iunie 1944).

24 aprilie 1944 adresată de conducerea P.C.R. biroului comitetului executiv al P.N.Ţ.). La începutul lunii mai 1944, s-a format un comitet de „coordonare” alcătuit din reprezentanţi ai partidelor comunist, social-democrat, naţional-ţărănesc şi naţional-liberal, care va acţiona în continuare pentru pregătirea scoaterii României din războiul hitlerist. De altfel, însăşi desfăşurarea negocierilor de la Cairo, care ajunseseră într-un nou şi serios impas, a convins conducerea P.N.Ţ. şi P.N.L. că poziţia lor la masa tratativelor va fi simţitor ameliorată dacă emisarii lor ar fi putut vorbi în numele întregii opoziţii antifasciste. La începutul lunii mai 1944, Lucreţiu Pătrăşcanu, însărcinat de noua conducere a P.C.R. să ducă tratative cu partidele burgheze nefasciste în vederea constituirii B.N.D., s-a declarat de acord cu continuarea negocierilor de la Cairo. P.C.R., însă, s-a menţinut pe poziţia că acţiunea forţelor antifasciste interne pentru răsturnarea prin forţă a dictaturii antonesciene şi întoarcerea armelor contra Germaniei hitleriste era singura cale concretă şi realistă pentru scoaterea României din război, negocierile diplomatice cu aliaţii neputînd contribui decît la fixarea cadrului politico-diplomatic internaţional în care urma să se producă acţiunea.

În cadrul consfătuirii quadripartite din 8 iunie 1944 care a pus bazele de principiu ale B.N.D. şi care a fixat ordinea de zi a viitoarei consfătuiri conspirative din 13/14 iunie 1944, P.C.R. îşi va reconfirma adeziunea sa formală la continuarea negocierilor de la Cairo, de-acum compromise (acordul „opoziţiei unite antifasciste” va fi comunicat la Cairo abia la 13 iunie 1944).

Desfăşurarea cu succes în lunile iunie-iulie 1944 a marii debarcări aliate din Franţa şi a ofensivei sovietice de mare anvergură dintre Carpaţii nordici şi Marea Baltică a diminuat în mod decisiv rolul negocierilor diplomatice de orice fel.

În ciuda unor condiţii avantajoase oferite încă din martie-aprilie 1944 de către cele trei mari puteri aliate şi în special de U.R.S.S., atît guvernul Antonescu pe de o parte, cît şi cercurile politice grupate în jurul lui Maniu, pe de altă parte, deşi aflate pe poziţii şi reprezentînd interese şi scopuri diferite ale burgheziei româneşti, nu întreprinseseră la timpul potrivit paşi hotărîţi şi concreţi în vederea scoaterii României din războiul antisovietic. Antonescu care îşi instaurase regimul şi se menţinea la putere ca rezultat al „noii ordini germane” în Europa era prea legat de fascism şi de războiul antisovietic pentru a putea — chiar şi conştient de înfrîngerea iminentă a blocului militar hitlerist — să ia poziţie deschisă împotriva Germaniei naziste şi pentru pace cu U.R.S.S. Cercurile politice din jurul lui Maniu, plasîndu-se ani de-a rîndul pe poziţii anticomuniste şi antisovietice, deşi s-au văzut silite să-şi dea acordul la planul de scoatere a României din război şi al realizării unei înţelegeri cu U.R.S.S., au urmărit şi ele de fapt să cîştige timp, iar ca rezultat al purtării negocierilor cu aliaţii să-şi asigure mai ales de la aliaţi o poliţă albă asupra poziţiei lor antifasciste fără a se angaja însă decis şi operativ la acţiuni de scoatere a României din războiul hitlerist. Aceste cercuri nu au putut fi determinate să consimtă, în fapt, la încheierea reală a armistiţiului cu U.R.S.S. şi ceilalţi aliaţi decît în urma înrăutăţirii bruşte şi fără speranţe a situaţiei militare a României antonesciene, cînd nu a mai fost posibil de ales sau

negociat o altă soluție decît armistițiul. O astfel de situație s-a creat în zilele de 22—23 august 1944 în urma ruperii frontului de la Iași-Chișinău.

Conducătorii regimului fascist din România, tot mai conștienți de faptul că Germania nu mai putea cîștiga războiul, dar în speranța că evoluția situației militare generale ar fi putut permite în lunile următoare sosirea în țară a unor trupe anglo-americane ca „pavăză împotriva bolșevismului", sub paravanul continuării negocierilor diplomatice bilaterale cu U.R.S.S. pînă la ajungerea unui acord reciproc acceptabil, au menținut în fapt țara în război de partea Germaniei hitleriste cît mai mult posibil.

În cursul lunii august 1944, scoaterea României din război pe calea negocierii puterilor aliate cu Antonescu sau cu cercurile politice din jurul lui Maniu, în fapt, eșuaseră. În dimineața zilei de 20 august, armatele sovietice au început ofensiva în sectorul Iași-Chișinău [73]. În aceste împrejurări, nu mai era posibilă decît o singură soluție pentru scoaterea României din războiul hitlerist, pentru doborîrea dictaturii fascisto-antonesciene și instalarea la cîrma țării a unui guvern democratic antifascist : soluția preconizată de P.C.R. — insurecția.

Scoaterea României din războiul hitlerist, răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, scuturarea jugului fascist și eliberarea țării prin propriile forțe și prin propria sa voință devenise nu numai un program de luptă politică, dar însăși temeiul salvării independenței și suveranității naționale grav știrbită în anii dominației fasciste și în primejdie de a nu putea fi redobîndită și împlinită nici după înfrîngerea militară a Germaniei naziste.

„Este meritul istoric al Partidului Comunist Român — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu în raportul politic la Congresul al X-lea al Partidului — că în aceste grave împrejurări a reușit să găsească calea pentru colaborarea cu toate forțele antifasciste în vederea răsturnării dictaturii militaro-fasciste, scoaterea României din războiul antisovietic și alăturării sale coaliției antihitleriste, dezvoltării democratice a țării" [74].

De o deosebită importanță pentru destinele României ca stat independent și suveran, pentru viitorul socialist al țării a fost faptul că acest program de salvare națională, că marile obiective național antifasciste au fost înfăptuite în urma victoriei unei ample insurecții populare, faptul că insurecția armată a fost rodul acțiunii unite a celor mai largi forțe politice naționale, a armatei, formațiunilor patriotice ; al adeziunii depline la lupta antifascistă a maselor populare precum și faptul că în înfăptuirea acestui act de importanță crucială pentru destinele României rolul hotărîtor l-au avut clasa muncitoare și avangarda sa revoluționară Partidul Comunist Român.

Încă din primăvara anului 1944, P.C.R., în colaborare cu alte partide și organizații democratice, luînd contact cu cercurile palatului și cu un grup de ofițeri patrioți, trecuse la pregătirea insurecției. La începutul

[73] Țelul inițial al ofensivei, după cum rezultă din ordinul de front din 2 august 1944 al comandamentului sovietic, era de a se atinge Carpații orientali pe toată linia lor, iar în sud de a atinge într-o primă etapă aliniamentul Nămoloasa-Focșani-Delta Dunării.

[74] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, Edit. politică, vol. 4, p. 249.

lunii august 1944, condiţiile interne pentru declanşarea insurecţiei erau în linii mari pregătite. Înfrîngînd rezervele de ultimă oră ale reprezentanţilor P.N.Ţ. şi P.N.L., cu care colabora în cadrul Blocului Naţional Democratic, P.C.R. a obţinut asentimentul tuturor factorilor responsabili pentru pregătirea politică şi militară a insurecţiei şi a putut să treacă la înfăptuirea acesteia cu succes în cursul lunii august 1944.

În cursul zilei de 23 August 1944, pe baza planului elaborat anterior, a fost declanşată, sub conducerea P.C.R., insurecţia naţională antifascistă în urma căreia dictatura antonesciană a fost doborîtă, România scoasă din război, întorcîndu-se armele împotriva trupelor hitleriste.

Ceea ce nu realizaseră negocierile îndelungate a fost înfăptuit de insurecţia naţională antifascistă în condiţii care au permis participarea României din prima clipă la războiul antihitlerist.

În aceste împrejurări, precizarea şi perfectarea armistiţiului, pornind de la condiţiile negociate anterior vor fi definitivate după 23 August 1944, în condiţiile create şi ţinînd cont de victoria insurecţiei naţionale antifasciste din România şi a participării efective a armatelor române, începînd din 24 august 1944, la războiul împotriva Germaniei hitleriste.

Victoria insurecţiei naţionale antifasciste armate a deschis poporului român — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — calea spre recucerirea şi întărirea independenţei naţionale, spre reforma economică şi dezvoltarea de sine stătătoare spre înfăptuirea aspiraţiilor de democraţie şi progres social"[75].

Contribuţia importantă pe care poporul român a adus-o la propria sa eliberare, la eliberarea de sub dominaţia fascistă a popoarelor ungar, ceh şi slovac, a pus — în ciuda faptului că la conferinţa de pace nu i-a fost recunoscută cobeligeranţa cu toate consecinţele negative temporare sau de durată ce au decurs din aceasta — temeliile afirmării României ca stat independent şi suveran în noua organizare postbelică a lumii. Dar independenţa deplină a unui stat nu se poate dobîndi decît în condiţiile făuririi unei societăţi în care asuprirea social-economică şi naţională este lichidată total, în care oamenii îşi pot dezvolta plenar drepturile şi capacităţile lor de creaţie şi afirmare, adică în socialism.

Împrejurarea istorică că victoria insurecţiei naţionale antifasciste s-a realizat în condiţiile favorabile create în urma ofensivei eliberatoare a armatelor sovietice, că participarea României în continuare la războiul antihitlerist a marcat şi cimentarea frăţiei de arme româno-sovietice în lupta pentru zdrobirea celui mai reacţionar stat imperialist pe care l-a cunoscut istoria a permis ruperea definitivă a României din lanţul ţărilor aflate sub dominaţia imperialismului.

De-abia la 23 August 1944, în urma insurecţiei naţionale antifasciste, ca urmare a noului raport de forţe pe plan intern şi internaţional, poporul român şi-a cîştigat dreptul şi posibilitatea obţinerii deplinei sale independenţe naţionale.

„Înfăptuind, la 23 August 1944, insurecţia naţională antifascistă armată, sub conducerea Partidului Comunist Român — arăta tovarăşul

---

[75] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 2, p. 507.

Nicolae Ceaușescu — poporul român a pus capăt pentru totdeauna dominației străine, trecînd la făurirea unei vieți noi potrivit voinței și aspirațiilor sale" [76].

În milenara sa istorie, poporul nostru a fost nevoit în nenumărate rînduri să-și mobilizeze toate energiile și să plătească tribut de sînge, pentru menținerea sau cucerirea prin lupte grele a dreptului său la viața neatîrnată.

23 August 1944, participarea României la războiul antihitlerist au înscris o nouă pagină de epopee în lupta pentru salvgardarea intereselor sale naționale cele mai vitale.

De aceea, după cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu „cunoscînd istoria glorioasă a poporului nostru, luptele și sacrificiile înaintașilor noștri, strădaniile lor în perfecționarea creației materiale și spirituale,... cunoașterea acestor tradiții ne învață să prețuim libertatea, independența, suveranitatea națională dobîndite cu atîtea jertfe, ne obligă să muncim și mai bine pentru a consolida necontenit aceste cuceriri de preț ale poporului nostru, pentru a face mereu mai luminos, mai strălucitor chipul patriei noastre, ne obligă să facem totul pentru ca poporul român, națiunea noastră, România socialistă, să fie totdeauna o țară liberă și independentă în rîndul țărilor socialiste, în rîndul țărilor întregii lumi" [77].

LE RÔLE DES FORCES INTERNES DANS LE RÉTABLISSEMENT DE LA SOUVERAINETÉ ET DE L'INDÉPENDANCE NATIONALES DE LA ROUMANIE À LA VEILLE DE L'INSURRECTION ANTIFASCISTE ET ANTIIMPÉRIALISTE D'AOÛT 1944

RÉSUMÉ

Objet de la politique impérialiste de rédivision du monde et de domination mondiale promue par l'Allemagne nazie et les alliés de celle-ci, la Roumanie a vécu à la veille de l'année 1940 le drame d'une grave amputation territoriale, de l'instauration, avec l'appui des Puissances de l'Axe, du régime de dictature fasciste d'Antonescu, de la pénétration des troupes hitlériennes d'occupation et de son attraction à la guerre du côté de l'Axe. L'asservissement économique, politique et diplomatique du pays par les puissances de l'Axe, principalement par l'Allemagne nazie, avait transformé la souveraineté et l'indépendance de la Roumanie en simples fictions. Par suite de l'évolution de la situation internationale et des opérations militaires de 1941—1944, l'avenir de la Roumanie en tant qu'Etat indépendant et souverain semblait gravement compromis indifféremment du camp belligérant qui aurait gagné la guerre. Seules la sortie de la Roumanie de l'alliance et de la guerre hitlériennes, sa libération de la domi-

[76] Nicolae Ceaușescu, România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, vol. 6, p. 134.

[77] Nicolae Ceaușescu, România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, vol. 2, p. 57.

nation fasciste et son alignement du côté des Etats démocratiques pouvaient la sauver. Pour la réalisation de ces objectifs nationaux, l'on a préconisé deux alternatives :

Les principaux partis politiques bourgeois (libéral et national-paysan) ainsi qu'une partie de l'équipe „antonescienne" se sont prononcés en faveur de la négociation diplomatique avec les puissances alliées pour faire sortir la Roumanie de la guerre hitlérienne ayant œuvré en ce sens, ce qui portait le centre de gravité de la solution du problème sur les facteurs d'ordre extérieur, la Roumanie devant attendre la satisfaction de ses demandes d'annulation du diktat de Vienne, du rétablissement de son indépendance nationale comme suite de la conclusion du traité de paix.

Les forces révolutionnaires-progressistes en tête avec le Parti Communiste se sont situées de façon conséquente sur la position suivant laquelle la seule voie à suivre, conforme au plus haut degré aux intérêts du peuple roumain, consistait à ce que le peuple contribue à sa propre libération de la domination fasciste, à renverser par les armes le régime et la dictature d'Antonescu, à retourner les armes contre l'Allemagne nazie, à participer activement dans le cadre de la coalition antihitlérienne à la défaite militaire des hitlériens. Ces objectifs nationaux antifascistes ne pouvaient être réalisés avec succès que par l'organisation et l'accomplissement d'une insurrection antifasciste, fruit de la coalition de tous les partis et organisations politique, du peuple tout entier. La victoire de l'insurrection antifasciste d'août 1944 a ouvert à la Roumanie et au peuple roumain la voie du rétablissement de l'indépendance et de la souveraineté nationale, du développement progressistes dans tous les domaines de la Roumanie contemporaine.

REALITĂŢI DEMOGRAFICE PE TERITORIUL TRANSILVANIEI ÎN SECOLELE VIII – X

DE

ŞTEFAN OLTEANU

Raportul demografie-istorie a început să cunoască, mai cu seamă în ultima vreme, şi în cadrul istoriografiei româneşti, dimensiuni în măsură să conducă la elucidarea unor aspecte de majoră însemnătate pentru istoria poporului nostru, aspecte mai puţin sau chiar de loc cercetate pînă acum, la a căror înţelegere cercetarea demografică poate să-şi aducă o contribuţie esenţială. Avem în vedere mai ales epoca mai veche din trecutul poporului nostru, epocă pentru care documentele scrise lipsesc aproape în întregime, ele fiind suplinite prin rezultate remarcabile pe care cea mai tînără ramură a arheologiei, arheologia medievală, le obţine cu fiecare campanie de săpături efectuate. Şi dacă relaţia de condiţionare dintre populaţie şi dezvoltarea economică a fost mai mult sau mai puţin evidenţiată în diferite articole de specialitate confirmînd teza lui K. Marx potrivit căreia creşterea populaţiei reprezintă condiţia indispensabilă a diviziunii sociale a muncii [1], alte valenţe ale factorului demografic vin să sublinieze o altă latură a raportului demografie-istorie, anume capacitatea realităţilor demografice, a demografiei cantitative, a concentrărilor demografice din anumite zone geografice care prezentau condiţii favorabile de trai şi apărare, dintr-o epocă istorică dată, de a răspunde şi unor probleme, puţin scontate, de regulă, celor de ordin politic, a căror importanţă sporeşte considerabil atunci cînd ele se referă la începuturile existenţei poporului nostru. Punctele de vedere, total deosebite, exprimate de către istorici români şi străini în răstimpul celor aproape două secole de istoriografie modernă în problema populaţiei Transilvaniei pînă în secolul al XI-lea, generate şi de carenţa izvoarelor scrise, autentice, au orientat cercetarea istorică spre căutarea unor argumente ştiinţifice, incontestabile, pentru clarificarea problemei controversate; realităţile demografice constatate pe teritoriul Transilvaniei în etapa de încheiere a procesului etnogenetic românesc (sec. VIII—X), pe baza datelor puse la dispoziţie de cercetările arheologice pomenite mai sus, vin să confirme, pe de o parte, existenţa unei populaţii sedentare, stabile, în secolele amintite, prezentînd caractere etnice distincte, iar pe de alta, stadiul de organizare politică a acestei populaţii. Dacă prima constatare are, printre altele, şi rostul de a restitui istoriei, ca autentic, unul din izvoarele

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I., Bucureşti, 1951, p. 330—335.

fundamentale ale începuturilor societății românești din Transilvania și ale celei maghiare (este vorba de Anonymus), cea de a doua vine să confirme o teză formulată încă de la mijlocul secolului trecut de către unul din clasicii marxism-leninismului și reluată recent de istorici marxiști și nemarxiști, români și străini : teza raportului de condiționare dintre populație și organizarea ei statală. Engels, căci despre el este vorba, arăta într-una din lucrările sale fundamentale cum creșterea densității populației generează uneori interese comune, alteori interese opuse între diferitele comunități, fapt care duce la crearea unor organe cu funcții sociale autonome ce devin cu timpul organe de dominație a societății [2]. Așadar, populația, concentrarea ei în anumite zone geografice prielnice constituie condiția esențială a evoluției procesului de organizare politică, statală. Populația, numărul ei este acela care dă mai întîi statului posibilitatea existenței sale [3]. Pretutindeni acolo unde se constată insuficiența factorului uman, slaba sa prezență, dispersiunea sa, acolo evoluția procesului de organizare statală nu depășește cadrul unor forme inferioare de organizare politică [4]. Distrugerile „capitalului uman" provocate de invazia popoarelor migratoare pe teritoriul României au redus sensibil densitatea populației, au rarefiat-o subminînd bazele procesului de organizare statată. Perioada de relativă liniște și stabilitate care a urmat către sfîrșitul mileniului I e.n. a contribuit din plin la afirmarea celor două componente majore ale procesului organizării statale : dezvoltarea economică și sporul demografic.

În această lumină, realitățile istorice privind populația de pe teritoriul Transilvaniei în secolele VIII—X, atîtea cîte ele au fost puse în evidență de cercetările arheologice efectuate pînă în prezent, constituie problema principală asupra căreia vom stărui în continuare, nu înainte însă, de a aduce în discuție cîteva aspecte metodologice lămuritoare referitoare la investigația arheologică.

Limitele cronologice ale perioadei cercetate au fost adoptate datorită unei cauze subiective ce ține de posibilitatea și gradul de cunoaștere din etapa actuală a culturii materiale pe care societatea de pe teritoriul Transilvaniei (și în general de pe teritoriul României) și-o făurise în acea vreme.

Precum se știe, după un îndelungat efort de investigație, sîntem în măsură să determinăm caracterele fundamentale ale unor sfere importante de civilizație materială a populației din secolele VIII—X de pe teritoriul României [5], de natură să ducă și la determinări etnice, așa după cum o să avem prilejul să constatăm în paginile care urmează.

---

[2] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, ed. IV, București, 1966, p. 178—180.

[3] M. Reinhard, *Histoire et démographie*, în „Revue Historique", t. 203, 1950, p. 194—195.

[4] M. Reinhard, *op. cit.*: cf. St. Pascu, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, Cluj, 1972; St. Ștefănescu, *Demografie, dimensiune a istoriei*, Timișoara, 1974; M. Bulgaru, *Populație și dezvoltare economică*, București 1975.

[5] Este vorba, în principal, de rezultatele obținute pînă în prezent în cunoașterea unor laturi majore ale civilizației de pe întregul spațiu carpato-danubiano-pontic din secolele VIII — XI, intrată în circuitul științific de specialitate sub denumirea de „cultura Dridu".

Nu putem să nu consemnăm aici, ca o cauză obiectivă de data aceasta, importanţa pe care o prezintă secolele VIII—X pentru o problemă fundamentală a poporului nostru, această perioadă reprezentînd, după părerea noastră, veriga cea mai importantă a îndelungatului proces de apariţie a relaţiilor de aservire ale cărui începuturi se află înainte de secolul al VIII-lea. Determinările făcute cu privire la populaţia de pe teritoriul Transilvaniei dinainte de pătrunderea ungurilor vor putea tranşa, cu toată obiectivitatea, problema, atît de mult controversată, a autenticităţii informaţiilor din cronica notarului anonim.

Evident că în limitele unor asemenea coordonate, materialele documentare pe care arheologia le-a pus la dispoziţie s-au cerut a fi selectate în aşa fel încît cele utilizate să prezinte, pe cît posibil, garanţia autenticităţii descoperirii lor în contextul unor aşezări de epocă. Din păcate, însă, unele asemenea materiale prezintă încă incertitudine asupra condiţiilor stratigrafice în care au fost descoperite şi a locului de provenienţă, ceea ce a impus multă prudenţă în utilizarea lor; o rezervă asemănătoare s-a cerut şi în cazul altor materiale documentare de epocă, a căror provenienţă n-a putut fi pusă cu certitudine pe seama aşezării propriu-zise.

Dificultăţile au continuat cu încercarea de a stabili apartenenţa etnică a comunităţilor de viaţă subtilizate în materialele descoperite. Dacă o primă demarcaţie între populaţia locală, autohtonă (români, slavi, resturi ale unor popoare migratoare sedentarizate, ultimile două categorii în curs de asimilare), pe de o parte, şi nomazi pe de alta, s-a putut face într-o mai bună măsură pe baza criteriilor specifice unui grup sau altuia de populaţie (vestigii ale preocupărilor sedentare, stabile ca, de pildă, agricultura, producţia artizanală, valorificarea mineralelor utile de bază etc. incompatibile cu ocupaţiile nomazilor), nu acelaşi lucru se poate spune despre încercarea de identificare în cadrul populaţiei locale, în principal a populaţiei româneşti şi a celei slave. Unele criterii există şi în această situaţie ca, de pildă, elemente de cultură materială tradiţionale ale substratului daco-romanic în cazul populaţiei româneşti şi ale fondului vechi slav în cazul populaţiei slave. Adăogăm la aceasta rezultatele cu totul recente şi remarcabile ale analizei antropologice prin care s-a putut determina prezenţa tipului uman mediteranean (romanic)[6].

Cu toate aceste neajunsuri, evidenţierea realităţilor demografice din Transilvania secolelor VIII—X, pe care o vom face în continuare, se impune, ele prezentînd un mare grad de interes pentru istoria poporului român, chiar dacă identificarea grupărilor de populaţie nu este, încă, exhaustivă, datorită stadiului actual al cercetărilor; de aici posibilitatea ca viitoare cercetări să identifice şi alte grupări demografice sau să completeze numărul de aşezări din concentrările deja identificate, posibilităţi, care, oricum, nu trebuiesc excluse în viitor.

Cartografierea aşezărilor din sec. VIII—X, identificate pînă în prezent pe teritoriul Transilvaniei, oferă posibilitatea determinării următoarelor grupări demografice.

[6] Vom reveni mai jos asupra acestei importante chestiuni.

În partea de nord-vest se evidențiază o concentrare de așezări omenești [7] alcătuită, aproximativ, din 20 așezări situate, din punct de vedere geografic, în zona teritorială cuprinsă între Crișul Repede la sud, Someș la nord, Porțile Meseșului la est; spre apus, gruparea menționată depășește limitele teritoriului țării. Din totalul așezărilor identificate, două prezintă elemente de fortificație : Biharea și Zalău, restul fiind așezări deschise (vezi harta).

La sud de concentrarea pomenită, între Crișul Repede și Mureș, aproximativ în zona Aradului, cele 6 așezări identificate pînă în prezent [8] par să indice o altă grupare demografică independentă de prima, în măsura în care cercetările viitoare vor stabili că, într-adevăr, apartenența ei la cea dintîi este exclusă. Identificarea și în spațiul dintre aceste două grupări (între Crișul Repede și Crișul Alb), pînă acum complet alb pe hartă, a unui număr relativ mare de așezări, din aceeași epocă și cu aceleași caracteristici, ar constitui o dovadă a existenței unei singure concentrări politice situate între Someș la nord, Mureș la sud și Porțile Meseșului la est.

O importantă concentrare de populație în secolele VIII—X s-a constatat în centrul Transilvaniei unde au fost identificate peste 40 de așezări. Potrivit unor observații referitoare la apariția și „viața" acestor așezări în decursul celor trei secole, este posibil ca această mare grupare demografică să se fi constituit în partea finală a perioadei cuprinse între secolele VIII—X, în urma unui proces de unificare politică, din două grupări mai mici situate astfel: o primă concentrare alcătuită din circa 20 așezări se afla între cursul superior al Someșului la nord, cursul superior al Mureșului la sud și sud-est și Porțile Meseșului la nord-vest [9].

---

[7] Aproximativ, de la est spre vest acestea sînt următoarele: Zalău, Moigrad (M. Rusu, *Cetatea de la Moigrad și Porțile Meseșului*, în *Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 265 și urm.; M. Rusu, *The prefeudal cemetery of Noșlac (VI—VII centuries)*, în „Dacia", 1962, p. 283, 700—725; vezi și M. Comșa, *Unele date privind regiunile din nord-vestul Romîniei in secolele V—IX*, în *Centenar muzeal Orădean*, 1972, p. 209 și urm.), Nușfalău (M. Comșa, *Săpăturile de la Nușfălău (r. Simleu, reg. Oradea)*, în „Materiale și cercetări arheologice", VII, p. 519—529; idem, *Unele date* ..., în *op. cit.*, p. 209 și urm.), Satu Mare, Medieș, Baia Mare, Oarța (M. Comșa, *Unele date* ... p. 209 și urm.), Biharea, Oradea, Salca (M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *Săpăturile arheologice de la Oradea — Salca*, în Materiale, VIII, p. 159 și urm.; M. Comșa, *Unele date* ... p. 209 și urm.), Suncuiuș, Fabrica de bere, Berea-Bihor, Căuaș, Valea lui Mihai, Săcuieni, Galoșpetreu, Sălacea (N. Ghidioșan, *O necropolă din feudalismul timpuriu descoperită la Sălacea*, în „S.C.I.V.", 1969 nr. 4, p. 611 — 615), Tăuteu (M. Comșa, *Unele date* ... p. 209 și urm.)

[8] Șiclău, Șiria, Arad, Sînpetru German, Șeitin și Ciala (rezultatele cercetărilor din aceste așezări sînt încă inedite). vezi însă M. Rusu, *Note asupra relațiilor.*, ..., in Apulum, IX, 1971).

[9] Soporul de Cîmpie (D. Protase, I. Tigăra, *Șantierul arheologic Soporul de Cîmpie (r. Turda, reg. Cluj)*, în „Materiale", VI, p. 391—393; D. Protase, *Șantierul arheologic Soporul de Cîmpie (r. Turda, reg. Cluj)*, în „Materiale", VIII, p. 527 și urm.), Ciumbrud (I. Ferenczi, *Săpăturile de salvare de la Ciumbrud*, în „Materiale", VII, p. 191; A. Dankanits, I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Ciumbrud (r. Aiud, reg. Cluj)*, în „Materiale", VI, p. 607—610), Morești (K. Horedt, *Săpăturile de la Morești (r. Tg. Mureș, Regiunea Autonomă Maghiară)*, în „Materiale", V, p. 85, 88; idem, *Șantierul arheologic Morești*, în „Materiale", VI, p. 181), Someșeni (M. Macrea, *Necropola slavă de la Someșeni (r. și reg. Cluj)*, în „Materiale" V, p. 519 și urm.), Șirioara (în SCIV, 1964, nr. 4, p. 564), Turdaș (I. Hica, M. Blăjan, *Un cimitir de înhumație din sec. VIII la Turdaș (jud. Alba)*, în Acta Musei Napocensis, X (1973), p. 642 și urm.), Șeica Mică (K. Horedt, *Völkerwanderungszeitliche Funden aus Siebenbürgen*, în Germania, 25, 1941, p. 124), Cugir (K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în SCIV, 1951 nr. 2, p. 198), Mediaș (K. Horedt, *Un cimitir din sec. IX—X e.n. la Mediaș*, în „Studia", Seria Historia, fasc. 2, 1965, p. 11—12; H. Horedt, *Dar Awarenproblem in Rumänien*, în Stu-

În majoritate, aşezările sînt deschise, neprezentînd urme de fortificaţie, cu excepţia celor de la Dăbîca, Cluj-Mănăştur, Moldoveneşti şi Şirioara unde cercetările arheologice efectuate în decursul mai multor campanii au pus în evidenţă numeroase vestigii care atestă existenţa unor puternice întărituri construite mai cu seamă din lemn şi pămînt înconjurate de şanţuri şi valuri de apărare [10]. A doua concentrare de aşezări se situa la sud de linia Tîrnavă-Mureş, aproximativ în zona dintre Sibiu şi Alba-Iulia. Ca aşezări fortificate au fost identificate cele de la Alba Iulia şi Blandiana (Ţeligrad) [11]. Se pare că aceste două organisme politice reprezentate de cele două concentrări demografice ce ocupau o mare parte din centrul Transilvaniei s-au unificat la sfîrşitul secolului al X-lea şi la începutul celui următor, printr-un proces de extindere teritorială care va fi afectat şi alte enclave demografice din estul Transilvaniei, într-o formaţiune statală mai cuprinzătoare dînd naştere unui mare organism statal, voievodatul Transilvaniei.

La est de această cuprinzătoare aglomerare de aşezări, la izvoarele celor două Tîrnave, cele 8 aşezări [12] din secolele VIII—X, situate, aproximativ, între apele pomenite, atestă existenţa unei grupări mai mici de populaţie, iar la nord-est de aceasta, alte 7 aşezări [12 bis] situate la izvoarele Mureşului şi Oltului, pe firul acestor două rîuri, evidenţiază acelaşi proces demografic. Aşa cum aminteam mai sus, este de presupus că procesul de unificare politică ce a dus la formarea voievodatului Transilvaniei a afectat ceva mai tîrziu şi aceste ultime organisme, incluzîndu-le, odată cu extînderea teritorială spre est, în componenţa acelei „terra Ultrasilvana",

---

digné Zvest, Nitra, 16, 1968, p. 118), Doroltu (St. Ferenczi, în Acta Musei Napocensis, VII (1970), p. 560—573), Ciunga (I. Hica, M. Blăjan, *op. cit.*, p. 652), Telna (I. Berciu, *Descoperiri din epoca feudală timpurie în raionul Alba-Iulia*, în „Materiale", IV, p. 350—357), Laz, Pianul de Jos (I. Berciu, *op. cit.*, p. 336 şi urm.), Ocna Sibiului (D. Protase, *Cimitirul slav de la Ocna Sibiului*, în *Omagiu P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 153—156), Guşteriţa (Th. Nägler, *Vorbericht über die Unterschungen in Hammesdorfer Gröberfeld aus der Völkerwanderungszeit*, în Forschungen zur Volks-und Landeskunde, 14, 1971, nr. 1, p. 249 şi urm.), Moldoveneşti (K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în „S.C.I.V.", 1951, nr. 2, p. 200), Noşlac (M. Rusu, *The prefeudal cemetery of Noşlac (VI—VII centuries)*, în „Dacia", 1962, p. 283 şi urm.), Dăbîca (St. Pascu, M. Rusu, V. Pintea, P. Gyulai, *Cercetările arheologice de la Dăbica*, în *Sesiunea de comunicări a Muzeelor de istorie*, 1964, vol. II, Bucureşti, 1970, p. 157 şi urm.), Bratei, Sibiu, Boarta, Apoldul de Sus, Cîlnic, Petreşti, Sebeş, Deva, Blandiana, Tărtăria, Alba-Iulia, Teiuş, Vinţul de Jos, Cugir, Turda, Ghirbom, Cluj, Taga, Sîngeorgiul de Mureş, Tîrgul Mureş, Borsofeld (Z. Szekely, *Cercetări arheologice efectuate în regiunea Autonomă Maghiară*, în „Materiale", VI, p. 189; K. Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad" — Alba Iulia*, în SCIV, V, 1954, p. 3—4, p. 494—498).

[10] M. Rusu, *Cetatea Moigrad* ... în *op. cit.*, p. 265 şi urm.; idem *Observaţii arheologice şi istorice asupra unor cetăţi transilvănene din sec. IX—XI* (Comunicare la sesiunea Acad. R.S.R., filiala Cluj, 1964).

[11] K. Horedt, *Voievodatul*, în op. cit.

[12] Porumbenii Mici şi Porumbenii Mari, Beteşti (Z. Szekely, *Săpăturile arheologice de la Porumbenii Mici (r. Cristurul Secuiesc)*, în „Materiale", VI, p. 523 şi urm.; idem, *Cercetări arheologice efectuate în regiunea Autonomă Maghiară*, în Materiale, VI, p. 194; idem, *Săpăturile arheologice de la Porumbenii Mici (r. Odorhei, reg. Mureş Autonomă Maghiară)*, în „Materiale", VIII, p. 25 şi urm.; idem, în „Materiale", V, p. 237 şi urm.), Cristur, Filiaşi, Simoneşti, Bezid, Medişor (Z. Szekely, *Săpăturile executate de Muzeul din Sf. Gheorghe* 1959—1966), în „Materiale", IX, p. 297 şi urm.; idem, *Raport preliminar asupra rezultatelor săpăturilor efectuate în aşezările din sec. VII—VIII—IX e.n. de la Filiaşi şi Poian, în Sesiunea de comunicări a Muzeelor de istorie*, 1964, vol. II, Bucureşti, 1971, p. 144 şi urm.).

[12bis] Sincrăieni, Miercurea Ciuc, Păuleni, Racul, Gheorghieni, Lăzarea, Delniţa (Z. Szekely, *Săpăturile executate de Muzeul din Sf. Gheorghe (1959—1966)*, în „Materiale", IX, p. 297 şi urm; idem, *Comunicare la Sesiunea Inst. de Arheologie din Bucureşti*, februarie 1973).

care ocupa astfel întregul centru al Transilvaniei. Zonele de sud şi sud-est ale acestui spaţiu intracarpatic vor intra mult mai tîrziu (începînd din secolul al XIII-lea) în componenţa organismului statal al Transilvaniei. Pînă atunci concentrările demografice identificate în această zonă, datînd din secolele VIII—X, vor rămîne ca „ţări" (terrae) separate.

Cartografierea aşezărilor din secolele VIII—X din sudul şi sud-estul Transilvaniei ne indică următoarele zone demografice mai dens populate.

O concentrare de 14 aşezări [13], alcătuită, se pare, din două nuclee demografice, cuprindea zona Bîrsei de astăzi prelungindu-se pe valea Breţcului pînă pe versantul estic al Carpaţilor răsăriteni, făcînd joncţiunea cu aşezările contemporane din Moldova. Deosebit de interesantă este constatarea asemănării pînă la identitate a culturii materiale din aşezările de pe cei doi versanţi ai Carpaţilor de Răsărit, constatare de o semnificaţie istorică cu adînci implicaţii în ce priveşte caracterul etnic al populaţiei respectivelor zone [14].

Un număr mai restrîns de aşezări din sec. VIII—X s-a înregistrat în zona Făgăraşului (între rîul Olt şi munţii Carpaţi) [15], precum şi în cea a Haţegului (între izvoarele Jiului şi Mureş) [16], acolo unde, odată cu intrarea acestor zone în conul de lumină al documentelor scrise, ca urmare a efortului regalităţii maghiare (la începutul secolului al XIII-lea) de a include în cadrul frontierelor sale şi părţile de sud ale „ţării de peste pădure", se menţionează existenţa unor „ţări" (terrae), străvechi forme de organizare politică a comunităţilor omeneşti autohtone [17].

În fine, pe teritoriul Banatului, între Dunăre la sud, Mureş la nord şi munţii Carpaţi la est s-au identificat pînă în prezent doar 6 aşezări [18], dintre care două fortificate servind drept reşedinţe ale autorităţii politico-administrative. Numărul mic al aşezărilor din sec. VIII—X din acest teritoriu al României ca, dealtfel, şi din alte zone ale patriei noastre, se poate explica prin slaba investigaţie arheologică mai cu seamă, ceea ce lasă deschisă posibilitatea creşterii şi îmbogăţirii într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat, a numărului aşezărilor şi din aceste zone.

Realităţile demografice prezentate mai sus converg către o singură şi incontestabilă concluzie istorică: prezenţa pe teritoriul Transilvaniei

---

[13] Poian, Cernat, Sf. Gheorghe (două), Reci, Zăbala, Ozun, Ghidfălău, Angheluş, Lutoasa, Hărman, Sînpetru, Rodbav I şi Rodbav II (Z. Szekely, *Cercetări arheologice* ..., în *op. cit.*, p. 199 şi urm.; idem, *Săpăturile executate* ... în *op. cit.*, p. 297 şi urm.; idem, *Raport preliminar* ..., în *op. cit.*, p. 144 şi urm.; E. Zaharia , în Dacia, 1971, p. 286; M. Rusu, *Note asupra relaţiilor* ..., în *op. cit.*).

[14] Z. Szekely, *Comunicare la sesiunea Inst. de Arheologie*, Bucureşti, februarie 1973.

[15] Breaza şi Făgăraş.

[16] Ghelar, Sălaş, Hunedoara, Federi.

[17] „Terra Harszoc" — Ţara Haţegului (*Doc. priv. ist. Rom.* C. Transilvania, veac. XI, XII, XIII, vol. I, p. 330, 423); „terra Fogoraş" — ţara Făgăraşului (*Doc. priv. ist. Rom.*, C. Transilvania, veac. XIII, vol. II, p. 369; vezi „terra Blacorum", „silva Blacorum" situate în aceeaşi zonă geografică (*Doc. priv. ist. Rom.*, C. Transilvania, veac. XI, XII, XIII, vol. I, p. 184, 200, 209).

[18] Orşova, Keve-Kuvin (Pescari), Iablaniţa, Pueşti (Bocşa), Berzovia, Sviniţa (M. Rusu, *Note asupra relaţiilor* ..., în *op. cit.*).

în secolele VIII—X, deci înainte de marea perturbaţie demografică ce va fi pricinuită de pătrunderea ungurilor, a unei populaţii stabile, sedentare ale cărei origini sînt adînc împlîntate în secolele anterioare. Chiar şi în condiţiile în care cercetarea acestei epoci pe teritoriul Transilvaniei este abia la începutul ei, comparativ cu situaţia din celelalte provincii româneşti, datele prezentate în paginile anterioare scot în evidenţă un sensibil spor demografic înregistrat la cumpăna dintre cele două milenii e.n., fenomen remarcat, de altminteri, pe întregul teritoriu al României [19] şi, în general în întreaga Europă a acelei vremi [20].

Arătam la începutul studiului că realităţile demografice de pe teritoriul Transilvaniei din sec. VIII—X prezentate mai sus vor putea avea şi un alt rost : acela de a tranşa, cu toată obiectivitatea, problema atît de controversată a autenticităţii ştirilor din cronica notarului anonim al regelui Bela.

După cum se cunoaşte, de mai bine de două secole, celebrul autor al „Gestelor'' ungureşti, a cărei faţă continuă încă să rămînă în umbră, constituie una din preocupările centrale ale istoriografiei române şi maghiare, interesate deopotrivă în a se da răspuns unor probleme fundamentale privitoare la cronicar şi opera sa. Cine a fost misteriosul notar, cînd a trăit, cînd şi-a elaborat însemnările sale, pe ce izvoare s-a bazat şi, în consecinţă, ce valoare istorică are cronica sa, sînt întrebările care s-au pus permanent începînd din secolul al XVIII-lea şi la care diverşi istorici au încercat să răspundă într-un fel sau altul [21].

---

[19] Se constată, de pildă, o sensibilă creştere a numărului aşezărilor omeneşti în raport cu numărul lor din epoca precedentă, creştere care la est şi sud de Carpaţi urcă pînă la 50% (de remarcat că în foarte multe cazuri se constată un proces de continuă locuire din sec. IV—V pînă tîrziu în epoca medievală cînd satul respectiv apare nominalizat în documente; în alte cazuri avem de-a face cu o continuitate mobilă, aşezarea fiind părăsită temporar din cauze biologice (maladii, calamităţi naturale), sau istorice (distrugeri prin ardere), repopulîndu-se după o anumită vreme de către aceeaşi locuitori, judecînd după refacerea locuinţelor şi reluarea vechilor lor îndeletniciri). Este vorba de o veritabilă „roire" a vechilor aşezări, populîndu-se, astfel, teritorii din apropierea satului de baştină în defavoarea pădurii şi a izlazului intrate, succesiv, în circuitul agricol. De aici o dezvoltare sensibilă a agriculturii, consecinţă a sporului demografic, prin adoptarea unor modalităţi tehnice agrare noi, de pildă, utilizarea brăzdarului asimetric în vederea sporirii randamentului agricol, a productivităţii muncii (St. Olteanu, *Agricultura la est şi sud de Carpaţi în sec. IX—XIV*, în *Muzeul Naţional*, I 1974, p. 35 şi urm.; V. Neamţu, *Tehnica producţiei agricole în Moldova şi Ţara Românească în epoca feudală*, (în mss.).

[20] Precum se ştie, cumpăna dintre cele două milenii ale e.n. a constituit un moment istoric de o deosebită însemnătate pentru comunităţile de viaţă ale bătrînului nostru continent. Este vremea cînd, multe dintre aceste popoare (mai cu seamă din partea de apus a Europei), eliberate de spectrul distrugătoarelor invazii ale nomazilor, păşesc pe calea reconstrucţiei paşnice, veritabilă renaştere din întunecata epocă pe care o traversaseră (J. Le Goff, *La Civilisation de l'Occident au Moyen Age*, (traducere în l. română); Bucureşti 1970, p. 105 şi urm.; Lynn White, *Medieval technology and Social change*, Oxford, New York, 1962; *l'Europe aux IX-e—X-e siècles, Aux origines des États nationaux*, Varşovia, 1968).

[21] Dacă primii istoriografi moderni au acordat relatărilor lui Anonymus o deplină încredere, critica istoriografică germană şi maghiară din secolul al XIX-lea a considerat opera enigmaticului cronicar aproape fără nici o valoare istorică. Din fericire, asemenea poziţie rigidă avea să fie zdruncinată de critica istoriografică din perioada interbelică mai cu seamă, care a căutat să restituie istoriei unul din izvoarele fundamentale pentru cunoaşterea unei societăţi aflate la cumpăna dintre cele două milenii. Supusă unei judecăţi severe, opera lui Anonymus a fost, precumpănitor, considerată ca o emanaţie de la sfîrşitul sec. al XII-lea şi începutul sec. următor, avînd la bază, drept izvoare de inspiraţie, cronici mai vechi de la începutul sec. al XI-lea. Se făcea în felul acesta un mare pas înainte pe calea recunoaşterii valorii ştiinţifice a

Considerăm că realităţile demografice la care ne-am referit pe larg în paginile anterioare sînt în măsură să dea un răspuns uneia din problemele ridicate de autorul „Gestelor", problemă, de fapt, capitală (vehement discutată de istorici din toate timpurile), aceea referitoare la autenticitatea relatărilor cronicarului cu privire la populaţia de pe teritoriul Transilvaniei înainte de venirea ungurilor.

În acest context, dorim să subliniem de la început *corespondenţa deplină* între realităţile demografice constatate şi datele din cronică privind populaţia cu care ungurii au venit în contact la pătrunderea lor în Transilvania.

Comentînd pătrunderea triburilor maghiare în Transilvania, cronicarul anonim al regelui Bela arată că oştile maghiare au cucerit, mai întîi, în urma mai multor lupte, teritoriul unui organism politic situat, geografic, spre vest pînă la Tisa, la nord de Satu Mare („A fluvio Zomus usque ad confinium Nyr"), spre est pînă pe Piatra Craiului(„inter Thisciam et Silvam Igfon que iacet ad Erdenelü"), spre sud-est pînă la Porţile Meseşului („Usque ad portam Mezesinam"), spre sud pînă la Mureş, iar

---

cronicii notarului anonim pentru istoria comunităţilor de viaţă de pe teritoriul la care aceasta se referea (V. Motogna, „*Anonymus" în istoriografia ungurească mai nouă*, în „Revista istorică", 1927, nr. 10—12, p. 361 şi urm.; Hôman, Bálint, *Szent Lászlókori Gesta Ungarorum és XII—XIII századi leszármazöi* (*Forrästanulmäuy*) (Gesta Hungarorum în timpul Sfîntului Ludovic şi formele ei în secolele XII—XIII. Studiul izvoarelor, Budapesta, 1935).

După cel de-al doilea război mondial, în special în ultimele două decenii, Anonymus a continuat să reţină atenţia istoricilor, maghiari mai cu seamă, pe măsură ce investigaţia ştiinţifică aducea în conul de lumină al istoriei date noi referitoare la opera şi persoana cronicarului. Sintetizînd această bogată literatură istorică, sepoate spune că studiile din ultima vreme mai ales, au reafirmat poziţia istoriografiei interbelice cu privire la persoana şi opera lui Anonymus, aducînd însă şi noi precizări. Astfel, după unii, cronicarul regelui Bela ar fi trăit în secolul al XII-lea, pe vremea lui Bela al II-lea, elaborîndu-şi opera pe la mijlocul veacului. Pentru redactarea cronicii sale, notarul anonim ar fi folosit două categorii de izvoare: tradiţia orală şi izvoare scrise din secolele X—XI accesibile lui (Kosáry Domokos, *Bevezetés a magyar történelem forrasaiba és irodalmába* (Introducere în izvoarele şi bibliografia istorică maghiară), vol. I, Budapesta 1951; (Kosáry arată că prototipul cronicii lui Anonymus s-a elaborat pe timpul lui Andrei I (mijlocul sec. XI) şi a continuat în timpul regelui Ladislau cel Sfînt (sfîrşitul sec. XI); J. Gerics, *Legkorábi gestaszerkeszté seink keletkezésrendjének problémai* (Problemele fazelor de creaţie ale celei mai vechi realizări a gestei), Budapesta, 1961 (autorul ajunge la concluzia că prototipul cronicii din sec. XI a fost scris în anii 1066—1067 în anii domniei lui Solomon); Csóka Kayos, *Kivolt Anonymus* (Cine a fost Anonimus), în „Magyar Nyelev", 1962, Tom. 52, nr. 2, p. 153—159; nr. 3, p. 336—346; Györffy György, *Honfoglatás elötti népekés országok Anonymus Gesta Hungarorum á ban* (Populaţiile ţărilor înainte de ocupaţia maghiară în Gesta Hungarorum a lui Anonymus), în „Ethnograflhia"; 1965, Tom. 76, nr. 3, p. 411—434; Lolyom Károly, *Uj szempontok az Anonymus — problema megoldásához* (Noi puncte de vedere la rezolvarea problemei lui Anonymus), în „Irodalom törtoneti Kozlemenyek", 1966, Tom. 70, nr. 1—2, p. 54—84; Benkö Lorand, *Az Anonymus Hagyomany — és a Csepel név eredete*, (Tradiţia lui Anonymus — şi originea numelui de Csepel), în „Magyar Nyelev", 1955, Tom. 62, nr. 2, p. 134—146; nr. 3, p. 292 — 305; Horváth János, *P. mester és müve*(Magistrul P. şi opera sa), în „Irodalom törtoneti kozlemenyek", 1966, Tom. 70, Nr. 1—2, p. 1 53; nr. 3—4, p. 261—282; Karsai Géza, *Az Anonymus-Kodex* elsó levelei kutatasi beszámoló (Contribuţii la cercetarea primei scrisori din Kodex Anonimus— Cronica cărţii Maghiare), în „Magyar Könyvszemle", 1968, tom. 84, nr. 1, p. 42—51 (consideră că redactarea cronicii lui Anonymus s-a făcut în sec. XIII, Vezi „Revista Arhivelor", 1969, nr. 1, p. 316—317). Au existat, însă, şi unele excepţii, autorii studiilor în cauză ignorînd aproape complet efortul istoricilor şi rezultatele lor valoroase obţinute în decursul unui răstimp de peste o jumătate de veac în problema autenticităţii cronicii notarului anonim şi a valorii sale istorice. S-a reînviat în această privinţă vechea poziţie a istoriografiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea care nega aproape total valoarea operei lui Anonymus. Una dintre aceste lucrări apărută în ultimii zece ani consideră că datele furnizate de notarul anonim nu au nici o valoare documentară independentă; în consecinţă, „gestele" lui Anonymus editate către 1200 nu pot fi considerate surse autentice pentru formarea statelor în secolul al IX-lea (Gy. Gyorffy, *Formation d'états au IX-e*

spre nord pînă la Someş („A fluvi Morus usque ad fluvium Zomus")[22]. Conducătorul (dux) acestei ţări (terra) se numea Menumorut şi avea reşedinţa în cetatea Biharea (in castrum Byhor) unde, dealtfel, s-au desfăşurat şi unele tratative preliminare. Luptele dintre maghiari şi oştile lui Menumorut s-au purtat în mai multe locuri, de pildă, pentru ocuparea unor aşezări fortificate ca Sătmar (Castrum Zotmar), Zalău (Zyloc) etc.; lupta s-a încheiat prin cucerirea de către unguri a cetăţii de reşedinţă, Biharea, după lupte grele care au durat 13 zile[23]. Finalul acestei lupte a fost împăcarea dintre Menumorut şi Arpad în urma unui act matrimonial dintre fiica învinsului cu fiul învingătorului.

Raportînd relatările cronicii la situaţia demografică concretă, constatăm, aşa cum subliniam mai înainte, o deplină corespondenţă între cele două categorii de documente. Gruparea de aşezări omeneşti identificată în nord-vestul Transilvaniei corespunde organismului politic de sub conducerea lui Menumorut menţionat de Anonymus, cu excepţia zonei cuprinse între Crişul Repede şi Crişul Alb unde nu s-au semnalat pînă acum aşezări din secolele VIII—X. Dacă acceptăm ipoteza potrivit căreia gruparea din zona Aradului poate fi inclusă, ca apartenenţă politică, la formaţiunea existentă între Crişul Repede şi Someş, atunci corespondenţa este totală, în sensul că se confirmă demografic existenţa unui singur organism statal de la Mureş (la sud) pînă la Someş (la nord) şi pînă la Porţile Meseşului (la est).

Un al doilea ducat sau voievodat (terra Ultrasilvana) se afla, potrivit relatărilor aceluiaşi cronicar, în podişul Transilvaniei, peste care stăpînea un oarecare „dux" român (quidam Blacus) cu numele de Gelu. Ţara acestuia era bogată în ape al căror nisip conţinea firişoare de aur, iar din subsol se extrăgea sare. Locuitorii ţării erau români şi slavi (Blasii et Sclavi). Hotarele acestei ţări sînt mult mai imprecis redate de cronicar. Din povestirea evenimentelor se pare că spre nord-vest se întindea pînă

---

siècle suivant les „Gesta Hungarorum" du notaire anonyme, în „Nouvelles études historiques", I, Budapesta, 1965, p. 27 şi urm.; vezi în această privinţă şi ultimul studiu al aceluiaşi autor: *A honfoglaló magyarok relepülési rendjeröl*, (Etapele de cuceriri a teritoriului de către maghiari în timpul stabilirii în patrie), în „Archaelogiai Ertesitö", 1970, nr. 2, p. 191 şi urm. Pentru teza redactării cronicii lui Anonymus în sec. al XIII-lea (între 1238—1270) a se vedea Karsai Géza, *Az Anonymus-Kodex elsö* ..... în *op. cit.*, 1968, nr. 1, p. 42—51.

Credincios acestei idei, autorul a întocmit o hartă a teritoriilor amintite de Anonymus, în care teritoriul Transilvaniei, acolo unde notarul pomeneşte de existenţa unor organisme politice în sec. IX—X, apare ca o zonă lipsită de populaţie, un pustiu. Este invocată pentru aceasta, informaţia lui Gardizi din secolul al X-lea, potrivit căreia între teritoriul bulgarilor dunăreni şi cel al moravilor ar exista un pustiu de circa 10 zile de mers.

Aşadar, în concepţia istoricului amintit în afara unor popoare migratoare ca slavi şi avari şi a dominaţiei politice asupra ţinuturilor dintre Mureş şi regatul Marii Moravii, a celor trei state vecine: imperiul franc de răsărit, Marea Moravie şi imperiul bulgar, existenţa altei populaţii pe teritoriul menţionat nu este atestată de datele epocii.

Fără îndoială că lipsa sau necunoaşterea unor mărturii istorice mai clare asupra prezenţei şi a altor populaţii, în speţă cea românească, pe teritoriul Transilvaniei în secolele IX—X, l-a determinat pe autor să adopte poziţia de mai sus într-o problemă atît de controversată, deşi logica istorică i-ar fi putut impune serioase rezerve. Aceasta cu atît mai mult cu cît investigaţiile ştiinţifice, din ultimul deceniu mai cu seamă, au demonstrat posibilitatea nu numai a îmbogăţirii cunoştinţelor în problema discutată, ci şi posibilitatea verificării unor date furnizate de documentele vremii.

[22] *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ed. Szentpetery, vol. I, (Anonymus, cap. 11, 19, 51).

[23] *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. I, p. 49, 59—64; 101—105; cf. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I, Bucureşti 1934, p. 64—65.

la Porţile Meseşului, deci pînă la hotarul ţării lui Menumorut, unde Gelu a încercat să-i oprească pe maghiari („Ut eum per portas Mezesinas prohiberet") [24]. În rest, după alte indicaţii cuprinse în cronică, hotarele voievodatului lui Gelu coincideau cu marginile de sud şi de est ale podişului transilvănean [25].

Atras de bogăţia acestui voievodat, căpetenia maghiară Tuhutum, cu îngăduinţa lui Arpad, porni împotriva lui Gelu, ducele românilor (contra Gelou ducem Blacorum) şi duce al Transilvaniei (dux Ultrasilvanus). Încercînd să oprească înaintarea maghiarilor în două rînduri, la Porţile Meseşului şi pe rîul Almaş şi fiind înfrînt, Gelu a încercat să se salveze în cetatea sa de lîngă Someş („ad castrum suum iuxta fluvium Zomus positum"); a fost ajuns însă de urmăritori şi ucis lîngă rîul Lăpuş.

Cronica notarului anonim şi mai cu seamă cronicile maghiare din secolul al XIV-lea, menţionează, deşi nu atît de precis, existenţa unui alt organism politic în spaţiul intracarpatic, în aceeaşi vreme cu voievodatul lui Gelu dintre Someş şi Mureş, situat la sud de Mureş avînd reşedinţa la Alba Iulia; conducătorul acestei formaţiuni era Gyula duce mare şi puternic („dux magnus et potens") [26].

După cum vom remarca imediat, relatările cronicii notariale îşi găsesc o profundă confirmare în realităţile demografice constatate, ceea ce le conferă o solidă bază de autenticitate.

Potrivit constatărilor deja amintite, în zona centrală a Transilvaniei au fost identificate circa 40 aşezări din secolele VIII—X care par a se circumscrie în cadrul a două mari concentrări demografice: una cuprinzînd circa 20 aşezări se situează între Mureş şi Someş, identificîndu-se, teritorial, cu voievodatul lui Gelu menţionat de Anonymus. Aşezări cu urme de fortificaţie, ca cele de la Dăbîca, Sirişoara şi Cluj situate în apropierea Someşului, ar putea fi interpretate ca eventuale reşedinţe ale voievodatului respectiv; cealaltă, alcătuită din peste 20 aşezări, se situează la sud de prima grupare, aşezările gravitînd, oarecum, în jurul celor de la Alba Iulia şi Blandiana considerate a fi jucat rolul de reşedinţă [27]. Este posibil ca aceste două organisme politice să se fi unificat la sfîrşitul secolului al X-lea şi la începutul sec. următor, printr-un proces de extindere teritorială, într-o formaţiune mai cuprinzătoare ce va fi afectat şi mica grupare de circa 8 aşezări din bazinul superior al Tîrnavelor, luînd naştere, astfel un mare voievodat, voievodatul Transilvaniei. Dealtfel, izvoarele atestă existenţa la începutul sec. al XI-lea a unui singur voievodat, cel al Transilvaniei (terra Ultrasilvana, regnum Ultrasilvanum") foarte cuprinzător („regnum... latissimum").

Ca hotare, voievodatul Transilvaniei cuprindea acum, pînă la cucerirea maghiară, spaţiul geografic situat spre apus pînă la Porţile Meseşului, spre nord pînă spre ţara Maramureşului, spre sud pînă la hotarele „ţărilor" atestate arheologic în sec. VIII—X şi pomenite mai tîrziu în

---

[24] *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. I (Anonymus, cap. 26).

[25] Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I Cluj, 1972, p. 31. După părerea noastră, spre sud voievodatul lui Gelu avea ca linie de demarcaţie apa Mureşului.

[26] Un larg comentariu în această privinţă la St. Pascu, *op. cit.*, p. 47, 67—74.

[27] K. Horedt, *Voievodatul de la Bălgrad—Alba Iulia*, „S.C.I.V.", V, 1951, nr. 3—4, p. 494—498.

documente: Haţeg şi Făgăraş. Este posibil ca unificarea să fi pornit de la sud spre nord, aşezarea de la Alba Iulia devenind unul din centrele politice de seamă ale voievodatului. Conducătorul acesteia, Gyula (Gyla), „dux magnus et potens" aparţine acestei etape de evoluţie a voievodatului Transilvaniei (terra Ultrasilvana, regnum Ultrasilvanum) devenit foarte cuprinzător.

Al treilea organism pomenit de Anonymus se afla pe teritoriul Banatului situat între Dunăre şi Mureş peste care stăpînea ducele Glad. Mai detaliat graniţele ducatului lui Glad se întindeau spre nord pînă la Mureş, spre sud pînă la Orşova („A fluvio Morus usque ad castrum Urscia"), spre sud-vest pînă la cetatea Keve-Cuvin, iar spre est, probabil, pînă la fruntariile ţării Haţegului [28]. După lupte grele, în care oastea lui Glad alcătuită din români (Blaci), cumani (adică pecenegi) şi bulgari a opus o dîrză rezistenţă, s-a încheiat pacea odată cu cucerirea cetăţii de reşedinţă a lui Glad, cetatea Cuvin [29].

Sub raport demografic, teritoriul Banatului continuă să rămînă o pată albă pe harta descoperirilor arheologice din sec. VIII—X datorită unei insuficiente investigaţii arheologice. Cele cîteva aşezări descoperite pe Dunăre şi în zona centrală în arcul descris de Timiş nu sînt suficiente pentru a atesta baza demografică corespunzătoare organismului statal de sub conducerea lui Glad. Cercetări viitoare, care n-ar trebui să se mai lase mult aşteptate, vor clarifica, desigur, problema demografică dinaintea pătrunderii maghiarilor în această provincie a teritoriului României.

Am amintit deja şi de alte grupări demografice din sec. VIII—X situate atît în sudul cît şi în estul Transilvaniei pînă la Carpaţi, ele nefiind menţionate de Anonymus datorită faptului că contactul lor cu maghiarii cuceritori s-a produs mai tîrziu, în sec. XII. Am ţinut să precizăm totuşi acest lucru pentru a demonstra că întregul teritoriu transilvănean a fost locuit înainte de venirea ungurilor de o populaţie în curs de organizare politică în formaţiuni de genul ţărilor şi voievodatelor atestate de Anonymus pentru centrul şi nord-vestul Transilvaniei.

În baza celor analizate pînă aici, concluzia se impune de la sine. Corespondenţa deplină dintre relatările cronicarului anonim şi realităţile demografice din Transilvania secolelor VIII—X demonstrează, fără putinţă de tăgadă, autenticitatea ştirilor lui Anonymus referitoare la formaţiunile politice existente la venirea ungurilor; că, deci, la baza cronicii sale au stat izvoare contemporane evenimentelor pe care le descrie din sec. IX—X, demne de încredere, organismele statale menţionate ca existente pe teritoriul Transilvaniei constituind o realitate istorică. În acest fel valoarea ştiinţifică a cronicii notarului regal nu mai poate fi pusă la îndoială, ea fiind restituită istoriei în întreaga ei deplinătate ca izvor fundamental pentru istoria celor două popoare: român şi maghiar, de la cumpăna dintre cele două milenii.

Dacă, în baza realităţilor paleodemografice constatate, existenţa populaţiei pe teritoriul Transilvaniei înainte de venirea ungurilor nu mai

[28] *Scriptores Rerum Hungaricarum*, I, p. 49, 89—91 (Anonymus, cap. 11, 44).
[29] *Ibidem*, vol. I, p. 49, 89—91.

poate fi pusă la îndoială, teoria teritoriului pustiu, nelocuit [30] fiind complet înlăturată, dacă valoarea științifică a operei notarului anonim este, astfel, restabilită, problema definirii caracterului etnic al populației de pe teritoriul Transilvaniei din sec. VIII—X întîmpină dificultăți mari datorită limitei posibilităților de cunoaștere a ei în etapa actuală. Cu toate aceste greutăți, investigația arheologică și-a dovedit capacitatea de a răspunde, măcar în parte, și unor asemenea probleme, în ajutorul ei venind, așa cum o să constatăm mai departe, și cercetarea antropologică, sporind, astfel, argumentele științifice.

Vestigiile scoase la iveală cu prilejul săpăturilor efectuate în așezările prezentate (vestigii ale îndeletnicirilor sedentare: agricultură, artizanat, valorificarea bogățiilor miniere etc.), vestigii care conferă populației respective caracterul stabilității, al sedentarității, exclud posibilitatea atribuirii acestor așezări unor populații nomade, motiv pentru care o asemenea atribuire este scoasă din discuție. Așadar, istoricește vorbind, așezările din sec. VIII—X identificate pe teritoriul Transilvaniei nu pot fi atribuite decît populației autohtone (romanice sau românești), și grupurilor etnice migratoare sedentarizate, dintre care populația slavă ocupă un loc aparte.

Nu putem intra aici în detalii și discuții referitoare la caracteristicile culturii materiale ale uneia sau alteia dintre grupările etnice pomenite, cu atît mai mult cu cît, pe de o parte, asemenea detalii au constituit obiectul unor studii de specialitate, iar pe de alta, există încă controverse în ce privește posibilitatea de definire a caracterului etnic al populației pe baza vestigiilor culturii materiale în general. Vom consemna doar faptul că prezența populației autohtone a fost pusă recent din nou în evidență prin stabilirea cîtorva particularități tradiționale manifestate în cadrul economiei de valorificare a produselor și de transformare a lor. Amintim, de pildă, procedeele tehnologice de reducere a minereului de fier cu o veche tradiție daco-romană, distincte de cele folosite de lumea slavă [31], precum și permanența unor forme și maniere artizanale din epoca daco-romană (în domeniul realizării ceramicii și al unor unelte agrare etc.) întîlnite în toate, sau aproape în toate, așezările descoperite.

Argumentele recente, incontestabile, în favoarea prezenței populației autohtone (de caracter romanic) pe teritoriul Transilvaniei în secolele VIII—X au adus cercetările antropologice pe baza studierii ritualului funerar, a practicilor funerare și a trăsăturilor constituționale și antropologice ale comunităților de viață din două localități apropiate: Ocna Sibiului și Gușterița. Cercetările au demonstrat că populația care a folosit necropola de la Gușterița era unitară și omogenă „caracterizîndu-se ca o populație predominant gracilă, de statură mijlocie, avînd o serie de trăsături obișnuite la formele mediteranoide" [32]. Aceasta comparativ

---

[30] J. Gross, *Die Geschichte des Burzenlandes*, in *Das Sächsische Burzenland*, Brașov, 1898, p. 13; G. D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürgér Sachsen, Sibiu, 1925*, I, p. 26; G. Treiber, *Siebenlungsformen im Burzenland, Das Burzenland*, vol. I, 1929, p. 3, etc.

[31] Șt. Olteanu, *Procedee tehnologice de reducere a minereului de fier la est de Carpați în sec. VI—X, de influență slavă, în contextul tehnologiei tradiționale a populației autohtone* (ms.).

[32] Dardu Nicolaescu-Plopșor, Wanda Wolski, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975, p. 249 și urm. (în mod special p. 262).

cu o altă necropolă apropiată, cea de la Ocna Sibiului, unde aceleaşi cercetări au stabilit prezenţa unei populaţii „cu un complex de trăsături comune formelor esteuropoide. Deosebirilor nete din domeniul practicilor rituale le corespund deci populaţii diferite antropologic" [33]. Aşadar, dacă la Ocna Sibiului avem de-a face cu o populaţie slavă, mai mult sau mai puţin în curs de asimilare, necropola de la Guşteriţa a aparţinut populaţiei autohtone (străromâne) [34].

Încercînd să raportăm situaţia etnică constatată pe baza cercetărilor arheologice şi antropologice (prezenţa în principal a populaţiei străromâneşti şi a celei slave la conţinutul cronicii notarului anonim constatăm aceeaşi deplină corespondenţă, de loc întîmplătoare.

Relatînd despre „terra Ultrasilvana", cronicarul arată că aici stăpînea un oarecare „dux" român („quidam Blacus") cu numele de Gelu („Gelou dux Blacorum"). Locuitorii ţării erau români şi slavi („Blasii et Sclavi").

O populaţie mixtă, se arăta în aceeaşi cronică, exista şi în cadrul voievodatului lui Glad situat în Banat, oastea lui Glad fiind alcătuită din români („Blaci"), cumani (adică pecenegi) şi bulgari. Inutil de a mai arăta că această deplină concordanţă dintre relatările cronicii anonime şi rezultatele cercetărilor arheologice şi antropologice în problema caracterului etnic al populaţiei de pe teritoriul Transilvaniei din sec. VIII—X demonstrează autenticitatea ştirilor folosite de Anonymus.

Care era raportul de mărime şi condiţionare dintre cele două grupări demografice principale? Nu putem stărui aici în detaliu asupra acestei extrem de importante chestiuni şi în acelaşi timp extrem de dificilă. Ne mărginim doar la punerea în discuţie a cîtorva observaţii şi constatări deosebit de semnificative pentru înţelegerea problemei amintite.

Privită prin prisma caracterelor culturii materiale şi spirituale a comunităţilor de viaţă cercetate, populaţia de pe teritoriul Transilvaniei din secolele VIII—X ne apare ca o populaţie romanică în marea majoritate a cazurilor. Alături de ea, cercetătorii (arheologi, antropologi) au identificat în cultura materială, dar mai ales spirituală din cadrul unor aşezări, anumite elemente distincte, atribuindu-le, comparativ, unor grupuri demografice slave. Întrucît elementele de disociere a populaţiei slave (ritual, practici funerare etc.) sînt mai conservatoare, mai tradiţionale şi supuse unor transformări mai lente în raport cu elementele de cultură materială, înclinăm să credem că în sec. VIII—X, mai cu seamă spre sfîrşitul acestei perioade, populaţia slavă de pe teritoriul Transilvaniei, ca o consecinţă a convieţuirii ei cu populaţia autohtonă, se afla într-un grad avansat de asimilare sub raportul însuşirii unor procedee tehnologice superioare din economia de valorificare şi transformare cu care făcuseră cunoştinţă în momentul contactului ei cu autohtonii. Ne referim, de pildă, la abandonarea vechiului procedeu de reducere a minereului de fier în oale

---

[33] *Ibidem*, p. 263; vezi şi p. 165 şi urm. unde se discută, pe bază de izvoare scrise, întregul ritual şi practicile funerale ale slavilor.

[34] Întrucît, iniţial, necropola de la Guşteriţa fusese atribuită, pe baza unor criterii mai mult sau mai puţin plauzibile populaţiei slave (Th. Nägler, *Vorbericht über die Untersuchungen im Hammersdorfer Gräberfeld aus des Völkerwanderungszeit*, în „Forschungen zur Volks und Landeskunde", vol. 14, 1971, Nr. 1, p. 63—73), se impune o justificată prudenţă şi în cazul altor necropole sau aşezări atribuite pe baza aceloraşi criterii, populaţiei slave.

de lut, sau a celui de realizare manuală a ceramicii în general, practicate la venirea pe teritoriul României, adoptînd tehnici superioare întîlnite la populația autohtonă. În această lumină ne întrebăm în ce măsură ritualul și practicile funerare sau elemente de cultură materială atribuite slavilor mai pot constitui argumente certe ale unei populații slave „pure" ca în cazul necropolei de la Ocna Sibiului sau e vorba mai de grabă de reminiscențe spirituale ale vechii populații care, sub raportul culturii materiale, se integrase deplin în mediul autohton. În această optică trebuiesc, după părerea noastră, reconsiderate o serie de descoperiri mai vechi care au fost puse pe seama prezenței populației slave în sec. VIII—X pe teritoriul Transilvaniei [35]. La această concluzie ne conduce situația concretă a necropolei de la Gușterița atribuită pînă mai ieri populației slave, opinie infirmată prin cercetările antropologice [36].

O ultimă problemă înainte de a încheia: raportul de condiționare dintre fenomenul de concentrare demografică și forma de organizare politică a comunității de viață respective, fapt care evidențiază capacitatea paleodemografiei, a investigației arheologice de a răspunde și unor probleme de ordin politic-administrativ.

De regulă, fenomenul de grupare, de concentrare a așezărilor omenești reflectă un anumit stadiu de organizare politică, o consecință firească a acesteia, cunoscut fiind faptul că asigurarea condițiilor de securitate a vieții și avutului individului sau colectivității prin intermediul puterii politice, al puterii de stat, constituie o condiție fundamentală a sporului demografic, a concentrării demografice în anumite zone geografice care oferă condiții prielnice de trai și de apărare. Nu întîmplător acolo unde au existat forme superioare de organizare politică s-a constatat și o puternică concentrare de populație, între aceste două categorii existînd un raport de condiționare reciprocă, de directă proporționalitate.

În această lumină, concentrările demografice identificate pe teritoriul Transilvaniei în sec. VIII—X reflectă, fiecare în parte, o anumită formă de organizare politică în sensul că fiecare grupare corespunde unui organism statal într-un anumit grad de evoluție.

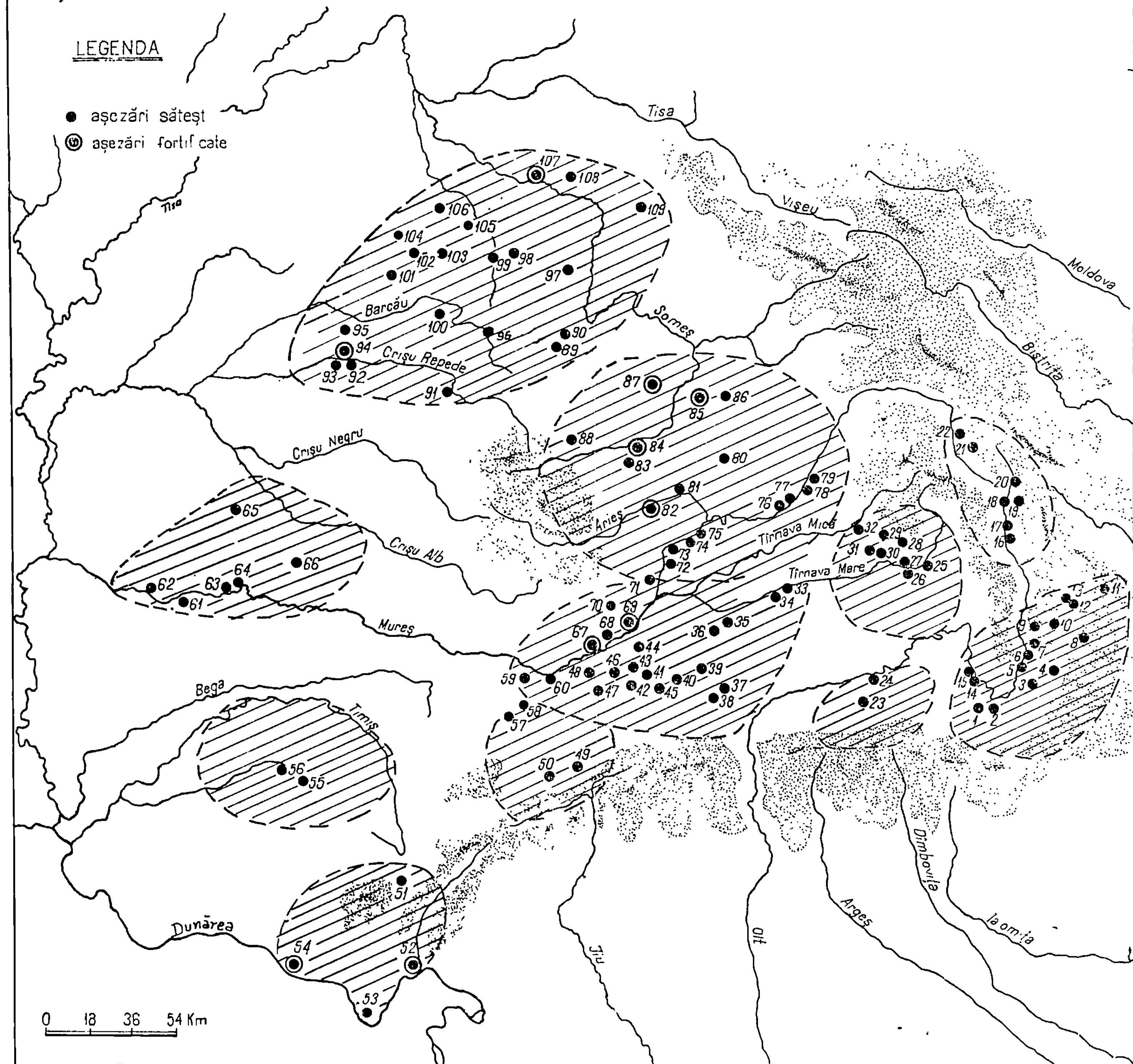
Deosebit de sugestive și generatoare de interpretări noi pentru procesul organizării statale a societății din acea vreme sînt osbervațiile referitoare la modalitatea de grupare a așezărilor omenești, de obicei în jurul uneia mai mari, mai dezvoltate, care, în multe cazuri, prezintă și elemente de fortificație. Această constatare lasă să se întrevadă posibilitatea atribuirii acestor așezări, rolul de centru politico-administrativ de care depindeau așezările din jur și în care rezidau vîrfurile comunității omenești, care îndeplineau funcțiuni politico-administrative. Cum s-a observat, cam în fiecare mare concentrare demografică identificată existau 2—3 așezări fortificate servind drept reședință a organelor politico-administrative. Existența a două sau chiar mai multe asemenea reședințe se explică prin faptul funcționării lor succesive sau chiar concomitente în baza principiului autorității politice itinerante care a dominat, sub acest raport politic, societatea medievală, mai cu seamă în stadiul primar al dezvoltării ei.

---

[35] A se vedea bibliografia din notele de la paginile anterioare.
[36] Dardu Nicolaescu-Plopșor, Wanda Wolski, *op. cit.*, p. 165 și urm.

AŞEZĂRI OMENEŞTI PE TERITORIUL TRANSILVANIEI ÎN SECOLELE VIII — X.

1 Hărman
2 Sînpetru
3 Ozun
4 Reci
5 Sfîntu Gheorghe I.
6 Sfîntu Gheorghe II.
7 Ghidfalău
8 Zăbala
9 Angheluş
10 Cernat
11 Oituz
12 Lutoasa
13 Poian
14 Rotbav I.
15 Rotbav II.
16 Sîncrăieni
17 Miercurea Ciuc
18 Păuleni
19 Delniţa
20 Racul
21 Gheorgheni
22 Lăzarea
23 Breaza
24 Făgăraş
25 Beteşti
26 Porumbenii Mari
27 Porumbenii Mici
28 Şimoneşti
29 Medişoru Mare
30 Cristur—Crişeni
31 Filiaş
32 Bezid
33 Brateiu
34 Mediaş
35 Şeica Mică
36 Boarta
37 Sibiu
38 Guşteriţa
39 Ocna Sibiului
40 Apoldu de Sus
41 Cîlnic
42 Laz
43 Petreşti
44 Sebeş
45 Ghirboa
46 Pianu de Jos
47 Cugir
48 Tărtăria
49 Federi
50 Sălaş
51 Iablaniţa
52 Orşova
54 Pescari (Keve-Cuvin)
53 Sviniţa
55 Pueşti
56 Berzovia
57 Ghelari
58 Hunedoara
59 Turdaş
60 Deva
61 Sînpetru German
62 Şeitin
63 Arad
64 Ciala
65 Şiclău
66 Şiria
67 Blandiana
68 Vinţu de Jos
69 Alba Iulia
70 Ighiu
71 Teiuş
72 Ciumbrud
73 Ciunga
74 Turdaş
75 Noşlac
76 Moreşti
77 Borsofeld
78 Tîrgu Mureş
79 Sîngeorgiu de Mureş
80 Soporu de Cîmpie
81 Turda
82 Moldoveneşti
83 Someşeni
84 Cluj
85 Şirioara
86 Ţaga
87 Dăbica
88 Doroltu
89 Zalău
90 Moigrad
91 Şuncuiuş
92 Salca
93 Fabrica de bere
94 Oradea
95 Biharia
96 Nuşfalău
97 Oarţa
98 Săcăşeni
99 Tăşnad
100 Tăuteu
101 Săcueni
102 Galoşpetreu
103 Sălacea
104 Valea lui Mihai
105 Căuaş
106 Berea
107 Satu Mare
108 Medieşu Aurit
109 Baia Mare.

Pe fondul acestor înjghebări politice denumite în documente jupanate, cnezate, voievodate, țări etc., datorită unui proces permanent de extindere teritorială, din cauza amenințării externe, dar și a maturizării raporturilor feudale (posibilitatea acumulării unor venituri însemnate) s-au dezvoltat în secolele ulterioare forme superioare ale organizării de stat care au format cunoscutul principat al Transilvaniei.

Datele din sec. IX—X folosite de cronicarul anonim al regelui Bela confirmă și sînt confirmate, la rîndul lor, de realitățile constatate prin investigația arheologică. „Țările", „Voievodatele" menționate în „Gestele" cronicarului ca existînd pe teritoriul Transilvaniei la venirea ungurilor erau organisme statale angajate deja pe coordonatele maturizării, ale raporturilor feudale incipiente din cadrul societății românești transilvănene.

RÉALITÉS DÉMOGRAPHIQUES SUR LE TERRITOIRE DE LA TRANSYLVANIE AUX VIIIe—Xe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Les cartes dressées pour les agglomérations humaines du territoire de la Transylvanie aux VIIIe—Xe siècle révèlent de puissantes concentrations démographiques dans diverses zones de l'éspace mentionnée, à une population principalement roumaine, aux côtés de laquelle celle slave, en cours d'assimilation, détenait un grand taux par rapport à d'autres peuples migrateurs sédentarisés. Voici donc, une parfaite concordance entre les réalités démographiques existant avant la pénétration des Hongrois en Transylvanie et les relations du chroniqueur anonyme du roi Béla IV. Cette base démographique confère aux relations du chroniqueur un puissant caractère d'authenticité des informations fournies par Anonymus en ce qui concerne l'existence de formations politiques à caractère étatique aux IXe—Xe siècles en Transylvanie. Ainsi l'on peut restituer définitivement à l'histoire l'une des sources fondamentales pour l'histoire des peuple roumain et hongrois au point de croisement des deux millénaires de notre ère.

ROLUL ȘI LOCUL FEMEII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ CONTEMPORANĂ

DE

LINA CIOBANU

O contribuție esențială în producția materială și spirituală a societății noastre o aduc femeile. Ele muncesc cu rezultate bune în industrie, agricultură, transporturi, în toate sectoarele economiei naționale, participă la activitatea științifică și culturală, la formarea și educarea tinerei generații, la ocrotirea sănătății publice, la opera de dezvoltare și înflorire a orașelor și satelor, la efortul general de ridicare a nivelului de civilizație al poporului român. ,,Una din marile cuceriri ale socialismului în România — relevă Programul partidului — este asigurarea deplinei egalități în drepturi pentru masele de femei, crearea condițiilor în vederea afirmării în toate domeniile de activitate ale societății, a energiei și potențialului creator al femeilor" [1].

Istoria celor trei decenii de construcție socialistă în România a fost în același timp istoria unei permanente evoluții în statutul social-politic al femeii care îmbrățișează deopotrivă sfera existenței materiale și a vieții spirituale, oglindind în esență un proces de afirmare și remodelare a personalității sale.

,,De la începuturile existenței sale, Partidul Comunist Român a considerat emanciparea femeii ca unul din obiectivele importante ale luptei pentru lichidarea exploatării omului de către om, pentru înfăptuirea marilor transformări revoluționare și a avut permanent în atenție atragerea femeilor la activitatea generală a națiunii, la eforturile întregului popor pentru reconstrucția țării, edificarea societății socialiste, pentru ridicarea tuturor cetățenilor patriei la un nivel de viață și de civilizație tot mai ridicat" [2].

Transformările petrecute în condiția economică, socială și juridică a femeii apar și mai pregnant atunci cînd le raportăm la trecut. În

---

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și inaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 137.

[2] *Rolul femeii în viața economică, politică și socială a României socialiste* în *Documente ale Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1972, p. 152.

,,REVISTA DE ISTORIE", Tom. 28, nr. 12, p. 1849–1864, 1975

anul 1944 structura socială a femeilor prezenta următorul tablou: 80 la sută țărance, 6 la sută muncitoare — în special textiliste, 2 la sută intelectuale — mai ales cadre didactice, avocate, medici —, 12 la sută casnice [3]. Această structură deriva din faptul că vechea Românie era o țară slab dezvoltată, cu o economie preponderent agrară. Majoritatea femeilor au fost ținute departe de viața politică, dreptul la vot pentru femei înscris în Constituția din 1923 a fost condiționat de studii, cel puțin secundare. Or femeile, mai cu seamă țărancele formau două treimi din totalul analfabeților. În acest mod, 98 la sută dintre femei au fost de la sine excluse de la activitatea politică. Dar și infimul procent de 2 la sută care aveau drepturi eligibile nu-și puteau depune candidatura decît pînă la nivelul consiliilor comunale și aceasta începînd din 1929.

După insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944 femeile încadrate în Partidul Comunist Român și Partidul Social-democrat — care acționau în comun pe baza platformei Frontului Unic Muncitoresc — au activat intens pentru organizarea muncitoarelor în sindicate, în Frontul Plugarilor, iar celelalte categorii de femei au fost atrase în Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică, Uniunea Populară Maghiară. Femeile din orașe, fabrici, cartiere, de la sate, au participat la toate bătăliile pentru democratizarea aparatului de stat, pentru înfăptuirea reformei agrare, susținerea frontului, pentru reconstrucția țării. „Muncitoarele de la C.F.R. — relata „Scînteia" — au lucrat în frig și ploaie reparînd vagoane în două săptămîni, care se reparau în două luni. La Dîmbovița și Lyons femeile au terminat o comandă pentru armată cu 3 zile înainte de termen" [4]. Asemenea știri erau numeroase în presa vremii.

Un rol deosebit în viața politică a țării l-au avut organizațiile de femei la instaurarea primului guvern democratic cu pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc, expresie a colaborării largi a forțelor ce militau pentru adînci transformări revoluționare. Astfel a fost subliniată „activitatea intensă desfășurată de organizațiile democratice ale femeilor, care pentru prima dată, dobîndeau egalitatea în drepturi, erau chemate să-și afirme interesele și aspirațiile, să participe la viața social-politică a țării. Femeile au adus o contribuție deosebit de prețioasă la luptele politice desfășurate în această perioadă, au jucat un rol activ în cucerirea revendicărilor democratice, în înfrîngerea greutăților mari în care se zbătea țara" [5]. Prin acțiunile lor — adunări, mitinguri, moțiuni, participarea la marile demonstrații de stradă din ianuarie-februarie 1945 — femeile au contribuit la instaurarea la 6 martie 1945 a guvernului prezidat de Dr. Petru Groza și au salutat cu entuziasm în adunarea lor festivă de 8 martie al aceluiași an, marea victorie dobîndită de masele largi populare.

---

[3] După datele furnizate de Ministerul Muncii, fond neinventariat.

[4] „Scînteia" din 15 ianuarie 1945.

[5] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă cu prilejul celei de-a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 Martie 1945* în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, București, Edit. politică, 1970, p. 631.

În noile condiţii, din iniţiativa P.C.R. a luat fiinţă, la 16 aprilie 1945 Uniunea Femeilor Antifasciste din România [6], organizaţie care îşi propunea să lupte pentru dezvoltarea conştiinţei politice a femeilor şi a nivelului lor cultural, să contribuie la lichidarea neştiinţei de carte, să împletească sprijinirea luptei antifasciste cu aceea pentru obţinerea egalităţii în toate domeniile, îmbunătăţirea condiţiei femeii, protecţia mamei şi a copilului. U.F.A.R.-ul a acţionat consecvent pentru unirea eforturilor tuturor femeilor din România în aceste direcţii. Colaborarea dintre organizaţiile feminine a dus la crearea în 1946 a Federaţiei Democrate a Femeilor din România, la care au aderat U.F.A.R.-ul, Uniunea Femeilor Muncitoare, secţiile de femei ale Frontului Plugarilor, ale Uniunii Populare Maghiare, Asociaţia Femeilor Ortodoxe, Comisia de femei a sindicatelor, Femeile universitare. Bazele acestei organizaţii au fost puse la primul Congres al tuturor femeilor democrate care s-a ţinut între 4—8 martie 1946 în clădirea Parlamentului. Congresul a hotărît afilierea organizaţiei la Federaţia Democrată Internaţională a Femeilor, la a cărei fondare participase în 1945, la Paris, şi o delegaţie a femeilor din România.

Puterea populară a creat femeilor condiţii optime pentru emanciparea lor social-politică. Legea nr. 560 din 15 iulie 1946 le-a acordat dreptul de a alege şi a fi alese în aceleaşi condiţii ca şi bărbaţii. Victoria Blocului Partidelor Democrate în alegerile din noiembrie 1946 a adus în Parlamentul ţării 19 femei deputate care au militat în continuare pentru democratizarea vieţii politice, a revendicărilor economice şi politice ale femeilor din fabrici şi de pe ogoare.

Ulterior, mii şi mii de femei au dovedit pasiune, spirit de sacrificiu şi de dăruire în acţiunile pentru salvarea copiilor din Moldova bîntuită de secetă din 1946—1947, precum şi în lupta contra speculei şi sabotajului.

Este interesant de subliniat că, în timp ce în ţările capitaliste dezvoltate odată cu terminarea războiului şi demobilizarea bărbaţilor avea loc o importantă reducere a forţei de muncă feminine, la noi participarea femeilor în activitatea economico-socială a cunoscut o intensificare. Potrivit datelor primei lucrări publicate de Institutul Central de Statistică în 1948, ponderea femeilor în totalul persoanelor încadrate în ramuri neagricole era în textile de 59,3%, manufactură şi confecţii 54,9%, telecomunicaţii 42,8%, comerţ 26,9%, electrotehnică 26,4%, bănci, asigurări, agenţii 30,1% [7]. În perioada amintitei cercetări efectuată înaintea naţionalizării, în industria României predominau întreprinderile mici şi mijlocii şi munca manuală. Se constată în ramurile incluse în cercetare [8] că salariul mediu brut primit de femei era inferior celui primit de bărbaţi (în textile de exemplu reprezenta 58,1% în comparaţie cu cel al bărbaţilor).

Egalitatea deplină a femeilor cu bărbaţii a fost înscrisă în Constituţia din 1948 odată cu abrogarea tuturor legilor, decretelor şi regulamentelor ce contraveneau articolului 16 în care se prevedea că „toţi

---

[6] Venera Teodorescu, *Activitatea Uniunii Femeilor Antifasciste din România şi a Federaţiei Democrate a Femeilor din România în perioada 1944—1947*, în „Revista de istorie", tom. 27 (1974), nr. 8, p. 1187—1203.

[7] Dr. G. Retegan, *Statistica Muncii, salariaţi, orele lucrate şi salarii*, ianuarie 1948, Bucureşti, Edit. I.C.B., 1949.

[8] *Ibidem*.

cetățenii R.P.R., fără deosebire de sex... sînt egali în fața legii" și art. 20, care stipula că „femeia are drepturi egale cu bărbatul în toate domeniile vieții de stat, economic, social, cultural, politic și de drept privat", precum și art. 2, care dispunea că „la muncă egală, femeia are drepturi de salarizare egale cu bărbatul".

Revenind la istoria organizației de femei trebuie să arătăm că în februarie 1948, cu puțin înainte de Congresul de unificare al celor două partide muncitorești (P.C.R. și P.S.D.), respectiv între 14—16 februarie 1948, a avut loc Conferința de constituire a Uniunii Femeilor Democrate din România. Crearea U.F.D.R.-ului se înscria pe linia politicii partidului comunist de realizare a deplinei unități ideologice, politice și organizatorice a clasei muncitoare, pentru a strînge în jurul său toate forțele înaintate ale națiunii, în vederea îndeplinirii sarcinilor noii etape revoluționare în care intrase țara noastră, etapa construirii societății socialiste. „Nu sîntem întrunite aici (Conferința U.F.D.R. s-a ținut în București în aula Facultății de drept) pentru a făuri unitatea noastră, ci pentru a consfinți această unitate care s-a închegat mai înainte în muncă" [9] — se spunea în raportul general. Prima conferință U.F.D.R. a lansat lozinca „Cu fața spre sate" și nu întîmplător. Marea majoritate a femeilor locuiau și munceau la sate. Din cei 3.197.276 analfabeți existenți la 1 ianuarie 1948, — 2.236.476 erau femei [10].

Organizația avea sarcina dificilă de a face din aceste femei participante conștiente de egalitatea lor cu bărbații, dornice să aibă un orizont deschis și să contribuie la avîntul țării. Conferința a demascat intențiile ce se ascundeau în spatele teoriei „Femeile să-și vadă de casă, nu de politică". „Noi respingem cu indignare toate teoriile care ne trimit înapoi la bucătărie. În numele fericirii copiilor noștri, noi luăm parte din ce în ce mai activ la toată viața politică, socială și culturală a țării noastre" [11]. U.F.D.R. a continuat preocuparea pentru sprijinirea acțiunii de alfabetizare care s-a desfășurat în acei ani.

Imediat după înființarea sa, U.F.D.R. a început să stimuleze procesul de antrenare a femeilor în meserii și profesii noi — care în faza incipientă n-a fost lipsit de multe exagerări — și să militeze pentru promovarea în posturi de conducere a celor mai pregătite și capabile femei. La data recensămîntului din 1956 lucrau în economia națională peste 2.700 de femei strungari în fier, peste 1.300 de femei sudori iar la 1 iunie 1961 ponderea femeilor în posturi care necesitau pregătire tehnică superioară era de 43,3 % în tehnologia substanțelor organice și de 31,7 % în geologie [12].

„U.F.D.R.-ul — scria președinta de atunci a organizației într-un articol din revista „Femeia" — va trebui să dea atenție acelor femei care au munci de răspundere în viața întreprinderilor de stat; va trebui să contribuie în mod deosebit la îmbunătățirea așezămintelor sanitare și

---

[9] Din documentele primei Conferințe U.F.D.R. aflate în arhiva C.N.F., fond neinventariat.

[10] Ibidem.

[11] Ibidem.

[12] Geta Dan Spînoiu, *Munca femeii în industrie*, în *Psihologia muncii industriale*, București, Edit. Academiei, 1967, p. 381.

de protecţie a mamei şi copilului, să sprijine sindicatele în cunoaşterea şi rezolvarea problemelor speciale ale femeilor"[13].

Ocrotirea copilului fusese un punct special la ordinea de zi a primei conferinţe a U.F.D.R. Raportul pe această temă chema la o largă solidaritate cetăţenească în sprijinul copiilor din orfelinate şi din căminele de zi din cartiere. Din iniţiativa organizaţiei au fost înfiinţate ulterior casele de naşteri la sate şi primele grădiniţe sezoniere în cooperativele agricole de producţie.

Hotărîrea C.C. al P.C.R. din 14 ianuarie 1953 a considerat că „existenţa unei organizaţii feminine, aşa cum este U.F.D.R., a creat multor organe şi organizaţii de partid o mentalitate greşită că sarcina muncii între femei este exclusiv a U.F.D.R.", ceea ce ducea la îngustarea activităţii în rîndurile femeilor. În consecinţă s-a trecut la o reorganizare a activităţii. Astfel, s-au înfiinţat secţii de femei la Comitetul Central şi la Comitetele regionale, raionale şi orăşeneşti ale P.C.R., iar în birourile organizaţiilor de bază s-au numit responsabili pentru munca în rîndurile femeilor. Pe linie de sindicat şi U.T.C. — la nivelul organelor alese s-au numit responsabili cu munca în rîndurile femeilor. Comitetului femeilor democrate, care a fost creat în locul C.C. al U.F.D.R. îi reveneau ca atribuţii „pe plan intern de a mobiliza femeile din R.P.R. în lupta pentru pace, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale mamei şi copilului", iar pe plan extern de a menţine şi lărgi relaţiile cu celelalte organizaţii feminine democrate.

Astfel U.F.D.R. — organizaţie cu statut, carnet de membru şi cotizaţii — a fost înlocuit cu o mişcare de masă a femeilor, care avea ca formă organizatorică „adunările delegatelor" de sub conducerea directă a Sfaturilor Populare, pe lîngă care au fost înfiinţate, în acest scop, comisii de femei.

„Munca dusă de comisiile de femei de pe lîngă Sfaturile Populare a obţinut unele rezultate pozitive. Comisiile au izbutit să atragă un număr însemnat de femei în diferite acţiuni politice, economice şi social-culturale. Viaţa însă a arătat că această formă organizatorică nu îngăduia cuprinderea în suficientă măsură a maselor largi de femei care lucrează în cele mai diferite domenii de activitate. Comisiile de femei la diferite niveluri erau constituite, nu alese de masele de femei. Activitatea mişcării de femei s-a resimţit şi de pe urma faptului că acţiunile nu erau destul de bine coordonate din punct de vedere organizatoric, nici pe linie locală, nici pe linie centrală"[14].

Subliniind însemnătatea deosebită pe care o reprezenta atragerea şi participarea activă a femeilor la viaţa politică şi obştească şi necesitatea îmbunătăţirii în consecinţă a formelor de organizare a muncii în rîndurile femeilor, în aşa fel încît să asigure cuprinderea şi activizarea celor mai largi mase de femei, Plenara C.C. al P.C.R. din 30 iunie — 3 iulie 1957 a hotărît ca mişcarea de femei să treacă sub conducerea directă a partidului şi să fie alese pe plan teritorial comitete şi comisii ale

---

[13] „Femeia" nr. 13 din 1948.

[14] Din raportul prezentat la Conferinţa Naţională a Femeilor din 1958, raport publicat în revista „Femeia" anul XI nr. 4/1958.

femeilor (în întreprinderi şi instituţii îndrumate de sindicate) iar pe plan central Consiliul Naţional al Femeilor.

Pe temeiul acestei hotărîri a avut loc în martie 1958 Conferinţa Naţională a femeilor la care au participat 522 de delegate alese în conferinţele regionale. La alegerile pentru cele 34.000 de comitete şi comisii au participat patru milioane de femei [15].

Următoarele Conferinţe Naţionale ale femeilor au avut loc în 1962 şi 1966. Ele au fost prilejuri de trecere în revistă a rezultatelor dobîndite în schimbarea statutului social-politic al femeilor, de evidenţiere a participării lor la măreaţa operă a construcţiei socialiste, de direcţionare a sarcinilor pe care trebuia să le îndeplinească mişcarea de femei şi de alegere a organelor sale de conducere.

În Hotărîrea Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. din septembrie 1967 cu privire la îmbunătăţirea activităţii politico-educative în rîndul femeilor, se sublinia că organele de partid, de masă şi obşteşti poartă „întreaga răspundere pentru mobilizarea femeilor de la oraşe şi sate în vederea participării lor tot mai active la înfăptuirea politicii partidului şi guvernului de dezvoltare a economiei, ştiinţei şi culturii, pentru atragerea acestora la conducerea şi rezolvarea problemelor vieţii de stat şi obşteşti, la activităţile cultural educative”. Forma organizatorică a mişcării de femei rămîne aceeaşi, Consiliul Naţional, comitetele şi comisiile femeilor desfăşurîndu-şi activitatea pe baze obşteşti acţionează sub conducerea directă a Comitetului Central, a organelor şi organizaţiilor de partid.

Un moment deosebit în viaţa partidului şi a statului nostru l-a constituit Congresul al IX-lea al partidului care a însemnat dinamizarea muncii politice şi ridicare pe o nouă treaptă superioară a activităţii şi în rîndul femeilor. Astfel, la Conferinţa Naţională a Femeilor din iunie 1966 a luat cuvîntul secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu care a subliniat că : „În toate marile victorii dobîndite de poporul român, sub conducerea partidului, în anii construcţiei socialiste, în toate transformările revoluţionare înfăptuite, după eliberare, în viaţa economică, socială şi politică a României se află cristalizată şi munca harnică şi entuziastă a femeilor, talentul şi priceperea lor, dragostea de patrie, devotamentul lor pentru cauza socialismului” [16].

Perioada marcată de Congresul al IX-lea al P.C.R. de proclamarea R.S.R., de Conferinţa Naţională a partidului din 1967, de Congresul al X-lea şi de Conferinţa Naţională din 1972, iar ca o încununare a acestora de Congresul al XI-lea al P.C.R. care a adoptat Programul făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintării României spre comunism s-a reflectat puternic şi în viaţa femeilor.

Pe fondul marilor realizări economice, sociale, culturale din acest deceniu fertil de construcţie socialistă s-a format un cadru larg de condiţii

---

[15] *Ibidem.*

[16] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Conferinţa Naţională a Femeilor, 23 iulie 1966*, în *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, Bucureşti, Edit. politică, 1968, p. 503.

materiale și morale care permite femeilor să-și afirme capacitățile și aptitudinile creatoare și să ocupe în societate un loc corespunzător muncii și pregătirii lor.

Industrializarea socialistă a țării a determinat mutații cantitative și calitative în structura socială a femeilor. Acestea se referă la creșterea numerică, de la cincinal la cincinal, a femeilor încadrate și a ponderii lor în totalul personalului. Între anii 1959—1973, ritmul de creștere al forței de muncă feminine în industrie a fost superior în raport cu cel înregistrat pe totalul forței de muncă.

În 1974, proporția femeilor era de 34,2% în industrie, 59,4% în agricultură, 52,1% în circulația mărfurilor, 65,3% în învățămînt, 41,2% în cultură și artă, 41% în știință și deservirea științifică, 72,1% în ocrotirea sănătății, asistență socială și cultură fizică. Paralel cu prezența numeroasă în ramurile tradiționale — textile, confecții, industria alimentară — s-a accentuat orientarea femeilor spre ramurile de vîrf purtătoare de progres tehnic, chimia, electrotehnica și electronica, mecanica fină. Astfel 49,8% din personalul Centralei industriale de electronică și automatizare este format din femei.

„Problema locurilor de muncă pentru femei trebuie privită ca o problemă generală, nu ca una specială a femeilor. La noi, după cum se știe, populația din agricultură reprezintă circa 48% — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu la plenara C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973. Avem încă mult de făcut pentru a atrage populația satelor în industrie. Programul elaborat de Congresul al X-lea și perspectiva pînă în 1980 — prevăd rezolvarea în linii generale a acestei probleme. Sarcina noastră este de a urmări realizarea acestui program, de a crea locuri de muncă pentru cîteva milioane de oameni, care urmează să treacă din agricultură în industrie. În acest cadru se pune problema de a asigura în anumite sectoare condiții de ocrotire și de protecție a muncii în general pentru toată lumea și în anumite locuri, special pentru femei"[17].

Încă de la Conferința Națională a femeilor din 1966, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta că este o obligație pentru Consiliul Național al femeilor, comitetele și comisiile de femei să dea o atenție sporită „asigurării unor condiții tot mai bune de muncă și viață pentru femei, să vegheze ca femeilor să li se încredințeze munci corespunzătoare cu aptitudinile și posibilitățile lor[18].

Plenara C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 care a dezbătut pe larg condiția femeii a hotărît ca „în scopul creșterii randamentului forței de muncă feminine și atragerea acesteia în activități productive care nu cer efort fizic mare, adecvate particularităților femeilor, ministerele, centralele industriale, conducerile întreprinderilor, cu sprijinul organelor și organizațiilor de partid, sindicale, ale femeilor și tineretului, vor stabili nomenclatorul meseriilor și funcțiilor în care femeile vor fi încadrate cu prioritate. Concomitent cu crearea de noi locuri de muncă necesare inte-

---

[17] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare cu privire la rolul femeii în viața politică, economică și socială a țării* în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Edit. politică, 1975, p. 648.

[18] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința Națională a Femeilor, 23 iunie 1966*, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 505.

grării în continuare a populaţiei satelor în industrie, se va cuprinde un număr mai mare de femei în ramurile electrotehnice, electronice, industriei optice, mecanicii fine, chimiei, industriei alimentare, comerţului ,cooperaţiei meşteşugăreşti şi industriei locale, în unele sectoare de transporturi şi telecomunicaţii, în unităţile de sinteză şi prelucrare automată a datelor, cît şi în alte domenii unde se vor amenaja noi locuri de muncă adecvate femeilor''. Pe baza acestei hotărîri, Ministerul Muncii, Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului, Ministerul Sănătăţii, Consiliul Central al Uniunii Generale al Sindicatelor, Consiliul Naţional al Femeilor în colaborare cu ministerele şi alte organe centrale au elaborat un nomenclator, care în 1973 cuprindea 640 de meserii, specialităţi şi funcţii ce pot fi ocupate de femei în totalitate sau în anumite proporţii, nomenclator căruia i s-au adus pe parcurs modificări, ajungîndu-se în 1975 la 711 asemenea specialităţi şi funcţii.

În urma indicaţiilor date de Secretariatul C.C. al P.C.R. în şedinţa din 21 august 1973 a fost elaborat „Programul privind creşterea participării femeilor la activitatea economico-socială din întreprinderi şi instituţii'' care cuprinde un ansamblu de măsuri privind atragerea, calificarea şi crearea condiţiilor optime de muncă şi de viaţă pentru femei. Analize aprofundate au stabilit pe fiecare ramură şi minister proporţia în care va trebui să crească în următorii ani ponderea femeilor în muncă. Începînd din 1974 se stabileşte prin plan, deci capătă caracter de lege, obligatoriu, numărul femeilor ce urmează a fi încadrate în fiecare sector şi ramură, punîndu-se astfel capăt tendinţei manifestate în anii trecuţi de unii conducători de întreprinderi, mai ales din ramura construcţiilor de maşini, de a evita încadrarea femeilor. La întocmirea proiectelor noilor întreprinderi se stabileşte de asemenea, ponderea pe care o vor avea femeile şi locurile de muncă pe care le vor ocupa.

Plenara C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 a dat sarcină Ministerului Muncii, Ministerului Educaţiei şi Învăţămîntului, Consiliului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor, Consiliului Naţional al Femeilor, ca în colaborare cu celelalte ministere şi organe centrale să stabilească măsuri concrete pentru creşterea proporţiei femeilor ce se pregătesc în diferite meserii şi profesii, prin şcoli profesionale şi tehnice [19].

La nivelul anului 1970 numai 9,8 la sută din totalul muncitoarelor calificate îşi dobîndiseră calificarea în şcoli profesionale, şi numai circa 1,2 la sută în şcoli tehnice, restul calificîndu-se prin practică la locul de muncă sau prin cursuri de scurtă durată fără scoaterea din producţie [20].

În anul şcolar 1973—1974 din totalul celor înscrişi în şcolile profesionale fetele reprezentau aproape 21 la sută, la ucenicie la locul de muncă 29,4 la sută, în învăţămîntul de specializare postliceală 59,5 %, în cel de subinginer 25,7 la sută [21]. În acelaşi timp proporţia feminină în institutele pedagogice de 2 ani era de sută la sută. Cît priveşte învăţămîntul superior ponderi ridicate s-au întîlnit la Institutele de medicină-farmacie 62,5 la sută, Universitate 64 la sută, iar la cel tehnic 27,4 la sută.

---

[19] Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973.

[20] După datele Ministerului Muncii, fond neinventariat.

[21] Ibidem.

Nici repartizarea în cadrul învățămîntul tehnic superior nu era cea mai optimă [22].

În chimia industrială 56 la sută sînt fete, în electrotehnică 15 la sută și în construcții 27 la sută. Datele de care dispunem arată că opțiunea fetelor spre profesii tehnice reprezintă un proces evolutiv care se realizează treptat, profesiunile tradiționale menținîndu-și un timp întîietatea. Tocmai din această cauză a fost și este necesară intervenția societății în orientarea profesională.

Societatea socialistă a făcut eforturi deosebit de mari pentru a ridica nivelul de instrucție generală al întregii populații, inclusiv al femeilor. Încă din 1968 ponderea femeilor în specialitățile care cer studii medii a egalat pe cea a bărbaților, iar în categoria celor cu studii superioare a reprezentat 34,6 la sută [23].

Dacă în 1918 exista o singură femeie profesor universitar și o femeie conferențiar universitar, în 1973 femeile constituiau 29 la sută din cadrele didactice din învățămîntul superior și peste 2000 erau doctori și doctori docenți.

Ca partid marxist-leninist, Partidul Comunist a considerat întotdeauna emanciparea femeii ca un proces de durată la a cărei înfăptuire îndelungată concură deopotrivă dezvoltarea forțelor de producție, perfecționarea relațiilor sociale, adîncirea democrației socialiste, afirmarea tot mai puternică a principiilor de etică și echitate socialistă. Egalitatea juridică oferă un cadru de principiu pentru practica socială care realizează treptat egalitatea de fapt. Partidul consideră că acest proces nu trebuie lăsat să se desfășoare de la sine, că trebuie impulsionat și grăbit studiindu-se cu atenție contradicțiile ce apar și modalitățile rezolvării lor de către toți factorii. „A trata problema activității femeilor în societate legat de unele comisii sau de Consiliul Național înseamnă de fapt a diminua, a subaprecia această activitate — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea la plenara C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973. Trebuie să pornim de la necesitatea ca toate organismele noastre să considere și să trateze femeia la fel ca pe oricare cetățean. Așa trebuie să le judecăm și nu ca pe o categorie de care trebuie să ne ocupăm din cînd în cînd. Femeia trebuie să-și găsească locul, așa cum îl are în producție, în toate funcțiile de conducere, în raport cu capacitatea, cu posibilitățile sale reale. În ce privește capacitatea politică, intelectuală nu există nici o deosebire... Femeile nu numai că nu fac mai puțin, dar în multe domenii fac chiar mai mult și cu mai multă pricepere. Pornind de aici trebuie să asigurăm ca femeia să ocupe locul corespunzător, în raport dacă vreți pînă la urmă, cu procentul de 51 la sută care îl deține în societatea noastră. În legătură cu aceasta subliniez din nou că răspunderea principală revine partidului, Comitetului nostru Central. În acest sens trebuie să acționăm în viitor spre a putea obține o schimbare radicală în promovarea femeilor, în participarea lor la conducerea tuturor sectoarelor de activitate din societatea noastră socialistă. Astfel, problemele își vor găsi soluțiile corespunzătoare și nu ne vom aminti de ele numai la 8 martie

---

[22] Ana Gluvacov, *Afirmarea femeii în viața societății*, București, Edit. politică, 1975, p.159.

[23] *Ibidem*, p. 116.

şi la diferite plenare. Acestea trebuie să fie preocupări zilnice — parte integrantă a întregii noastre activităţi... Rezolvînd mai bine problemele participării femeii la viaţa socială, făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate în România se va putea realiza în condiţii mai bune".

Partidul a sesizat natura dificultăţilor pe care le mai întîmpină integrarea şi promovarea femeilor, participarea lor largă la conducerea societăţii şi a indicat într-o viziune de perspectivă, direcţiile pentru creşterea participării lor la viaţa economică, politică şi socială a ţării. Este vorba de necesitatea creării de către societate a unor condiţii care să favorizeze o îmbinare mai armonioasă a rolului ce le revine femeilor ca mame şi soţii cu cel de cetăţeni ce îndeplinesc responsabilităţi profesionale şi civice.

Politica demografică a partidului şi statului urmăreşte asigurarea unui spor normal de natalitate, realizarea unei proporţii juste de vîrstă a populaţiei — menţinerea tinereţii poporului nostru [24].

Evoluţia natalităţii în perioada postbelică a cunoscut tendinţe diferite. Pînă în 1957 se înregistrau valori anuale care oscilau în jur de 25 la mie născuţi vii, ca urmare a creşterii natalităţii după război. Din 1957 s-a manifestat continuu şi deosebit de intens o tendinţă de scădere a natalităţii, 1966 înregistrînd cel mai scăzut nivel cunoscut la noi în ţară, adică 14,3 la mie [25]. Această scădere era favorizată de o legislaţie de largă liberalizare a întreruperilor de sarcină care putea să aibă consecinţe dintre cele mai grave asupra viitorului naţiunii, producînd dezechilibre între grupe de vîrstă şi generaţii. În urma măsurilor de politică demografică luate în 1966, natalitatea a putut fi redresată, situîndu-se în 1972 în jur de 18,8 la mie, cu diferenţe sensibile de la un judeţ la altul.

Maternitatea este ocrotită de un ansamblu de prevederi constituţionale, legi, dispoziţii şi măsuri cu caracter social. Prin Codul muncii s-a stabilit dreptul la concediu de maternitate pentru sarcină şi lehuzie de 112 zile (Codul muncii art. 88) şi alte măsuri speciale pentru femeia mamă încadrată în muncă. Cooperatoarele primesc un concediu plătit pentru sarcină şi lehuzie de 60 de zile lucrătoare.

O importanţă deosebită o are faptul că legislaţia noastră interzice categoric desfacerea contractelor de muncă femeilor care se găsesc în concedii de maternitate (art. 16 din HCM 880—1965). Sînt concludente şi dispoziţiile din Legea nr. 27/1966 privind pensiile de asigurări sociale şi pensia suplimentară, care prevăd pentru femei atît o limită de vîrstă — 55 sau 57 de ani — sau o vechime în muncă mai redusă (20 de ani) decît pentru bărbaţi, cît şi posibilitatea reducerii limitei de vîrstă cu 1—3 ani pentru femeile care au născut şi crescut pînă la etatea de 10 ani de la 3—5 copii sau mai mult.

În anii socialismului statul a făcut mari eforturi pentru a dezvolta baza materială a ocrotirii sănătăţii populaţiei şi pentru ocrotirea mamei şi copilului. 95,5% din copiii născuţi în 1973 s-au născut în unităţi de ocrotirea sănătăţii. Faţă de 1938, numărul paturilor din secţiile de obste-

---

[24] *Programul P.C.R. de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 137.

[25] Ilie Şalapa, *Populaţia României sub semnul marilor prefaceri economico-sociale*, în „Era socialistă", anul LIV nr. 4, februarie 1974, p. 33.

trică și ginecologie a crescut de 9 ori, iar al specialiștilor de 3 ori. Datorită ridicării nivelului de trai material și cultural al populației și a îmbunătățirii asistenței medicale, mortalitatea generală și infantilă au evoluat pozitiv. Mortalitatea infantilă este astăzi de aproape 5 ori mai mică decît era în perioada 1930—1938 [26].

Atragerea masivă a femeilor în viața economică și menținerea în același timp a unei rate normale a natalității au pus tot mai mult la ordinea zilei problema ușurării muncii casnice a femeilor precum și dezvoltarea rețelei de creșe, cămine, grădinițe, a internatelor și semiinternatelor școlare. În anul școlar 1973/1974 erau înscriși în grădinițe peste 730.000 de copii între 3—6 ani. S-a extins mult și s-a modernizat, mai ales în ultimul cincinal, rețeaua comercială, s-a îmbunătățit activitatea alimentației publice, punîndu-se accent pe rolul ei social, pe dezvoltarea rețelei de cantine-restaurante, a magazinelor și raioanelor care servesc preparate și semipreparate culinare, s-au construit spălătorii în localități unde n-au existat niciodată. Serviciile menite să vină în ajutorul femeii mai au încă multe de făcut pentru a fi competitive cu gospodăria casnică și a contribui la o revoluționare a vieții de toate zilele. În principiile fundamentale ale trecerii în viitor spre societatea comunistă se prefigurează că „preluarea de către societate a unei game largi de atribuții menite să ușureze munca și viața oamenilor vor necesita o administrare eficientă și suplă, simplă dar atotcuprinzătoare. Desigur, aceasta presupune îndeplinirea ireproșabilă de catre fiecare membru al societății a funcției ce-i revine în organizarea colectivă, conștientă a vieții sociale" [27].

Documentele Congresului al XI-lea al P.C.R. exprimă cu claritate concepția P.C.R. asupra rolului femeii în etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și a înaintării României spre comunism precum și sarcinile ce revin comitetelor și comisiilor femeilor, rolul lor în sistemul democrației socialiste. „Considerăm că femeile pot și trebuie să participe și mai intens la activitatea organizațiilor și organismelor economico-sociale și de stat" — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului în raportul prezentat la Congres [28]. În Programul partidului, la capitolul „Rolul femeilor în viața socială, în dezvoltarea multilaterală a societății" se arată : „Partidul acordă o deosebită prețuire capacității femeilor, se preocupă de creșterea rolului lor în întreaga viață economico-socială. Femeile au o contribuție esențială în producția materială și spirituală a societății noastre, în întărirea familiei, în dezvoltarea națiunii, în menținerea tinereții poporului, în creșterea și educația tinerei generații. Și în perioada următoare, femeile — care reprezintă peste jumătate din populația țării — vor continua să se afirme ca o forță remarcabilă a construcției socialiste și comuniste, aducîndu-și contribuția tot mai însemnată la dezvoltarea producției materiale și spirituale, la formarea și educarea tinerei generații, la progresul social multilateral al țării. Partidul va acorda toată atenția punerii cît mai largi în valoare a capacității

---

[26] *Ibidem.*

[27] *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 171.

[28] *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea și sarcinile de viitor ale partidului, în Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1975, p. 73.

de muncă și spiritului gospodăresc al maselor de femei, promovării lor în funcții de răspundere potrivit aptitudinilor, posibilităților și calităților lor umane și profesionale, Partidul va acționa cu și mai multă perseverență pentru a asigura cele mai bune condiții de participare activă și efectivă a femeilor la conducerea întregii vieți economico-sociale. În acest spirit, comisiile de femei sînt chemate să participe tot mai activ în diferite organisme de stat și obștești la soluționarea problemelor legate de condițiile de muncă și de viață ale maselor de femei, privitoare la activitatea lor în diferite sectoare ale vieții sociale, ele trebuie să aducă o contribuție tot mai activă la eforturile generale pentru edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate și trecerea la construirea comunismului în România".

Prezența femeilor în activitatea politico-socială indică un proces adînc de schimbare a mentalității oamenilor, a femeilor și bărbaților, care nu este încă încheiat, ci se află în curs de înfăptuire. Amplele măsuri de instituționalizare a formelor de participare a maselor la luarea deciziilor ca și ansamblul activității politico-educative îndreptate spre conștientizarea acestora, au creat un climat favorabil pentru afirmarea femeilor în viața politică și obștească a țării. Numărul de femei membre ale P.C.R. a crescut de la 340.000 în 1966 la 557.000 în 1973 (aproape un sfert din efectivul partidului), iar în U.T.C. făceau parte la aceeași dată peste 1.150.000 de tinere. În organele locale de partid au fost alese 106.638 de femei, dintre care 7.700 îndeplineau funcția de secretari ai organizațiilor de bază și a comitetelor de partid [29]. Din numărul total al membrilor comitetelor județene, municipale și orășenești de partid în 1973 femeile reprezentau 24 la sută; în birourile comitetelor județene erau 111 femei, iar 38 îndeplineau funcții de secretari și șefi de secții la comitetele județene, municipale și orășenești de partid [30].

La alegerile din 1974 au fost alese în Marea Adunare Națională 53 de delegate (15,1 la sută), iar în consiliile populare 15.618 deputate (respectiv 30,4 la sută).

O trăsătură caracteristică a vieții politice din ultimul deceniu este dezvoltarea democrației directe întruchipată în instituționalizarea unor structuri organizatorice menite să asigure participarea nemijlocită a maselor de oameni ai muncii la conducerea statului, la adoptarea deciziilor și la controlul înfăptuirii lor. După datele noastre, în comitetele și consiliile oamenilor muncii activau în 1974 circa 7.600 de femei, iar în consiliile de conducere ale C.A.P.-urilor 20.916 femei.

Cu toate aceste succese în promovarea femeilor în funcții de conducere, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a atras de fiecare dată atenția că locul ce-l ocupă femeile în forurile de decizie nu este pe măsura contribuției pe care o aduc în sfera producției materiale și spirituale. Pînă în 1973 în Comitetul Executiv al partidului nu exista nici o femeie. „Trebuie să recunoaștem că nu s-a acordat atenția cuvenită

---

[29] Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 cu privire la creșterea rolului femeilor în viața economică, socială și politică a țării.

[30] Informare cu privire la efectivul și compoziția partidului, selecționarea și pregătirea cadrelor din nomenclatura organelor de partid prezentată și aprobată de plenara C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973, „Scînteia" nr. 9547 din 22 iunie 1973.

promovării femeilor în diferite sectoare de activitate, spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Prin aceasta partidul şi statul, societatea au fost private de un aport mai mare pe care peste jumătate din populaţia ţării putea să-l aducă în soluţionarea problemelor noastre sociale, în conducerea societăţii... Aş avea însă de reproşat ceva şi femeilor, — adăuga în acelaşi context. Ele însele ar trebui să fie ceva mai active, să nu admită să fie tratate doar ca reprezentante în diferite comitete, ci să se impună printr-o participare mai intensă în viaţa socială. Dacă vorbim de crearea condiţiilor de deplină egalitate între sexe, aceasta înseamnă că trebuie să-i tratăm pe toţi oamenii nu ca bărbaţi şi femei, ci în calitatea lor de membri de partid, de cetăţeni, pe care îi judecăm exclusiv după munca pe care o depun. Cred că însăşi femeile trebuie să acţioneze mai intens pentru a contribui la lichidarea stărilor de lucruri negative care mai dăinuie în acest domeniu" [31].

În sistemul politic al democraţiei noastre socialiste mişcarea de femei şi-a căpătat un loc bine stabilit. Membre ale comitetelor şi comisiilor de femei participă în diferite organisme de stat şi obşteşti, la soluţionarea problemelor de muncă şi de viaţă ale femeilor la activitatea lor în diferite sectoare ale vieţii sociale, şi conform prevederilor Constituţiei R.S.R. Preşedinta C.N.F. este membră a guvernului. Organizaţia femeilor care-şi desfăşoară activitatea sub conducerea P.C.R., face parte din Frontul Unităţii Socialiste şi colaborează cu toate organizaţiile din acest organism politic-reprezentativ, cu toate instituţiile de stat, în organizarea acţiunilor care vizează afirmarea tot mai activă a maselor de femei în activitatea economico-socială şi politică a ţării. Întreaga activitate a Consiliului Naţional şi a comitetelor şi comisiilor femeilor se desfăşoară pe baze obşteşti. După plenara din aprilie 1974, organul executiv al Consiliului Naţional al Femeilor este un Birou format din 15 membre. Acesta este ajutat în activitatea sa de 8 comisii pe probleme: organizatorică, activitatea patriotică-obştească; scrisori şi audienţe; întreprinderi şi instituţii; agricultură; aprovizionare comerţ, cooperaţie, prestări servicii; politico-educativă; ocrotirea mamei şi copilului, educaţia familiei; presă, mijloace de informare; internaţională.

Pentru cunoaşterea diferitelor aspecte pe care le ridică munca şi viaţa femeilor se organizează anchete, studii cu ajutorul unor colective formate din membrele comisiilor pe probleme, specialişti, activişti ai celorlalte organizaţii de masă cu care mişcarea de femei colaborează. De asemenea, se analizează şi se fac propuneri la proiecte de legi şi alte acte normative care se referă la munca şi viaţa femeilor.

Un domeniu în care comitetele şi comisiile femeilor, masele de femei de la oraşe şi sate şi-au adus o importantă contribuţie de-a lungul întregii perioade cuprinse în studiul de faţă este acela al bunei gospodăriri şi înfrumuseţări a localităţilor, al controlului obştesc şi al sprijinirii unităţilor de ocrotire a mamei şi copilului. Consiliul Naţional şi comitetele femeilor coordonează activitatea de patronare a creşelor, căminelor, grădiniţelor, leagănelor şi caselor de copii.

---

[31] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare cu privire la rolul femeii în viaţa politică, economică şi socială a ţării*, în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Bucureşti, Edit. politică, 1973, p. 647—648.

Activitatea cultural-educativă desfășurată de mișcarea de femei a avut întotdeauna obiective ce au decurs din sarcinile puse de partid în fiecare etapă a construcției socialiste și s-a desfășurat în forme specifice care s-au bucurat de adeziunea maselor de femei (cluburi ,,Femina'', lectorate pentru femei, cercuri de educație socialistă etc.).

În etapa istorică la care se referă studiul de față, mișcarea de femei a sprijinit în mod activ politica internațională a partidului și statului nostru, activitatea intensă pe care România, președintele său, tovarășul Nicolae Ceaușescu o desfășoară pe plan extern în scopul promovării colaborării internaționale, făuririi unei noi ordini economice și politice mondiale care să ducă la relații noi între state și popoare bazate pe egalitate în drepturi, pe respectarea suveranității fiecărui popor, a unor relații care să excludă politica de dictat, războiul și agresiunea.

Dezvoltarea continuă a activității de relații externe pe linia mișcării de femei se datorește îndrumării permanente, nemijlocite de către conducerea de partid, indicațiilor prețioase primite din partea tovarășei Elena Ceaușescu, eminentă personalitate a vieții politice și științifice, a cărei contribuție activă la propagarea principiilor politicii externe a partidului și statului nostru, la creșterea prestigiului internațional al României este urmărită cu adîncă satisfacție și mîndrie patriotică de femeile din țara noastră, de întregul nostru popor.

Ca exponent al mișcării de femei din țara noastră, Consiliul Național al Femeilor a pus pe primul plan în activitatea sa internațională dezvoltarea legăturilor de prietenie și colaborare cu femeile din toate țările socialiste, cu femeile din țările în curs de dezvoltare, cu organizațiile democratice și progresiste din toate țările lumii, indiferent de orînduirea lor socială, care luptă pentru drepturile femeii, pentru independență națională, pentru democrație, pace, securitate și progres social. În prezent Consiliul Național al Femeilor are relații cu circa 140 de organizații de femei din peste 90 de țări, precum și cu peste 20 de organizații internaționale. Mișcarea de femei din țara noastră este afiliată Federației Democrate Internaționale a Femeilor de la înființarea acesteia cu 30 de ani în urmă. De asemenea are legături cu Federația Internațională a Femeilor de Carieră Juridică, Liga Internațională a Femeilor pentru Pace și Libertate, Consiliul Internațional al Femeilor, Secția Feminină a Organizației de Solidaritate cu popoarele Asiei și Africii, cu Organizația Panafricană a femeilor, Liga Femeilor Arabe și altele. Din 1969 România este membră a Comisiei O.N.U. pentru condiția femeii în cadrul căreia s-a remarcat printr-o participare activă : Proiectul de rezoluție cu privire la orientarea profesională a femeilor și asigurarea posibilităților de a-și însuși o calificare adecvată ; efectele cuceririlor științei și tehnicii asupra condiției femeii ; Proiectul de rezoluție referitor la capacitatea juridică a femeilor măritate etc.

În 1961 s-a organizat în țara noastră un seminar internațional cu tema : ,,Condiția femeii în dreptul familiei'', iar în anul 1969 s-a ținut la Iași Seminarul privind consecințele dezvoltării științei și tehnicii asupra condiției femeii, organizat de O.N.U. în colaborare cu guvernul român și Consiliul Național al Femeilor. În Comisia O.N.U. pentru condiția femeii, care și-a însușit inițiativa F.D.I.F. și a unui grup de organizații

neguvernamentale privitoare la proclamarea Anului Internaţional al Femeii, reprezentanta ţării noastre a elaborat proiectul de rezoluţie în acest sens căruia i s-au alăturat în calitate de coautori mai multe state şi fiind supus spre adoptare Adunării Generale a O.N.U. în 1972, care a stabilit anul 1975, ca An Internaţional al Femeii. În cadrul Anului Internaţional al Femeii, desfăşurat sub lozinca „Egalitate, dezvoltare, pace" a avut loc la Bucureşti, în perioada 9—11 aprilie Simpozionul Internaţional „Participarea femeilor la viaţa economică şi socială" organizat de U.G.S.R. şi Consiliul Naţional al Femeilor în colaborare cu Federaţia Sindicală Mondială şi cu sprijinul Biroului Internaţional al Muncii, la care au participat delegaţii din 61 de ţări şi din partea a 10 organizaţii internaţionale.

Printre manifestările mai importante la care au participat delegaţii din ţara noastră se numără în primul rînd Conferinţa din capitala Mexicului, reuniune de nivel neguvernamental, precum şi Congresul Mondial pentru Anul Internaţional al Femeii, de la Berlin — R.D.G., reuniune cu caracter neguvernamental, ambele întrunind un număr impresionant de delegate din numeroase ţări, de pe toate continentele, femei de diferite convingeri politice şi filozofice.

La aceste ample manifestări, ca şi la numeroase alte întîlniri internaţionale unde au luat parte, reprezentantele femeilor din ţara noastră au exprimat poziţia principială a partidului şi statului nostru faţă de problemele care confruntă omenirea, concepţia noastră despre rolul şi locul femeii în societatea contemporană, au înfăţişat experienţa României în rezolvarea problemelor privind condiţia femeii. Istoria noastră a demonstrat că rolul femeilor poate fi apreciat numai în contextul activităţii generale a naţiunii „că o reală emancipare a femeii presupune crearea condiţiilor care să asigure lichidarea în fapt a oricăror discriminări, accesul neîngrădit al femeilor la formarea profesională şi promovarea în muncă, atragerea lor activă la elaborarea şi înfăptuirea programelor naţionale de dezvoltare economică şi socială, că lupta pentru afirmarea plenară a femeii în toate domeniile de activitate constituie o necesitate obiectivă a dezvoltării istorice, o parte integrantă a luptei generale a omenirii pentru progres şi civilizaţie, pentru pace şi colaborare în lumea întreagă" [32].

Acest adevăr a fost relevat în Mesajul adresat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu Conferinţei Mondiale a Anului Internaţional al Femeii, în care se arată: „Viaţa demonstrează că în zilele noastre femeile, care reprezintă mai mult de jumătate din populaţia globului se impun tot mai evident ca o puternică forţă socială, joacă un rol esenţial, alături de bărbaţi, în viaţa economică, politică, socială, în accelerarea progresului material şi spiritual al popoarelor, a întregului proces de înnoire progresistă a societăţii" [33].

---

[32] Nicolae Ceauşescu, *Mesajul adresat Simpozionului sindical internaţional cu tema: Participarea femeilor la viaţa economică şi socială*, „Scînteia" din 10 aprilie 1975.

[33] Nicolae Ceauşescu, *Mesaj adresat Conferinţei Mondiale a Anului Internaţional al Femeii — Mexico*, în „Scînteia" din 19 iunie 1975.

LE RÔLE ET LA PLACE DE LA FEMME DANS LA SOCIÉTÉ ROUMAINE CONTEMPORAINE

RÉSUMÉ

L'étude présente l'historique de l'activité du mouvement de femmes pendant les années du socialisme, le rôle de celui-ci dans la vie socio-politique de Roumanie. On présente les principales formes organisationnelles de l'activité féminine, l'Union des Femmes Antifascistes Roumaines, la Fédération Démocratique des Femmes de Roumanie, l'Union des Femmes Démocrates de Roumanie, le Conseil National des Femmes, étant souligné leur rôle dans l'affirmation du mouvement de femmes en tant que force sociale dans la Roumanie socialiste.

Relevant le rôle du Parti Communiste Roumain dans l'orientation de l'activité des femmes de notre pays, l'auteur souligne l'importance particulière des documents des derniers Congrès et surtout du Plénum du C.C. du Parti Communiste Roumain des 18–19 juin 1973 en ce qui concerne l'accroissement du rôle de la femme dans la vie économique et sociale.

Dans la partie finale de l'étude on présente l'activité déployée sur le plan international par les femmes de Roumanie — la contribution à la Conférence du Mexique — et le Congrès Mondial des Femmes de Berlin.

ACTIVITATEA ORGANIZAȚIILOR POLITICE ȘI PROFESIONALE ALE CLASEI MUNCITOARE PENTRU LEGIFERAREA UNOR MĂSURI DE OCROTIRE A MUNCII FEMEILOR ÎN ÎNTREPRINDERI (1922—1928)

DE

SILVIA ISTRATE

Desăvîrșirea unității statului național român, accelerarea dezvoltării industriei și consolidarea burgheziei în perioada 1922—1928, creșterea numărului muncitorilor și a gradului lor de combativitate au ridicat probleme deosebite și în ce privește legislația muncii, impunînd, între altele, unificarea și îmbunătățirea legislației existente, precum și adoptarea unor noi măsuri în domeniul social. Interesele capitaliștilor de a obține o producție cît mai mare și de a atenua starea de spirit antipatronală, de a diminua lupta de clasă impuneau, obiectiv, unele măsuri menite să asigure un anumit nivel condițiilor de trai și de muncă ale muncitorilor. Cercurile guvernante, patronale, urmăreau, în același timp, ca ordinea existentă să nu fie amenințată, pericolul revoluționar — dacă nu complet lichidat cel puțin să fie evitat, atenuat — și din aceste considerente cereau respectarea unor norme de muncă, a unui minimum de condiții omenești pentru muncitori. Totodată, cercurile conducătoare trebuiau să țină seama de ceea ce s-a numit după război „mișcarea internațională de reglementare și ocrotire a muncii" și de aderare a României, ca membră a Ligii Națiunilor, la organizațiile sale, printre care și Organizația Permanentă a Muncii cu Biroul Internațional al Muncii. Guvernului român îi reveneau, și în ce privește legislația muncii, o serie de obligații ce derivau din tratatele de pace, precum și din ratificarea convențiilor Conferinței Internaționale a Muncii.

În anii 1922—1928, clasa muncitoare în frunte cu Partidul Comunist Român și-a ridicat hotărît glasul în apărarea cuceririlor revoluționare din perioada anterioară și împotriva ofensivei patronale. Activitatea mișcării muncitorești pentru o legislație a muncii democratică, avantajoasă celor mulți, a constituit unul din permanentele aspecte ale luptei desfășurate împotriva capitalismului și a manevrelor sale. Lupta clasei muncitoare a fost factorul principal care a determinat menținerea unor prevederi favorabile muncitorimii din legislația [deja existentă, transformarea, îmbunătățirea precum și adoptarea de noi legi ale muncii : repausul dumi-

nical (1925), căminele de ucenici (1926), inspecţia muncii (1927), camerele de muncă (1927), protecţia muncii minorilor şi femeilor şi durata muncii, (1928) etc.

Pe măsura creşterii sale numerice şi a ridicării conştiinţei de clasă, proletariatul român şi-a organizat lupta pentru revendicări menite să determine îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi de viaţă. Între acestea, un loc deosebit de însemnat l-a ocupat lupta pentru reducerea duratei zilei de lucru, legiferarea zilei de muncă de 8 ore, împletite strîns cu adoptarea unor măsuri de ocrotire a muncii femeilor muncitoare.

Cu toate că pînă la primul război mondial, ziua de muncă de 8 ore a figurat ca una dintre cele mai insistente cereri ale muncitorilor din România, clasele conducătoare nu au fixat prin lege durata muncii în industrie pentru adulţi [1]. Datorită combativităţii şi caracterului organizat al luptelor muncitoreşti din perioada avîntului revoluţionar, ziua de muncă de 8 ore a fost impusă şi înscrisă în contractele colective încheiate în numeroase întreprinderi [2].

Sistemul legislativ în vigoare, diferit de la o provincie la alta, cuprindea unele dispoziţii referitoare la durata şi ocrotirea muncii pentru persoanele tinere şi pentru femeile muncitoare. Preocupările de reglementare a regimului muncii femeilor şi copiilor [3] existente înainte de *legea din 13 aprilie 1928* au constat, aşa cum recunoştea un specialist burghez în materie de legislaţie, în „soluţiuni fragmentare şi cu totul ineficace" [4]. Mozaicul de prevederi legislative existent în diferite provincii chiar şi după desăvîrşirea unităţii statale [5], a creat numeroase greutăţi,

---

[1] Cu excepţia Transilvaniei, unde Consiliul Dirigent a introdus, prin Decretul nr. XII din 21 mai 1919, în fabricile şi atelierele din această provincie ziua de muncă de 8 ore, (Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", în „Monitorul Oficial" nr. 83 din 8 iunie 1928, pag. 2568 şi urm.). Elasticitatea excepţiilor din Decret a făcut ca eficacitatea lui să fie extrem de redusă, aşa cum remarca în 1928 un contemporan, Alex. Topliceanu, *Ziua de 8 ore*, în „Analele economice şi statistice" din ianuarie-februarie 1928, p. 158.

[2] N. N. Constantinescu, *Situaţia clasei muncitoare din România 1914—1944*, Bucureşti, Edit. politică, 1966, p. 116—117.

[3] Deşi legislaţia în vigoare, precum şi legea adoptată în aprilie 1928 se referea la măsuri de ocrotire privind atît femeile muncitoare, cît şi minorii, în articolul de faţă vom analiza numai aspectele referitoare la femeile muncitoare şi situaţia lor. Pentru detalii în problema situaţiei tineretului muncitor şi a unor măsuri legislative adoptate, vezi Gh. Surpat, *Condiţiile de muncă şi de viaţă ale tineretului muncitor din România în perioada interbelică*, în *Tineretul comunist în acţiune*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1972, p. 185—204; N. Petreanu, *Mişcarea muncitorească şi legislaţia muncii în anii stabilizării relative a capitalismului* (1922—1928) în *Mişcarea muncitorească şi legislaţia muncii în România 1864—1944*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1972, p. 133—137.

[4] George Strat, *Economia socială şi legislaţia muncitorească*, Bucureşti, Socec Co, S.A. 1929, p. 12.

[5] În vechiul Regat, prin legea meseriilor din 1912, se fixa limita minimă de admitere a copiilor în industrie la 11 ani, (în întreprinderi sau secţii considerate „primejdioase", adică cu munca foarte grea, şi la munca de noapte, limita era la băieţi de la 15 ani şi la fete de la 17 ani), se prevedea 8 ore de lucru pentru copii pînă la 15 ani, 10 ore pentru 15—18 ani şi 11 ore pentru femeile de peste 18 ani, Legea minelor din 1924 interzicea munca femeilor şi copiilor sub 18 ani în subteran. În Ardeal şi Banat, munca minorilor şi a femeilor era reglementată prin Codul industrial maghiar, care interzicea angajarea ca ucenici a copiilor sub 12 ani, durata muncii pentru minorii sub 16 ani era precizată la 8 ore pe zi, se inter-

facilitînd sistemul abuzurilor săvîrșite de patronat și creînd mari nemulțumiri în rîndul clasei muncitoare, fapt ce va determina o activitate susținută pentru unificarea legislației muncii în acest domeniu și pentru măsuri corespunzătoare și eficace.

Cu toate că legislația în vigoare existentă în România cuprindea o serie de prevederi referitoare la regimul de lucru al femeilor muncitoare, la ocrotirea mamei și copilului, cazurile de nerespectare a lor a constituit o practică frecventă în timpul vechiului regim, atît în ce privește durata muncii, sistemul de salarizare, lipsa condițiilor igienice de muncă, cît și a măsurilor de ocrotire.

Conform datelor oficiale, rezultă că numărul femeilor care munceau într-o serie de întreprinderi din industria alimentară, textilă, îmbrăcămintei, pielăriei, sticlei și ceramicei, industria de cherestea era destul de ridicat. Astfel, numai în întreprinderile vizitate de inspectorii muncii în 1924 numărul femeilor se cifra la 14 669 [6], în 1925 la 19 447, iar în 1926 la 8 100 [7].

Alături de practicarea unei durate prelungite a zilei de muncă, exploatarea intensă a muncii femeilor se încadra în metodele utilizate de patronat în țara noastră. Rapoartele inspectorilor muncii, ale organelor de siguranță și de poliție, anchetele organizate de diferite ziare muncitorești, materialele de arhivă și alte surse documentare, oficiale și neoficiale, atestă existența în România a zilei de lucru pentru femei între 8—10 ore și chiar 14 ore în unele întreprinderi, situație care avea consecințe nefaste asupra sănătății lor și a duratei vieții.

Femeile muncitoare, inclusiv adolescentele, contrar legii, erau folosite în mare măsură și în această perioadă la munci de noapte, în zilele de sărbători legale și supuse unui regim intens de exploatare, în condiții neigienice și cu un salariu redus. În astfel de împrejurări lupta clasei muncitoare pentru ziua de lucru de 8 ore se împletea organic cu revendicări ce vizau adoptarea unui sistem de măsuri legislative pentru protejarea reală a muncii femeilor în întreprinderi.

De altfel, concluzia generală desprinsă și din rapoartele oficiale, era că femeile muncitoare și minorii „lucrează pretutindeni tot atît cît și lucrătorii adulți", în timp ce salariile ce le primeau erau cu 20—25%

---

zicea folosirea la munca de noapte a femeilor din stabilimentele industriale, iar femeile lehuze erau dispensate de lucru 4 săptămîni după naștere. În Bucovina, problema era reglementată prin Codul industrial austriac din 1883, completat cu legea din 1911, care interzicea folosirea copiilor sub 12 ani la muncile industriale, durata muncii tinerilor lucrători nu putea depăși 8 ore, munca în timpul nopții era oprită pentru copii mai mici de 14 ani și pentru femei, iar femeile lehuze aveau dreptul la un concediu de 4 săptămîni după naștere. În Basarabia, prin dispozițiile cuprinse, în Statutul muncii industriale din 1883 și modificat în 1912, găsim unele prevederi asemănătoare cu cele subliniate mai sus, cît și unele diferențe (Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaților" în Monitorul Oficial" nr. 83 din 8 iunie 1928, p. 2568 și urm ; V. D. Viespescu, *Legislația muncii. Legislație, doctrină, jurisprudență*, București, 1936, p. 93—94 ;

[6] *Inspecția muncii în 1924*, București, Tip. Române Unite, 186, p. 23.

[7] *Inspecția muncii în 1926*, în „Buletinul muncii, cooperației și asigurărilor sociale" nr. 1—3 din ianuarie-martie 1928, p. 9.

mai reduse [8]. Acest sistem de inechitate era întîlnit chiar şi în ramura industriei textile unde — cu deplin temei remarcau inspectorii muncii — — „atît calitativ cît şi cantitativ munca femeilor este egală cu a bărbaţilor şi uneori chiar superioară" [9]. De fapt, în industria textilă lucrau cel mai mare număr de femei, multe fiind minore. O astfel de situaţie era întîlnită şi la fabrica de postav Buhuşi, unde lucrau 909 minori (în cea mai mare parte fete), reprezentînd un procentaj de 25% din salariaţi cu un program de 10 ore zilnic, la fel ca muncitorii adulţi, dar cu salarii considerabil micşorate pentru minori [10]. La fabrica de ciorapi „Etno" din Capitală, muncitoarele erau obligate să lucreze 9—12 ore pe zi, fără ca salariul să se mărească ori să se achite sub forma de ore suplimentare [11].

Semnalăm, de asemenea, din şirul larg de ilegalităţi, şi relatările cu privire la lipsa condiţiilor de ocrotire a mamei şi copilului. „Acordarea de concedii femeilor salariate în vederea sarcinei este cu totul rară" se preciza în lucrarea *Inspecţia muncii în 1925*. „Nici una din fabricile textile vizitate în 1925, care lucrează cu un personal aproape în întregime femenin, nu acordă lucrătoarelor salariul pentru timpul absent de la lucru, înainte şi după naştere. De asemenea, nici una din aceste întreprinderi nu-şi iau obligaţia de a reprimi pe o salariată la lucru, după naştere" [12]. Inspectoratul regional al muncii Arad evidenţia în 1927 aspecte asemănătoare, arătînd că „Măsuri pentru putinţa alăptării copiilor, concedii de sarcină şi de lehuzie, cu plata, n-am întîlnit la nici o întreprindere" [13].

Aceste materiale, ca şi altele similare, cu tot caracterul lor oficial incomplet, dezvăluie, totuşi, aspecte ale condiţiilor grele de muncă ale femeilor muncitoare în perioada ofensivei patronale din anii 1922—1928, tablou întregit cu noi argumente izvorîte din documentele elaborate de organizaţiile muncitoreşti.

În aceste condiţii, grija pentru femeile muncitoare, care lucrau din greu îmbogăţindu-i pe capitalişti, a constituit o preocupare permanentă a organizaţiilor politice şi profesionale ale clasei muncitoare, a mişcării muncitoreşti şi democratice din ţara noastră, ele au demascat condiţiile grele de muncă, exploatarea inumană la care erau supuse femeile şi au militat consecvent pentru emanciparea femeii pentru realizarea în practică a revendicărilor lor specifice.

„De la începuturile existenţei sale, — se sublinia în documentele plenarei C.C. al P.C.R din 18—19 iunie 1973 — Partidul Comunist Român a considerat emanciparea femeii ca unul din obiectivele importante ale luptei pentru lichidarea exploatării omului de către om, pentru înfăp-

---

[8] *Inspecţia muncii în 1926*, în „Buletinul muncii, cooperaţiei şi asigurărilor sociale" nr. 1—3 din ianuarie-martie 1928, p. 12; o apreciere asemănătoare face şi N.N. Matheescu în lucrarea *Probleme muncitoreşti şi conjunctura economică*, Bucureşti, Edit. institutului de studii şi educaţie muncitorească, 1939 p. 67; „Nenorocirea este că munca femenină, deşi uneori mai conştiincioasă decît a bărbaţilor, este inferior plătită".

[9] *Inspecţia muncii în 1927. Inspectoratul muncii Arad*, în „Buletinul muncii, cooperaţiei şi asigurărilor sociale", nr. 10—12 din octombrie-decembrie 1928, p. 478.

[10] *Inspecţia muncii în 1918 şi 1929*, vol. I, p. 22.

[11] Arh. C.C. al P. C . R., fond nr. 50, dos. nr. 6223, f. 226.

[12] *Inspecţia muncii în 1925*, Bucureşti, 1926, p. 39

[13] *Inspecţia muncii in 1927. Inspectoratul muncii Arad*, în „Buletinul muncii, cooperaţiei şi asigurărilor sociale", nr. 10—12 din octombrie-decembrie 1928, p. 478.

tuirea marilor transformări revoluționare și a avut permanent în atenție atragerea femeilor la activitatea generală a națiunii, la efortul întregului popor pentru reconstrucția țării, edificarea societății socialiste, pentru ridicarea tuturor cetățenilor patriei la un nivel de viață și de civilizație tot mai ridicat"[14].

Într-o serie de documente elaborate în perioada 1922—1928, în acțiunile revoluționare organizate sub conducerea sa, cît și prin intermediul sindicatelor, a Blocului Muncitoresc Țărănesc și altor organizații legale pe care le-a îndrumat în anii ilegalității, P.C.R. și-a precizat poziția înaintată și în acest domeniu al legislației muncii, cerînd o legislație de ocrotire reală a muncii femeilor și copiilor în întreprinderi.

O dovadă grăitoare în această privință o constituie și includerea pe ordinea de zi a lucrărilor Congresului al II-lea al P.C.R. a unui raport urmat de discuții și adoptarea unei rezoluții în problema feminină[15]. În raportul prezentat cu acest prilej de către Ana Pauker s-a subliniat activitatea desfășurată de comuniști în rîndul mișcării de femei, cît și unele limite manifestate în această privință, evidențiindu-se, în concluzie, ideea că „În toate țările femeia cîștigată pentru comunism s-a dovedit a fi un element de muncă, de credință și de un rar spirit de sacrificiu. La noi în țară, numărul muncitoarelor este mare. Mare este și amarul și suferința lor. Partidul nostru trebuie și poate canaliza nemulțumirea muncitoarelor spre mișcarea comunistă".[16]

Pornind de la aceste realități evidente, Rezoluția adoptată „recunoscînd că femeile muncitoare sînt elemente prețioase și neapărat trebuincioase în lupta revoluționară a proletariatului" a precizat necesitatea desfășurării unei munci propagandistice susținute în rîndul mișcării de femei și cuprinderea lor în rîndurile partidului și a sindicatelor, condiție esențială a intensificării luptei în vederea satisfacerii revendicărilor lor specifice.

Subliniind sarcinile concrete ale comuniștilor în cadrul sindicatelor, ca organizație de luptă împotriva ofensivei patronale, pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și muncă ale clasei muncitoare, congresul a preconizat un program larg de revendicări, în cadrul cărora lupta pentru ziua de muncă de 8 ore și interzicerea muncii de noapte pentru femei și copii erau situate la loc de frunte[17].

Ca urmare a hotărîrilor Congresului al II-lea la nivelul C.C. al P.C.R. s-a format Comisia Centrală de propagandă printre femei, de pe lîngă C.C. al P.C.R. cu scopul de a intensifica munca de propagandă și agitație și a le atrage mai activ în rîndul mișcării muncitorești. Adunările și întrunirile organizate în anii 1922—1924 de către Comisia Centrală de propagandă printre femei, care în unele documente figura și sub denumirea de Cercul Femeilor Comuniste[18], au constituit un cadru favorabil pentru

[14] *Hotărîrea plenarei C. C. al P.C.R. din 18—29 iunie 1973 cu privire la rolul femeii în viața politică, economică și socială a țării*, București, Edit. politică, 1973, p. 20.

[15] *Documente din istoria partidului comunist și a mișcării muncitorești revoluționare din România (mai 1921—august 1924)*, București, Edit. politică, 1970, p. 351—353.

[16] *Ibidem*,

[17] *Ibidem*, p. 347.

[18] E. Ioniță, *Cronologia mișcării organizate a femeilor din țara noastră*, în „Anale de storie" nr. 4/1975, p. 98.

dezvăluirea şi cunoaşterea multiplelor aspecte privind situaţia femeilor muncitoare, intelectuale şi ţărance[19].

Chemarea adresată de femeile din rîndul P.C.R. *pentru ziua de 8 Martie 1923* cerea femeilor muncitoare să se organizeze în sindicate şi să se înroleze în rîndurile Partidului Comunist. „Ziua de 8 Martie — se preciza în document — este ziua revendicărilor imediate, conforme cu nevoile maselor de femei muncitoare, din fiecare ţară". P.C.R. chema femeile muncitoare, ţărance, intelectuale, să lupte pentru ziua de lucru de 8 ore, drepturi politice pentru femei, ieftinirea traiului, instituţii pentru ocrotirea mamei şi copilului, salarii egale la muncă egală pentru bărbaţi şi femei, împotriva ofensivei capitaliste, pentru amnistierea luptătorilor pentru cauza poporului şi contra legislaţiei antimuncitoreşti[20]. Pe baza unei asemenea platforme — se preciza în Circulara C.C. al P.C.R. adresată grupelor locale ale partidului — trebuie să manifesteze femeile cu prilejul „săptămînii de propagandă a femeilor" organizată între 1 şi 8 martie 1925[21] şi 1926[22].

În perioada campaniei electorale din 1928, C.C. al P.C.R. în documentele elaborate chema masele de oameni ai muncii la acţiuni curajoase pentru libertăţi democratice, deplina libertate a sindicatelor unitare, a Blocului Muncitoresc Ţărănesc, pentru desfiinţarea legislaţiei antimuncitoreşti (Trancu-Iaşi, Mârzescu, legea persoanelor juridice), pentru organizarea unui sistem corespunzător de asigurări sociale şi ocrotirea femeilor şi copiilor[23].

Organul central de presă al P.C.R., ziarul „Socialismul", a publicat în paginile sale în decursul anilor 1922—1924 o suită de articole în care a demascat multiplele forme de exploatare ale femeilor muncitoare în anii ofensivei patronale.

Rubricile „Femeia", „Tribuna femeii muncitoare", „Tribuna fetelor", „Frontul muncii"[24], în relatările şi informaţiile succinte redate, prezentau o oglindă fidelă a condiţiilor de mizerie în care erau menţinute diferitele categorii de muncitori, şi îndeosebi femeile din fabrici, uzine şi ateliere.

În articolul *Femeia muncitoare şi ofensiva capitalistă împotriva zilei de 8 ore* se sublinia că pînă la greva generală într-o serie de întreprinderi unde lucrau mii de femei ca de pildă, Regie, Confecţii, Pirotehnie ş.a. lucrătoarele organizate au reprezentat o forţă, reuşind să impună patronatului o serie de revendicări, printre care şi ziua de muncă de 8 ore. În goana lor după profit, patronii recurgeau la prelungirea zilei de lucru,

---

[19] Vezi pe larg, O. Matichescu, L. Benjamin, *Cercurile femeilor muncitoare*, în *Organizaţii de masă legale şi ilegale create, conduse sau influenţate de P.C.R.*, vol. I, Bucureşti, Edit. politică, 1970, p. 51—74.

[20] Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 1, mapa nr. 7/1923. Vezi şi Manifestul din 1925 intitulat: *Pentru ziua de 8 Martie*: *Către lucrătoare, funcţionare, intelectuale, gospodine, către ţărance, către femeile care muncesc*, în *Documente din istoria partidului comunist şi a mişcării muncitoreşti revoluţionare din România (mai 1921-august 1924)*, Bucureşti, Edit. politică, 1970, p. 666—668.

[21] Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, mapa nr. 24/1925.

[22] „Facla" din 5 martie 1926.

[23] Arh. Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice, cota A—XII—4, nr. de inventar, 243.

[24] O. Matichescu, L. Benjamin, *op. cit.*, p. 59.

concedieri, scăderi de salarii [25]. În aceste condiţii, se impunea lupta comună a femeilor muncitoare alături de bărbaţi pentru menţinerea zilei de 8 ore. Salariile rămase mult în urma valului de scumpete, orele de muncă suplimentare, retribuţia inferioară a femeilor şi ucenicilor alături de ilegalizarea P.C.R., dizolvarea organizaţiilor sindicale, întregul sistem de măsuri legislative antimuncitoreşti fac parte — sublinia ziarul — din politica ofensivei patronale, împotriva căreia se îndreaptă lupta îndîrjită a clasei muncitoare [26].

Organizaţiile sindicale unitare, cu toate condiţiile grele în care şi-au desfăşurat activitatea, fiind supuse măsurilor restrictive şi teroriste, au militat permanent pentru ocrotirea femeilor şi minorilor şi adoptarea unor măsuri legislative în acest domeniu. Sînt concludente în această privinţă apelurile lansate de Consiliul General Sindical Unitar cît şi acţiunile întreprinse.

Cu ocazia zilei de 8 martie 1926 ziarul „Viaţa muncitoare" a publicat un articol care preciza sarcinile sindicatelor în această direcţie şi formula un program clar de revendicări : salariu egal la muncă egală, suprimarea muncii de noapte, a orelor suplimentare şi a muncii în acord pentru femei, proteguirea maternităţii prin concediu plătit înainte şi după naştere, local special în fabrică pentru îngrijirea sugarilor şi a copiilor mici, pauză pentru alăptarea copilului, alocaţia specială pentru întreţinerea sugarilor adăugată la salariu. Articolul arăta, în încheiere, necesitatea intensificării propagandei pentru atragerea femeilor muncitoare în sindicate, legătura între organizarea lor şi satisfacerea acestor deziderate majore [27].

Presa sindicală centrală şi a sindicatelor de ramură a abordat în mod constant problema duratei zilei de muncă şi de ocrotire a femeilor, demascînd exploatarea la care erau supuse, făcînd apel la luptă pentru emanciparea femeilor.

Sindicatele din industria lemnului, ramură în care munca femeilor şi ucenicilor era întrebuinţată pe scară largă, apreciau problema ocrotirii muncii femeilor şi tineretului ca un obiectiv central ce trebuie urmărit cu prilejul încheierii contractelor colective de muncă, deoarece, aşa cum se sublinia în articol, „munca femeilor şi a copiilor este garanţia profitului sigur" [28] pentru patronat.

În articolul *Datoria femeii muncitoare*, apărut într-un alt ziar muncitoresc, se releva că în fabrici şi ateliere sute de femei suferă exploatarea nemiloasă a capitaliştilor, vînzîndu-şi forţa de muncă, lucrînd 10—12 ore pe zi, în schimbul unui salariu ce nu le poate asigura nici existenţa, în timp ce copiii lor rămîn în ignoranţă. Se făcea apel la organizarea femeilor în sindicate, pentru înlăturarea acestor stări de lucruri [29].

Sindicatele afiliate la Confederaţia Generală a Muncii, în activitatea propagandistică desfăşurată şi acţiunile întreprinse, au avut în atenţia lor şi aspecte ce vizau adoptarea de măsuri legislative de proteguire a

---

[25] „Socialismul" din 30 ianuarie 1924.

[26] *Ofensiva patronală — Soarta maselor*, în „Socialismul" din 14 iunie 1924.

[27] „Viaţa muncitoare" din 22 martie 1926.

[28] *Ocrotirea tineretului muncitor. Ce trebuie să facă sindicatele*, în „Lemnarul" din 15 decembrie 1923.

[29] „Muncitorul îmbrăcămintei" din 15 septembrie 1923.

femeilor muncitoare. Cu ocazia Conferinţei sindicale regionale ţinută la Bucureşti în ianuarie 1926, Rezoluţia votată cu privire la legislaţia muncitorească cuprindea un program larg de revendicări între care erau incluse şi măsuri de interzicere a lucrului de noapte pentru femei şi copii [30].

Blocul Muncitoresc Ţărănesc, organizaţie legală creată şi îndrumată de P.C.R., a acordat în cadrul programelor de activitate elaborate şi a acţiunilor întreprinse o atenţie sporită revendicărilor specifice femeilor muncitoare, revendicări ce au găsit un larg ecou şi sprijin şi în activitatea şi întrunirile organizate de comitetele locale al B.M.Ţ. din diferite centre ale ţării [31].

Ziarul „Înainte", organ al B.M.Ţ., arăta, chiar în primul său număr, că întrebuinţarea femeilor a luat în industrie proporţii deosebite, ele lucrînd 10—14 ore pe zi cu salarii inferioare bărbaţilor. Se sublinia cu acest prilej activitatea rodnică desfăşurată de sindicatele unitare care „duc o acţiune energică pentru organizarea femeilor muncitoare, pentru o retribuire a lor egală — la muncă egală" [32]. În paginile aceluiaşi ziar, pe baza aspectelor concrete constatate, se evidenţia concluzia că „toate legile care vorbesc despre proteguirea muncii femeilor şi minorilor ca şi despre interzicerea muncii de noapte pentru unele categorii de muncitori sînt sfidător călcate în picioare" [33]. De aceea B.M.Ţ. chema masele de muncitori la luptă pe baza Frontului Unic în vederea realizării unui program larg de revendicări în domeniul legislaţiei muncii, între care proteguirea reală a femeilor şi minorilor şi respectarea zilei de 8 ore ocupa un loc important.

Pledoaria lui Lucreţiu Pătrăşcanu în procesul comuniştilor de la Cluj din 1928 — publicată în ziarul „Înainte" — a constituit un adevărat act de acuzare la adresa politicii reacţionare desfăşurată de cercurile conducătoare din ţara noastră. Analizînd diferite aspecte ale situaţiei clasei muncitoare, diferenţa accentuată între indexul de salarii şi cel de scumpete, L. Pătrăşcanu mai adăuga că ziua de 8 ore era aproape inexistentă şi că „Munca excesivă la care sînt supuse femeile şi copii constituie unul din principalele izvoare de plus valoare" [34]. La fărădelegile comise de patronat clasa muncitoare trebuie să răspundă prin lupta susţinută atît economică cît şi politică.

Aceste aspecte reliefează pe de o parte, atenţia deosebită pe care P.C.R. o acordă apărării intereselor materiale ale diferitelor categorii de muncitori, iar, pe de altă parte îndrumarea directă de către partid în condiţiile ilegalităţii a unor organizaţii legale, atît în activitatea lor practică, cît şi în formularea liniei lor programatice.

Ca şi celelalte organizaţii ale clasei muncitoare, deja amintite, şi organizaţiile social-democrate în activitatea lor au urmărit satisfacerea

---

30 „Socialismul" din 24 ianuarie 1926.

31 Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 21, mapa 13/1926; mapa nr. 126 1928, Arh. Statului Bucureşti fond M.A.I., dos. nr. 605/1927, f.3—4; Arh. Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice, cota C—XIII—3, nr. de inventar 251; Fl. Dragne, *Blocul Muncitoresc Ţărănesc*, în *Organizaţii de masă legale şi ilegale create, conduse sau influenţate de P.C.R.*, vol. 1, Bucureşti, Edit. politică, 1970, pag. 265.

32 „Înainte" din 5 iunie 1926.

33 Ibidem din 19 iunie 1927.

34 Ibidem din 28 octombrie 1928.

unor cerinţe menite să ducă la îmbunătăţirea situaţiei femeilor muncitoare. Astfel de obiective au fost înscrise în programul de acţiune al Federaţiei Partidelor Socialiste din 1924 [35], al Partidului Social Democrat din România din mai 1927 [36], al Partidului Socialist Independent din 1928 [37]. Se distinge printr-un conţinut atotcuprinzător în acest domeniu în special programul P.S.D. din 1927 la capitolele *Chestiunea feminină* şi *Politica socială*. Pornind de la un obiectiv central urmărit, acel al egalităţii în drepturi politice între bărbaţi şi femei, în program se cerea : desfiinţarea tuturor legilor care neîndreptăţesc pe femei, salariu egal pentru muncă egală, asigurarea unor posibilităţi de educaţie pentru femei, uşurarea muncii mamelor cuprinse în cîmpul muncii prin crearea de aziluri pentru copiii sugari, a leagănelor pentru copii în cadrul întreprinderilor, interzicerea muncii de noapte pentru femei şi minori, ocrotirea şi ajutorarea femeii în timpul sarcinii şi lehuziei [38]. O parte din aceste obiective şi-au găsit reflectarea în manifestele elaborate cu diferite ocazii de organizaţiile social-democrate şi sindicatele aflate sub influenţa lor în perioada luată în studiu [39], cît şi în paginile presei social-democrate.

Sub conducerea organizaţiilor politice şi profesionale ale clasei muncitoare, au fost organizate o serie de acţiuni greviste, conflicte colective de muncă, adunări şi întruniri — consemnate în documentele vremii — în cadrul cărora au fost formulate şi apărate revendicările privind necesitatea îmbunătăţirii condiţiilor de viaţă şi muncă ale diferitelor categorii de muncitori inclusiv ale femeilor şi adoptarea de măsuri legislative corespunzătoare. Astfel, adunarea care a avut loc la Ploieşti, cu prilejul zilei de 1 Mai 1924, organizată pe baza Frontului Unic Muncitoresc a adoptat o moţiune care cuprindea printre altele ca puncte importante şi „ocrotirea muncii femeilor şi minorilor în fabrici şi ateliere" [40]. La întrunirea muncitorilor organizată tot cu prilejul zilei de 1 Mai 1926, în Capitală, Elena Filipovici a subliniat în cuvîntul său atenţia care trebuie acordată marelui număr de femei muncitoare, asigurării drepturilor lor economice şi politice cît şi a egalităţii în drepturi cu bărbaţii [41].

În cadrul adunării organizată de sindicatele unitare din industria îmbrăcămintei din Bucureşti, la 20 octombrie 1926, Elena Ivănuş, prezentînd situaţia muncitoarelor din industria textilă, arăta că acestea erau supuse unui regim de muncă de 10—16 ore pe zi, iar la protestul lor patronatul răspundea prin concedieri [42]. Iată de ce în moţiunea adoptată se cerea muncitorilor şi muncitoarelor să activeze pentru realizarea în

---

[35] „Calendarul Tribunei Socialiste", 1924, p. 18—22; „Tribuna Socialistă" din 1 mai 1924, p. 3; M. C. Stănescu, *Mişcarea muncitorească din România în anii 1921—1924*, Bucureşti, Edit. politică, 1971, p. 215.

[36] *Programul şi statutul Partidului Social-Democrat din România 7—9 mai 1927*, Cluj, Tipografia Gutenberg, 1927.

[37] I. Ceauşescu, *Din istoria contractului colectiv în România*, Bucureşti, Edit. politică, 1970, p. 55—56.

[38] *Programul şi statutul Partidului Social-Democrat din România 7—9 mai 1927*, Cluj, Tipografia Gutenberg, 1927, p. 3—6.

[39] Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 46, mapele 4, 15/1927.

[40] Arh. C.C. al P.C.R., fond nr. 50, dos. nr. 7542, f. 24—34.

[41] „Dezrobirea" din 6 mai 1926; „Viaţa muncitoare" din 11 mai 1926.

[42] „Muncitorul îmbrăcămintei" din 1 decembrie 1926.

practică a lozincii „Cu toţii în organizaţie", în vederea întăririi spiritului de solidaritate şi de luptă împotriva ofensivei patronale.

În condiţiile unui regim de muncă intens, a ilegalităţilor şi abuzurilor la care au fost supuse, muncitoarele din unele întreprinderi sub conducerea organizaţiilor politice şi profesionale au fost antrenate mai activ alături de bărbaţi la lupta revendicativă în special în acele întreprinderi în care erau grupate contingente însemnate de femei ca: „R.M.S.", „Industria lînii", „Fabrica de furnituri militare", „Filaret", „Ţesătoria", „Colentina"[43], întreprinderea „Mandrea"[44], întreprinderile tipografice[45] etc.

Viaţa grea a muncitoarelor[46], de la întreprinderea textilă „Colentina" sporirea zilei de lucru la 10 ore pe zi fără majorarea salariilor a determinat lucrătorii şi lucrătoarele să declare grevă în 1926. Greviştii au participat la mai multe întruniri organizate în decursul lunii iunie 1926 în sala sindicatelor unitare din str. Şelari nr. 10, în cadrul cărora au luat cuvîntul Gheorghe Cristescu, Solomon Schein, Elena Filipovici ş.a., demascînd exploatarea cruntă la care erau, supuşi precizînd sarcinile ce stăteau în faţa greviştilor, calificîndu-l pe patron drept „şarlatan" care specula toată vlaga muncitorilor şi cerînd muncitoarelor şi muncitorilor ca lupta să fie dusă pînă la capăt, astfel ca „drepturile lor să nu mai fie călcate în picioare". În memoriul alcătuit şi înaintat Ministerului Muncii se cerea ca muncitorii grevişti să nu fie concediaţi, sporirea salariilor cu 30%, recunoaşterea delegaţilor pe secţii şi încheierea unui nou contract colectiv[47].

Muncitoarele de la ţesătoria „Ardeleana" din Cluj au încetat lucrul în 1928, protestînd împotriva regimului de muncă epuizant de 12—16 ore şi împotriva reţinerii salariilor de către patron, practică ce a devenit, aşa cum preciza ziarul „Nömunkas", o „regulă" în această întreprindere. Pentru a demobiliza şi intimida pe muncitoare, direcţia întreprinderii a trimis 6 muncitoare în faţa Tribunalului Militar, calificîndu-le drept „autoarele morale ale revoltei din fabrică"; motivul trimiterii era nefondat, deoarece nemulţumirea în cadrul întreprinderii era generală, şi ca atare, muncitoarele au fost eliberate[48].

Din aceeaşi sursă de informare aflăm că 60 de muncitoare de la legătoria de cărţi din Cluj au recurs la grevă din cauză că patronul a refuzat încheierea unui nou contract colectiv care să consemneze principalele lor revendicări. Muncitoarele şi muncitorii legători au cerut sporirea salariilor cu 15%, încă 6 zile de sărbători legale în afara celor recunoscute pînă

---

[43] O. Matichescu, L. Benjamin, *op.cit.*, p. 58.

[44] Gr. Chiriţă, *Din luptele greviste conduse de partid în anii 1922—1923*, în „Studii, Revistă de istorie" tom XIII nr. 3/1960 p. 78—79.

[45] Ion Felea, *Acţiunile greviste ale muncitorilor tipografi din Capitală, din anii 1926—1927*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. 2, Edit. politică, 1962, p. 124, 135—136.

[46] Gh. Surpat, *op. cit.*, p. 197.

[47] Arh. C.C. al P. C.R., fond nr. 50, dos. 793, f. 265; dos. nr. 1093, f. 21, 24.

[48] „Nömunkas" din 28 decembrie 1928.

atunci, reglementarea angajării ucenicelor, deoarece ,,patronii erau interesaţi să angajeze fete tinere cu salarii mici", fapt ce a avut consecinţe negative atît asupra sănătăţii lor, cît şi asupra situaţiei muncitoarelor cu experienţă. [49]

Un alt exemplu concret ce vine să ilustreze nerespectarea măsurilor privind durata muncii şi ocrotirea femeilor muncitoare o constituie greva izbucnită la ţesătoria ,,Moara" în 1928. Din cauza insuficienţei salariilor muncitoarele erau nevoite să presteze o muncă epuizantă de 20 de ore lucrînd în ambele echipe. Respingerea de către direcţia fabricii a unor revendicări ca muncitoarele să lucreze numai pînă la orele 10 noaptea, să se respecte condiţiile angajamentului stabilit, să înceteze ameninţările şi insultele au dus la declanşarea grevei. Inspectorul muncii chemat să aplaneze conflictul a afirmat că ,,în România nu există legi de proteguire a femeilor muncitoare şi nici despre ziua de muncă de 8 ore", cerînd muncitoarelor să reia lucrul. Muncitorii şi-au dat astfel seama — preciza ziarul ,,Deşteptarea" — că numai prin organizare şi luptă, prin întărirea comitetelor de fabrică constituite după disolvarea sindicatelor unitare, revendicările lor, printre care încetarea lucrului de noapte pentru femei, 8 ore de lucru, salarii la nivel cu scumpetea, respectarea demnităţii umane, îşi vor găsi soluţionarea cuvenită. [50]

Ca rezultat al activităţii şi acţiunilor întreprinse de clasa muncitoare, cît şi a numeroaselor procese-verbale de contravenţii încheiate de inspectorii muncii, din cauza nerespectării legislaţiei în vigoare, patronatul a fost obligat să ţină seama într-o mai mare măsură de prevederile referitoare la durata şi ocrotirea femeii, minorilor şi ucenicilor, fapt reflectat şi în includerea unor astfel de cerinţe în convenţiile colective de muncă încheiate în această perioadă.

Parcurgînd lucrările voluminoase întocmite de Ministerul Muncii cu privire la *Convenţiile colective de muncă din anii 1925—1928*, rezultă că cele mai obişnuite dintre clauzele întîlnite privesc durata muncii, numărul orelor suplimentare, sistemul de salarizare, concedii, repaus săptămînal, asigurări sociale, măsuri de igienă şi siguranţă a muncii şi mai puţin prezente erau clauzele relative la condiţiile speciale de muncă ale femeilor, minorilor şi ucenicilor. Chiar şi numărul restrîns de convenţii pentru această perioadă, în care sînt incluse clauze referitoare la femei, minori, ucenici, trebuie apreciat ca un succes al clasei muncitoare în lupta dusă împotriva ofensivei patronale.

Măsurile protectoare cuprinse în convenţiile încheiate între anii 1924—1928 referitoare la femeile muncitoare şi minori privesc vîrsta de admitere a minorilor în cîmpul muncii, durata muncii, interzicerea muncii de noapte pentru minori şi femei, acordarea de concedii pentru femei înainte şi după naştere plătite cu salariul normal, interzicerea lucrului suplimentar, precum şi a muncii în subteran. În ce priveşte sistemul

---

[49] *60 de muncitoare în grevă la legătoria de cărţi Cluj*, în ,,Nömunkas" din 28 decembrie 1928.

[50] ,,Deşteptarea" din 15 ianuarie 1928

de ocrotire a muncii femeilor sînt edificatoare mai ales cîteva convenții încheiate în anii 1924—1928[51].

Ca urmare a activității susținute desfășurate de clasa muncitoare sub conducerea organizațiilor sale politice și profesionale, a acțiunilor și luptelor concrete întreprinse, a poziției favorabile adoptată de opinia publică progresistă din țara noastră, cît și a angajamentelor luate de România prin ratificarea convențiilor Conferinței Internaționale a Muncii[52], statul urmărind în același timp, menținerea regimului existent și înlăturarea unor abuzuri, a pregătit și supus dezbaterilor corpurilor legiuitoare *proiectul de lege pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii.*

Ministrul muncii, cooperației și asigurărilor sociale dr. N. Lupu, scotea în evidență de la tribuna parlamentului, rațiunile legii pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata zilei de lucru, arătînd că: „Industrialismul modern a avut ca urmare chemarea într-o măsură foarte accentuată a femeii și a copilului în cîmpul muncii (...). Ținem numai să accentuăm pericolul ce-l poate prezenta pentru sănătatea și vigoarea populațiunii, ca și pentru menținerea și consolidarea căminului și a familiei (și a regimului burghez — S. I.), în cazul cînd abuzurile se transformă în obicei" statul trebuie să intervină pentru a preveni degenerarea fizică a copiilor și femeilor „mai ales că interesul momentan al industriei îndeamnă pe unii de a se pierde din vedere efectele mai îndepărtate ale fenomenului". Se recunoaștea că legea era necesară și pentru a introduce un regim unitar, pe întreg teritoriul țării, atît pentru ocrotirea muncii femeilor și minorilor, cît și pentru durata zilei de lucru[53].

---

[51] Convențiile încheiate între Uniunea industriașilor grafici din România și salariații săi care prevedeau măsuri restrictive în ceea ce privește întrebuințarea femeilor la anumite operațiuni primejdioase pentru sănătatea lor. (*Convențiile colective de muncă din 1924*, București, Tipografia „Curierul judiciar" 1925, p.9.).Pentru anul 1925 se remarcă îndeosebi prin prevederile sale Convenția de la fabrica de ciment Gurahonț (Arad), aceia încheiată între Asociația fabricanților din Banat și lucrătorii săi. (*Convențiile colective de muncă din 1925*, București, Institutul de arte grafice „Eminescu", 1926, p. 19), iar pentru anul 1927 convenția de la minele și uzinele statului din Transilvania și cea de la mina de cărbuni „Concordia" din Brașov. (*Convențiile colective de muncă din 1927*, București, Cartea Românească, 1928, p. XXIII). Convenția de la minele de cărbuni din Valea Jiului din 1928 preciza că lucrătoarele vor beneficia de concediu o lună înainte de naștere și o lună după naștere plătite cu salariul normal și că ele nu pot fi concediate. (*Convențiile colective de muncă din 1928*, București, Curierul judiciar, 1928, p. XXXI).

[52] România a ratificat în perioada analizată o serie de proiecte de convenții, unele dintre ele au stat la baza elaborării *legii pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii*. 1) Proiectul de convenție cu privire la limitarea duratei de lucru la 8 ore pe zi și 48 pe săptămînă; 2) Interzicerea întrebuințării la muncă a femeilor înainte și după naștere; 3) Interzicerea muncii de noapte a femeilor; 4) Fixarea vîrstei minime de admitere a copiilor în întreprinderi; 5) Folosirea la munca de noapte a copiilor în industrie; 6) Aplicarea repausului duminical; 7) Fixarea vîrstei minime de admitere în calitate de cărbunari sau fochiști; 8) Examinarea medicală a copiilor angajați pe bordul vaselor; 9) Plasare și șomaj; 10) Întrebuințarea cenzurii; 11) Fixarea vîrstei minime de admitere a copiilor în munca maritimă. („Dezbaterile Adunării Deputaților" în „Monitorul Oficial" nr. 83 din 8 iunie 1928, p. 2568—2569).

[53] „Dezbaterile Adunării Deputaților" în „Monitorul Oficial" nr. 83 din 8 iunie 1928, p. 2569.

Capitolele IV, V și VII ale *legii pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii*,[54] cuprind dispoziții referitoare la munca de noapte a femeilor, munca minorilor și femeilor la lucrările subterane, periculoase și insalubre, precum și dispoziții speciale referitoare la munca femeilor gravide și lehuze.

Legea interzicea munca de noapte pentru fete și femei de orice vîrstă. Se puteau acorda de către inspectoratele de muncă dispense la acest articol permițîndu-se în mai multe cazuri folosirea muncii de noapte a femeilor. Se interzicea, de asemenea, munca băieților sub 18 ani și a femeilor de orice vîrstă în galeriile subterane, în muncile insalubre sau periculoase.

Capitolul VII conținea dispozițiuni speciale privind munca femeilor gravide și lehuze acordîndu-se concediu cu plată înainte și după naștere, patronul neavînd voie să concedieze femeia muncitoare pe motiv că e însărcinată. Legea mai conținea și alte prevederi referitoare la ajutorul medical, timpul de pauză pentru alăptarea copilului etc. Potrivit legii din 13 aprilie 1928, în toate întreprinderile industriale era stabilită durata muncii de 8 ore pe zi sau 48 pe săptămînă[55]. Erau prevăzute o serie de sancțiuni pentru patronii care încălcau dispozițiile legii, constînd în aplicarea de amenzi pînă la 10.000 lei (în caz de recidivă, pînă la maximum 20 000).

În ansamblu, legea reprezenta un progres față de situația anterioară; cel puțin pe plan juridic au fost introduse proceduri, măsuri pentru care clasa muncitoare a luptat permanent decenii de-a rîndul.

Organizațiile politice, profesionale ale clasei muncitoare au atras atenția prin articole publicate în presă, manifeste, în cadrul întrunirilor și alte publicații și acțiuni organizate asupra faptului că aducerea proiectului de lege în dezbaterea parlamentului se înscrie ca o acțiune determinată de lupta continuă a clasei muncitoare. Presa comunistă, socialistă, sindicală și democratică a apreciat prevederile pozitive cuprinse în lege și a criticat, totodată, limitele izvorîte în special din capitolul derogării și din dispozițiile sale echivoce[56].

---

[54] Legea a fost votată de Senat la 10 martie 1928 și de Adunarea deputaților la 26 martie 1928 și publicată în „Monitorul Oficial" din 13 aprilie 1928; Vezi și *Codul muncii* ediția III-a, București, 1936, p. 163—171; Arh. Statului București, fond. U.D.R. dos. nr. 24/1927, f. 22—23; Regulamentul legii a fost întocmit mai tîrziu și publicat în „Monitorul Oficial" nr. 28 din 5 februarie 1929.

[55] Legea prevedea, în mod expres că „se poate lucra mai mult de 8 ore precizîndu-se cazurile cînd patronii puteau cere prelungirea duratei zilei de lucru, executarea de lucrări urgente pentru prevenirea accidentelor sau în caz de accidente, reparații urgente, executarea de munci pregătitoare sau complementare, munci reclamate de necesitățile producției ș.a. Excepțiile trebuiau apoi detaliate prin Regulamentul legii care urma să prevadă și întreprinderile industriale cu durata muncii chiar sub 8 ore.

[56] Vezi Art. *Legislația muncitorească. Reglementarea muncii minorilor și femeilor*, în „Socialismul" din 6 februarie 1927; *Lupta pentru ziua de 8 ore*, în „Socialismul" din 11 martie 1928; *Femeia muncitoare și mișcarea sindicală*, în „Viața sindicală" nr. 4—5 din august — septembrie 1928; *Legea asupra reglementării muncii minorilor și femeilor*, în „Minerul" din 28 februarie 1927; *Noua lege muncitorească. Ocrotirea muncii minorilor și femeilor — ziua de 8 ore de muncă*, în „Federația" din 10 aprilie 1928; *Însemnări ulterioare în legătură cu legea despre durata muncii*, în „Gutenberg Typograph" din 5 mai 1928; *Ocrotirea muncii*, în „Aurora" din 4 martie 1928 și *Legea pentru ocrotirea muncii*, în „Aurora" din 15 martie 1928 etc.

Confederaţia Generală a Muncii a editat broşura *Legea pentru ocrotirea minorilor şi femeilor şi durata muncii* în care se aprecia adoptarea legii ca o victorie a luptei proletariatului din ţara noastră. Muncitorimea era chemată să acţioneze pentru aplicarea legii, mai ales că Regulamentul de aplicare a fost elaborat cu întîziere. Muncitorimea avea datoria să vegheze la aplicarea legii „pentru că această lege este rezultatul luptelor noastre de zeci de ani şi a sacrificiilor mari ce s-au făcut pentru înfăptuirea acestei revendicări”.[57] C. G. M. atenţiona masele muncitoare, că fiecare muncitor conştient de interesele sale, al familiei sale şi al clasei muncitoare, trebuie să cunoască conţinutul legii şi al regulamentului de aplicare şi să vegheze cu stricteţe la respectarea şi aplicarea lor.

Pe aceeaşi linie se înscrie şi aprecierea făcută în paginile ziarului „Gutenberg Typograph” care, referindu-se la capitolul derogări, arăta că: „Pe lîngă toate lacunele şi defectele acestea însă, este de netăgăduit că legea are şi unele părţi bune. Este de datoria muncitorilor să forţeze aplicarea acestora şi să completeze lacunele în conglăsuire cu interesele muncitoreşti”. [58]

Numărul mare de derogări au permis menţinerea unor abuzuri, au făcut în anumite situaţii legea inoperantă [59]. I. Stelacec, scria în 1930 că, dispoziţiile de ocrotire a muncii femeilor au dat„naştere” la dificultăţi destul de serioase şi că uneori chiar măsurile de protecţie s-au transformat în măsuri de prigoană, patronii evitînd angajarea femeilor sau le angajau în „condiţii de salarizare cu totul inferioare”. În loc să ceară respectarea legii şi sancţionarea patronilor specialistul burghez căuta cauza neajunsurilor în legea adoptată, în „regimul de protecţie prea accentuat”, chipurile, cît şi în cel „de egalitate completă” [60], pentru femei.

Referindu-se la această lege, în etapa istorică următoare, un alt autor burghez a apreciat legea şi aplicarea ei cu mai mult spirit realist arătînd că: „Această lege, prin măsurile de ocrotire a muncii minorilor şi femeilor, faţă de muncile, care prin natura lor ar putea influenţa în rău sănătatea şi dezvoltarea lor, a îmbunătăţit într-o oarecare măsură condiţiile de muncă ale minorilor şi ale femeilor. Nu trebuie, însă, să rămînem cu o iluzie. Legea nu se aplică strict, încît în spatele acestei frumoase concepţiuni a legii, ca după o cortină zugrăvită frumos, se ascunde încă multă mizerie” [61].

Ca şi în cazul altor legi similare, s-a manifestat discrepanţa dintre textul legii şi aplicarea lui, folosindu-se şi în anii următori în proporţii mari munca femeilor şi minorilor în întreprinderi şi nerespectîndu-se întrutotul prevederile cu privire la ocrotirea şi durata muncii. Aşa se explică numărul mare de conflicte colective de muncă şi acţiuni greviste desfăşurate de către proletariat sub conducerea comuniştilor în anii care au urmat pînă la eliberare în cadrul cărora apărarea acestor măsuri înscrise în lege şi aplicarea lor în practică a ocupat un loc de seamă.

---

[57] Arh. C.C. al P.C.R., fond 98, mapa 43/1928.

[58] „Gutenberg Typograph” din 5 mai 1928.

[59] N. Petreanu, *op. cit.*, p. 136.

[60] I. Stelacec, *Legislaţia socială posterioară înfiinţării Ministerului Muncii*, în *Zece ani de politică socială în România, 1920—1930*, p. 83.

[61] D. Viespescu, *Legislaţia muncii. Legislaţie, doctrină, jurisprudenţă*, Bucureşti, 1937, p. 98.

Experienţa dezvoltării istorice a României — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu în mesajul adresat participanţilor la Conferinţa Mondială a Anului Internaţional al Femeii — demonstrează că lichidarea relaţiilor bazate pe exploatare şi asuprire socială şi naţională, constituie premiza fundamentală pentru apărarea libertăţii şi egalităţii depline a femeii, a afirmării ei neîngrădite în toate compartimentele vieţii economice, sociale şi politice a contribuţiei active pe care o aduce la progresul şi prosperitatea patriei [62].

Din aspectele concrete prezentate reiese activitatea defăşurată de organizaţiile muncitoreşti din România pentru legiferarea unor măsuri de ocrotire a muncii femeilor din întreprinderi în anii 1922—1928 fapt care a contribuit la mobilizarea şi antrenarea lor la lupta generală a clasei muncitoare îndreptată împotriva exploatării capitaliste, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi făurirea unei vieţi noi.

L'ACTIVITÉ DES ORGANISATIONS POLITIQUES ET PROFESSIONNELLES DE LA CLASSE OUVRIÈRE POUR LA LÉGIFÉRATION DE MESURES DE PROTECTION DU TRAVAIL DES FEMMES DANS LES ENTREPRISES (1922 — 1928)

RÉSUMÉ

S'appuyant sur un ample matériel documentaire, l'auteur fait ressortir le fait que les femmes travailleuses, contrairement aux lois en vigueur étaient, dans une grande mesure, employées au travail de nuit, pendant les jours fériés, soumises à un intense régime d'exploitation en des conditions dépourvues de toute norme d'hygiène, et touchant un salaire réduit.

Dans une série de documents élaborés par le Parti Communiste Roumain, le Parti Social-Démocrate, le Bloc Ouvrier Paysan, les organisations syndicales unitaires, ainsi que celles d'orientation social-démocrate dans les actions concrètement organisées, — congrès, assemblées, meetings, grèves — l'on a défendu et soutenu les revendications spécifiques des femmes travailleuses, argumenté la nécessité de l'adoption de mesures de protection appropriées et efficientes.

Par suite de l'activité déployée par les organisations politiques et professionnelles de la classe ouvrière, de la position favorable adoptée par l'opinion publique progressiste de Roumanie, des engagements assumés par la Roumanie lors de la signature des conventions de la Conférence Internationale du Travail, les milieux dirigeants ont préparé et soumis aux débats des corps législatifs *le projet de loi pour la protection du travail des mineurs et des femmes et la durée de la journée de travail* d'avril 1928 qui contenait une série de prévisions concernant le régime de travail des mineurs et des femmes.

La transgression par les patrons des prévisions de la loi du 13 avril 1928 constituera aussi pendant la période suivante la cause de nombreux conflits de travail et de grèves déclenchés par le prolétariat pour la défense et l'application de ces droits inscrits dans la loi.

[62] Mesajul preşedintelui Nicolae Ceauşescu, în „Scînteia" din 19 iunie 1975.

DEZBATEREA PROBLEMEI EMANCIPĂRII FEMEII ÎN PARLAMENT ŞI ÎN AFARA LUI (1922 – 1923)

DE

EUFROSINA POPESCU

Transformările economice şi social-politice care au împins omenirea spre stadiul superior al dezvoltării sale capitaliste au ridicat printre problemele ce se impuneau a fi rezolvate de revoluţia burgheză şi aceea a emancipării femeii. Începutul dezbaterii acestei probleme pentru acordarea de drepturi civile şi politice femeii a fost marcat de revoluţia franceză.

În secolul următor şi în primele decenii ale secolului XX tot mai numeroşi filozofi, literaţi, jurişti, oameni de ştiinţă cu vederi înaintate, personalităţi politice progresiste au fost preocupaţi de situaţia inegalităţii femeii în societate, fapt pentru care au revendicat legiferarea egalităţii acesteia în drepturi cu bărbatul. Această problemă a căpătat o importanţă deosebită din punct de vedere economic, social, juridic cît şi politic. Importanţa ei în înfăptuirea revoluţiei sociale rezultă şi din interesul deosebit acordat de clasicii marxism-leninismului care în mai multe din lucrările lor au insistat asupra necesităţii cunoaşterii acestei probleme în toată complexitatea sa. K. Marx şi Fr. Engels au dezvăluit condiţiile de inegalitate economică şi socială [1] a femeii în capitalism „caracterul inuman al situaţiei generale a femeii" în cadrul acestei societăţi [2]. Subliniind importanţa acestei probleme pentru evoluţia societăţii au arătat că dealtfel „dezvoltarea unei epoci istorice poate fi apreciată întotdeauna în raport cu progresul „realizat de femei în calea lor spre libertate"... Iar„ gradul de emancipare a femeii este măsura naturală a emancipării generale" [3].

Mai tîrziu V. I. Lenin lărgind cadrul cunoaşterii acestei probleme a insistat asupra triplului aspect al emancipării economice, civile şi politice, arătînd totodată că această revendicare s-a înscris în „Conţinutul revoluţiei burghezo-democratice" [4]. Dar cum ea n-a fost rezolvată pînă la capăt în nici una din ţările burgheze fie ea cît de înaintată, această problemă devine o sarcină a revoluţiei proletare [5]. Evidenţiind şi importanţa activităţii politice a femeii a precizat faptul că „din experienţa tuturor mişcărilor de

[1] K. Marx, *Capitalul*, Cartea I, Bucureşti, Edit. politică, 1960, p. 508.

[2] Marx-Engels, *Sfinla familie*, Cap. VIII, în *Opere*, vol. II, p. 220–221.

[3] *Ibidem*.

[4] V.I. Lenin, *Cu prilejul celei de-a patra aniversări a revoluţiei din Octombrie*, în *Opere complete*, Ed. II, vol. 44, Edit. politică, Bucureşti, 1967, p. 147–148.

[5] V.I. Lenin, *Despre sarcinile mişcării femeilor muncitoare din Republica Sovietică* în *Opere complete*, vol. 39, Edit. politică, Bucureşti, 1966, p. 202.

eliberare reiese că succesul unei revoluţii depinde de măsura în care la ea participă femeile" [6].

Importanţa acestei probleme a făcut ca în decursul secolului al XX-lea mişcarea pentru drepturile femeilor să cunoască progrese treptate marcate prin înscrierea acestor deziderate în Constituţiile burghezo-democratice ale multor state. O astfel de mişcare feministă s-a manifestat şi în viaţa poporului nostru.

Începuturile acţiunii de emancipare a femeii în ţara noastră pot fi stabilite încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cînd gînditori progresişti ca Gh. Asachi, Eufrosin Poteca, Iancu Văcărescu susţineau necesitatea egalizării instrucţiei pentru ambele sexe [7], preocupare ce s-a reflectat mai apoi şi în programul revoluţiei de la 1848. Fără a fi remarcată această cerere a programului revoluţiei de la 1848, mai tîrziu, pentru faptul că la această mişcare participase pentru prima dată o femeie în persoana Anei Ipătescu — acest eveniment — a fost considerat ca început al mişcării feministe în ţara noastră [8]. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea egalizarea drepturilor civile şi politice a sexelor a devenit o problemă pusă cu tot mai multă insistenţă în dezbaterea opiniei publice prin lucrările unor contemporani cu idei progresiste, prin publicaţii, memorii adresate autorităţilor precum şi în programele unor grupări şi partide politice. O atenţie deosebită a fost acordată emancipării femeii de către socialişti care, spre deosebire de elementele burgheze care insistau asupra emancipării intelectuale şi civile, susţineau egalizarea femeii sub raportul situaţiei economice, civile şi politice.

Ca urmare a dezvoltării capitaliste a ţării în primele două decenii ale secolului al XX-lea şi a înăspririi condiţiilor de muncă şi de trai, soluţionarea egalizării în drepturi şi a femeilor impunea intensificarea activităţii mişcării feministe. Ea trebuia să depăşească limitele propagandei prin întruniri, conferinţe, presă şi să stabilească contactele cu cercurile politice influente, capabile să aducă şi să susţină în Parlamentul ţării elaborarea şi votarea unor dispoziţii legislative cu atît mai mult cu cît era cunoscută intenţia unor cercuri conducătoare de a modifica legea fundamentală a ţării.

Pentru a înţelege de ce a fost atît de dezbătută această problemă trebuie să observăm că necesitatea înscrierii în legea fundamentală a ţării a drepturilor pentru femei s-a pus în discuţie încă din 1866 cu prilejul adoptării primei Constituţii moderne. Mai apoi problema femeilor s-a impus în cadrul revendicărilor sociale pe care războiul mondial le-a readus şi mai mult la ordinea zilei.

Discutarea reformelor constituţionale în anii 1917—1923 a marcat manifestarea unor tendinţe spre legiferarea emancipării civile şi politice a femeii. În împrejurările politice interne şi externe din primăvara anului 1917, cu prilejul deschiderii Parlamentului la Iaşi, în numele femeilor au fost depuse două memorii prin care se cerea acordarea de drepturi civile

---

[6] V.I. Lenin, *Cuvîntare rostită la primul congres al muncitorilor din Rusia*, 19 noiembrie 1918 în *Opere complete*, vol. 37, ed. II, Edit. politică, Bucureşti, 1961, p. 191—192.

[7] Adrian Marina, *Începuturile mişcării feministe* în „Lumea", III (1964), nr. 50, p. 20—21; vezi şi P. Câncea, *Începuturile luptei pentru emanciparea femeii în România (secolul al XIX-lea)* în „Studii şi articole de istorie", V, 1963 p. 291 — 311.

[8] Calipso Botez, *Problema feminismului* în, „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", an II, 1920, nr. 1—3, p. 75.

şi politice[9]. Aceste acţiuni se explică prin manifestarea unei conştiinţe „a femeii schimbată, urzită în atmosfera tragică" a acestor zile precum şi influenţei revoluţiei de la Petrograd care era „un cîmp de experienţe pentru un şir întreg de formule de gîndire ale umanităţii" şi care „ridică pentru toţi gînditorii o serie de probleme noi"[10].

Mişcarea feminină a cunoscut o activizare după desăvîrşirea unităţii naţionale[9b]. Odată cu acest act politic care a marcat intrarea ţării noastre „într-o nouă etapă a dezvoltării sale istorice"[11] trecerea la înfăptuirea unor importante prefaceri social-politice în spirit democratic şi problema reglementării drepturilor pentru femei a intrat tot mai mult în atenţia opiniei publice a unor jurişti şi cercuri politice care înţelegeau tot mai mult contribuţia femeilor la efortul general de rezolvare a unor sarcini complexe.

În România întregită mişcarea feministă a avut imediat în vedere că situaţia femeii era diferită în noile provincii faţă de restul ţării. În Vechiul Regat, femeile, conform Constituţiei din 1866, nu erau considerate egale în drepturi cu bărbaţii. În Transilvania şi Basarabia în temeiul vechilor coduri de legi care erau în vigoare aveau aproape depline drepturi civile[12]. În afară de aceasta, Partidul Naţional în Declaraţia de la Alba-Iulia înscrisese principiul acordării depline de drepturi civile şi politice femeilor. De asemenea, partidele nou înfiinţate au înscris în general în programele lor acordarea dreptului de vot pentru femei.

Gradul de intensitate al discuţiilor în jurul acestei probleme a crescut cu prilejul elaborării Constituţiei din 1923. Ele au diferit mult de momentul 1866 datorită creşterii unui curent democratic favorabil rezolvării acestei probleme precum şi dezvoltării conştiinţei acestei categorii sociale, atît de numeroase, care înţelegea tot mai mult necesitatea obţinerii egalităţii în drepturi cu bărbaţii.

În acest început de secol în condiţiile dezvoltării capitalismului numărul femeilor care participau direct la producţia de bunuri materiale era în continuă creştere. Alături de femeile muncitoare se situau cele provenite din păturile mijlocii sau chiar avute, intelectuale care manifestau tot mai mult interes faţă de activitatea social-politică. În cadrul acestei mişcări, după război se resimte şi influenţa unor state europene avansate în care se acordaseră drepturi juridice femeilor.

Pe măsură ce viaţa economică, social-politică era în continuă evoluţie, mişcarea femeilor şi acţiunile celor care o susţineau capătă proporţii, culminînd în perioada elaborării şi adoptării noului proiect de Constituţie. În acelaşi timp, presa vremii purtătoare de cuvînt a acestei mişcări a publicat numeroase articole. Încă din 1919, Al. Vlahuţă se pronunţa

---

[9] „Dezb. Ad.Dep"., „Ses. Extr.",1916/1917. Şedinţa din 13 aprilie 1917, p. 651.

[9b] Pentru perioada 1918 — 1921 vezi articolul lui Gh. I. Florescu. *Cu privire la mişcarea pentru emanciparea politică şi civilă a femeii (1918—1921)*, în „Anuarul Instit. de ist. şi arheologie A. D. Xenopol", X, 1973, p. 295—308.

[10] Arh. Ist. Centr., Fond Casa Regală, dosar 1/1917, p. 45. Articolul pentru ziarul „România", 19 iunie 1917.

[11] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 38.

[12] Calypso Botez, *Drepturile femeii în Constituţia viitoare*. (Conferinţă ţinută la 22 ianuarie 1922), în *Noua Constituţie a României şi, noile Constituţii Europene*. Tip. Cultura Naţională, Buc. f.o. p. 86.

pentru înfăptuirea acestui deziderat pentru că spunea el, „nu se mai poate îngădui ... să ... desconsiderăm mai departe atîta valoare umană" [13].

În societatea românească își făcuse loc un curent tot mai puternic care evidenția necesitatea participării femeilor la treburile politice și sociale, ceea ce însemna un real progres. Cu excepția celor de rea credință, nimeni nu se mai putea îndoi că femeia putea și trebuia să joace un rol important în viața politică. Calitățile ei intelectuale, capacitatea de muncă, rolul ei în familie erau factori care impuneau examinarea tot mai atentă a situației femeii în societate sub toate aspectele, deci și din punct de vedere juridic și politic pentru a i se acorda drepturi egale cu bărbații.

Prilejul favorabil activizării acestei mișcări pentru soluționarea integrală a drepturilor femeii l-a oferit revizuirea Constituției ce a constituit una din sarcinile imediate ale P.N.L. ajuns la putere în ianuarie 1922. Aprinse discuții s-au purtat în jurul acestei probleme în cadrul sesiunilor parlamentare din noiembrie 1922 — martie 1923 cînd Comisiile Constituționale au luat în dezbatere anteproiectul de Constituție.

Problema feminină a ocupat un loc important în timpul dezbaterilor deoarece anteproiectul cuprindea formularea prin care se acorda femeilor numai drepturi civile integrale [14]. În cadrul comisiei constituționale s-a afirmat un punct de vedere înaintat al unor membrii care înțelegînd rolul social și politic al femeii în societatea modernă au cerut acordarea de drepturi depline atît civile cît și politice femeilor. Printre aceștia s-au remarcat liberalii D. Drăghicescu, N. N. Săveanu precum și ministrul justiției Ion Th. Florescu. Acesta din urmă dîndu-și seama că întîmpină opoziție în cele din urmă a cerut să se acorde femeilor cel puțin dreptul de a alege în consiliile județene și comunale. Pentru această din urmă formulă s-a pronunțat și V. Brătianu [15]. Alți membri ai comisiei, D. Ioanițescu și Gh. Mîrzescu au apărat redactarea proiectului care înscria numai recunoașterea drepturilor civile. Situîndu-se pe o poziție retrogradă unii membri ai comisiei s-au pronunțat categoric împotriva acordării de drepturi civile cît și a celor publice. Aceștia au fost P. Gîrboviceanu, Em. Pangrati și generalul Constantinescu, care afirmau că prin recunoașterea drepturilor civile s-ar tinde la slăbirea vieții de familie, iar cele politice ar duce la perturbări de natură socială în pătura țărănească" [16].

Argumentul acelor ce susțineau că atragerea femeii în viața politică ar duce la distrugerea căminului a fost combătut de Calypso Botez care a căutat să-i asigure că nu putea fi vorba de așa ceva întrucît participarea femeii la viața politică nu trebuia înțeleasă ca aceea a unui agent electoral în afara căminului ci că aceasta constă în înțelegerea exactă de către femei „a nevoilor interne și externe ale poporului" [17].

De către alți membri s-a făcut obiecțiunea că femeile nu voiau și nu cereau dreptul de vot.

---

[13] Al. Vlăhuță, *Drepturile femeii*, în „Dacia", 1 (1919), nr. 60 din 8/21 februarie, p.1, col. 1—2.

[14] Arh. Ist. Centr. Fond Parlament, dosar 2 010/1923 (*Raport la anteproiectul de Constituție*) p. 24.

[15] „Viitorul", XIV (1922) nr. 4 431 din 17 decembrie, p. 5 col. 3—4

[16] Ibidem XIV (1922), nr. 4 435, din 22 decembrie, p. 3, col. 4; vezi și nr. 4 436 din 23 decembrie, p. 3, col. 3—4.

[17] Calypso Botez, *Drepturile femeii în Constituția viitoare* în *Noua Constituție a României ...*, p.83.

Răspunzînd acestui punct de vedere, M. Djuvara arată că în materie politică nu trebuie „să așteptăm maturitatea cetățenilor cu brațele încrucișate, trebuie să provocăm și desigur că unul din mijloacele cele mai active cu care se provoacă maturitatea este însăși crearea ocaziunilor cît mai numeroase de practică, este cu alte cuvinte, acordarea drepturilor de vot" [18] femeilor.

Printre obiecțiile retrograde ale celor care respingeau revendicările mișcării feministe era și aceea că din punct de vedere intelectual, fiziologic, femeile erau inferioare. Se susținea din acest punct de vedere că nu se puteau da drepturi publice femeii „dacă ea nu poate fi soldat și nu este supusă recrutării" [19]. Obiecțiile politice s-au concentrat în jurul ideii că admiterea unui mare număr de femei în Parlament și administrație ar duce la dezechilibrarea organizării politice actuale deoarece „femeile fiind ori reacționare prin legătura cu elitele sociale, ori revoluționare n-au sentimentul măsurii și al ordinei" [20]. Cu toate că în comisia constituțională se manifestase un puternic curent de opinie în favoarea emancipării, totuși majoritatea membrilor comisiei împărtășind punctul de vedere al raportorului au hotărît să acorde numai drepturi civile, cele politice urmînd să fie lăsate pe seama unor legi speciale adoptate cu o majoritate de două treimi. Astfel textul din anteproiectul de Constituție n-a suferit modificări esențiale, fiind menținut în articolul 6 al proiectului sub forma următoare : „Constituțiunea de față și celelalte legi relative la drepturile politice determină care sînt, osebit de calitatea de român, condițiunile necesare pentru exercitarea acestor drepturi.

Drepturile civile ale femeilor se vor stabili de legile civile pe baza deplinei egalități a celor două sexe. Legi speciale, votate în majoritate de două treimi, vor determina condițiunile sub care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice" [21]. Raportorul C. G. Dissescu în expunerea de motive asupra acestui articol arată că a fost discutat de patru ori și guvernul în principiu s-a pronunțat pentru drepturile femeii, dar întrucît lipseau datele necesare privind numărul de femei cărora să le acorde drepturi politice s-a considerat că înscrierea lor nu se putea face atunci, ci ulterior pe baza unor legi speciale votate cu două treimi. Raportorul a precizat că acordarea drepturilor politice trebuiau făcute prin legi speciale votate cu majoritate de două treimi deoarece spre deosebire de drepturile civile cele politice depășeau interesele personale, ele privind necesitățile generale ale statului [22].

Faptul că liberalii n-au înscris în proiectul de Constituție principiul deplinei emancipări a drepturilor femeii arată că deși făceau caz de necesitatea progresului social, totuși în unele probleme manifestau încă un fond conservator care-i făcea să nu meargă prea departe pe drumul democratizării. Acordarea dreptului de vot femeilor ar fi fost o măsură care atrăgea după sine lărgirea considerabilă a drepturilor democratice.

---

[18] M. Djuvara, *Puterea legiuitoare*, în *Noua Constituție a României ...*, p. 93.
[19] *Raportul la anteproiectul de Constituție*, în Arh. Ist. Centr. Fond. Parlament, dosar 2 010/1923, f. 212.
[20] *Ibidem*.
[21] *Proiectul Constituțiunii*, Imprimeria Statului, București, 1923, p. 19.
[22] „Dezb. Ad. Naț. Const., Senat", Șed. din 19 martie 1923, p. 720.

Partidul Naţional Liberal s-a dovedit a desfăşura o politică abilă prin enunţarea acordării de drepturi politice prin legi speciale, dar care în fapt nu aveau să fie elaborate, pentru că se urmărea excluderea de la viaţa politică a acestei forţe sociale care prin structura sa majoritară ar fi întărit curentele democratice în ţară.

Modul în care liberalii au înscris în Proiectul de Constituţie acordarea de drepturi femeilor a determinat luări de poziţie de către cercurile democratice ale opiniei publice precum şi de către partidele din opoziţie, fie din convingere, cît mai ales din dorinţa de a discredita adversarul.

Faptul că anteproiectul de Constituţie nu acorda drepturi integrale civile şi politice femeilor a stîrnit proteste şi din partea numeroaselor organizaţii feministe existente în ţară care au ţinut întruniri şi adoptat moţiuni.

Astfel în timpul dezbaterilor Comisiei Constituţionale Mixte pe adresa Parlamentului şi a Preşedinţiei Consiliului de miniştri, au sosit numeroase telegrame şi memorii din partea asociaţiilor de femei din întreaga ţară prin care cereau să se recunoască şi acestei categorii sociale drepturi civile şi politice. Astfel „Asociaţia pentru emanciparea civilă şi politică a femeii" care avea ca preşedintă pe Calypso Botez ajutată de Ella Negruzzi a trimis o moţiune adoptată la întrunirea din 19 decembrie prin care se exprimă nemulţumirea faţă de proiectul de Constituţie în care nu se recunoşteau drepturi integrale civile şi politice femeilor [23].

De asemenea, adunarea generală a asociaţiilor feministe din Moldova, Asociaţia feministă din sudul Bucovinei precum şi din partea asociaţiei femeilor din Oltenia, care toate aveau caracter burghez, prin telegrame adresate Preşedinţiei Consiliului de Miniştri au protestat împotriva modului în care proiectul de Constituţie desconsidera revendicările femeilor care deşi reprezentau o mare parte din populaţia ţării nu puteau avea reprezentanţi în parlament [24]. Asociaţia feministă din Galaţi evidenţiind rolul covîrşitor pe care l-a îndeplinit femeia în domeniul cultural, economic şi social cere ştergerea inegalităţilor de drepturi dintre femei şi bărbaţi şi acordarea de drepturi civile şi politice [25]. Toate aceste proteste arată că în ţară se crease o puternică mişcare feministă precum şi un curent democrat al opiniei publice care milita pentru înscrierea în Constituţie a drepturilor depline pentru femei în societatea românească.

Organizaţiile de femei din ţară şi-au intensificat acţiunile prin organizarea unor întruniri în preajma depunerii Proiectului de Constituţie în Parlament care a avut loc în ziua de 9 martie.

Astfel la 4 martie 1923, s-a ţinut întrunirea tuturor asociaţiilor feminine din ţară, considerat drept primul congres al femeilor, la Teatrul „Regina Maria" pentru a protesta împotriva guvernului care în proiectul de Constituţie nu rezolvase favorabil problema drepturilor politice. Reprezentantele acestor asociaţii au subliniat ideea că votul universal fără drepturile femeilor era „o caricatură de vot universal" [26], deoarece jumătate din populaţia ţării era exclusă de la exercitarea acestui drept. Cu acest prilej preşedinta adunării Dr. M. Manicatide şi-a exprimat satisfacţia pentru larga practicare la întrunire, care s-a deosebit de cele anterioare

[23] Arh. Inst. Centr. Fond Parlament, dosar 2 048/1923—1924, f. 164, 166 vezi şi „Viitorul" XIV (1922) nr. 4 434 din 21 decembrie, p. 4, col 3.

[24] *Ibidem*, dosar 2 048/1923—24, f. 151—152.

[25] Arh. Ist. Centr., *Anteproiect de Constituţie*, Fond Parlament, dosar 2 010/1923, p. 24.

[26] „Adevărul", XXXVI (1923), nr. 11 din 6 martie, p. 2, col. 6—7.

prin aceea că n-a avut simplul rol propagandistic de explicare a revendicărilor feministe ci scopul „să convingă pe acei dintre parlamentari, care nu sînt îndeajuns de convinşi că s-ar face o greşală dacă nu s-ar da drepturi integrale civile şi politice femeilor române" [27].

În cadrul aceleiaşi întruniri alte reprezentante ale femeilor ca Elena Meisner, Zoe Rîmniceanu, Maria Pop etc. au susţinut includerea în noua constituţie a drepturilor integrale pentru femei. Adunarea s-a încheiat prin adoptarea unei moţiuni trimisă Parlamentului prin care se cerea ca în Constituţia ţării să se înscrie deziderátul fundamental al mişcării pentru drepturile femeii deoarece Constituţia nu putea fi întocmită decît „pe temelii de înaltă dreptate şi în conformitate cu principiile democratice ale votului universal [28].

Discutarea articolului 6 din Proiectul de Constituţie a avut loc în ziua de 20 martie deşi problema inclusă a mai fost atinsă în cadrul dezbaterilor generale asupra proiectului. Aşa de exemplu, într-una din aceste şedinţe socialistul I. Pistiner a ţinut să arate că atunci cînd se vorbeşte de drepturi egale pentru toţi cetăţenii este „un adevăr pentru că jumătatea poporului este exclusă de la drepturile politice" [29] şi această jumătate o reprezintă femeile care erau îndreptăţite să capete drepturile ce li se cuveneau. Acest punct de vedere a fost împărtăşit şi de parlamentarul liberal Dr. Şt. Bogdan [30]. Deputatul Iosif Şandor considera la rîndul său că articolul 6 era în contrazicere cu hotărîrile Adunării de la Alba-Iulia pentru că răpea femeilor dreptul de vot politic care fusese promis [31].

Un partizan activ al apărării drepturilor femeii a fost N. Iorga. În intervenţia sa, N. Iorga a subliniat nu numai meritele femeii române în timpul războiului, în educaţia tineretului, în dezvoltarea culturii umane, dar chiar şi în politică, arătînd pe un ton ironic că la noi este o practică cunoscută, că „politica se face mai ales prin femeie decît prin bărbaţi". Pentru aceste considerente el declară că rămîne la părerea „că votul femeilor este un act de dreptate generală şi un act de îndreptăţire specială faţă de condiţiile cu totul particulare ale ţării noastre" [32].

În ajunul dezbaterii acestei probleme în Parlament s-a ţinut la sala „Eforia" din capitală o întrunire la care au vorbit reprezentante ale asociaţiei femeilor: Calypso Botez, Alexandrina Cantacuzino, Ella Negruzzi, Elena Meisner, reprezentante ale studentelor, precum şi Radu Rosetti [33].

La aceste întruniri reprezentantele asociaţiei femeilor nu au ridicat deloc probleme ce interesau femeia muncitoare, ci numai pe ale celor burgheze şi intelectuale. Cu toate acestea la o altă întrunire ce s-a ţinut în sala Dacia chiar în ziua dezbaterii articolului 6 de pe poziţiile intereselor femeii muncitoare a vorbit Elena Filipovici. Exprimînd punctul de vedere al Partidului Comunist Român, ea a arătat că femeia muncitoare trebuia să înţeleagă că luptînd pentru emanciparea sa trebuia „să lupte

[27] *Întrunirea femeilor pentru revendicarea drepturilor civile şi politice ţinută la 4 martie 1923 la Teatrul Regina Maria*, Tipografia Cultura, Bucureşti, 1923, p. 2.

[28] Arh. Ist. Centr., Fond Senat, dosar 13 805, f. 324.

[29] „Dezb. Ad. Naţ. Const. a Dep.", Şed. din 12 martie 1923, p. 1 224.

[30] Ibidem.

[31] Ibidem, Şed. din 17 martie 1923.

[32] Ibidem, Şed. din 19 martie 1923, p. 1 269.

[33] „Îndreptarea", VI (1923), nr. 64 din 20 martie, p. 3, col. 5—6.

pentru dezrobirea clasei muncitoare" [34]. Dacă femeia muncitoare își ridică glasul împotriva Constituției nu o face în primul rînd pentru că această Constituție nu acordă drepturi femeilor, ci pentru că prin ea se aduce o restricție mai mare clasei muncitoare din care ea face parte. Femeia muncitoare trebuia să lupte pentru emanciparea ei luptînd totodată pentru transformarea societății burgheze care să ducă la desființarea exploatării [35].

În timpul acestor acțiuni protestatare ale femeilor, senatorul I. Popescu-Pasărea se întreba cu mirare într-o ședință a Senatului, cum totuși mai puteau avea loc astfel de manifestații atîta vreme cît Partidul Național Liberal, prin articolul 6, a venit cu inovația înscrierii pentru prima dată a principiilor drepturilor civile și politice ale femeilor [36]. El nu arăta însă că înscrierea acestui principiu însemna doar crearea posibilității de a obține acest drept printr-o lege specială.

Un alt senator, M. Policrat, referindu-se tocmai la această posibilitate a egalității femeii cu bărbatul considera că acest drept putea fi acordat acum, pentru că el tot va fi impus de către progresul social. Dacă această hotărîre nu va fi luată acum, el cere ca drepturile politice ale femeilor să fie stabilite printr-o lege specială cu majoritatea voturilor și nu neapărat cu două treimi [37].

În ședința din 20 martie, cînd articolul 6 a fost luat în discuție pentru a fi votat de Adunarea Națională Constituantă, vocile celor care au susținut această problemă au fost mai numeroase.

Deputatul liberal N. N. Săveanu prezenta articolul 6 ca un act de dreptate pentru că, spre deosebire de Constituția din 1866, se oferea posibilitatea obținerii dreptului de vot pentru femei. El vedea în obținerea acestuia „o armă, un mijloc prin care individul și clasele își pot apăra interesele" [38]. N. N. Săveanu combate totodată prejudecățile privitoare la inferioritatea intelectuală, fiziologică și morală a femeii pe care știința le-a dovedit ca inexistente. Întrucît partidul său venea cu o Constituție care să fie democratică, bazată pe egalitate și dreptate nu se putea refuza dreptul la vot femeilor. El își exprima încrederea că articolul 6 nu va rămîne o simplă declarație de principiu și că legile speciale ce urmează a se adopta vor da într-adevăr femeilor posibilitatea de a-și exercita acest drept [39].

Plecînd de la aceeași idee, a unui act de dreptate față de o jumătate din populația țării care nu este inferioară celeilalte jumătăți, deputatul V. Țoni, în numele Partidului Naționalist-Democrat, a susținut acordarea drepturilor politice femeii [40]. Un alt partizan convins al acordării de drepturi integrale femeilor a fost deputatul liberal Em. Dan, care intenționa să propună un amendament în acest sens, dar văzînd atmosfera defavorabilă din Cameră, pînă la urmă a cerut admiterea

---

[34] „Socialismul", XVII (1923), nr. 26, din 1 aprilie, p. 2, col. 3–5. vezi și O. Matichescu, Lya Benjamin, *Cercurile femeilor muncitoare* în *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.* 1921–1944, vol. I, Edit. politică, Buc. 1970, p. 51–74.

[35] Ibidem.

[36] „Dezb. Ad. Naț. Const. Senat", Șed. din 19 martie 1923, p. 718.

[37] Ibidem, p. 720.

[38] „Dezb. Ad. Naț. Const. a Dep.", Șed. din 20 martie 1923, p. 1 296.

[39] Ibidem.

[40] Ibidem, p. 1 297.

textului prezentat în speranţa că legea specială va acorda drepturile politice[41]. Tot un deputat liberal, Şt. Bogdan, constatînd că nu se putea face „o reformă radicală" a cerut totuşi să se facă un pas înainte prin acordarea drepturilor politice femeilor printr-o lege ordinară pentru că în felul acesta s-ar satisface întrucîtva şi doleanţele adunării de la Alba-Iulia care „prin articolul 3 al declaraţiei cerea drepturi politice egale pentru ambele sexe"[42].

Pe lîngă acei deputaţi şi senatori care au susţinut acordarea de drepturi integrale femeilor prin Constituţie sau printr-o lege ordinară, au fost şi unii care s-au împotrivit. Astfel deputatul liberal I. Irimescu-Cîndeşti, mare moşier, s-a pronunţat pentru o discuţie cît mai largă asupra acestei probleme pentru a se spune ce se putea da şi mai ales să se afirme „cu curaj şi convingere ceea ce nu se putea da"[43]. De la tribuna Camerei el a opinat categoric că în împrejurările actuale nu se puteau acorda drepturi politice femeilor. Dacă această reformă era susţinută cu sinceritate de unii deputaţi — spunea el — nu trebuia uitat că trăim într-o epocă de „reforme exagerate". Această reformă a drepturilor politice femeilor nu era decît o modă care va trece de îndată ce va trece şi „epoca care a creat-o"[44]. Deşi recunoştea calităţile femeilor, consideră că nu este încă momentul pentru discutarea acestei reforme care să dea posibilitatea intrării acestora în viaţa politică deoarece era o situaţie dezastroasă, mai ales la sate unde i-ar fi revenit sarcina preocupării de rezolvarea ei. El a mai adăogat argumentul după care majoritatea femeilor nici nu erau interesate în cîştigarea acestor drepturi politice. Din punctul său de vedere, I. Irimescu-Cîndeşti consideră că era mai corect ca acest principiu să fie cu desăvîrşire înlăturat deoarece în realitate el nu însemna nimic. După părerea lui care exprimă un mare adevăr ce caracteriza metodele politice ale vremii, legile care trebuiau să dea drepturi politice nu se ştia cînd vor fi aduse. De aceea propunea să se manifeste mai mult interes pentru ridicarea culturală a femeii[45]. Discursul lui I. Irimescu-Cîndeşti exprimă cu claritate poziţia sa de clasă, ostilitatea faţă de o reformă pe care o considera prea democratică. Pe o poziţie conservatoare s-a situat senatorul I. Trufin şi deputatul P. Gîrboviceanu. Senatorul I. Trufin arăta de pe acum intenţia restrîngerii acestui drept deoarece atunci cînd se va trece la elaborarea legii pentru acordarea drepturilor politice, legiuitorul — spune el — nu va trebui să acorde dintr-o dată acest drept tuturor femeilor ci mai întîi celor care au cultură, studii universitare[46]. În acelaşi sens s-a pronunţat şi deputatul P. Gîrboviceanu care spunea că „omul politic" privind lucrurile în perspectivă „trebuie să prevadă şi să prevină" pentru că nu „ştim ce se poate întîmpla peste 20—25 ani"[47].

Desigur prin acest simţ de prevedere se avea în vedere soarta Partidului Naţional Liberal în condiţiile în care se crea posibilitatea întăririi

[41] Ibidem, p. 1 298.
[42] Ibidem.
[43] Ibidem, p. 1 297.
[44] Ibidem.
[45] Ibidem.
[46] Dezb. Ad. Naţ. Constit. Senat", Şed. din 19 martie 1923, p. 719.
[47] Ibidem, Ad. Dep. Şedinţa din 20 martie 1923, p. 1 297.

forţelor democratice prin atragerea la viaţa politică a acestei importante categorii sociale.

Manifestarea acestor opinii în rîndul membrilor Partidului Naţional Liberal a făcut necesară intervenţia Ministrului Sănătăţii Publice, al Muncii şi Ocrotirilor Sociale, G. G. Mîrzescu. Acesta în numele guvernului face constatarea că pînă acum deputaţii majoritari au dat dovadă de unitate şi solidaritate „în faţa opoziţiei turbulente" şi a fost suficient să se aducă în discuţie problema femeilor pentru a se compromite „armonia" din care cauză sînt rugaţi să revină la ordine. Celor care s-au arătat potrivnici articolului 6 le reaminteşte un singur lucru că sînt „membri ai Partidului Naţional Liberal şi că acest partid nu poate retrage nimic din ceea ce a acordat pînă acum femeilor" [48]. Arată că în această problemă partidul s-a preocupat deopotrivă de drepturile civile ca şi de cele politice. Consideră că emanciparea civilă nu mai trebuia să constituie un subiect de discuţie pentru că se cuvine a fi acordată fără rezervă. În continuare a ţinut să precizeze că tot Partidul Naţional Liberal a fost cel dintîi care a chemat la viaţa obştească femeia dînd în 1919 un decret-lege prin care femeile erau admise în comisiile interimare pentru a se ocupa de asistenţa socială. Acum prin articolul 108 din Proiectul de Constituţie se dă drept femeilor de a fi cooptate în comitetele judeţene şi comunale, deci se obţinea dreptul ca femeile să voteze la comună şi judeţ. G. G. Mîrzescu, conştient că se va spune că s-au dat prea puţine drepturi, precizează că este „maximum ce s-a putut obţine de la spiritul majorităţilor parlamentare actuale" [49]. De aceea guvernul roagă să se voteze textul aşa cum a fost propus în proiect.

Amendamentul propus de I. Irimescu-Cîndeşti, semnat de 60 deputaţi prin care cerea suprimarea alineatului doi privind posibilitatea acordării drepturilor publice a fost respins. Cu toate că problema drepturilor integrale pentru femei fusese îmbrăţişată de numeroşi deputaţi şi mai ales de intelectualii Partidului Liberal [50], totuşi în temeiul unei riguroase „discipline de partid", a autorităţii impuse de conducere, majoritatea parlamentarilor au votat textul Proiectului de Constituţie [51]. Astfel, Constituţia din 1923 înscria drepturi limitate pentru femeile din România, nerespectîndu-se în felul acesta hotărîrile luate la Alba-Iulia.

Dacă problema egalităţii în drepturi a femeii n-a fost rezolvată prin Constituţia anului 1923 — constituind prin aceasta o importantă lacună, ea avea să fie totuşi inevitabilă pentru că „evoluţia societăţii moderne spre ascensiunea femeilor în funcţiile publice" după cum apreciază juristul francez L. Duquit va fi „generală, adîncă şi irezistibilă" [52]. Mişcarea revendicativă a acestei însemnate categorii sociale va continua timp de peste două decenii cînd, în condiţiile puterii clasei muncitoare sub conducerea Partidului Comunist Român, ea îşi va găsi deplina rezolvare.

---

48 Ibidem, p. 1 298.

49 Ibidem, p. 1 299.

50 V. Buncsco, *Le principe démocratique dans la Constitutions de la Roumanie*, Paris, 1930, p. 127.

51 „Dezb. Naţ. Const. Ad. Dep.", Şed din 20 martie, 1923, p. 1 299.

52 L. Duquit, *Traité de droit Constitutionel*, vol. II, Ed. III, Paris, 1927, p. 594—595.

„Asigurarea deplinei egalităţi în drepturi pentru masele de femei" este „una din marile cuceriri ale socialismului în România" care a creat condiţiile afirmării „ca o forţă remarcabilă" [53] în viaţa socială, în dezvoltarea multilaterală a societăţii.

LE DÉBAT DU PROBLÈME DE L'ÉMANCIPATION DE LA FEMME AU PARLEMENT ET EN DEHORS DE CELUI-CI (1922—1923)

RÉSUMÉ

L'étude débat le problème de la nécessité de l'inclusion dans la loi fondamentale du pays des droits civils et politiques de la femme. Le problème a été soumis à la discussion du Parlement dès l'année 1866, lors de l'adoption de la première Constitution moderne.

Le parachèvement de l'unité nationale, acte politique qui a marqué l'éntrée de la Roumanie „dans une nouvelle étape de son développement historique", de l'accomplissement d'importantes transformations socio-économiques en esprit démocratique a fait en sorte que le problème de la légiféraion des droits de la femme retienne toujours d'avantage l'attention de l'opinion publique, de jouristes et de milieux politiques. L'élaboration et l'adoption de la Constitution de 1923 a offert une occasion favorable à l'intensification du mouvement d'émancipation de la femme.

Le problème de l'égalité en droits de la femme n'étant pas solutionné dans son ensemble par la Constitution de 1923, le mouvement revendicatif de cette importante catégorie sociale a continué plus de deux décennies durant, lorsque, dans les conditions du pouvoir populaire, sous la direction du Parti Communiste Roumain, ce desiderum a trouvé sa juste et entière solution.

---

[53] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 137.

EMILIA Dr. I. RAȚIU — SOȚIA MEMORANDISTULUI

DE

CORNELIA BODEA

Emilia Orghidan, sau începînd din 1863 Emilia Dr. I. Rațiu, a crescut într-un mediu specific generației transilvane pașoptiste. Născută în Scheii Brașovului la 1846, a fost prea mică să fi putut fi direct influențată de evenimentele revoluționare și nici de cele imediat următoare masivei ridicări și afirmări a poporului întreg la 1848. Dar moștenirile și tradițiile numeroase au imprimat amprente de preț în zestrea sa spirituală.

Era fiica preotului Dumitru Orghidan de la biserica de pe Tocile [1] și nepoată de negustori, filantropi și sprijinitori ai cauzei românești. „Casina Română" din Brașov, acea societate românească atît de ancorată în acțiunea complexă de afirmare națională [2], număra mulți Orghidani printre membrii ei fondatori.

Prin linie feminină, se trăgea din familia Verzea, care a dat și ea cîteva nume în revoluția de la 1848 [3]. Mama Emiliei, Reveica sau Rebeca Orghidan, a fost membră de la fundare, din 1849, a *Reuniunii femeilor române pentru ajutorarea fetițelor orfane române mai sărace* [4], o instituție filantropică și națională, al cărei rost și influență în mișcarea românească au fost mai largi decît se poate deduce din numele ei. Despre această reuniune, Constantin Daniel Rosenthal — pictorul participant la atîtea din evenimentele revoluționare desfășurate în acei ani de ambele versante carpatice — a vorbit ca despre o instituție „unică în felul ei", „fără precedent în istorie", „prima răsărire a aspirațiilor și străduințelor cugetătorilor, prietenilor umanității"... [5]. Exagera poate. Dar nu e mai puțin adevărat că, data înființării reuniunii (1849), componența sa strict românească, numărul impresionant al membrelor ei, recrutarea lor din toată aria transilvană, bănățeană, maramureșeană, crișană; scopul exclusiv al oblăduirii orfanelor române rămase de pe urma revoluției; precum și

---

[1] Informație comunicată de prof. Valeria Căliman din Brașov; pe baza Recensămîntului locuitorilor orașului, din 1857, d-sa îl indică locuind pe strada Prundului (Angergasse) nr. 903.

[2] Cf. I. Colan, *Casina Română 1835—1935*, Brașov, 1935.

[3] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, Buc., 1967, p. 152, 154, 300.

[4] Cf. Maria Nicolau, *Computu publicu alu Fondului Reuniunei Femeilor Române spre ajutorulu crescerii fetițelor orfane șcl.* Partea I, Brasiov, 1853, p. 46.

[5] C. D. Rosenthal, *Note solicitate de cetățeanul Rose, pentru a servi cetățenei Rose a scrie o serie de articole sub forma de foileton destinat a apare în jurnalele din Londra* (1850). Cf. Cornelia Bodea, *Emigrația română după 1848 și unitatea națională*, (ms.).

„REVISTA DE ISTORIE" Tom. 28, nr. 12, p. 1893—1912, 1975.

legăturile cu exponenţii întregii mişcări româneşti, au adăugat elemente preţioase în istoria mişcării naţionale. Ea face să înţelegem mai bine ce urmăreau „acei ultra-români din Transilvania" (*die sogennanten Ultra-Romänen in Kronlande Siebenbürgen*) care provocaseră îngrijorări cercurilor guvernante habsburgice după 1849.

Date personale pentru primii ani ai Emiliei Orghidan nu se cunosc. Ea va dovedi însă curînd că, crescută fiind într-o astfel de atmosferă adoptase vederile înaintate ale epocii. La nici şaptesprezece ani — prin căsătoria oficiată la 8 ianuarie 1863 [6] — devenea soţia unui avocat şi om politic cu faimă în viaţa românilor transilvani. Ioan Raţiu, fost revoluţionar la 1848, se impusese după 1858 ca proaspăt avocat, apărător al drepturilor ţăranilor. Ca om politic se afirmase în Conferinţa Naţională de la Sibiu (ianuarie 1861), făcuse parte din delegaţia naţională trimisă la Viena (iunie-iulie 1861), contribuise esenţial la înfiinţarea ASTREI, (septembrie 1861). În ultimele luni ale lui 1862, importanţa sa politică crescuse simţitor.

Dinamică şi frumoasă, Emilia dr. I. Raţiu a fost 40 de ani adevărată tovarăşă la bine şi la greu a proeminentului leader, iar după moartea lui (decembrie 1902) a rămas demna văduvă a „marelui Raţiu".

În respectul întregului popor român, ea s-a impus nu ca o creatoare în gîndirea sau practica politică şi socială, ci ca o entuziastă interpretă a imperativelor naţiunii sale, urmînd linia politică a dr. Raţiu şi a luptătorilor pentru drepturile şi libertăţile românilor în Transilvania. Nu a fost o militantă pentru drepturile şi libertăţile femeii ca factor de sine stătător în viaţa societăţilor; dar a fost o luminoasă îndrumătoare pentru toate femeile române; un exemplu de patriotism şi slujire a idealului şi ţelurilor poporului întreg; o militantă pentru aspiraţiile acestui popor, umăr la umăr cu marii lui exponenţi.

De ar fi să-i definim crezul cu propriile-i cuvinte, n-am avea decît de citat frazele cu care a formulat ea însăşi profesia de credinţă a soţului ei. Ele sînt cuprinse într-o scrisoare publicată de ziarul „Lupta Nouă" din Giurgiu, în 1913, înainte deci de războiul pentru întregirea naţională :

> „Mă întrebi care au fost idealurile soţului meu — scrie Emilia Raţiu directorului ziarului. — Iată Vă răspund pe scurt : Soţul meu a avut două idealuri.
>
> Cel dintîi îi era sfînt şi cu sfinţenie îl purta în adîncul inimei sale nobile. El era călăuzit de acest mare ideal, de a cărui înfăptuire era încredinţat, deşi îl vedea într-un viitor îndepărtat. Acest mare şi sfînt ideal era : *O mare şi mîndră Românie.* Nădăjduia că va veni timpul cînd „vechia Românie mare" — „Dacia" — va reînvia iară. Acest ideal era pe vremuri împărtăşit de toţi românii; el era „graiul poporului"...
>
> Al doilea ideal, pentru a cărui realizare îşi pusese toată energia de bărbat perseverent şi munca unei vieţi întregi, era „cîştigarea drepturilor pentru naţiune" pentru popor. El îşi iubea naţiunea sa şi poporul mai presus de toate, şi

---

[6] Actul de cununie se află înregistrat în *Condica Bisericii Sf. Nicolae din Schei* (Protocol nr. 28, pe anii 1862—1872). Datorez comunicarea textului amabilităţii prof. Valeria Căliman şi dr. O. Niţu (Braşov). Le mulţumesc şi pe această cale.

sufletu său nu avea decît un singur gînd „cîştigarea drepturilor naţionale”, ridicarea prin cultură a poporului românesc la nivelul popoarelor culte, şi sporirea stărei materiale pe cale economică.

Acestea erau idealurile lui, pentru care a muncit, a trăit, a luptat şi a suferit!...”[7].

Corespondenţa politică rămasă de la această femeie transilvană, rareori se întîmplă să conţină nimicuri, sau detalii de viaţa de familie. Toate scrisorile cîte ni s-au păstrat în fonduri publice, provin de la personalităţi ale vieţii noastre politice, sau se adresează acestora. Multe sînt scrise de prieteni de peste hotare ai cauzei româneşti, sau sînt copii de pe cele adresate lor. Toate la un loc se leagă de evenimente petrecute „acasă” în Transilvania sau peste Munţi „în ţară”. Toate oglindesc momente mari, decisive şi dramatice pe drumul complex către un ideal comun. Pe acest drum s-au întîlnit situaţii critice cînd acţiunile lui Ioan Raţiu şi ale fruntaşilor mişcării din Transilvania, ca şi legăturile lor cu cei de peste Carpaţi, au fost suspectate la tot pasul. Atunci comunicarea s-a făcut prin intermediul soţiei lui Raţiu. De aceea în unele scrisori semnate de ea, cursivitatea stilistică şi preciziunea ideatică apar direct inspirate, fie de Raţiu fie de alţi colaboratori apropiaţi ai acestuia.

Se pot distinge trei perioade mai precis conturate în activitatea sa. Prima — 1865-1878 — ar corespunde ofensivei pe plan cultural şi social, determinată de adoptarea poziţiei pasiviste în viaţa parlamentară, a radicalilor transilvani. Această primă fază culminează cu anii 1877—1878, cînd problemele majore ale tuturor românilor erau cele produse de grijile şi nevoia ajutorării României în purtarea războiului pentru independenţa naţională.

A doua perioadă este cea dominată în întregime de problema *Memorandului* : pregătirile, procesul, închisoarea...

Perioada a treia, după moartea soţului (decembrie 1902) şi pînă în ajunul războiului mondial e mai mult o retragere îndoliată, întreruptă de evenimente ieşite din cotidian, cum au fost : vizita făcută în România în împrejurările speciale ale anului 1906 ; campania electorală din 1910, în Ungaria şi Transilvania ; activitatea propagandistică naţională din anii dinaintea declanşării războiului ; sau cîte o acţiune în scopuri filantropice, sociale (sprijin dat meseriaşilor români, sau proiectul înfiinţării orfelinatului patronat de Reuniunea Femeilor Române din Braşov etc.).

Pentru restul anilor după 1914 pînă la sfîrşitul vieţii (februarie 1929), mărturiile politice lipsesc, sau sînt palide şi nesemnificative, comparate cu trecutul. Explicaţia? Împrejurările şi condiţiile istorice transilvane se schimbaseră ; unitatea naţională mult visată se împlinise ; vîrsta îşi spunea şi ea cuvîntul, căci la începutul războiului Emilia Raţiu se apropia de sfîrşitul deceniului şapte din viaţa ei.

Urmărind-o pe drumul activ de care aminteam, ea poate fi surprinsă arareori stîngace şi timidă, şi mai des dinamică şi curajoasă ; îngîndurată, da, adesea, dar nu şovăelnică ; rănită dar nu tînguitoare ;

[7] „Lupta Nouă” (Giurgiu) director N. Bălărescu Cf. *O scrisoare preţioasă*, în nr. 9 din 12 februarie 1913.

perseverentă dar nu nesocotită; omagiată de multe ori, dar şi recunoscătoare, omagiind la rîndul său.

Intrarea în viaţa politică şi socială i-o prilejuieşte acea efervescenţă deosebită produsă în rîndurile românilor din Monarhia habsburgică, la care ne-am referit. După entuziasmul şi încrederea cîştigate prin alegerile din vara lui 1863 şi lucrările Dietei de la Sibiu, prorogarea şi apoi anularea acelei Diete reuşiseră să readucă starea de agitaţie şi nemulţumire. O altă Dietă fusese convocată pentru *19 noiembrie 1865*, pe baza principiilor anacronice dinainte de 1848, iar obiectivul ei fusese enunţat „unic şi exclusiv": uniunea Ungariei şi a Transilvaniei.

Autonomia transilvană redevenea astfel mijloc de trafic în tratativele dintre Habsburgii din Viena şi aristocraţia maghiară, pentru împărţirea puterii în stat. Dieta, întrunită la Cluj, a votat alipirea Transilvaniei, nesocotind din nou voinţa poporului majoritar. Împotrivirile scrise ale reprezentanţilor români transilvani s-au dovedit zadarnice. Protestele deputaţilor români din părţile ungurene — intraţi în Dieta de încoronare de la Pesta pe baza alegerilor din Ungaria — au răsunat şi ele în gol... acolo unde se hotărau condiţiile Compromisului austro-ungar.

Atitudinea protestatară a deputaţilor de la Pesta şi vigoarea cu care au apărat integritatea şi independenţa Transilvaniei au stîrnit în schimb solidarizarea naţională de ambele versante carpatice.

În acea generală vibrare a sentimentului românesc întîlnim şi numele Emiliei Raţiu. Ea se manifestă întîi local, în cadrul Societăţii de lectură şi al Reuniunii femeilor române din Turda, strîngînd fonduri pentru procurarea de cărţi de citit [8]. Se face cunoscută mai cu osebire prin scrisoarea adresată, din partea Societăţii de lectură, „bravului apărător al independenţei Transilvaniei", deputatul de Zarand, Iosif Hodoş, arătîndu-i că „doamnele române membre ale Societăţii îi trimeteau într-un album legat în catifea roşie, semnăturile recunoştinţei lor patriotice" [9]. Evenimentul a fost relatat în „Gazeta Transilvaniei", reproducîndu-se atît textul scrisorii semnată de *Emilia Dr. I. Raţiu născ. Orghidan* cît şi răspunsul lui Iosif Hodoş [10].

Solidaritatea naţională care s-a manifestat cu atîta vigoare în anii negocierilor dualiste pe întreaga arie etnică, s-a exprimat şi în numeroase acţiuni cu orientări vădite de unitate teritorială ţinînd refacerea contururilor vechii Dacii. Harta „Daciei Noi", sau „Dacia Modernă", publicată la Bucureşti de transilvanul August Treboniu Laurian, constituie o expresie elocventă a intenţiilor de atunci. Cu astfel de gînduri, emisari ai cauzei au trecut în acei ani de mai multe ori din ţara liberă, peste Carpaţi la Braşov, la Sibiu, la Turda, în Apuseni, la Arad, şi mai departe la Pesta şi Viena. Alţii au venit din Transilvania la Bucureşti să stabilească modalităţi de cooperare [11]. Veneau mulţi şi pentru încurajări morale şi materiale în opera culturală pe care o întreprindeau (societăţi, fundaţii, învăţămînt); veneau şi numai să participe la manifestările academice

---

[8] Cf. „Gazeta Transilvaniei", nr. 21 din 16/28 martie 1866.

[9] Scrisoare din 13/25 martie 1866.

[10] „Gazeta Transilvanici" nr. 28 din 13/25 aprilie 1866.

[11] Cf. şi V. Maciu, *România şi pactul dualist austro-ungar din 1867*, în *Unitate şi Continuitate în istoria poporului român* sub redacţia lui D. Berciu, Buc., 1968, p. 286—314.

din România, acumulînd speranța în apropierea zilelor mari. Sînt cunoscute numeroase mărturii ale aspirațiilor și conspirațiilor acelor ani. Multe au rămas nedesvăluite.

La acestea din urmă sînt de alăturat și vizitele în România ale soților Rațiu. Una pare să fi avut loc înainte de 1867; altele în 1868 și toamna lui 1869. Multe din legăturile lor personale s-au închegat atunci, așa precum alte prietenii preluate de la părinți, ca aceea cu familia generalului Chr.Tell, s-au reînnoit; Iulia Faliciu, moața din Roșia Abrudului măritată din 1864 cu basarabeanul Bogdan Petriceicu Hașdeu la București, figurează și ea între cunoscuții vechi vizitați atunci. Dar mai importante și hotărîtoare au fost legăturile ce s-au sudat prin liantul politic al intereselor comune de o parte și alta a Carpaților. M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, Eug. Carada, Al. Candiano-Popescu sînt numai cîteva din aceste prime prietenii, fără să mai vorbim de transilvanii stabiliți în România.

Sfîrșitul anului 1868 a adus de la Pesta, odată cu încheierea lucrărilor Dietei de încoronare — cea aleasă în decembrie 1865 — votarea forțată și precipitată a „Legii naționalităților" și „reglementarea amănunțită a Unirii Ardealului cu Ungaria". Opoziția deputaților naționalităților asuprite, rechizitoriile rostite împotriva legii care li se impusese au fost auzite și de data aceasta mai mult în afara zidurilor Parlamentului decît în incinta lui.

Sub presiunea noilor alegeri pentru Dieta ce avea să se întrunească în aprilie 1869, nevoia organizării politice a românilor devenise imperativă [12]. În februarie, la Timișoara a luat ființă Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria, pronunțîndu-se pentru participare în alegeri. După o lună, la Miercurea, s-a înființat Partidul Național Român din Transilvania, adoptînd tactica pasivistă. Dar la nici trei săptămîni de existență, Comitetul Partidului din Transilvania a fost dizolvat de autorități, ilustrînd astfel primul exemplu al aplicării Legii naționalităților.

Au rămas însă căile indirecte pentru informarea opiniei publice din țară, din Europa, și pe împăratul însuși, despre „egala îndreptățire" în guvernarea dualistă.

Acesta a fost și mesajul și rostul apelului Emiliei Rațiu, publicat în „Gazeta Transilvaniei" din 8/20 octombrie 1869 [13]. Apelul ei, semnat *O Femeie română din Transilvania*, se adresează în primul rînd intelectualității militante, chemînd-o să apere prin scrisul ei ființa națională de desnaționalizare:

> „...Nu la muncă ilegală te provoc pe tine inteligință română — se spune între altele. — Nu, din contra te chiem să te ridici la înălțimea misiunii tale. Să luați peana în mînă, să descrieți suferințele, durerile, subjugarea din toate unghiurile. Exprimați-vă părerile cum să scăpăm de răul ignorarei ce ne apasă. Faceți între marginile legii ca să audă chiar

[12] Cf. V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională 1848—1881*, Buc., 1974, p. 366 și urm.

[13] „Gazeta Transilvaniei" XXXII, 1869, nr. 78: *Campi'a Transilvanii 8 Oct. Cum stăm?*

monarchul nostru, ba să scie chiar Europa întreagă, cît de mult suferim pe nedrept, şi în fine juraţi că sîntem demni de o altă soarte..."[14].

O scrisoare concomitentă, adresată în România, *Mariei C. A. Rosetti*, era menită aceluiaşi scop : publicitate, cît mai multă publicitate în jurul problemelor naţionale din Monarhia dualistă. Aici mai adaugă şi îndemnul la luptă cu forţe susţinute de pe ambele laturi ale fontierelor politice. Conţinutul scrisorii a fost reprodus în „Românul" sub titlul : *Din România de peste Carpaţi. Doamna E. către Doamna Maria Rosetti*[15]. Tonul scrisorii, referirile la legislaţiile curente, ca şi comparaţia cu situaţiile din România, şi aluziile la viitor, dau textului un caracter de maturitate politică ; dar comunică totodată şi un avînt naţional, cald, deschis, nerăbdător :

„Dieta din Pesta — se precizează între altele — a votat nu demult o lege, prin care voiesce a maghiariza toate scoalele săteşti din Transilvania, Banat şi Marmaţia ; prin cultura lor ungurească, ei voiesc a invenina frageda noastră tinerime ! Dar ce vom face noi? şi ce va zice întreg Românismul !..."

„Legea pentru înfiinţarea honvezilor s-a realizat. Recrutarea în ţara toată e deja finită. Contingentele Neamţului e de 6000 şi al domnului Andrasi de 8000, cu totul 14 600 /*sic* !/. Transilvania dar care are 2 milioane de locuitori, trămite supt arme 14 600 şi dvoastră, care în comparaţiune cu noi aţi putea avea un contingent de 35 de mii, n-aveţi decît 7 200 !...".

Aluziile şi îndemnurile se strecoară perseverent la fiecare aliniat :

„Noi cari sîntem încătoşaţi de mîni şi de picioare, noi cari nu putem face nici chiar un pas spre înaintare, fără ca să fim împiedicaţi de inemicii noştri, noi cari atîta timp am suferit sclavagiul, vom cerca a veni la lumină şi ne vom apăra esistinţa.

„Cît sunteţi dvoastră de fericiţi, şi ce fericire poate fi mai mare, decît aceea d-a fi cineva liber, şi-n ţara sa !...

„Pregătiţi dar dvoastră, cari sunteţi liberi, neamul românesc, pregătiţi-l pentru zilele grele care pot urma...

„Instruiţi tinerimea ş-o deprindeţi la arme, să formaţi sute şi mii de ofiţiari, ca în fine să nu ne pară rău c-a sosit ora şi ne-a aflat nepregătiţi, pentru a sta fiecare la locul său".

Răspunsul la scrisoare e semnat de C. A. Rosetti, şi e potrivit a evoca generalităţi de istorie transilvană şi universală, a releva calităţile şi rolul femeii române în societate, a pleda pentru emanciparea ei socială[16].

---

[14] *Ibidem.*

[15] „Românul" (Buc.) din 20, 21 octombrie 1869.

[16] *Ibidem*, sub titlul : *Dómnei E. în România din Culmea Carpaţilor.*

Altul a fost evenimentul paroxistic care a avut darul de a deslănţui adevărata campanie de presă împotriva caracterului opresiv al stăpînirii, torentele filipice împotriva feudalismului vetust şi asupritor al aristocraţiei maghiare în Transilvania. În atmosfera supraîncărcată din toamna lui 1869, epilogul dramatic al îndelungului proces urbarial purtat împotriva ţăranilor români din comuna Tofalău, moşia baronului Apor Károly (lîngă Sîngeorgiul de Mureş) a provocat reacţii explosive pe o rază care a trecut cu mult peste graniţele Imperiului. Sentinţa dată de Curtea de Apel din Tg. Mureş — baronul Apor fiind chiar preşedintele Curţii—, prin care se alungau 26 de familii de ţărani din locuinţele lor, lăsîndu-le în drum, sub motivul că ar fi fost jeleri şi nu i o b a g i, contestîndu-le deci dreptul de proprietate urbarială, a luat dimensiuni de genocid, de atentat deliberat la viaţa naţională a poporului român. Avocatul ţăranilor năpăstuiţi, dr. I. Raţiu, hotărîse înfăţişarea cazului unui *alt tribunal suprem*, acela al opiniei publice.

O telegramă expediată din Tg. Mureş la *10 octombrie st. n.* (28 sept. st. v.) ziarelor „Gazeta Transilvaniei" (la Braşov) şi „Federaţiunea" din Pesta, anunţa fărădelegea comisă, în cuvinte care au făcut apoi circuit lung din om în om, din ziar în ziar, producînd stupefacţie şi revoltă [17]:

> „Preşedintele Tablei regeşti, baronul Apor a esposesionat pe foştii săi iobagi, pe toţi locuitorii din comuna română Tofalu, afară de preot. Esposesionarea e făcută prin tribunal.
> 300 suflete, 26 familii cu copii în leagăn sunt de 8 zile în mijlocul drumului.
> Toată averea şi rodul din anul presinte li se licită de 2 zile pentru restanţii: copii şi bătrîni plîng de o potrivă de frig şi foame. Deregătoria politică li-a demandat a părăsi şi drumul şi a-şi duce hainele neesecuate, din contra li se vor arde.
> Unde să emigreze 300 suflete în cap de iarnă?
> Ne-am rugat de comisarul regesc, să ne repună în locuinţele noastre, cel puţin pînă la primăvară, sau, să ne lase în drum, să murim de foame şi frig unde au murit părinţii şi moşii noştri în linişte.
> Am rămas fără una bucătură de pîne.
> Adunaţi-ne de la creştinii cei buni ajutoriu ca să nu perim de foame şi fiţi interpreţi ţipetelor noastre.
> Apelăm la simţul de umanitate!" [18]

Pentru susţinerea şi alimentarea campaniei de presă, Emilia Raţiu a trimis la rîndul său scrisori şi relatări, peste Carpaţi şi în Apusul Europei, a strîns fonduri, s-a deplasat la faţa locului, a împărţit ajutoare, a luat iniţiativa omagierii susţinătorilor străini ai cazului de la Tofalău şi ai cauzei însăşi a românilor transilvani. Scrisori de ale ei s-au publicat în ziarele din România. Pasagii din scrisorile ei au fost reproduse

---

[17] Cf. „Gazeta Transilvaniei" din 1/13 oct. 1869, „Federaţiunea" din 5/17 oct. 1869. Textul de mai jos îl redăm după confruntarea lui în amîndouă ziarele.

[18] *Ibidem.*

în „Românul" şi în „Traian" (ziarul lui B. P. Hasdeu)[19]. Zaharia Antinescu, poet şi învăţător braşovean stabilit la Ploieşti, la îndemnul Emiliei Raţiu le-a dedicat poezia *Ungurii şi un suspin românesc*[20]. În Italia, coresponda cu I. C. Drăgescu, tînărul scriitor, bine cunoscut şi ca autor al acelei vehemente chemări la luptă revoluţionară naţională, apărută la Pesta în chiar anul sancţionării incorporării Transilvaniei de către Ungaria[21]. La 14 noiembrie acesta o anunţa că scrisese un articol — *Cruzimi maghiare* — în „L'Unità Politica" de la Torino, pe care l-a reprodus şi „Federaţiunea"[22], la Pesta. Nu-i aminteşte însă şi de apelul lansat tot de el sub pseudonimul H o r i a, poate tocmai pentru a nu se auto-divulga într-o scrisoare care oricînd putea fi citită şi de alţi ochi[23].

Din Bucureşti, Papiu Ilarian îi descrie motivul publicării scrisorilor ei:

> „Cuprinsul lor era de interes public. Le publicarăm deci, şi acestei publicări se poate mulţumi în parte, Vă pot asigura, incurgerea mai multor oferte pentru tofăleni"[24].

Lui Zaharia Antinescu[25], Emilia Raţiu îi relatează între altele că din colectele strînse se plănuia cumpărarea unui teren pentru un sat nou. „Gazeta Transilvaniei" opiniase ca noua aşezare să poarte numele *Traian* — de fapt *Traiana Liberă*[26]; „Albina" (Pesta) propusese *Raţiana* sau *Raţieştii* sau, ţinînd seama de masivul sprijin al ziarului de la Bucureşti, să se numească *Românul*[27].

Cît despre iniţiativa omagierii filoromânilor susţinători ai cazului, întruchiparea cea mai elocventă o reprezintă „Suvenirul oferit din partea femeilor române din Transilvania" lui Francisc Schuselka (1811—1886), publicistul austriac şi omul politic liberal, ceh de origine, redactorul ziarului „Die Reform" de la Viena. Darul consta dintr-un volum legat în catifea roşie de formatul lui „Die Reform" şi o figurină în argint masiv reprezentînd Transilvania ţinînd în mîna dreaptă un condei şi un sul. Dedicaţiile: „Apărătorului dreptului poporului român transilvan" pe un obiect, şi „Luptătorului pentru dreptate şi libertate" de pe volum tradu-

---

[19] Cf. *Dintr-o scrisoare a Dnei E. către d. A. Papiu-Ilarian*, în „Românul" din 15,16 oct. (st.v.) 1869.

[20] Publicată sub pseudonimul *Zantip*, în „Românul" din 23 octombrie şi în „Democraţia" din Ploieşti, la 26 octombrie 1869.

[21] I. C. Drăgescu, *Nopţi Carpatine sau Istoria martiriloru libertăţii. Romanu istoricu*, Pesta, 1867, 276 p. + 5 pl.

[22] „Federaţiunea" din 19/31 octombrie 1869.

[23] „Românilor deşteptaţi-vă"! Foaie volantă. fără dată. Un exemplar la B.A.R. *Arhiva Mihail Kogălniceanu* (pach. XXXII, impr. 2). Dr. I.C. Drăgescu a evocat episodul de la Tofalău (sau Bălteni), condamnînd aspru gestul nefast al baronului Apor, şi în alte articole, poezii şi nuvele. Între ele: vol. de poezii *Amor şi Patrie*, Torino, 1869, a fost tipărit în două ediţii, una pentru Austro-Ungaria sub pseudonimul *Brutu Catone Horea*, şi alta pentru România, cu numele lui. — Vezi de asemenea şi vol. *Desmoşteniţii*, Buc., 1903, p. 43—57.

[24] B.A.R. Ms. rom. 5527, f. 29 (scrisoare din 25 nov. 1869).

[25] Scrisoare datată 18 octombrie 1869. Potrivit referirilor ce cuprinde ar fi mai curînd 18 nov. st. v. Vezi nota 27.

[26] Cf. „Gazeta Transilvaniei" nr. 80 din 15/27 oct. 1869.

[27] „Albina", nr. 91 din 5/17 nov. 1869.

ceau în cuvinte recunoştinţa pentru toată lupta întreprinsă de Schuselka pe terenul ziaristicei germane, în favorul naţiunii române din Transilvania dovedită acum şi de mai mulţi ani [28]. Scrisoarea omagială adresată de Emilia Raţiu, poartă şi semnăturile altor 122 de femei române din Transilvania, în frunte cu Eufrosina Axente Sever [29].

„Simţim nespusă bucurie văzînd că în această luptă întreprinsă cu propria-ţi sacrificare — scrie Emilia Raţiu — nici displacerea celor de la putere, nici nedreapta purtare a unor ziare germane, faţă cu românii, nu te pot abate de la scopul nobil ce ţi l-ai propus, de a lupta pentru drepturile naţiunilor apăsate"... [30]

Energia şi însufleţirea tinerei transilvane — avea 23 de ani — au fost stimulatorii şi în sensul încurajării spiritului de participare feminină la viaţa socială şi politică a ţării. „*Vei rîde negreşit, că mă apuc a-ţi vorbi politică, dar te-am văzut şi pe tine pe această cale* — observa Iulia B. P. Hasdeu la 14 decembrie 1869. *Şi apoi va veni odată timpul* — adăuga premonitor fiica de moţ — *ca şi femeile să ia parte la durerile ţărei, căci poate atunci va merge mai bine*" [13].

„Îmi vorbesci de durerile, suferinţile acelor victime tofălene — îi scria Alexandrina Tell, la rîndul său. Crezut-ai tu oare că noi suntem atît de fericiţi încît să nu ne fi pătruns pînă în adîncul inimii de nenorocirile fraţilor nedreptăţiţi de soarte? Şi te mai miri încă cum au auzit ţipetile lor din depărtare? Dar uitat-ai tu că sunt fibre ale inimii legate cu ale fraţilor din depărtare, şi la cea mai mică bucurie sau întristare ele corespund şi se silesc a-şi îndulci suferinţa?..." [32]

Scriitoarea Constanţa Dunca-Schiau dedică Emiliei Raţiu şi doamnelor române de peste Carpaţi o conferinţă pe care o ţinuse în Transilvania, la Şomcuta, la care asistase şi protagonista transilvană [33].

Interesul pentru propăşirea culturală a românilor o face să urmărească îndeaproape toate manifestările de acest fel. Discursul ţinut de Iosif Vulcan, la adunarea pentru constituirea unei societăţi „în chestiunea teatrului naţional", adunare ţinută la Deva, la 4 şi 5 octombrie 1870 [34], o entuziasmează şi-şi oferă tot sprijinul pentru realizarea lui.

„Să fondăm Teatru Naţional. Da, domnul meu, să ne unim cu toţii ca să putem vedea în scurt timp realizată această frumoasă şi măreaţă ideă".

---

[28] „Gazeta Transilvaniei", nr. 6 din 9/21 ian. 1862.

[29] Cf. „Familia" nr. 46 din 15/27 nov. 1870, p. 548—550; reproducerea obiectelor dăruite, p. 545.

[30] *Ibidem*.

[31] B.A.R. Ms. 5527, f. 61.

[32] *Ibidem*, f. 17.

[33] *Ibidem*, f. 57 v. (Scrisoare din 3.12.1870).

[34] Cf. „Familia" nr. 39 din 27 sept./9 oct. 1870; nr. 40 din 4/16 oct.

Adeziunea atît de generoasă e apreciată pe măsură. Scrisoarea e publicată în „Familia" din 11/23 octombrie 1870[35], şi în numărul următor, Iosif Vulcan răspunde *Doamnei Emilia Raţiu n. Orghidanu*, relevîndu-i gestul şi mulţumindu-i că ideea fondării teatrului putea conta pe sprijinul uneia din cele mai distinse reprezentante române[36].

Semnele prezenţei acestei doamne cu adevărat activă în viaţa socială şi culturală transilvană, participarea şi concursul efectiv în diferitele acţiuni naţionale se fac simţite pe o arie din ce în ce mai largă. Scopul sau efectele urmărite convergeau toate spre o singură ţintă, aceea de promovare a *Românismului*, cu alte cuvinte de ridicare a naţiunii „alături cu naţiunile cele mai puternice prin civilizaţie şi cultură" [37]. Finalitatea lor se identifică cu idealul însuşi al unităţii teritoriale, aşa cum se desprinde şi din profesiunea de credinţă aparţinînd Emiliei Raţiu, citată la începutul acestor pagini [38].

Deviza „Românismului" simbolizînd chemarea Unirii tuturor românilor fusese lansată de protagoniştii revoluţiei de la 1848. În iureşul anilor '60 şi '70, termenul revenise cu acelaşi mesaj revoluţionar. „Idea daco-românismului niciodată n-a fost lăţită ca acum: pînă şi profesorii de medicină o amestecă în explicaţiunile lor" — scrie de la Viena, I. C. Drăgescu, în martie 1868 [39]. Românismul ca ideal este mărturisit de Emilia Raţiu şi în scrisoarea către Maria Rosetti, din Octombrie 1869; este idea călăuzitoare care o face să sprijine material şi moral Societatea „România" apoi „România Jună" de la Viena[40], Societatea studenţilor români de la Graz, ca şi tot ce întreprinde.

Cu membrii acestora poartă corespondenţă privind organizarea şi desfăşurarea activităţii lor *pan-româneşti*; direcţia în care „s-ar putea cîştiga condiţiile unei dezvoltări sigure şi permanente"; „care ram al dezvoltării trebuie să atragă mai tare atenţia noastră" (cel economic, pentru crearea claselor pozitive — meserii, industrii etc.); „cînd şi unde să fie viitorul congres al românilor" după cel de la Putna; perspectivele organizării lui în 1874 în Transilvania, să corespundă cu data de 19 august în amintirea lui Mihai Viteazul voevodul unificator ucis pe cîmpia Turzii.

> „... Dta nu-ţi votereşti numai sucursul[41] moral — îi scrie entuziastul student năsăudean, de la Graz-; d-ta nu numai încurajezi şi îmbărbătezi pe junime la lucru; nu numai o îndemni şi o persuadezi ce să facă, pe care cale să proceadă întru ridicarea şi apărarea stindardului românismului, nu numai îi dai consiliul mămesc, cum să fortifice viitorul naţional — dar-ţi votereşti şi sucursul materiale"...[42]

---

[35] *O Doamnă română despre teatrul naţional*, „Familia" nr. 41, 1869, p. 491.
[36] *Ibidem*, nr. 42, p. 500.
[37] Formulare luată după „Românul" XIII (1869), 4 mai.
[38] Supra, p. 2(86).
[39] Scrisoare către G. Bariţiu, B.A.R. Ms. rom. 1005, f. 338—339.
[40] Cf. între altele adresa din 21 ianuarie 1870 primită din partea Societăţii „România", semnată de Constantin Moisil ca preşedinte, şi St. Stefurea ca secretar; Scrisoarea lui Ioan Paul din Viena, 25 nov. 1878 (B.A.R. Ms. rom. 5527, f. 62 r.v şi 56). De asemenea şi I. Gramadă, *Societatea academică social-literară „România Jună", din Viena (1871—1911)*. Arad, 1912, p. 8.
[41] Sucurs, după franţ, *secours*: ajutorare, ajutor.
[42] Scrisoare din 25 iulie 1871. B.A.R. Ms. 5527, f. 52.

Această devotată slujire a arătat-o Emilia Rațiu și la 1877—1878, cînd marea încleștare armată consacra victoria românilor de dincoace de Carpați în războiul pentru Neatîrnare. Cea mai grăitoare dovadă o constituie apelul lansat de ea, la 20 septembrie 1877, femeilor române „din Turda și împrejurimi" :

> „S-a încins lupta teribilă în Orient. Frații noștri de peste Carpați, cari secole întregi au zăcut încătușați în lanțuri de robie, au declarat războı păgînului musulman pentru emanciparea națională și eliberarea creștinilor din Orient. Răsboiul e în curs. Tot românul saltă de bucurie la auzul faptelor eroice ale bravilor noștri frați. Onoare ne aduc armele purtate de brațele române. Însă în bubuitul tunurilor se amestecă și dureroasa strigare a răniților osteni. Mulți au primit pentru patrie și onoarea națională recea sărutare a negrei morți. Mare e însă și numărul răniților. Ajutor! Ajutor, dară, pentru frații noștri răniți!..." [43]

Acum însă numele Emiliei Rațiu nu mai constituie o singularizare pe panoul națiunii, pentru că în împrejurările date națiunea întreagă se simțea mobilizată. Aportul organizat al doamnelor române din Transilvania s-a materializat atunci în acțiuni ample filantropice de „Cruce Roșie" : colecte de bani, colecte de daruri și alimente, medicamente și pansamente, fașe și scame. Și acestea toate în ciuda oprelîștilor, în ciuda ordonanțelor ministeriale prohibitive, în ciuda ordinelor de desființare a comitetelor românești constituite în acest scop, în ciuda atîtor procese de presă soldate cu închisori și amenzi. Iudita Măcelariu, soția fostului președinte al Partidului Național Român, poeta Maria Cunțan, Maria Velisar, soția lui George Barițiu, Sevastia Mureșan, soția lui Iacob Mureșan, Veturia Roman soția lui Alexandru Roman, Elisaveta Pop-Păcurariu de la Năsăud, Iulia Rotariu din Timișoara, ambulanța femeilor române din Transilvania trimisă pe frontul din Bulgaria, sînt doar cîteva exemple din cohortele de femei care s-au remarcat atunci prin zel neobosit [44]. Emilia Rațiu a fost și ea decorată cu ordinul „Crucea Elisabeta" pentru meritele obținute în campania de ajutorare și sprijinire a războiului Independenței. Dar energia ei de luptă nu-și dăduse încă tot tributul. Capitolul următor avea să se desfășoare peste cîțiva ani.

Creșterea prestigiului României — în urma proclamării Independenței (9 mai 1877), a succeselor de arme în victoriosul război, a recunoașterii diplomatice a Independenței de către toate marile cabinete europene (februarie 1880) — a dat elan nou și energie creatoare în viața și programul politic al românilor de peste granițele țării libere. Acest ecou în

---

[43] Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828—1902). 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Sibiu, 1928, p. 151—152.

[44] Pentru detalii și bibliografie cf. Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 139—145 (*Cucerirea Independenței României și Transilvania*); V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, București, 1974, p. 402—411 *Românii din Austro-Ungaria și războiul pentru independență al României*).

desfăşurarea evenimentelor din Transilvania n-a trecut neconstatat şi necomentat în consecinţă nici de către agenţii secreţi sau diplomatici austro-ungari. Aşa a fost interpretată şi vizita făcută de George Bariţiu la Bucureşti, în preajma Conferinţei generale de la Sibiu din mai 1881 [45], care avea să consacre contopirea partidului românesc din Banat şi Ungaria, cu cel din Transilvania — în unul singur, cu un singur nume.

Oficial, începînd din 1883, România — semnînd înţelegerea cu Austro-Ungaria şi Germania — va fi pusă de multe ori în situaţii de a adopta poziţii neconforme intereselor ei atunci cînd interesele naţionale ar fi cerut altceva. Opinia publică însă a reacţionat întotdeauna prompt şi făţiş, sub simbolul magic şi mobilizator al Daciei-Viitoare, al Daco-României. — În formulare şi expresii *Românismul* ca deviză alternează cu *Daco-Românismul*, acesta din urmă conturînd parcă mai apăsat teritoriul unităţii urmărite [46].

În programul Partidului Naţional Român, unificat, lupta pentru recîştigarea autonomiei transilvane rămîne ţel dominant, în care scop hotărîrea de a continua acţiunea de informare a opiniei publice române şi europene căpătase revalidare statutară odată cu fuziunea din 1881. În 1882, *Memorialul* lui G. Bariţiu, publicat în patru limbi, a înregistrat un succes publicistic care a determinat reeditarea în anul următor. În 1884 schimbările în conducerea partidului îmbracă un caracter şi tendinţe mai îndrăsneţe. Preşedinte e ales Dr. I. Raţiu şi vice-preşedinte Gheorghe Pop de Băseşti. E şi anul aniversării centenare a răscoalei lui Horia (1784) — ceea ce a contribuit în plus la exacerbarea spiritului de luptă pentru daco-românism. Politica memoriilor însă nu este îndeajuns de promovată. Abia în 1887 s-a urnit întocmirea marelui memoriu destinat a fi prezentat direct împăratului. Memoriul a fost terminat în 1890. Prezentarea lui a fost amînată, socotindu-se necesară o prealabilă pregătire a opiniei publice. Ea începuse pe linie istoriografică. Eforturile înfăţişării trecutului în acte şi documente înregistrează, trei ani consecutivi 1889, 1890, 1891, apariţia celor trei volume masive — *Din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă* — datorită octogenarului Bariţiu. Agitaţia publicistică însă a început să se desfăşoare în ritm accelerat numai după înfiinţarea la Bucureşti a Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor (dec. 1890-ian. 1891). Sub influenţa Ligii a fost alcătuit şi tradus la Bucureşti, difuzat apoi în toată Europa, *Memoriul studenţilor universitari români privitor la situaţia românilor din Transilvania şi Ungaria*. Combătut de studenţii maghiari de la Cluj (iulie 1891), punctul de vedere românesc a fost reafirmat cu argumente sporite în *Replica studenţimii române din Cluj, Budapesta, Viena şi Graz*.

---

[45] Cf. Ernst R. v. Rutkowski, *Österreich-Ungarn und Rumänien 1880—1883. Die Proklamierung des Königreiches und die rumänische Irredenta*, în „SudOst-Forschungen", Bd. XXV, 1966; şi L. Maior, *Constituirea Partidului Naţional Român. Conferinţa din 12—14 mai 1881*, în „Studia Universitatis Babes-Bolyai", Historia, I, 1970.

[46] Sub titlul *Daco-Românische Bewegung* sînt concentrate şi informaţiile sau rapoartele secrete şi diplomatice din cancelaria habsburgică privind mişcarea naţională a românilor de pe întinsul teritoriului etnic, pînă la 1918.

Apreciindu-se ecourile stîrnite în diferite centre ale Apusului — în Italia, Franţa, Anglia [47] — ca fiind convingătoare, s-a considerat că deschiderea porţilor, pentru Memorandum, putea avea loc în mai 1892.

A urmat ceea ce e îndeobşte cunoscut: plecarea delegaţiei la Viena, respingerea Memorandului; restituirea lui către şeful delegaţiei, Dr. I. Raţiu, nu la Viena, ci trimis acasă la Turda; întoarcerea memorandiştilor şi manifestaţiile duşmănoase făcute acestora de către elemente şi oficialităţi instigatoare maghiare, culminînd la 1/13 iunie prin atacarea locuinţei lui Ioan Raţiu în seara sosirii lui acasă.

Am ajuns astfel la momentul decisiv care readuce şi numele Emiliei Raţiu în vîltoarea vieţii politice.

Episodul dramatic petrecut la Turda a obligat familia Raţiu să părăsească acest oraş pentru totdeauna. Ioan Raţiu a făcut-o chiar a doua zi dimineaţa, alegînd Sibiul. Pe plan naţional, cele întîmplate la 1/13 iunie au influenţat crucial desfăşurarea ulterioară a întregii mişcări memorandiste. Ultragierea preşedintelui Partidului Naţional Român, totodată şeful delegaţiei trimisă la Viena, a fost considerată o injurie gravă adusă naţiunii, faţă de care, naţiunea întreagă a reacţionat solidar. Pe plan local, transilvan, agresiunea de la Turda a avut darul de a şterge orice urmă de divergenţe care se făcuseră simţite cu privire la oportunitatea sau amînarea înaintării memorandului.

Fotografii luate la faţa locului, au fost popularizate cu frenezia revoltei ce nu cunoaşte opelişti. Despre ţinuta Emiliei Raţiu, s-a subliniat mai cu seamă curajul care l-ar fi avut intonînd la pian la începutul demonstraţiei ostile, acordurile marşului naţional *Deşteaptă-te Române*... Acest amănunt descris de Felicia Raţiu — fiica — în broşura publicată la Bucureşti a constituit piesa nr. 1 de referire, în marea campanie dezlănţuită. Prefaţa broşurii e semnată de inimosul Ioachim Drăgescu [48]. În vizita cu caracter politic făcută la Bucureşti, în toamna aceluiaşi an 1892 de patru din fruntaşii memorandişti — I. Raţiu, V. Lucaciu, Iuliu Coroianu şi Eugen Brote — Ioan Raţiu a fost însoţit şi de soţia sa. Şi cu acest prilej, manifestările de simpatie şi solidaritate arătate luptătorilor memorandişti, au inclus-o cu prisosinţă. Citez, între altele, gestul *Româncelor din Slatina* materializat într-un text scris pe pergament şi închis într-un album lucrat de pictorul Rola v. Piekarski, atunci profesor la Slatina. Coperta albumului are în partea de sus adresa către doamna Emilia Raţiu; la dreapta în cîmpul de jos al paginii, un sigiliu cu legenda *Urbs Slatina 1892*, iar în partea stîngă inscripţia: *Turda loc sfînt al neamului românesc*. Apropierea era vădită între două evenimente, primul, uciderea lui Mihai voievodul unificator, la Turda la 18 august 1601 şi al doilea cel întîmplat la 13 iunie 1892. Textul interior poartă inevitabil aceleaşi puternice amprente ale revoltei. Dar cuprinde şi un îndemn cald frăţesc adresat „*tuturor celorlalte surori din Transilvania, Temişana, Crişana, Maramureş şi Bucovina*" de a se alătura cu bărbăţie în grelele lupte pe lîngă soţii lor după exemplul străbunelor, al matroanelor romane,

---

[47] G. Moroianu, *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. Episodes et souvenirs*, Paris, 1933, p. 72—78.

[48] *Vandalismul de la Turda. Memoriile Drei Felicia Raţiu*. Buc., 1893.

şi al femeilor bravilor moţi din Munţii Apuseni atunci cînd libertatea şi naţionalitatea lor a fost ameninţată [49].

La Bucureşti, Emilia Raţiu discutase lucruri interesînd mersul întreg al cauzei. Şi întoarsă acasă la Sibiu, ea a continuat în acelaşi sens. În corespondenţa cu cei din România ea supleneşte adesea ceea ce ar fi fost să fie comunicat prin Raţiu personal. Lui Ioan Bianu, de pildă [50], îi împărtăşeşte impresiile cu care tocmai se întorseseră I. Raţiu, A. C. Popovici şi Eugen Brote de la prima conferinţă cu reprezentanţii slovaci şi sîrbi, ţinută la Viena (ianuarie 1893) în vederea viitoarei acţiuni unite. După aprecierea sa, care fără îndoială era şi a preopinenţilor sosiţi din recenta călătorie, lucrul abia începea:

> „După părerea mea însă prea puţin s-au făcut pînă acum — abia s-au croit marşruta, care deşi bine aranjată, dar departe de realizat — căci lupta încă nu e începută pe toate terenele.
>
> „Nici dta nu poţi crede — continuă în aceeaşi scrisoare — ceea ce ai scris că „steaua vrăjmaşilor noştri este plecată spre apusul etern". Foarte departe stăm de realizarea acestei profeţii".

Este aici evident un realism şi o judecată clară pe care le cîştigase stînd mereu în preajma soţului.

În fapt, greul de acum începea. Acţiunea judiciară împotriva autorilor şi promotorilor memorandişti a fost deschisă în luna mai 1893 [51].

O nouă conferinţă generală naţională la Sibiu avea să hotărască în zilele de 11/23—12/24 iulie poziţia ce era de adoptat [52]. Numărul impunător al delegaţilor, miile de participanţi precum şi prezenţa reprezentanţilor din România liberă, au contribuit a da acestei conferinţe măreţie şi simbol de consfătuire pe naţiune, cum nu mai fusese înregistrată alta după 1848. Contribuţia femeilor transilvane şi a Emiliei Raţiu în a accentua caracterul pan-românesc al întrunirii, nu a fost mic. Citām chiar însemnările ei:

> „În anul 1893, cînd cu conferinţa mare şi vestită naţională... se dăruise spre mai mare demonstrare trei steaguri colosale în mărime, pentru a se folosi spre decoraţia sălei cei mari a Gesellschaftshaus unde era să se ţie conferinţa. Steagul roşu era dăruit de tinerii români şi purta inscripţia „*Pe voi vă urmăm*". Steagul galben era daru damelor române din Sibiu şi purta inscripţia „*Uniţi-vă în cuget, uniţi-vă'n simţiri*". Steagul albastru era al domnişoarelor şi purta inscripţia „*Totul pentru Naţiune*". Acest steag au fost dus de către tinerii noştri universitari, cu dl. Alexandru Vaida-Voevod în frunte, la Bucureşti"... [53]

---

[49] B.A.R. A 512.

[50] B.A.R. S 6(1)/DVIII (Sibiu, 29. I. 1893).

[51] St. Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, p. 171.

[52] *Ibidem*, p. 172—175.

[53] B.A.R. ms. rom. 5527, f. 85. Pentru alte aspecte, cf. şi „Foaia Poporului" I, 1893, din 25 iulie/6 august, p. 316; „Tribuna" (Sibiu), X, 1893 din 14/26 iulie şi 17/29 iulie; Şt.Pascu, *Marea Adunare Naţională*, p. 173, 175.

Efectul produs de aducerea steagurilor în România şi primirea făcută a fost la nivelul intenţiilor. Soţia lui Raţiu a fost direct informată despre desfăşurarea ceremoniei în gara Predeal. Pentru că — parafrazînd expresia însăşi a redactorului ziarului „Adevărul" — : i se recunoştea viul interes cu care urmărea mişcarea naţională în care ea însăşi avea un rol atît de frumos [54]. I. N. Roman, căci despre el e vorba, a informat-o despre discursurile ţinute de V. A. Urechia, preşedintele Ligii, de I. Gradişteanu, despre banchetul dat studenţimii transilvane, toasturile rostite. Dar totodată îi comunica şi lucruri ce trebuiau să ajungă la ştirea preşedintelui mişcării, lui I. Raţiu. Totodată, îşi manifesta intenţia de a prezenta publicului din România cîteva figuri însemnate din galeria memorandiştilor. „Îmi veţi permite — adauga el în continuarea ideii — să nu vă uit nici pe Dvoastră". Luase la el şi clişeele casei de la Turda după agresiune. Prevenea totodată că „Adevărul" avea să pătrundă în Transilvania cu titlu schimbat: „Dreptatea". Şi după ce va fi descoperit, se va adopta altul, pe măsură ce aşa-zisul *ziar nou* ajungea să fie interzis în Monarhia austro-ungară [55].

Lunile de după conferinţa naţională de la Sibiu (iulie 1893) şi din perioada procesului ţinut la Cluj în mai 1894, au fost luni febrile şi rodnice, în comunicarea dintre cele două laturi ale frontierei politice. Din gîndurile de atunci n-au lipsit nici intenţii şi pregătiri cu caracter de solidarizare revoluţionară naţională. Acolo unde zelul Emiliei Raţiu şi-a găsit chemarea mai potrivită a fost colaborarea în susţinerea cauzei memorandumului în străinătate. Mai cu seamă în acţiunile întreprinse în Franţa şi Anglia.

Nu spunem un lucru nou şi nemaiauzit. A amintit despre aceasta chiar unul din participanţii la acţiunile din Apus: George Moroianu [56]. Şi acum în urmă cîteva mărturii documentare au fost cuprinse şi în volumul de documente dedicat mişcării memorandiste [57]. Puţin însă, şi spus în treacăt. Din păcate nici spaţiul restrîns al unui număr de revistă nu îngăduie a stărui cu amănunte [58]. Vom puncta de aceea esenţialul.

> „În anii 1892—1896, cînd cu mişcările cele mari naţionale — însemna mai tîrziu Emilia Raţiu —, voiam să ajut şi eu cauzei noastre sfinte, şi după putinţă puneam la cale unele şi altele; precum meetingurile din Paris, Oxford, Londra. În acest scop steteam în corespondenţă cu bravii şi harnicii tineri G. Moroianu, M. Demetrescu şi Dumitrescu [59]. Aceşti buni tineri cu mari sentimente pentru naţiune au făcut foarte mult pentru causa noastră..." [60].

---

[54] *Ibid.* f. 84. Scrisoarea lui I. N. Roman din Bucureşti, 31 iulie 1893.

[55] Între 1888 şi 1899 „Adevărul" a fost oprit să pătrundă în Ungaria şi Transilvania.

[56] Cf. G. Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj, 1923; Idem, *Les luttes des Roumains transylvains*, p. 89—94.

[57] S. Polverejan, N. Cordoş, *Mişcarea memorandistă în documente* (*1885—1897*), Cluj, 1973, p. 267 sq.

[58] O facem cu alt prilej.

[59] C.D. Dimitriu (!) e preşedintele Comitetului naţional studenţesc de la Bucureşti. În altă parte (Ms. 5527, f. 109 v) Emilia Raţiu aminteşte corect, de M. Demetrescu, G. Moroianu, de fiul lui Ion Ghica şi G. N. Gologan.

[60] B.A.R. A 842

În scrisorile lui Marin Demetrescu se află detalii asupra desfășurării meetingului de la 21 februarie/5 martie — ținut în St. John's College (Oxford); detalii care se găsesc și în presa contemporană și în documentația edită. Deși insuficient puse în valoare. Noul îl constituie atestarea contribuției adusă de Emilia Rațiu la reușita „deplină și strălucită" a adunării; grija ei pentru procurarea din vreme a materialului ilustrativ necesar; exprimarea sentimentului de gratitudine — prin scrisori, albume de cusături naționale, fotografii de tipuri de țărani români, porturi românești, note muzicale etc. — trimise principalilor susținători ai meetingului. Și anume președintelui adunării, savantul filolog slavist R. W. Morfill, lui Sidney Ball, vicepreședintele Colegiului St. John, și soției acestuia, reputatului filosof pozitivist John Henry Bridges, entuziastei Jeanne Del'Homme, profesorului Th. K. Cheyne, Lordului Carlyle și fiicei acestuia Lady Cecilia Roberts, lui Rev. William A. Spooner, domnișoarelor Lee și Melland etc. [61].

Adăugăm că la calda manifestare de simpatie și la saluturile trimise din țara întreagă, prof. Morfill a adresat două scrisori de mulțumire: una lui Ion Rațiu și alta lui V. A. Urechia, președintele Ligii Culturale. Emilia Rațiu a primit astfel de scrisori, din partea soției lui S. Ball, de la Jeanne Del'Homme, Elizabeth Lee etc. Cu domnișoara Del'Homme legăturile au continuat și după terminarea procesului [62].

Din Londra, G. N. Gologan [63] îi dă vești bune despre ecoul din presa engleză cu privire la cauza românească, însoțindu-le și de articolele apărute.

De la Paris, George Moroianu îi scrie mai multe și mai des. El informează despre toată rețeaua propagandistică susținută în Franța și în presa belgiană de un grup activ de studenți români aflați la studii la Paris și Bruxelles. Cere la rîndul său informații, documentare, sprijin. Scrisorile sale către Emilia Rațiu [64] par chiar a fi mai numeroase decît cele adresate direct lui Ioan Rațiu [65].

Pentru satisfacerea cerințelor agitatorice în Apus, Emilia Rațiu corespondează intens cu bucureștenii, mai ales cu George C. Cantacuzino, directorul ziarului „Voința Națională" [66] și cu Ștefan Perietzeanu-Buzău [67] casier al Ligii Culturale. Cere sfaturi și colaborare, fie că e vorba de darurile de oferit celor din afară, fie de nevoia de documentare a acelora. Dar le scrie și pentru a-i ține la curent cu desfășurarea evenimentelor de dincolo de Carpați.

Corespondența continuă și de la Seghedin, unde Emilia Rațiu și două din fiice plecaseră să stea în preajma memorandiștilor întemnițați acolo: Dr. I. Rațiu, Iuliu Coroianu, Vasile Lucaciu. Scrisorile scrise de acolo cuprind vești despre cei din închisoare și recomandări de la aceștia. Știrile ce priveau probleme din viața internă a „Tribunei" și a Parti-

---

[61] B.A.R. Ms. rom. 5527, f. 110–111, 114^v — 115^v (scrisori din 10 și 26 martie 1894).

[62] B.A.R. S 20 (1–3)/CLXX.

[63] B.A.R. S 31/CLXX.

[64] B.A.R. Ms. rom. 5527 și S. Polverejan, N. Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente*, . 284–285, 297, 310–311, 312, 314.

[65] S. Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 275–276, 281–282, 291.

[66] B.A.R. S 28 (1–5)/DCCCXXXVI. și Polverejan, N. Cordoș, *op. cit.*, p. 221–222.

[67] B.A.R. S 14(1–8)/CLXXI, S 20(1)/CLXX.

dului Naţional le comunică în special la Sibiu lui Septimiu Albini [68], secretar al Comitetului P. N. R.

Perioada de încordare, cît a stat la Seghedin, se oglindeşte şi în *Memoriile* dr. I. Raţiu scrise în temniţă [69]. În ele am dat şi peste o notiţă extrasă dintr-un ziar maghiar local caracterizînd elocvent atitudinea politică a soţiei memorandistului în această vreme. Notiţa la care ne referim a fost determinată de o întîmpinare pe care Emilia Raţiu o adresase la 7 februarie 1895 ziarului „Szegedi Napló", arătînd anume că interogatoriul luat ei şi uneia din fiicele sale, nu ar fi privit învinuirea de a fi transmis pe ascuns scrieri subversive soţului ei în închisoare, aşa cum pretindea ziarul, ci de a fi purtat „binecunoscutele culori naţionale româneşti". Redacţia ziarului a decis publicarea scrisorii în aceeaşi zi — sub titlul : *Inimi naţionale române* — însoţind-o de următoarea remarcă :

> „Publicăm scrisoarea, recunoscînd în mod sincer că dacă fiecare femeie maghiară ar putea fi atît de maghiară pe cît e de româncă soţia lui Raţiu, nu ne-ar durea capul dacă Raţiu într-o temniţă de stat citeşte materiale pro sau contra statului" [70].

Este credem o recunoaştere a unor merite care nu mai au nevoie de altă subliniere.

Bilanţul memoriilor şi al protestelor adresate tronului şi opiniei publice europene s-a dovedit falimentar în privinţa convingerii că rezolvarea problemei naţionale putea veni prin justiţie habsburgică. El s-a dovedit însă pozitiv prin sprijinul şi simpatiile cîştigate în opinia publică europeană. Pe de altă parte, dramaticul episod al *Memorandului* a demonstrat o dată mai mult tăria, vigoarea luptei naţionale susţinută de pe amîndouă laturile carpatice. A sporit încrederea în victoria finală.

S-a constatat în acelaşi timp şi nevoia unei coordonări mai strînse a eforturilor naţionalităţilor din Imperiu, împotriva tendinţelor de dominaţie exclusivistă austro-maghiară. Din experienţa ultimilor ani şi din înăsprirea legilor care au urmat, susţinătorii politicii de rezistenţă pasivă s-au împuţinat, pînă au ajuns minoritate. Moartea lui Ioan Raţiu survenită în decembrie 1902 a înlesnit şi Partidului Naţional Român reluarea activismului politic, ceea ce îi deschidea participarea în campaniile electorale cu candidaţi proprii implicit reprezentarea în Parlamentul de la Budapesta.

Pe drumul „noului activism", validat oficial la conferinţa naţională din ianuarie 1905, Emilia Raţiu nu putea păşi. Nu i-o îngăduiau în primul rînd spiritul vremii, condiţiile şi statutul femeii timpului său ; cu atît mai puţin deci viaţa politică a învechitului Imperiu. Împărtăşind pe de altă parte vederile „generaţiei autonomiste" — *Văduva memorandistului I.*

---

[68] B.A.R. S 43(1—4)/CCVII.

[69] *Însemnările din temniţa de la Seghedin ale Dr. Ioan Raţiu*, publicate de Georgeta Penelea, în „Studii şi Materiale de Istorie Modernă", vol. V, 1975, p. 189—246.

[70] „Levelét azzal az öszinte beismeréssel közöljük, hogy ha minden magyar asszony tudna annyira magyar lenni, amenyire Ratiuné román, nem fájna nekünk a fejünk se arról hogy valjon állammelleti vagy allamellenes dolgokat olvas a Ratiu az éllamfogházban" (*Ibidem*, p. 232).

Raţiu se va considera datoare a le sluji în continuare. În umbra anilor ei îndoliaţi, ea va rămîne astfel un adevărat paznic de far. Legătura cu fruntaşii politici, activişti, o întreţine în puterea acelor convingeri. De aceea corespondenţa ei este mai bogată în 1910, anul tratativelor româno-maghiare pentru un pact electoral. Tratativele — iniţiate de contele Khuen-Héderváry Károly şi apoi de contele Tisza István — au eşuat pentru că românilor li se cerea să renunţe la caracterul naţional al politicii lor [71]. Fapt cu care în nici un caz nu puteau fi de acord.

> „Sînt veselă de cele ce-mi scrii — răspunde Emilia Raţiu unuia din delegaţii la negocierile amintite — . Şi mulţumită lui Dzeu, care v-a condus şi v-a insuflat nădejdea şi încrederea în neam şi viitoru lui. Mulţumită lui, Celui Mare, că *v-a ferit de cursa inamicului*, şi nu v-a lăsat să cădeţi prinşi în ea. Căci, scump Iuliuţ, părerea de obşte era, şi jurnalele scrieau că voi deputaţii cercaţi împăcare sau apropiere cu ungurii prin Héderváry. Tremuram şi cu mine mulţi buni români, ne temeam ca va fi aşa. Şi acu, o ce fericire ! Epistola ta ne-a împrăştiat toate temerile. Mă bucur că aţi rămas tari, neclintiţi, stîncă, cum era iubitu şi în veci adoratu meu soţ"... [72].

Comemorarea a zece ani de la moartea lui Dr. Ioan Raţiu a prilejuit o evocare pe scară naţională a figurii memorandistului şi a prestigiului lui politic [73]. — Un asemenea prilej se mai oferise, în 1906, cu vizita Emiliei Raţiu la Bucureşti. Atunci se întorcea după 14 ani în România, pe care nici Raţiu şi nici soţia lui nu mai avuseseră voie să o viziteze, din noiembrie 1892 ... [74]. Reacţia cercurilor dominante austro-maghiare faţă de legăturile prea strînse între românii de pe cele două laturi ale frontierei, era prohibitivă — sau cum însemnează Emilia Raţiu — frica lor „că vom face DACIA mergea aşa de departe, încît şi de Felicia şi Dorina se temeau. Fiind ele fetele lu Dr. Raţiu, era destul ca să fie temute" [75].

Pentru prăznuirea memoriei lui Ioan Raţiu, văduva lui se străduise ca în zilele mari de luptă. Scrisese, înştiinţase, trimesese fotografii, prietenilor politici din Românimea toată, cea dacică şi mare, şi şi din afara ei...

Aşa anunţase şi pe Roberto Fava, de la Parma — publicistul italian ce dedicase ani de ziaristică vibrantă în apărarea cauzei *Memorandului* şi a cauzei româneşti însăşi [76]; dar rupsese mai apoi legăturile, cu cei din România liberă mai ales.

> „Reîncepînd acum lupta pentru românii asupriţi, mult am se scriu pentru aceasta nobilă cauză" — sînt cuvintele lui direct în româneşte, către Emilia Raţiu [77].

---

[71] Cf. şi Dr. Valeriu Branişte, *Amintiri din închisoare.* (*Însemnări contimporane şi autobiografice*). Ediţie de Al. Porţeanu, Buc., 1972, p. 458—459.

[72] Scrisoare către Iuliu Maniu, din martie 1910 (B.A.R. Ms. 5527, f. 183ᵛ).

[73] Comemorarea la mormîntul lui Raţiu a avut loc la 16/29 apr. 1913. Discursurile în „Românul" (Arad) din 18 apr/1 mai 1913.

[74] Supra, p. 13(97).

[75] Citatul este din *Memoriile* Emiliei Raţiu despre vizita făcută în România cu prilejul expoziţiei din 1906 de la Bucureşti.

[76] Cf. D. Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului*, Cluj, 1942, 143 p.

[77] Scrisoare din 4 nov. 1912. Despre cîteva aspecte noi din relaţiile sale cu românii, mai pe larg cu altă împrejurare.

Roberto Fava a scris întîi un articol cald dedicat „al venerando dott. Giovanni Ratziu", celui care fusese „per oltre mezzo secolo l'anima delle lotte nazionale rumene in Transilvania ed Ungheria", şi alte articole, în principalele ziare din Italia. După numai cîteva luni, la 5 aprilie 1913, scotea numărul 1 din „Corrispondenza Rumena" la Parma. Prin sprijinul dnei Raţiu, împăcarea cu românii se produsese, şi ziarul a putut să apară şi în anul următor. Fava a revenit să vadă Transilvania şi în ajunul războiului care avea să precipite inevitabila destrămare a Monarhiei austro-ungare.

Sînt şi alte acţiuni-culturale şi sociale — la care a participat sau pe care le-a promovat Emilia Raţiu. Nu le enumăr şi nu le descriu aici, nu pentru că ele nu ar avea importanţa lor, ci tocmai pentru aceasta. Pentru că ar însemna făcînd altfel să intru într-un capitol nou tot atît de cuprinzător, privind rolul social al femeii române transilvane la sfîrşitul secolului 19 şi începutul celui următor. Iar a singulariza pe Emilia Raţiu din acest cadru, ar fi a o desprinde de o acţiune naţională colectivă; a diminua însuşi rolul, de stavile în faţa deznaţionalizării [78], pe care l-au îndeplinit societăţile sau „Reuniunile femeilor române din Transilvania" în perioada dualismului.

Gîndul călăuză, evocînd activitatea *Soţiei memorandistului I. Raţiu*, a fost de a personaliza femeia transilvană intrată în vîltoarea luptelor politice care au contribuit la pregătirea unităţii naţionale înfăptuită la 1918; de a contura participarea ei la eforturile politice ce urmăreau în ultimă instanţă — aşa cum se exprimă şi Emilia Raţiu [79] — atingerea idealului României Mari. „*O profetică aşteptare şi o statornică alergare după realizarea marelui ideal al poporului român*" [80]: aceasta este redusă la esenţă identitatea unei luptătoare transilvane sub dominaţia austro-ungară; aceasta a fost trăsătura majoră a *Emiliei Dr. I. Raţiu.*

EMILIA Dr. I. RAŢIU — L'ÉPOUSE DU „MÉMORANDISTE"

RÉSUMÉ

Dans le portrait moral et l'activité socio-politique d'Emilia Raţiu (1846 — 1929), évoqués ci-dessus, vous retrouverez un prototype de la femme roumaine de la monarchie austro-hongrois, militante pour les droits et les libertés nationaux de son peuple. Epouse du marquant leader du mouvement „mémorandiste" de Transylvanie, elle a été une enthousiaste protagoniste de l'affirmation nationale des Roumains en Transylvanie et une participante tout aussi active au mouvement national roumain qui a mené à l'unification territoriale de la Roumanie en 1918.

[78] Expresia este luată dintr-o scrisoare a Mariei Baiulescu din Braşov către Emilia Raţiu, la 13 august 1912. (B.A.R. A 842).

[79] Cf. supra, p. 2 (86).

[80] Din „Telegraful Român", Sibiu, nr. 11/1929, la moartea Emiliei Raţiu.

Dans son activité — illustrée par une ample correspondance et des matériaux de presse à caractère socio-politique — l'on distingue trois périodes. La première, entre 1865-1878, correspond à l'offensive sur le plan cultural et social déterminée par l'adoption de la position „passiviste", dans la vie parlementaire, des radicaux transylvains ; elle culmine par les problèmes majeurs soulevés pour tous les Roumains par la guerre pour l'indépendance menée par l'Etat roumain d'au-deça des Carpates. La deuxième période est dominée dans son ensemble par le problème du *Mémorandum* : les préparatifs, le procès, la prison. La troisième période, après la mort de son époux (décembre 1902), caracterisée sur le plan général transylvain par la restauration de „l'activisme" parlementaire par la génération suivante, a continué d'être pour Emilia Raţiu une période de type „passiviste", jusqu'à la veille de la première guerre mondiale. Pour le reste de ses années, jusqu'à sa mort en février 1929, l'activité politique d'Emilia Raţiu est dépourvue d'importance et signification. L'explication ? Les circonstances et les conditions historiques transylvaines avaient changé : l'unité nationale à laquelle on avait puissamment aspiré avait été réalisée en 1918.

PATRIOTISM ŞI IDEI PROGRESISTE ÎN OPERA ELENEI GHICA (DORA D'ISTRIA)

DE

PARASCHIVA CÂNCEA

Manifestările prilejuite de „Anul internaţional al femeii" ne îndreaptă gîndul spre acele personalităţi feminine din trecut care, prin opera lor, pe de o parte au făcut cunoscute peste hotare virtuţile poporului român, contribuind la strîngerea legăturilor sale prieteneşti cu alte popoare, pe de alta au promovat idei progresiste, printre care pe aceea a emancipării femeii.

Una dintre aceste personalităţi feminine a fost Elena Ghica, cunoscută ca publicistă sub pseudonimul Dora d'Istria, despre care N. Iorga a scris că „ . . . nu trebuie uitată, cum a făcut-o atîta vreme incapacitatea mai multor generaţii de a ceti, a înţelege şi a respecta o inteligenţă multilaterală, îndreptată către toate marile întrebări ale timpului" [1].

Elena Ghica s-a născut în Bucureşti, la 22 ianuarie 1828, ca fiică a Banului Mihalache Ghica şi a Catincăi Ghica. În copilărie şi adolescenţă, sub îndrumarea părinţilor săi, care aveau o cultură deosebită pentru epoca respectivă, şi a unor profesori de valoare, ea a primit o instruire multilaterală în ţară şi în străinătate. După o căsătorie nereuşită, a trăit îndeosebi în Europa occidentală, pentru a se stabili la Florenţa, în a doua parte a vieţii sale, cînd s-a afirmat ca publicistă talentată şi însufleţită de idei avansate.

Pasionată călătoare, ea a descris în operele sale peisajul european, îndeosebi mediteraneean; a analizat poezia populară din diverse regiuni europene, stabilind caracteristici ale popoarelor respective, pe baza acestor analize. A comentat probleme politice ale epocii sale, s-a manifestat, prin scris, ca demascatoare a fariseismului clerical şi ca susţinătoare a emancipării femeii.

Pentru cultura sa largă, opera valoroasă şi ideile sale liberale, Elena Ghica a dobîndit preţuirea contemporanilor săi. A fost membră de onoare în Societatea arheologică din Atena — 1860, în Societatea geografică din Franţa — 1866, în „Syllogos" din Atena — 1867, în „Syllogos" din Constantinopol — 1870, preşedintă de onoare a „Eliconei" din Smirna — 1871, membră în Academia Raffaello da Urbino — 1871, în Societatea pentru dezvoltarea teatrului în Italia (cu sediul în Florenţa) — 1872, vicepreşe-

---

[1] N. Iorga, *Prefaţă* la *Dora d'Istria* de Magda Nicolaescu Ioan, Bucureşti, f.a.

„REVISTA DE ISTORIE". Tom. 28, nr. 12, p. 1913–1921, 1975

dintă de onoare a Asociației doamnelor grece pentru instrucțiunea femeilor — 1872, membră de onoare „în „Parnassos" din Atena — 1873, membră în Academia Quiriților din Roma — 1873, în Academia Pittagorica din Neapoli — 1873, corespondentă externă a Academiei naționale de litere și științe din Barcelona și a Institutului arheologic din Buenos-Aires — 1873, președintă de onoare la „Clark" din Constantinopol — 1873, membră în Societatea italiană orientală — 1873 [2]. S-a stins din viață în 1888, la Florența, după ce trecuse în proprietatea Eforiei spitalelor civile din București, bunurile pe care le poseda în România [3].

Nu numai acest ultim gînd al său se îndreptase spre meleagurile unde ea se născuse, unde își trăise copilăria și prima tinerețe, dar din numeroase pagini ale operei sale reiese că își amintea deseori de țara sa, de „România, patria noastră prea iubită", cum o menționa ea [4], și încerca să-i dobîndească prețuirea străinătății.

O asemenea acțiune era oportună în 1856 — 1857, cînd Elena Ghica publica studiul istoric „*Eroii României*", deoarece în acei ani, poporul român pregătea unirea Principatelor și o atmosferă internațională favorabilă îi era utilă.

Autoarea descria unul dintre momentele în care simțise crescînd, în cugetul său, voința de a contribui la afirmarea prestigiului țării sale, a glorioasei sale istorii și la dobîndirea libertății sale politice. La poalele Carpaților, în Cîmpulungul altădată capitală a Țării Românești, ruine impunătoare o îndemnau „... să viseze ... un viitor mai bun decît trecutul pentru aceste țări ..." Ea simțea, în acel cadru impresionant, prin trecutul pe care îl evoca și prin frumusețile sale naturale, dorința de a contribui la „sfărîmarea stavilelor" care mai apăsau țara, spre a-i fi redată „libertatea de care era odinioară așa de mîndră" [5].

Însuflețită de dorința sa — pe care o mărturisea în introducerea studiului — de a face cunoscută, peste hotarele Principatelor române, glorioasa lor istorie, ea evoca momente cruciale, ca expediția lui Traian în Dacia sau întemeierea Principatelor, și figurile unor mari domnitori ai neamului, ca Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare. Descriind vitejia acestor domnitori și a poporului român în luptele împotriva turcilor, autoarea sublinia faptul că, prin eroismul dovedit atunci, Principatele au fost o barieră de apărare a Europei apusene împotriva invaziei otomane. Ea vedea un raport de reciprocitate între Principatele române și statele Europei occidentale, prevederile Congresului de la Paris — la care se referea indirect autoarea — nefiind un act de bunăvoință față de Principate ci împlinirea unei datorii a occidentului european față de poporul român care fusese pavăză împotriva invaziilor otomane. În acest sens afirma autoarea că: „ ... sfărîmînd fiarele noastre, Europa civilizată ne-a plătit așadar o datorie uitată prea mult timp. Mulți poate nu vor să mărturisească aceasta, atribuind capriciilor norocului renașterea unui popor care

[2] *Bibliografia principesei Dora d'Istria*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, traducțiune de Gregorie Peretz, vol. I, București, 1876, p. 383—384.

[3] Magda Nicolaescu Ioan, *op. cit.*, p. 51.

[4] Dora d'Istria, *Eroii României*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 112.

[5] *Ibidem*, p. 97.

meritase așa de bine a nu fi uitat în mormînt" [6]. Descriind fapte de vitejie din evul mediu românesc, autoarea dorea nu numai să afirme poziția de egalitate — ca valoare națională — a țării sale cu statele occidentale, dar chiar să dovedească superioritatea celei dintîi, cînd susținea că energia unui popor mic poate îndeplini fapte pe care unele popoare mari nu reușesc să le realizeze.

Aceleași manifestări de demnitate națională cuprindeau broșura Elenei Ghica „*Literatura română*", publicată la Bruxelles în 1857 * și îndeosebi studiul său „*Naționalitatea română după cîntecele populare*" apărut în „Revue des deux mondes" din martie 1859. Este demnă de remarcat, ca și în cazul studiului menționat mai sus, oportunitatea susținerii, pe plan european, a unor valori naționale românești, în anii cînd realizarea și apoi desăvîrșirea unirii aveau nevoie de acordul marilor puteri.

Ambele lucrări cuprindeau aprecieri deosebite asupra poeziei populare, cea dintîi fiind și relatarea strădaniilor de fondare a unui învățămînt și a unei literaturi culte naționale. În acest context era menționată activitatea lui Gh. Lazăr, era elogiată personalitatea culturală a lui Ion Eliade Rădulescu, era subliniată apariția primelor lucrări istorice, printre care cele ale lui Gh. Șincai și M. Kogălniceanu.

Poezia populară rămînea însă în atenția autoarei ca mijloc de cunoaștere a talentului literar, virtuților trecute și prezente, orginii latine a poporului român. Elena Ghica găsea producția literară populară superioară celei culte care, din dorința autorilor de a imita literatura străină, dintr-o instruire uneori insuficientă a lor, din tendințe individualiste, nu reușea să „personifice spiritul mulțimii" ca poezia populară [7]. Elena Ghica vedea rolul mobilizator patriotic al poeziei populare care „... conservă în inima mulțimilor un simțămînt foarte viu al naționalității și speranța legitimă de a o vedea triumfînd de stavile de tot felul care paralizau redeșteptarea ei" [8].

Prin prezentarea psaltirei mitropolitului Dosoftei, a poeziilor populare culese de V. Alecsandri și a unor zicale și obiceiuri locale pe care ea însăși le cunoscuse în copilăria și adolescența sa, Elena Ghica sublinia, în fața străinătății, calități și virtuți ale poporului român, frumuseți și bogății naturale ale țării.

Demnitatea, dîrzenia și patriotismul țăranului român erau văzute de Elena Ghica în deviza lui de luptă din totdeauna : „Teamă n-am, că sînt român !", cuprinzînd credința lui în puterea neamului de a învinge asupririle. Caracteristici fiziologice ale țăranului român, semnalate de poezia populară, el avînd părul „ca pana corbului" și ochii „ca mura cîmpului", erau subliniate de Elena Ghica drept dovezi ale frumuseții și vigorii fiilor neamului românesc. Ea descria, în ansamblu, înfățișarea și costumul țăranilor români, semnalînd asemănarea lor cu cea a dacilor de pe columna lui Traian, ca semn al continuității aceluiași neam pe plaiurile românești [9].

---

[6] *Ibidem*, p. 94.

* Această datare este cea menționată în lucrarea citată a Magdei Nicolaescu Ioan, dar din context reiese că lucrarea a apărut mai tîrziu. De pildă, după cum vom menționa mai jos, în lucrare este amintită reforma agrară din 1864.

[7] Dora d'Istria, *Literatura română*, în : *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 175.

[8] Idem, *Naționalitatea română după cîntecele populare*, în : *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 41.

[9] *Ibidem*, p. 85—86.

Obiceiurile şi cîntecele de nuntă erau, după părerea sa, asemănătoare cu cele romane, poezia populară cuprinzînd deci, şi sub acest aspect, dovezi ale originii latine a românilor [10].

Poezia populară purta gîndul Elenei Ghica şi dincolo de Carpaţi; prin cuvinte calde, sugestive în privinţa dîrzeniei românilor transilvăneni, erau evocate răscoala lui Horia, lupta lui Avram Iancu şi impunătoarea adunare populară de la Blaj, din 1848 [11].

Cum în poezia populară, peisajul românesc era „gură de rai", Elena Ghica găsea prilejul să descrie frumuseţi naturale din preajma Carpaţilor care, după părerea sa, rivalizau cu cele din Tirol şi Elveţia. Erau amintite, de ea, grădinile vesele şi satele încîntătoare din jurul Bucureştilor, relieful variat din Ţara Românească, înălţîndu-se de la prundurile Dunării pînă la culmile Carpaţilor, acoperite de ninsoare şi pierdute în nori, munţii împăduriţi ai Moldovei, dealurile sale împodobite cu livezi şi cîmpiile cu holde bogate.

Pentru ca evocarea, prin intermediul poeziei populare, a trecutului vitejesc, a virtuţilor poporului român, a frumuseţii şi bogăţiei ţării să nu pară o indirectă solicitare a bunăvoinţei statelor occidentale, o umilă înclinare în faţa lor, pentru a fi astfel soluţionate probleme politice ale României, Elena Ghica considera necesară o anumită precizare, pe care ea o formula cu o remarcabilă originalitate, pentru acea epocă în care pătura socială suprapusă din ţară înclina spre a vedea toată influenţa de gîndire şi mod de viaţă din occident ca favorabilă dezvoltării sociale, politice şi culturale interne.

Dimpotrivă, cu lucid discernămînt, Elena Ghica constata că statele Europei occidentale nu puteau constitui modele demne de a fi întru totul imitate, fiindcă nici în cadrul lor nu domina „ ... justiţia, libertatea, ... acel progres fiu al muncii, al ştiinţei, al deprinderilor regulate, al dezvoltării celor mai înalte trebuinţi ale sufletului"[12]. După părerea sa, dezvoltarea ţării, chiar dacă s-ar fi acceptat un exemplu exterior, trebuia să fie, în primul rînd, legată „... cu gloriosul trecut al patriei" [13].

Alte valori social-politice şi morale preţuite de Elena Ghica, în afara celor de mai sus, erau menţionate în cadrul operei sale. Ea omagia democraţia politică, atunci cînd încerca să-i dovedească existenţa în cadrul primelor formaţiuni statale române, chiar dacă expunerea sa, bazată pe cercetările istorice limitate ale acelei epoci, nu corespundea întru totul adevărului ştiinţific. Ceea ce era de importanţă însă, ca efort de propagare a unei idei progresiste, nu era o eroare în prezentarea unui moment istoric ci susţinerea principiului democraţiei care însufleţea expunerea [14].

La antipodul democraţiei, ea vedea şi dezaproba despotismul, sub aspectul său politic şi spiritual [15], pe de o parte, sub cel moral [16], pe de alta.

Între aceste două extreme politice, Elena Ghica vedea, pentru epoca sa, rolul revoluţiei de la 1848, dar nu insista asupra fenomenului în an-

---

[10] *Ibidem*, p. 88.
[11] *Ibidem*, p. 70—71.
[12] Idem, *Eroii României*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 90.
[13] *Ibidem*, p. 91.
[14] *Ibidem*, p. 99—100.
[15] *Ibidem*, p. 95, 157.
[16] *Idem*, *Les femmes en Orient*, vol. I, Zurich, 1859, p. 478 (nota 2).

samblu ci remarca, pe plan local, că de la acel eveniment s-a accentuat trezirea Austriei la libertate [17].

Deşi îşi însuşise idei progresiste şi recomanda, în principiu, democraţia, Elena Ghica, în gîndirea căreia interesul de clasă se trezea, nu vedea necesitatea aplicării practice a unor măsuri care, în acea epocă, însemnau încercări de micşorare a distanţelor între clase, a nedreptăţirii celor mulţi, deci un început a ceea ce se înţelegea atunci prin democraţie. Astfel, deşi printr-o relativă detaşare de interesele clasei sale sociale, Elena Ghica admirase patriotismul ţărănimii şi dezaprobase acţiunile unor „... ciocoi vînduţi străinilor ..." [18], „... ciocoi care au servit ... pe toţi adversarii naţionalităţii române ..." [19], se reintegra parţial în acele interese, cînd nu era de acord cu modul în care domnitorul Al. I. Cuza şi M. Kogălniceanu vedeau împroprietărirea ţăranilor, prin ceea ce Elena Ghica considera o lezare a dreptului de proprietate moşieresc [20].

Dar Elena Ghica ataca, din plin, un domeniu de prejudecăţi cu mulţi susţinători. În mijlocul secolului XIX, cînd influenţa religiei şi a reprezentanţilor săi era încă largă îndeosebi în rîndurile femeilor, Elena Ghica a demascat, în mod documentat, fariseismul şi efectele sociale ale monahismului, atingînd şi alte aspecte ale unor acţiuni clericale retrograde.

Cunoscînd, prin călătoriile sale, stări de fapt din mănăstirile Ţării Româneşti şi ale Moldovei, precum şi din alte state europene, ea realiza şi da publicităţii, în 1858, lucrarea „*La vie monastique dans l'église orientale*", în care o analiză documentată şi amplă era urmată de o sinteză logică şi temeinic susţinută.

Autoarea dovedea că susţinătorii monahismului foloseau texte religioase, într-o interpretare arbitrară, pentru a demonstra unor mulţimi neinformate „importanţa" acestei instituţii depăşite. Dimpotrivă Elena Ghica afirma că, contrar principiilor de bază ale monahismului, care supraapreciază contemplarea pasivă, datoria umană principală era aceea de dedicare a vieţii active marilor şi multiplelor nevoi ale umanităţii [21].

Susţinătorii teoriilor pe care se baza existenţa monahismului se dovedeau a fi necunoscători ai naturii umane. Experienţa de fiecare zi — afirma Elena Ghica — dovedea că, pentru suferinţele psihice, cel mai eficace remediu nu era contemplarea religioasă, pe care o recomandau clericii, ci activitatea în folosul celor mulţi; simpatia, de care sînt înconjuraţi cei care lucrează în folosul obştesc, este un balsam pentru suferinţele lor cauzate de probleme personale. Pe de altă parte — susţinea autoarea, opunînd perimatelor teorii clericale principii de viaţă activă — o luptă susţinută şi curajoasă pentru adevăratele interese ale umanităţii întăreşte caracterul şi absoarbe toate forţele inteligenţei pe care o sustrage de la preocupările personale şi de sub apăsarea amintirilor dureroase [22].

---

[17] Idem, *Des femmes par une femme*, vol. II, Paris, 1869, p. 158—159.

[18] Idem, *Literatura română*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 193—194.

[19] Idem, *Naţionalitatea română după cîntecele populare*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 67.

[20] Idem, *Literatura română*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 253.

[21] Dora d'Istria, *La vie monastique dans l'église orientale*, Geneve—Paris, 1858, p. 278.

[22] *Ibidem*, p. 306—307.

O teorie clericală, susţinută cu mare insistenţă dar contrară naturii umane şi neaplicată practic de înşişi propagatorii săi, ceea ce era o dovadă, alături de altele, a fariseismului lor, era — după cum arăta Elena Ghica — celibatul. Ea arăta că orice călător, cu idei favorabile monahismului, care ar cunoaşte însă îndeaproape viaţa călugărilor şi a acelei părţi a clerului, obligat prin precepte religioase la celibat, ar rămîne stupefiat de modul în care aceştia înţeleg să aplice, mai bine zis să eludeze, dogmele asupra celibatului [23].

De asemenea austeritatea şi sobrietatea, propagate cu mare ardoare de întreaga lume clericală, erau, tot de ea, cu desăvîrşire nerespectate; o existenţă austeră, laborioasă, destinată unui ideal uman, ar putea fi favorabilă progresului şi libertăţii — susţinea Elena Ghica — dacă asemenea principii de viaţă n-ar fi cu totul denaturate în practică de călugări şi preoţi [24]. Marile proprietăţi ale mănăstirilor şi bisericilor dovedesc, în mod deosebit, denaturarea acelor principii de sobrietate; a fost deci nevoie de toată subtilitatea interpretărilor fariseice a textelor religioase pentru ca indicaţiile acestora asupra sobrietăţii să fie puse alături de opulenţa scandaloasă — subliniată ca atare de Elena Ghica — a mănăstirilor, respectiv a călugărilor [25].

Curajoasa oponentă a unor precepte şi practici religioase semnala pe unele dintre acestea ca avînd un efect negativ social-politic. Astfel, ea atrăgea atenţia asupra faptului că supunerea oarbă în faţa legilor, pe care religia o propagă indirect prin indicarea supunerii absolute în faţa dogmelor şi a divinităţii, suprima independenţa, demnitatea şi personalitatea omului, îl îndruma spre o subordonare servilă pe plan social [26].

De asemenea, semnala autoarea, istoricul ordinelor religioase dovedeşte că ele au fost, de cele mai multe ori, străine elanurilor generoase ale patriotismului [27]. Într-un stat în care călugării, prin reprezentanţii lor de grade superioare, influenţează sau deţin, în parte, puterea de guvernămînt, îşi fac un loc tot mai larg elementele sociale reprobabile produse de inactivitate şi incorectitudine [28].

Elena Ghica încerca şi unele formule de soluţionare a problemelor pe care le expunea. Ea considera că, în primul rînd, trebuie să li se amintească insistent clericilor obligaţiile lor de sobrietate, să li se suprime influenţa politică de care adeseori au abuzat, să nu li se permită să se sustragă obligaţiilor legale impuse altor cetăţeni ai statului respectiv. Bogăţiile lor — susţinea Elena Ghica — puteau să amelioreze situaţia păturilor sociale nevoiaşe. Toate aceste măsuri erau, după părerea sa, absolut indispensabile, deoarece era necesar să se acţioneze cu energie împotriva abuzurilor care compromit sau dezonorează o societate, un stat [29].

Asemenea constatări generale dobîndeau o accentuare deosebită, în cadrul operei Elenei Ghica, atunci cînd se refereau la România. Cînd descria încălcarea principiilor monahale asupra sobrietăţii, autoarea men-

---

23 *Ibidem*, p. 289.
24 *Ibidem*, p. 284.
25 *Ibidem*, p. 292.
26 *Ibidem*, p. 291.
27 *Ibidem*, p. 325.
28 *Ibidem*, p. 331.
29 *Ibidem*, p. 294.

ţiona că: „...în România zilnic se măresc proprietăţile mănăstirilor. Dacă situaţia va continua astfel, solul frumoasei noastre ţări va aparţine în curînd cămătarilor şi călugărilor"[30]. Ea atrăgea de asemenea atenţia că: „Numai Bucureştiul cuprinde, între zidurile sale, două zeci de mănăstiri; dar vai! pămînturile noastre nefertile cresc odată cu lărgirea proprietăţii mănăstireşti". Afirmaţia era continuată prin expunerea constatărilor sale asupra sistemului nefertil de cultivare a proprietăţilor mănăstireşti [31].

În afara faptului că era o binevenită demascare a abuzurilor clerului, publicarea unei asemenea opere era, pentru România, deosebit de oportună în 1858, cînd ea apărea, deoarece era o indirectă pledoarie pentru secularizarea averilor mănăstireşti, una dintre principalele acţiuni progresiste ale domnitorului Al. I. Cuza.

Constatările critice ale Elenei Ghica nu se limitau la lumea monahală ci se ridicau pînă la cea mai înaltă reprezentantă a religiei — papalitatea. Gînditoarea progresistă vedea în disensiunile pe care papalitatea le-a creat, în evul mediu, între state ale Europei occidentale şi centrale, o principală cauză de neconstituire a unui front unit împotriva invaziilor otomane, ceea ce a îngreunat luptele ţărilor române contra turcilor. În acest context, ea afirma: „Curtea de la Roma, care a pierdut Italia, a jucat şi ea rolul cel mai prăpăditor în nenorocirile noastre. Fructele despotismului spiritual sînt pururea amare pentru popoare" [32].

Asupra acestui despotism papal, pe care îl dezaproba, insista Elena Ghica în articolul său „*Românii şi papalitatea*". Citînd şi alţi autori care combăteau „domnia Romei asupra conştiinţelor", Elena Ghica era de părere că dominaţia papalităţii nu numai că nu garanta independenţa naţională a statelor ci o stînjenea, deoarece „...inima preoţilor aparţine, afară de rare excepţiuni, inamicilor ţării..." [33]. În privinţa românilor din Transilvania, Elena Ghica susţinea că s-au făcut multe presiuni pentru ca „...să ne silească să primim puterea papei, care li se părea (austriecilor şi maghiarilor) cea mai bună pregătire pentru abdicarea a orice simţămînt patriotic" [34].

În general, în cuprinsul operei sale, Elena Ghica folosea diverse prilejuri pentru a cuprinde în gînduri calde pe românii din Transilvania, pentru a-şi exprima opinia că de o parte şi de alta a Carpaţilor trăieşte o aceeaşi naţiune.

În cadrul multiplelor sale preocupări, Elena Ghica nu uita situaţia semenelor sale şi necesitatea insistenţei pentru emanciparea femeii. Lucrări de largi proporţii ca „*Les femmes en Orient*", publicată la Zurich în 1859, şi „*Des femmes par une femme*", apărută la Paris în 1869, erau destinate de ea analizei situaţiei femeilor şi susţinerii emancipării lor. Prezentînd evoluţia, mai rapidă în unele state, mai lentă în altele, a situaţiei femeilor, Elena Ghica sublinia, în mod deosebit, momentele care au constituit paşi înainte pe calea emancipării, deci a egalizării drepturilor celor două sexe.

---

[30] *Ibidem*, p. 293.
[31] *Ibidem*, p. 320–321.
[32] Idem, *Eroii României*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 157.
[33] Idem, *Românii şi papalitatea*, în: *Operele doamnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 271–272.
[34] *Ibidem*, p. 274.

Elena Ghica observase îndeaproape viaţa femeilor române din diverse straturi sociale şi le destina un loc larg în opera sa. Ea admirase, în călătoriile sale, şi descria, în lucrările menţionate, portul femeilor din Principate şi din Transilvania, graţia şi candoarea lor, hărnicia şi voioşia cu care munceau şi petreceau alături de bărbaţi. La femeile din Transilvania privise, cu plăcere, semeţia cu care călăreau „...ca nişte veritabile amazoane..." [35].

În obiceiurile de nuntă din satele Ţării Româneşti, ea menţiona că nu se întîlneau acele practici care, în alte ţări, aminteau cu duritate femeii că nu se poate considera egală bărbatului ci subordonată lui. După părerea sa, faptul era semnificativ, în sensul existenţei unui teren fertil pentru emanciparea femeii, deoarece „...ceremoniile căsătoriei sînt în mod obişnuit expunerea ideii pe care popoarele o au despre această instituţie" [36]. Inegalitatea sexelor, observa ea, nu era un principiu de bază al familiei ci egalitatea sătencii cu bărbatul era deseori un fapt concret al vieţii lor [37].

Mai puţin binevoitoare era expunerea autoarei cînd descria modul de gîndire al femeilor din boierime, deşi aparţinea ea însăşi acestei clase sociale. În timp ce ţăranca română îi învaţă pe fiii săi să blesteme pe străinii care, atunci cînd au invadat pămîntul ţării, l-au transformat în deşert, despre femeile din boierime nu se putea face, fără rezerve, aceeaşi afirmaţie, după părerea întemeiată a Elenei Ghica. Deşi nu nega cultura superioară a unora dintre ele, ea afirma că se dovedeau indiferente faţă de „...interesele ţării... viitorul noilor generaţii, progresul social" [38]. Elena Ghica admitea însă rezerva lor faţă de acel tip al femeii emancipate, din unele ţări ale Europei occidentale, care uita menirile proprii ale sexului feminin [39].

În general, pledoaria autoarei pentru emanciparea femeii era străină de ostentaţia şi exagerările, care s-au împletit adeseori cu mişcarea feministă din unele ţări ale Europei occidentale şi ale Americii. Elena Ghica recomanda menţinerea şi cultivarea caracteristicilor specifice sexului feminin, dar susţinea desprinderea femeilor de sub povara prejudecăţilor şi a ignoranţei, care le întîrzie emanciparea. Ea era de părere că familia fiind nucleul social care conţinea germenii viitorului ţării respective, era de o deosebită importanţă măsura în care soţia şi mama pot contribui la evoluţia societăţii respective. O cultură temeinică, sprijinită pe baze de înţelegere a marilor nevoi ale umanităţii era necesară pentru îndeplinirea rolului social al femeii. Elena Ghica vedea şi utilitatea participării femeii la viaţa politică, atunci cînd se dovedea instruită şi aptă pentru o asemenea participare.

O apreciere de ansamblu a aspectelor valoroase, din punct de vedere patriotic şi progresist, ale operei Elenei Ghica trebuie încadrată în condiţiile juridico-politice ale epocii, care nu îngăduiau femeii manifestări directe, alături de bărbaţi, în domeniul activităţii publice: o legislaţie

---

[35] Idem, *Les femmes en Orient*, Zurich, 1859, p. 19.
[36] *Ibidem*, p. 47.
[37] *Ibidem*.
[38] *Ibidem*, p. 62.
[39] *Ibidem*, p. 69.

retrogradă nu acorda drepturi politice femeii şi i le limita pe cele civile. Mijlocul de susţinere a unor idei, de manifestare publică rămînea deci pentru femeie cuvîntul scris, cu puterea dar şi cu limitele efectului său, ca posibilităţi de influenţare şi convingere.

În acest cadru limitat de manifestare, Elena Ghica s-a distins, în mod deosebit, printre contemporanele sale, ca inteligenţă şi cultură, înţelegere a faptului social-politic, apreciere a valorilor naţionale româneşti.

Dacă o anumită adîncime a gîndirii pare uneori absentă în aprecierea stărilor de fapt din România, cauza era creată, în primul rînd, de distanţa care estompează aspectul negativ al realităţilor şi îl conturează îndeosebi pe cel pozitiv. De departe, Elena Ghica vedea virtuţile ţăranului român dar nu şi crunta exploatare la care el era supus. Sub acest aspect, în al doilea rînd, adîncimea gîndirii era împiedicată de interesul de clasă care o menţinea uneori pe Elena Ghica în criteriile de judecată specifice boierimii.

Totuşi, spre deosebire de viaţa frivolă, lipsită de un efort larg de gîndire şi de orizont social-politic, a multora dintre contemporanele sale, Elena Ghica are meritul de a fi sprijinit, după puterile sale, în faţa străinătăţii, cauza libertăţii poporului român, prin afirmarea meritelor sale egale cu ale altor popoare.

PATRIOTISME ET IDÉES PROGRESSISTES DANS L'ŒUVRE D'ELENA GHICA (*DORA D'ISTRIA*)

RÉSUMÉ

Doué d'une intelligence peu commune, possedant une haute instruction et animée d'idées avancées pour l'époque à laquelle elle a vécu, Elena Ghica a laissé à la postérité—sous le pseudonyme de Dora d'Istria — une œuvre de grande diversité et un exemple d'existence mise au service de la culture et des efforts progressistes.

Bien qu'ayant passé une partie de sa vie à l'étranger, elle a manifesté constamment ses sentiments d'affection envers le peuple roumain, l'a compris et a soutenu — par ses écrits publiés notamment en Occident — ses aspirations à un libre développement.

Par son ample vision, Elena Ghica a soutenu la démocratie, désapprouvant le despotisme spirituel et politique, a critiqué des idées et actions cléricales rétrogrades, a milité pour l'émancipation de la femme.

Elena Ghica s'est située de la sorte parmi les penseurs et les militants patriotes et progressistes de son temps.

CONSULTAŢII

ÎN SPRIJINUL PARTICIPANŢILOR LA ÎNVĂŢĂMÎNTUL POLITICO-IDEOLOGIC DE PARTID

TEMA 6

INSURECŢIA NAŢIONALĂ ARMATĂ ANTIFASCISTĂ ŞI ANTIIMPERIALISTĂ DIN AUGUST 1944, ORGANIZATĂ ŞI CONDUSĂ DE P.C.R. IMPORTANŢA EI INTERNĂ ŞI INTERNAŢIONALĂ. CUCERIREA ÎNTREGII PUTERI POLITICE DE CĂTRE CLASA MUNCITOARE ÎN ALIANŢĂ CU ŢĂRĂNIMEA

DE

ARON PETRIC

1. Activitatea P.C.R. în fruntea forţelor revoluţionare progresiste şi democratice ale naţiunii, împotriva dictaturii militare fasciste, pentru ieşirea României din războiul antisovietic şi şi alăturarea ţării la coaliţia antihitleristă. Organizarea şi desfăşurarea insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste din august 1944. Importanţa şi ecoul internaţional al insurecţiei. Contribuţia României la înfrîngerea definitivă a fascismului.
2. Politica de alianţe a P.C.R. în lupta pentru cucerirea puterii politice şi transformarea revoluţionară a societăţii româneşti. Reforma agrară din 1945. Instaurarea guvernului revoluţionar-democratic la 6 martie 1945.
3. Conferinţa naţională a P.C.R. din octombrie 1945. Dez .area numerică şi calitativă a partidului.
4. Confruntările de clasă în anii 1944—1947; schimbarea raportului de forţe social-politice în favoarea maselor populare. Victoria forţelor revoluţionare şi democratice în alegerile din noiembrie 1946. Abolirea monarhiei şi proclamarea republicii populare. Trecerea la revoluţia şi construcţia socialistă.

1. Instaurarea, la 6 septembrie 1940, a dictaturii militare-fasciste a marcat începutul celei mai întunecate pagini din istoria poporului român. Regim politic terorist, antipopular şi antinaţional, dictatura fascistă s-a sprijinit pe grupările şi cercurile politice cele mai reacţionare ale claselor dominante, legate de Germania nazistă, care a făcut, dealtfel, presiuni brutale pentru a asigura acapararea puterii de către Ion Antonescu şi legionari. Rezemîndu-se, în principal, pe unităţile militare hitleriste, aduse în România sub pretextul instruirii armatei române, dar, în fapt, ca trupe de ocupaţie, dictatura militaro-fascistă a deslănţuit o aprigă prigoană împotriva forţelor democratice şi, în principal, împotriva Partidului Comunist Român — principala forţă care s-a împotrivit politicii sale antipopulare şi antinaţionale. Mergînd pe

„REVISTA DE ISTORIE". Tom. 28, nr. 12, p. 1923—1930, 1975

linia trădării intereselor poporului român, la 22 iunie 1941 Ion Antonescu a împins ţara alături de Germania hitleristă în războiul împotriva Uniunii Sovietice, război repudiat de masele largi ale poporului nostru.

Împotriva acestei politici s-au ridicat cu hotărîre forţele democrate şi patriotice, mişcarea de rezistenţă cuprinzînd cele mai diferite pături sociale şi grupări politice, dar avînd ca suport principal clasa muncitoare.

În întreprinderi şi în transporturile legate de producţia de război şi de aprovizionarea frontului s-au desfăşurat numeroase acţiuni de sabotaj, la sate ţărănimea se împotrivea rechiziţiilor şi încorporărilor, iar intelectualitatea, prin exponenţii ei cei mai de valoare, a luat poziţie împotriva ideologiei naziste şi a politicii nefaste a dictaturii fasciste.

O puternică stare de spirit împotriva subordonării ţării intereselor Germaniei hitleriste şi a războiului antisovietic s-a dezvoltat în armată, ea cuprinzînd şi o serie de cadre de comandă.

Opoziţia faţă de subordonarea ţării intereselor Germaniei naziste şi faţă de războiul hitlerist, care împingea ţara spre o adevărată catastrofă naţională, a cuprins, treptat, şi unele grupări ale burgheziei, inclusiv cercuri ale palatului regal, îngrijorate de răspunderea ce apăsa pe umerii lor ca urmare a participării la războiul antisovietic şi dornice să se departajeze de politica lui Ion Antonescu.

Mişcarea de rezistenţă din ţara noastră a fost stimulată, ca pretutindeni, de victoriile pe care trupele coaliţiei antihitleriste şi, în primul rînd, glorioasele armate sovietice le repurtau împotriva maşinii de război germane.

Sufletul mişcării de rezistenţă din ţara noastră, forţa ei motrică cea mai consecventă a fost Partidul Comunist Român. Activînd în condiţiile grele ale ilegalităţii, înfruntînd teroarea Siguranţei antonesciene şi a Gestapoului, comuniştii au pus mai presus de orice — chiar mai presus de viaţa lor — interesele fundamentale ale clasei muncitoare, ale întregului popor.

Asumîndu-şi răspunderea pentru destinele ţării, împinsă de dictatura fascistă în marginea prăpastiei, Partidul Comunist Român a văzut perspectiva redobîndirii independenţei naţionale şi eliberării poporului din cătuşele oprimării, în unirea, pe baza unei platforme comune de luptă, a tuturor forţelor social-politice care îşi manifestau adversitatea faţă de regimul antonescian şi faţă de alianţa nefastă cu Germania nazistă.

Această linie, care avea să-şi dovedească valabilitatea în desfăşurarea evenimentelor a fost exprimată în numeroase documente şi, în principal, în *Platforma-program din 6 septembrie 1941*, intitulată ,,Lupta poporului român pentru libertate şi independenţă naţională''. Propunînd lupta comună a tuturor partidelor, grupărilor, persoanelor politice, tuturor patrioţilor români în cadrul unui larg *Front Unic Naţional*, Partidul Comunist Român stabilea ca obiective ale acelei etape: răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, formarea unui guvern al independenţei naţionale, încetarea războiului împotriva Uniunii Sovietice, alungarea hitleriştilor din ţară, eliberarea părţii de nord a Transilvaniei de sub ocupaţia hitleristă, participarea poporului român alături de Uniunea Sovietică şi de celelalte popoare iubitoare de libertate la lupta împotriva Germaniei naziste.

Acţionînd ca un adevărat catalizator, Partidul Comunist a reuşit să grupeze în jurul său largi forţe democratice şi patriotice, înfăptuind un adevărat front comun al maselor de bază ale poporului, pe care le-a orientat în direcţia eliberării ţării de sub dominaţia fascistă şi întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste.

Un important succes obţinut de Partidul Comunist Român pe linia coalizării forţelor politice antihitleriste l-a constituit crearea, în 1943, a Frontului Patriotic Antihitlerist, care grupa, alături de Partidul Comunist Român, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioţilor, Madosz-ul, Partidul Socialist Ţărănesc şi unele organizaţii ale Partidului Social-Democrat.

La puţin timp după aceea, ca urmare a necesităţii făuririi unei strînse unităţi de acţiune a clasei muncitoare, s-a ajuns, în aprilie 1944, la înţelegerea între P.C.R. şi P.S.D. pentru realizarea Frontului Unic Muncitoresc, ceea ce a dus la întărirea rolului şi capacităţii de luptă a proletariatului, exercitînd totodată o influenţă pozitivă asupra poziţiei celorlalte forţe antihitleriste faţă de regimul de dictatură fascistă şi determinînd schimbări de atitudine în privinţa colaborării cu Partidul Comunist Român.

În adevăr, Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Naţional-Liberal — înţelegînd tot mai clar prăbuşirea inevitabilă a Germaniei naziste şi dorind să se departajeze de dictatura antonesciană, spre a-şi asigura posibilităţi de supravieţuire politică — au dat curs propunerilor făcute de Partidul Comunist Român în vederea colaborării la răsturnarea regimului fascist, ajungîndu-se, astfel, la constituirea Blocului Naţional Democrat, la 20 iunie 1944.

În spiritul aceleiaşi orientări realiste, care avea în vedere în principal cerinţele fundamentale ale acelei etape istorice, P.C.R. a stabilit, încă din toamna anului 1943, contacte cu

cercurile Palatului şi cu regele, prerogativele pe care acesta le deţinea încă — îndeosebi cea de „cap al oştirii" — putînd servi intereselor insurecţiei, folosirii cu maximum de eficienţă a armatei în lupta împotriva trupelor hitleriste.

Realizarea acestui larg sistem de alianţe, care mergea de la clasa muncitoare pînă la partidele „istorice" şi la cercurile palatului regal, a dus la izolarea aproape totală a dictaturii fasciste, intrate în acea perioadă într-o tot mai ascuţită criză, creînd astfel condiţiile prielnice desfăşurării şi victoriei luptei insurecţionale. Hotărîtoare pentru evoluţia favorabilă a evenimentelor a fost tocmai această politică a Partidului Comunist Român de a înfăptui răsturnarea dictaturii fasciste prin acţiunea coordonată a maselor populare şi a armatei — deci pe calea insurecţiei naţionale antifasciste armate —, ţinînd în principal seama de situaţia specifică a României, de ţară ocupată de trupele naziste. Îmbogăţind teoria şi practica marxist-leninistă, care preconizaseră şi realizaseră insurecţia proletară, P.C.R. a înfăptuit o acţiune insurecţională la nivel naţional, angajînd, în mod practic, quasiunanimitatea naţiunii române.

În declanşarea şi desfăşurarea victorioasă a insurecţiei, un rol important l-au avut şi împrejurările externe favorabile. Aşa cum subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu: „Luptele eroice purtate de popoarele Uniunii Sovietice, de glorioasa armată sovietică, care a dat cele mai mari jertfe şi a dus greul războiului, luptele celorlalte ţări aliate pe diferite fronturi, au exercitat o puternică înrîurire asupra vieţii politice din acea perioadă".

În acele împrejurări, Partidul Comunist Român a declanşat insurecţia armată, prin arestarea, la palatul regal, a căpeteniilor regimului antonescian. În aceeaşi zi de 23 August 1944 — devenită cea mai mare sărbătoare naţională a poporului român — ţara a fost înştiinţată despre evenimentele ce avuseseră loc. Un ecou deosebit de puternic l-a avut Apelul adresat ţării cu acel prilej de C.C. al P.C.R., prin care masele muncitoare, întregul popor român, erau chemate la luptă pentru alungarea din ţară a hitleriştilor şi a sprijinitorilor lor fascişti, pentru prietenie cu Uniunea Sovietică şi cu celelalte ţări ale coaliţiei antihitleriste. Dînd curs sentimentelor sale antifasciste şi identificîndu-se cu aspiraţiile maselor largi populare, întreaga armată română a întors armele împotriva trupelor hitleriste, în unele locuri, ca în Capitală, încă în seara de 23 August 1944, iar în întregul dispozitiv de luptă, începînd din dimineaţa zilei de 24 august 1944. În cursul unor grele bătălii, unităţile militare, împreună cu formaţiunile patriotice, au lichidat rezistenţa trupelor naziste, eliberînd, pînă în ziua de 28 august, Capitala şi împrejurimile sale; concomitent, luptele s-au extins în alte regiuni ale ţării, ca în întreaga vale a Prahovei, la Braşov, Arad, Tr. Severin, Dobrogea etc., eliberînd părţile centrale, de sud-est şi sud-vest ale ţării şi organizînd totodată un larg front de apărare în vederea zădărnicirii încercărilor inamice de a pătrunde din partea de nord a Transilvaniei şi de peste graniţa de vest şi sud a ţării, spre a înăbuşi insurecţia şi a recupera poziţiile pierdute.

Cînd, la 30 august 1944, trupele sovietice au sosit în capitala ţării, eliberată de forţele insurecţionale, ele au fost primite cu entuziasm de masele largi populare, care cinsteau astfel contribuţia hotărîtoare pe care acestea o aveau în zdrobirea maşinii de război germane, inclusiv în desăvîrşirea eliberării, cot la cot cu armata română, a teritoriului nostru naţional de sub ocupaţia hitleristo-horthystă.

Hotărîrea şi vitejia cu care poporul român, organizat şi condus de Partidul Comunist, a luptat şi a biruit în zilele lui august 1944, demonstrează larga adeziune a maselor la idealurile insurecţiei, care întruchipa, prin obiectivele ce le urmărea, hotărîrea întregii noastre naţiuni de a fi liberă şi stăpînă pe propriile destine, de a sfărîma opreliştile şi cătuşele dinăuntru sau din afară care îi împiedicau dezvoltarea şi valorificarea capacităţilor sale creatoare.

Act istoric crucial în viaţa poporului român, insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă a avut o deosebită însemnătate şi pe plan internaţional, influenţînd în mod, pozitiv evoluţia raportului de forţe pe plan militar şi politic. Aşa cum se subliniază în *Programul Partidului Comunist Român*, victoria insurecţiei „a accelerat prăbuşirea frontului fascist în această parte a Europei, a dejucat încercările lui Hitler şi Antonescu de a organiza pe teritoriul României o nouă linie de rezistenţă militară, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice în Balcani şi spre centrul continentului".

În acest sens, postul de radio Moscova comenta, la 27 august 1944, că „Ieşirea României din Axă are o importanţă covîrşitoare nu numai pentru această ţară, ci pentru întreg Balcanul, deoarece prin această lovitură se prăbuşeşte întregul sistem de dominaţie din sud-estul Europei. Însemnătatea acestui fapt nu poate fi subestimată".

În termeni asemănători, postul de radio New York releva că „Prin trecerea României de partea Aliaţilor, Germania este ameninţată din sud-est, iar Ungaria se află în pragul prăbuşirii. Drumul din sud-est care duce la Budapesta, Praga şi Viena este deschis... Este, deci, legitim ca poporul român să aibă în momentul de faţă un sentiment de satisfacţie, căci România are o contribuţie însemnată la grăbirea sfîrşitului".

Comentarii asemănătoare au fost făcute la numeroase alte posturi de radio şi în presă.

În adevăr, nu numai poziţia strategică pe care o reprezenta România, nu numai economia naţională care a fost pusă în slujba luptei împotriva Germaniei naziste, ci îndeosebi alăturarea armatei române glorioaselor Armate Sovietice şi lupta cot la cot cu ostaşii sovietici pentru eliberarea deplină a teritoriului patriei şi apoi pentru eliberarea Ungariei şi Cehoslovaciei, au reprezentat contribuţii importante la zdrobirea maşinii de război germane, la încheierea victorioasă a războiului în Europa.

În acest sens, cronica celui de-al doilea război mondial consemnează şi faptul că un regiment motorizat român, sprijinind ofensiva armatelor sovietice, a pătruns pe teritoriul Austriei, iar unele unităţi române de căi ferate, drumuri şi poduri au contribuit la refacerea liniilor şi instalaţiilor de comunicaţii de la Viena şi din alte localităţi austriece. Urmînd chemarea Partidului Comunist Român : ,,Totul pentru front, totul pentru victorie", armata română, sprijinită de întregul popor, a dat dovadă de eroism şi fierbinte patriotism pe frontul antihitlerist.

Cei aproape 540 000 de oameni cîţi au numărat efectivele trupelor noastre, din care circa 167 000 au fost pierduţi în luptă (morţi, răniţi, dispăruţi), distanţa de peste 1 000 km pe care a străbătut-o armata română, în cooperare strînsă cu trupele sovietice, în dispozitivul inamic, numărul mare de localităţi eliberate de sub ocupaţia hitleristă, constituie dovezi elocvente ale contribuţiei ostaşilor români şi a întregului nostru popor la înfrîngerea maşinii de război germane, la victoria de importanţă istorică asupra fascismului.

În această luptă s-au pus bazele prieteniei indestructibile dintre poporul român şi popoarele Uniunii Sovietice, prietenie care, în condiţiile făuririi societăţii socialiste şi comuniste, s-a transformat într-o puternică alianţă şi o rodnică colaborare în toate domeniile de activitate.

2. Victoria insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste a inaugurat epoca unor profunde transformări democratice şi revoluţionare în societatea românească. Aşa cum se subliniază în Programul Partidului Comunist Român, ,,Epoca ce a urmat a marcat începutul unei noi istorii a patriei noastre — istoria împlinirii idealurilor de dreptate socială şi naţională, pentru care au luptat nenumărate generaţii de înaintaşi, a cuceririi depline a independenţei şi suveranităţii naţionale a României, a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn în propria sa ţară".

Victoria insurecţiei din august 1944 a determinat o schimbare radicală în situaţia forţelor politice din ţară, zdruncinînd iremediabil poziţiile claselor exploatatoare şi ale partidelor lor politice, fără a le înlătura, însă, de la putere.

Noul guvern, prezidat de generalul Constantin Sănătescu, era un guvern al Blocului Naţional Democrat, în care intrau şi cîte un reprezentant al Partidului Comunist şi al Partidului Social-Democrat, dar în care majoritatea o formau reprezentanţii cercurilor Palatului şi ai partidelor burgheze.

În noile condiţii interne şi internaţionale, favorabile dezvoltării forţelor democrate, guvernul prezidat de C. Sănătescu, deşi avea la bază o majoritate reacţionară, ostilă prefacerilor cu caracter democratic şi revoluţionar, a adoptat o serie de măsuri în direcţia asigurării libertăţilor cetăţeneşti. Astfel a fost abrogată legislaţia fascistă, iar lagărele de concentrare au fost desfiinţate, acordîndu-se amnistie pentru delictele politice din perioada anterioară. Folosind libertăţile acordate prin lege, mase uriaşe ale populaţiei, sub conducerea Partidului Comunist Român, s-au angajat în mari bătălii politice, pentru înfăptuirea unui regim democratic, care să corespundă intereselor lor vitale.

Imediat după 23 august 1944, Partidul Comunist Român a trecut la organizarea activităţii sale în condiţii legale. Bizuindu-se pe zecile de mii de membri de partid şi simpatizanţi care luptaseră în ilegalitate sub conducerea sa, partidul reuşeşte să-şi organizeze în scurt timp forţele în principalele întreprinderi industriale, la sate, în instituţii de cultură şi învăţămînt, în aparatul de stat, în toate centrele ţării.

O atenţie principală a fost acordată organizării clasei muncitoare, partea cea mai înaintată şi mai combativă a poporului, forţa socială de bază a revoluţiei. La scurt timp după 23 august a început refacerea mişcării sindicale, pe baza frontului unic muncitoresc, iar la 1 septembrie 1944 s-a constituit Comisia de organizare a mişcării sindicale unite din România, ceea ce a dus la creşterea forţei de luptă a clasei muncitoare, a capacităţii sale de a-şi exercita rolul conducător în revoluţie.

Sub îndrumarea partidului comunist, şi-a reorganizat activitatea în noile condiţii organizaţia revoluţionară a tineretului, Uniunea Tineretului Comunist. Avînd ca secretar general al Comitetului Central pe tovarăşul Nicolae Ceauşescu, U.T.C. a reuşit să cuprindă rapid mase importante ale tineretului, să le mobilizeze în lupta pe frontul antihitlerist cît şi pentru refacerea economică a ţării.

Partidul comunist a acordat de asemenea o mare atenţie organizării maselor de bază ale ţărănimii. Reprezentînd marea majoritate a populaţiei, asuprită şi exploatată de moşieri şi capitalişti, ţinută în întuneric şi mizerie de clasele dominante, ţărănimea era vital interesată în realizarea transformărilor democratice, ea constituind astfel o mare rezervă de energie revoluţionară.

Sub îndrumarea Partidului Comunist Român au fost organizate comitete ţărăneşti, avînd rolul să mobilizeze şi să organizeze pe ţărani în lupta pentru realizarea reformei agrare, pentru sprijinirea războiului antihitlerist. Totodată P.C.R. şi-a dezvoltat legăturile sale cu Frontul Plugarilor, organizaţie democratică a ţărănimii, avînd ca preşedinte pe cunoscutul patriot şi militant politic dr. Petru Groza.

Organizarea clasei muncitoare şi a aliatului său principal — ţărănimea — a influenţat puternic asupra altor categorii ale populaţiei. Numeroşi oameni din rîndurile micii burghezii orăşeneşti, îndeosebi intelectuali, au intrat în Uniunea patrioţilor şi în Apărarea patriotică, organizaţii de masă cu caracter antifascist. O puternică dezvoltare a luat organizaţia democratică a oamenilor muncii maghiari — Madosz — care ulterior şi-a luat numele de Uniunea populară maghiară. Desfăşurarea activităţii acestor organizaţii de masă sub îndrumarea politică a partidului comunist, căruia i-au recunoscut rolul conducător, a asigurat orientarea lor pe linia intereselor poporului, a revoluţiei.

Deoarece procesul de democratizare a ţării era frînat de majoritatea reacţionară din guvern şi din celelalte verigi ale aparatului de stat, Partidul Comunist Român a orientat lupta maselor în direcţia formării unui guvern realmente democrat, care să înfăptuiască năzuinţele lor. În acest scop a fost preconizată o nouă grupare a forţelor democrate, pe baza unei Platforme-program publicată la 24 septembrie 1944, în care erau cuprinse obiectivele la a căror realizare era interesată imensa majoritate a poporului: susţinerea pînă la victorie a frontului antihitlerist; exproprierea moşierilor şi împroprietărirea ţăranilor fără pămînt şi cu pămînt puţin; democratizarea ţării; abolirea măsurilor fasciste şi rasiale; pedepsirea criminalilor de război; refacerea economică şi îmbunătăţirea condiţiilor de trai ale tuturor categoriilor de oameni ai muncii; egalitatea în drepturi şi prietenie între poporul român şi naţionalităţile conlocuitoare etc.

Platforma elaborată de partidul comunist a avut un larg ecou, la ea aderînd Partidul Social-Democrat, Comisia de organizare a mişcării sindicale, Frontul Plugarilor, Uniunea Tineretului Comunist, Apărarea Patriotică, Madoszul, Societatea scriitorilor din România, Uniunea Patrioţilor şi alte organizaţii democrate.

S-a constituit, astfel, *Frontul Naţional Democrat*, a cărui influenţă în mase a crescut rapid. Lupta împotriva reacţiunii a obţinut un important succes prin formarea, la 4 noiembrie 1944, a unui nou guvern, prezidat tot de generalul Constantin Sănătescu, dar în care forţele democrate erau mult mai larg reprezentate, ceea ce le-a înlesnit posibilităţile de luptă împotriva reacţiunii. În întreaga ţară s-a intensificat acţiunea de înlăturare a primarilor şi a prefecţilor reacţionari, masele instaurînd administraţii locale care exprimau interesele poporului. În acelaşi timp, la chemarea partidului comunist, ţăranii din numeroase sate au pus mîna cu forţa pe pămînturile moşierilor fugiţi şi ale sabotorilor. Sprijinul acordat de muncitorii din întreprinderi ţărănimii pentru a pune mîna pe pămîntul moşieresc şi pentru democratizarea administraţiilor comunale, participarea din ce în ce mai numeroasă a ţărănimii la mitingurile şi demonstraţiile de la oraşe pentru un guvern al F.N.D., constituiau paşi importanţi pe linia făuririi alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare.

Sub presiunea forţelor revoluţionare, cel de-al doilea guvern Sănătescu, în care predominau încă reprezentanţii reacţiunii, a fost înlocuit, la 6 decembrie 1944, cu un nou guvern, prezidat de generalul N. Rădescu, în care Frontul Naţional Democrat şi-a menţinut şi chiar şi-a consolidat poziţiile. Şi acest guvern, însă, nu a acţionat pe linia unei reale democratizări a ţării, încercînd să frîneze elanul revoluţionar al maselor. În acele condiţii, forţele democrate şi-au intensificat lupta pentru instaurarea unui guvern cu adevărat democrat.

În întreaga ţară au avut loc puternice demonstraţii, în care manifestanţii cereau formarea unui guvern al Frontului Naţional Democrat. Astfel, la uriaşa demonstraţie ce a avut loc la 24 februarie 1945 la Bucureşti au participat peste 600 000 de muncitori, ţărani, intelectuali, funcţionari, militari. Din ordinul lui Rădescu, subunităţi de jandarmi au deschis focul asupra demonstranţilor, din rîndul cărora au căzut morţi şi răniţi.

Dar încercarea de a stăvili avîntul maselor prin forţă nu şi-a atins scopul. Zeci şi sute de mii de oameni s-au revărsat pe străzile oraşului zi după zi, într-un torent ce nu mai putea fi zăgăzuit de forţele reacţiunii, masele afirmîndu-şi cu hotărîre voinţa de a nu înceta lupta pînă nu vor instaura propria lor putere.

Sub presiunea valului revoluţionar, Rădescu s-a văzut nevoit să demisioneze, iar la scurt timp după aceasta, regele a fost obligat să accepte guvernul propus de forţele democrate şi susţinut de popor. Astfel, la 6 martie 1945, a fost instaurat primul guvern revoluţionar-

democratic din istoria României, guvern cu un pronunţat caracter muncitoresc-ţărănesc. În fruntea guvernului s-a aflat dr. Petru Groza, eminent om politic şi de stat. În acest guvern au intrat reprezentanţii clasei muncitoare şi ai aliaţilor săi — ţărănimea şi celelalte pături de oameni ai muncii, precum şi reprezentanţi ai unei grupări burgheze aflată sub conducerea lui Gh. Tătărăscu.

Instaurarea primului guvern revoluţionar democratic, în care clasa muncitoare avea rolul conducător, a constituit o mare victorie a luptei revoluţionare de mase, asigurînd dezvoltarea democratică şi progresistă a ţării noastre. Ea a marcat nu doar o simplă schimbare de guvern, ci o schimbare a însuşi regimului politic din România.

Cursul revoluţiei a intrat într-o nouă fază, în care oamenii muncii aveau să folosescă puterea de stat pentru zdrobirea definitivă a reacţiunii, pentru apărarea şi lărgirea drepturilor şi libertăţilor democratice, înfăptuirea pînă la capăt a transformărilor economice şi sociale cu caracter burghezo-democratic şi pregătirea condiţiilor trecerii la etapa revoluţiei socialiste.

Principala măsură înfăptuită de guvernul democrat imediat după instaurarea sa a fost legiferarea *reformei agrare* din 23 martie 1945, în baza căreia au fost expropriate pămînturile aparţinînd elementelor fasciste şi a celor care au colaborat cu Germania nazistă, ale criminalilor de război şi ale celor vinovaţi de dezastrul ţării, precum şi terenurile agricole ce depăşeau suprafaţa de 50 ha, ale celorlalţi moşieri.

Pămîntul a fost dat ţăranilor în deplină proprietate şi fără nici o despăgubire către moşier, acordîndu-se întîietate ţăranilor fără pămînt, apoi celor cu pămînt puţin, orfanilor, văduvelor de război şi celor ce au luptat împotriva hitleriştilor. Au fost expropriate, astfel, 1 468 000 ha de teren, din care 1 109 000 ha au fost împărţite ţăranilor, iar restul a trecut în proprietatea statului. Pe această bază s-au creat aproape 400 000 noi gospodării ţărăneşti, iar circa 500 000 de gospodării cu pămînt puţin şi-au sporit suprafaţa. O dată cu pămîntul a fost împărţit şi inventarul agricol. Prin toate acestea, reforma agrară a avut un caracter profund democratic.

Înfăptuită mai întîi pe cale revoluţionară, începînd încă din toamna anului 1944, în condiţiile unei ascuţite lupte de clasă, şi legiferată apoi de guvernul democrat, reforma agrară a avut ca rezultat principal desfiinţarea celei mai reacţionare clase din România — moşierimea. Totodată a fost rezolvată problema fundamentală a desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democrate şi s-a făurit alianţa trainică dintre clasa muncitoare şi ţărănime.

3. În consolidarea regimului democrat şi în stabilirea direcţiilor de dezvoltare a ţării, un rol important l-a avut *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român*, care şi-a desfăşurat lucrările la Bucureşti, în zilele de 16—20 octombrie 1945.

Raportul Comitetului Central, prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, sublinia că ,,la baza acţiunii de refacere şi reconstrucţie a ţării trebuie să stea refacerea şi dezvoltarea industriei grele'', care constituie pivotul în jurul căruia se va dezvolta întreaga economie. Au fost respinse, astfel, concepţiile reacţionare asupra României ca ţară ,,eminamente agricolă'', menite să o menţină în situaţia de dependenţă faţă de statele occidentale dezvoltate din punct de vedere industrial.

Conferinţa a preconizat un amplu program pentru refacerea uzinelor siderurgice şi metalurgice, restabilirea şi dezvoltarea transporturilor, exploatarea judicioasă a resurselor energetice şi electrificarea ţării, descoperirea şi valorificarea a noi rezerve de materii prime, o raţională folosire a forţei de muncă, a capacităţii şi energiei creatoare a poporului.

Alături de problemele economice, Conferinţa a acordat o mare atenţie problemelor întăririi politice a regimului democratic, rolului statului în viaţa economică şi social-politică a ţării, intensificării luptei împotriva reacţiunii, întăririi continue a unităţii de acţiune a clasei muncitoare, a alianţei muncitoreşti-ţărăneşti, frăţiei dintre oamenii muncii români şi cei aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare.

Conferinţa Naţională a P.C.R. a pus ca sarcină de mare importanţă realizarea unităţii politice şi organizatorice a clasei muncitoare, consolidarea condiţiilor pentru unirea celor două partide muncitoreşti, pe bazele principiale ale marxism-leninismului.

În funcţia de secretar general al Comitetului Central al Partidului, Conferinţa Naţională P.C.R. a ales pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, care timp de aproape două decenii se va afla în fruntea partidului şi a statului în opera de construire a socialismului.

În perioada ce a urmat, concomitent cu preocupările pentru refacerea economică a ţării şi consolidarea regimului democrat, Partidul Comunist Român s-a preocupat intens de întărirea continuă a unităţii sale politice, ideologice şi organizatorice.

Această activitate s-a soldat cu roade deosebit de bogate, oglindite atît în creşterea numerică a rîndurilor partidului, cît şi, îndeosebi, în sporirea continuă a influenţei sale în mase. Astfel, în răstimp de numai o lună după Conferinţa Naţională, efectivul partidului a crescut cu aproape 100 000 de membri, pentru a ajunge, pînă la sfîrşitul anului 1947, la

peste 800 000 de membri, dintre care 42,46% erau muncitori şi 33,33% ţărani. Acordînd în permanenţă preponderenţă elementului muncitoresc, P.C.R. a manifestat totodată o deosebită atenţie faţă de ţărănime, alianţa muncitorească-ţărănească constituind temelia regimului democrat-popular, forţa hotărîtoare în desfăşurarea procesului revoluţionar. În acelaşi timp, partidul a manifestat o permanentă preocupare pentru clarificarea ideologică şi politică a intelectualităţii, ca şi a altor categorii de oameni ai muncii.

Creşterea numerică şi întărirea organizatorică a P.C.R. s-a îmbinat cu activitatea de pregătire politico-ideologică a cadrelor, de răspîndire în mase a învăţăturii marxist-leniniste, acţiune în care un loc important l-au avut traducerea în limba română şi în limbile naţionalităţilor conlocuitoare a lucrărilor lui Marx, Engels şi Lenin, studierea acestora în cadrul învăţămîntului de partid şi efortul de aplicare creatoare a legilor generale ale marxism-leninismului la condiţiile specifice ale ţării noastre.

Activitatea desfăşurată de Partidul Comunist Român a influenţat în mod pozitiv şi orientarea Partidului Social-Democrat, angajat tot mai ferm pe linia colaborării strînse cu P.C.R. în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, ceea ce a pregătit condiţiile trecerii de la unitatea de acţiune a clasei muncitoare la unitate deplină, ideologică, politică şi organizatorică.

În aceeaşi direcţie de înfăptuire a unităţii clasei muncitoare un rol important l-a jucat mişcarea sindicală, teren fertil de desfăşurare a luptei pentru apărarea intereselor oamenilor muncii dar totodată şi pentru dezvoltarea şi adîncirea procesului revoluţionar, pentru consolidarea regimului democrat şi cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare şi aliaţii săi.

4. Întreaga perioadă de după eliberarea ţării de sub jugul fascist şi pînă la sfîrşitul anului 1947 a fost dominată de puternice lupte sociale şi politice, soldate cu profunde transformări în toate domeniile de activitate. În toate aceste mari bătălii de clasă, Partidul Comunist Român şi-a exercitat cu cinste rolul de forţă conducătoare a clasei muncitoare, a maselor largi populare.

În lupta pentru înfrîngerea reacţiunii şi smulgerea din mîinile acesteia a întregii puteri politice, un loc important l-au avut *alegerile parlamentare* din 19 noiembrie 1946.

În această confruntare politică, Partidul Comunist Român şi celelalte partide şi organizaţii democrate s-au prezentat unite pe baza unei platforme comune, în cadrul *Blocului Partidelor Democrate*. Exprimîndu-şi adeziunea faţă de politica dusă de Partidul Comunist Român şi de celelalte organizaţii democrate, masa alegătorilor şi-a dat, în mare majoritate, votul candidaţilor Blocului Partidelor Democrate, care a obţinut astfel o victorie zdrobitoare asupra reacţiunii. Ca urmare, în primul parlament ce s-a constituit pe baza acestui rezultat, forţele democrate deţineau 378 mandate din totalul de 414.

Victoria obţinută de Blocul Partidelor Democrate în alegerile parlamentare din 1946 oglindeşte baza social-politică largă pe care se sprijinea guvernul democratic, compromiterea şi izolarea de masă a partidelor burgheze reacţionare.

Realizările de însemnătate istorică obţinute de poporul nostru în perioada de după 23 august 1944 au creat condiţii favorabile intensificării acţiunilor în vederea trecerii la revoluţia socialistă. În acest cadru un loc deosebit de important revine măsurilor economice cu caracter anticapitalist, cum a fost etatizarea Băncii Naţionale a României, crearea oficiilor industriale, instrumente prin care statul intervenea activ în organizarea şi coordonarea producţiei, în scopul refacerii economiei naţionale. Instituirea controlului muncitoresc şi a controlului statului asupra întreprinderilor capitaliste a neutralizat în bună măsură tendinţele sabotoare şi speculative ale burgheziei.

Desfăşurarea luptei pentru înfăptuirea transformărilor burghezo-democratice şi pregătirea condiţiilor de trecere la revoluţia socialistă a ridicat în faţa clasei muncitoare problema reconsiderării atitudinii sale faţă de gruparea burgheză tătărăsciană, care în condiţiile unor măsuri cu caracter tot mai pronunţat anticapitalist, a început să se opună noilor prefaceri economice şi social-politice, transformîndu-se treptat într-un centru de acţiuni ostile regimului democrat.

Ca urmare, la 6 noiembrie 1947 ultimii reprezentanţi ai burgheziei au fost îndepărtaţi din guvern, acţiune care a marcat o fundamentală schimbare în caracterul puterii de stat. Totodată, în condiţiile trecerii la revoluţia socialistă, colaborarea cu monarhia nu mai putea fi continuată, Palatul regal fiind un centru al reacţiunii interne şi principalul canal de legătură cu cercurile imperialiste străine, ostile regimului democrat.

Pregătind înlăturarea monarhiei, Partidul Comunist Român a ţinut seama de faptul că, deşi monarhia şi reacţiunea în ansamblu erau mult slăbite, puteau recurge totuşi la acţiuni aventuriste, care ar fi provocat tulburări şi vărsări de sînge inutile. Pentru a evita o astfel

de eventualitate. au fost luate o serie de măsuri de ordin politic şi organizatoric, de natură să descurajeze şi să facă imposibile orice încercări ale reacţiunii de a se cramponа de putere.

În acele condiţii în care regele Mihai s-a văzut izolat în interior, iar din afară nu a primit asigurarea sprijinului pe care sconta din partea unor cercuri imperialiste, el a fost nevoit să accepte abdicarea cerută de Partidul Comunist şi de guvern. Astfel, la 30 decembrie 1947 monarhia a fost răsturnată, proclamîndu-se Republica Populară Română, stat al oamenilor muncii de la oraşe şi sate.

Proclamarea Republicii Populare Române a constituit unul din cele mai importante momente ale luptei oamenilor muncii sub conducerea Partidului Comunist Român, pentru transformarea revoluţionară a ţării noastre. Marcînd încheierea etapei strategice de desăvîrşire a revoluţiei burghezo-democratice, cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianţă cu ţărănimea muncitoare şi celelalte categorii de oameni ai muncii a făcut posibilă trecerea la făurirea societăţii socialiste în România.

Aşa cum subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu, ,,Realizarea republicii — veche şi arzătoare aspiraţie a poporului — a găsit un profund ecou în conştiinţele milioanelor de oameni ai muncii din întreaga ţară. Masele largi populare au salutat cu neţărmurită satisfacţie şi bucurie măreaţa victorie obţinută prin luptă, exprimîndu-şi hotărîrea nestrămutată de a-şi închina toate forţele consolidării şi înfloririi continue a republicii noi, populare, apărării libertăţii şi suveranităţii sale, ridicării ei la un loc demn în marea familie a naţiunilor lumii''.

BIBLIOGRAFIE

* * * *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 45—57.

NICOLAE CEAUŞESCU, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcării muncitoreşti şi socialiste din România*, în *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, Bucureşti, Edit. politică, 1968, p. 378—386.

NICOLAE CEAUŞESCU, *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată celei de-a XXX-a aniversări a eliberării României de sub dominaţia fascistă, 23 August 1974*, în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 618—662.

NICOLAE CEAUŞESCU, *Cuvîntare la Marea adunare populară cetăţenească din capitală, 6 martie 1975*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 7—11.

NICOLAE CEAUŞESCU, *Cuvîntare la adunarea festivă din Capitală cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la victoria asupra fascismului şi a 98 de ani de la cucerirea independenţei de stat a României, 9 mai 1975*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 6—21.

* * * *Istoria României, Compendiu*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică 1974, p. 421—423; 436—463.

,,Totul pentru front, totul pentru victorie''! contribuţia substanţială a României la victoria comună asupra Germaniei hitleriste, de Gh. I. Ioniţă, în ,,Era socialistă'', an LV (1975), nr. 8.

6. Martie 1945 în istoria contemporană a României, de Aron Petric, în ,,Anale de istorie'', an XXI (1975), nr. 1.

Se mai pot consulta, de asemenea, articolele referitoare la insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă publicate în ,,Revista de istorie'' nr. 8/1974.

CONGRESUL INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE ISTORICE DE LA SAN FRANCISCO

Din cinci în cinci ani, reprezentanţii istoricilor din întreaga lume se reunesc în cadrul Congreselor Internaţionale de Ştiinţe Istorice. În perioada postbelică aceste congrese s-au desfăşurat la Roma (1955), Stockholm (1960), Viena (1965), Moscova (1970), oferind prilej de bilanţ şi de confruntare a rezultatelor istoriografiei pe plan mondial. În această vară, între 22 şi 29 august, a avut loc la San Francisco (S.U.A.) cel de-al XIV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice, în cadrul căruia s-a înregistrat participarea a 1455 de istorici, delegaţi a 60 de ţări. Dacă participarea a fost relativ mai restrînsă din cauza marii distanţe, în schimb s-a observat o prezenţă mai mare a istoricilor din ţările afro-asiatice, ceea ce indică lărgirea ariei de acţiune a marelui for internaţional al ştiinţei istorice.

România a fost reprezentată printr-o delegaţie compusă din 14 persoane, avînd în fruntea ei pe prof. Ştefan Ştefănescu, preşedintele Secţiei de Istorie şi Arheologie a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, ajutat de un birou format din acad. Em. Condurachi, acad. C. C. Giurescu, acad. Şt. Pascu, prof. univ. Mihai Berza şi dr. Gh. Zaharia. În componenţa delegaţiei au mai intrat încă opt specialişti: Eugen Bantea, Dan Berindei, Cornelia Bodea, Ilie Ceauşescu, Valentin Georgescu, Carol Göllner, Eugen Stănescu şi Gh. Unc. Membrii delegaţiei s-au străduit să facă faţă dispersiunii lucrărilor Congresului, ale cărui şedinţe se desfăşurau concomitent şi paralel în diferite localuri.

Congresul şi-a inaugurat lucrările în ziua de 22 august printr-o şedinţă plenară, desfăşurată sub preşedinţia prof. Boyd C. Shafer. În prezidiu au luat loc dintre istoricii români prof. univ. M. Berza, membru al Biroului Comitetului Internaţional de Ştiinţe Istorice, prof. univ. Ştefan Ştefănescu şi acad. C. C. Giurescu, reprezentanţii Comitetului Naţional al Istoricilor din România şi acad. Emil Condurachi, secretar general al Asociaţiei Internaţionale de Studii Sud-Est Europene. În cadrul şedinţei a fost prezentată într-un cadru festiv conferinţa lui Ray Allen Billington (S.U.A.), despre *Cowboys, indieni şi ţara făgăduinţei: imaginea despre lume a pionierului american.* De asemenea, unele delegaţii au oferit prezidiului cărţile editate în cinstea Congresului. Delegaţia României a înmînat conducerii Congresului şapte cărţi (*Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. V; *Bibliografia istorică a României, 1969—1974*; *Pages from the history of the Romanian Army*; „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 2 din 1975 consacrat Congresului internaţional; „Revue Internationale d'histoire militaire" — număr special realizat de istoricii militari români — ; I. I. Russu, *Inscripţiile Daciei romane*, vol. I; şi *Relations between the autochtonous population and the migratory populations.*

Lucrările propriu-zise ale Congresului au început la 23 august şi ele au avut loc în cadrul a patru secţii: *Marile teme*; *Probleme de metodologie*; *Istoria cronologică* şi *Organismele internaţionale afiliate.* În cadrul primelor două secţii s-au dezbătut teme de largă respiraţie ca: *Istorie şi societate*; *Eveniment, structură şi dezvoltare în istorie*; *Drepturile omului*; *Valoarea judecăţii in istorie*; *Revoluţia*; *Istoricul în căutarea documentării*; *Istoriografia ca ştiinţă istorică*; *Migraţiile*; *Revoluţia urbană*; *Tradiţie şi inovaţie în Asia şi Africa* etc.

La dezbaterile primelor două secţii s-a înregistrat un număr ridicat de participanţi. delegaţia României fiind şi ea prezentă prin specialiştii săi. Doi dintre delegaţii români — Ştefan Ştefănescu şi Eugen Stănescu — au intervenit în cadrul dezbaterilor din primele două secţii în calitate de experţi, contribuind la îmbogăţirea teoretică a discuţiilor, cel dintîi la tema *Istoricul în căutarea documentării*, punînd în discuţie unele noi aspecte privind între altele dinamica şi structura procesului istoric, tendinţa spre interdisciplinaritate, spre cuantificare ori spre elaborarea de modele; cel de-al doilea dezvoltînd în cadrul temei *Istorie şi societate* teza rolului educator al cercetării ştiinţifice, care se străduieşte să ajungă la un adevăr istoric detaşat de subiectivism şi relativism. În intervenţii, delegaţii români au ridicat în cadrul prime-

lor două secții și alte probleme. Eugen Stănescu a dezvoltat la tema *Structură, eveniment și mișcare în istorie* o intervenție în care a susținut imposibilitatea unei teorii structuraliste în explicarea fenomenelor istorice, iar la tema *Istoriografia ca știință* o alta în care a pledat pentru caracterul științific al istoriografiei arătînd posibilitatea îmbogățirii ei teoretice și metodologice prin osmoza cu alte științe sociale. La tema *Drepturile omului* acad. Șt. Pascu a făcut o intervenție prin care a deplasat problema de la drepturile omului sau individului la drepturile colectivităților, popoarelor și națiunilor, ca o introducere la situația nedreaptă a națiunilor dominate din Imperiul habsburgic și apoi din cel austro-ungar, evidențiind lupta pentru libertate a românilor aserviți. La aceeași temă a luat cuvîntul și dr. Gh. Zaharia, care a relevat relația dintre regimurile social-politice și drepturile omului, dintre acestea din urmă și adîncirea democratizării vieții interne și internaționale contemporane. La tema *Migrațiile*, acad. Ștefan Pascu a corelat dezbaterea cu problema migrațiunilor interne, referindu-se îndeosebi la emigrările din Transilvania în Moldova și Țara Românească. La aceeași temă, a luat cuvîntul și dr. doc. Cornelia Bodea pentru a trata problema emigrărilor românilor spre America de Nord, inclusiv spre Canada. Intervenții românești au avut loc și la tema consacrată *Minorităților*, Cornelia Bodea referindu-se la coraportul lui Fran Zwitter privind așa-zisele ,,popoare fără istorie" și la definirea ,,minorităților" din cadrul Imperiului habsburgic, în timp ce dr. doc. Carol Göllner a vorbit despre dezvoltarea națiunii române și rezolvarea problemei naționale în România.

În Secția a III-a, consacrată istoriei cronologice, rapoartele au abordat o vastă gamă de probleme. Specialiștii în istorie veche au dezbătut rapoarte grupate în cadrul temelor generale *Centre și periferii ale civilizației antice* și *Tipuri de societăți în antichitate*; unul din rapoarte s-a referit la vechile popoare balcanice. În cadrul problematicii privind Evul Mediu temele generale luate în dezbatere au fost: *Societățile nomade* și *Întîlniri ale civilizațiilor în Europa în jurul anului 1300*. Moderniștii au dezbătut rapoartele referitoare la temele generale: *Națiuni și state (secolele XVI—XVIII)* și *Aspecte economice ale societăților în dezvoltare industrială (secolele XVIII—XIX)*. Tema generală *Europa și Statele Unite* a cuprins rapoarte privind perioada modernă și cea contemporană. *Mișcările muncitorești în secolul XX în fața problemei: revoluție sau reformă*, *Problema democrației în structura internă a partidelor și mișcările politice din secolul XX* și *Idei și realități politice în secolul XX* au fost temele generale referitoare la secolul nostru supuse dezbaterii Congresului.

În cadrul secției consacrată istoriei cronologice delegația română a prezentat trei rapoarte. Cel dintîi *Populații nomade în spațiul european și rolul lor în formarea statelor feudale* — acad. C. C. Giurescu — s-a bucurat de interesul viu al participanților, la discuție luînd parte Bernard Spuler (R.F.G.), Owen Lethimore (Anglia), A. Haneda (Japonia) și prof. Karsunski (U.R.S.S.). Pozitiv a fost primit și raportul dr. doc. Valentin Georgescu privind *Procesul de modernizare în Europa de răsărit în sec. XVIII—XIX*, fapt dovedit prin intervențiile, între altele, ale prof. N. Todorov și V. Paskaleva (Bulgaria), W. Minchinton (Anglia); la același raport a mai luat cuvîntul și acad. C. C. Giurescu. În sfîrșit, cel de-al treilea raport întocmit de dr. Dan Berindei — avînd pe istoricul Fr. Kellog (S.U.A.) coraportor — referitor la *Stabilirea relațiilor diplomatice între Statele Unite și statele europene în secolele XVIII și XIX* a fost favorabil comentat de istoricii G. Spini (Italia), Cl. Fohlen (Franța), Robert Ivanov (U.R.S.S.) și Moltmann (R.F.G.). Nici unuia dintre rapoartele românești din cadrul acestei secții nu i s-au adus obiecții de principiu, ci, cel mult, s-au sugerat unele completări, autorii intervențiilor ținînd să sublinieze seriozitatea, competența și simțul de responsabilitate al raportorilor români.

Discuțiile din cadrul acestei secții au fost deseori animate, ca și cele din primele două secții. Delegații români au susținut un număr important de intervenții. La rapoartele consacrate istoriei vechi, acad. Emil Condurachi s-a dovedit deosebit de activ luînd cuvîntul de patru ori la temele: *Vechile popoare balcanice*, *Centre și periferii ale civilizației antice în Africa de Nord*, *Grecia și Orientul în perioada istorică*, *Limesul și provinciile*. În aceste intervenții acad. Condurachi a adus clarificări și totodată a pus în dezbatere și problematica românească, subliniind locul înaintașilor noștri în contextul istoriei vechi.

La tema *Est și Vest în Sud-Estul Europei în secolele XIII—XIV* a luat cuvîntul prof. univ. Ștefan Ștefănescu referindu-se la elementele comune ale procesului istoric în Sud-Estul Europei în perioada dată și scoțînd în evidență însemnătatea formării în secolul XIV a statelor românești independente, teritoriu de interpătrundere a influențelor din Vest și Est, rolul drumurilor comerciale ca vehiculatoare nu numai de mărfuri dar și de idei, antrenarea țărilor române prin marile drumuri comerciale în circuitul de valori internaționale. Acad. C. C. Giurescu în intervenția sa la tema *Hoarda de aur* a arătat că unul din efectele însemnate ale năvălirii din 1241 în Europa a fost oprirea expansiunii regatului maghiar spre Est și Sud de Carpați. Tot acad. Giurescu a luat cuvîntul la raportul *Structuri sociale, politice și culturale în Europa secolului XIII*, criticînd faptul că regiunea carpato-danubiană, care pre-

zintă un interes deosebit ca teritoriu de interpătrundere, a fost trecută cu vederea în raport; cu același prilej, a discutat sensul medieval al termenului *popor*. La aceeași comunicare a luat cuvîntul și acad. Ștefan Pascu, care a subliniat aportul poporului român pe planul civilizației și a pledat pentru o istorie comparată în acest domeniu. În intervenția sa la raportul *Orașe și limbaje*, acad. Pascu a pus la punct unele erori de fapte și unele interpretări necorespunzătoare.

Eug. Stănescu a luat cuvîntul la raportul *Coexistența dintre latini și greci în veacurile XIII—XIV*, vorbind despre încercarea de stabilire a unor principii de coexistență pașnică între Imperiul romano-german și Imperiul bizantin spre sfîrșitul primei jumătăți a veacului al XIII-lea. Dr. doc. Carol Göllner a dezvoltat două intervenții, aducînd completări și corelînd temele cu problematica istorică românească respectivă la temele *Politica otomană în fața Reformei* și *Expansiunea otomană și dezvoltarea statelor centralizate din Europa răsăriteană*. Prof. univ. Ștefan Ștefănescu a făcut o amplă intervenție la raportul specialiștilor sovietici Cerepnin și Pașuto despre *Formarea statului centralizat rus*, relevînd, comparativ cu ideea „vechii Rusii", importanța ideii dacice ca idee-forță în procesul de unificare a poporului român și subliniind importanța unirii țărilor române sub Mihai Viteazul.

Dan Berindei a luat cuvîntul la raportul *Relațiile ruso-americane în secolele XVIII și XIX*, aducînd completări privind evoluția relațiilor politico-diplomatice ruso-americane, raportul mărginindu-se doar la aspectele economice ale relațiilor americane. Cornelia Bodea a făcut o intervenție referitoare la raportul *Relațiile dintre forțele progresiste europene și Statele Unite în secolul XIX*, făcînd unele critici privind cadrul limitat al tratării temei și informînd asupra unor aspecte ale poziției cercurilor înaintate românești față de Statele Unite în perioada dată. La aceeași temă, dr. Ilie Ceaușescu a depus o intervenție scrisă privind poziția românilor față de războiul de secesiune din Statele Unite. Referindu-se la raportul *Prima constituție germană și modelul american*, Dan Berindei a semnalat ecoul pe care l-a avut Constituția americană din secolul XVIII în țările române — unde s-a bucurat de mai multe traduceri — arătînd totodată răsunetul pe care l-au avut în general la români în prima jumătate și la mijlocul secolului trecut informațiile privind lumea americană.

În cadrul dezbaterilor privind temele de istorie contemporană, dr. Gh. Zaharia a prezentat o intervenție pe marginea raportului istoricului englez D. C. Watt cu privire la *Falimentul sistemului de securitate în Europa. 1930—1939*, a analizat motivele eșuării securității colective europene și îndeosebi responsabilitatea marilor puteri față de statele mici și mijlocii. Dr. Gh. Unc a luat cuvîntul în legătură cu raportul *Revoluție socialistă și reformă burghezo-democratică în monarhia austro-ungară în destrămare*, arătînd că destrămarea Imperiului hibrid habsburgic și constituirea de state unitare a fost un proces legic obiectiv și că participarea socialiștilor aparținînd națiunilor oprimate la lupta de eliberare națională a propriilor popoare a reprezentat un factor de natură progresistă. Tot Gh. Unc a făcut o intervenție pe marginea raportului istoricului iugoslav Marianović, relevînd pozițiile revoluționare pe care s-a situat Partidul Social-Democrat din România, atunci cînd a militat împotriva primului război mondial declanșat de puterile imperialiste și a acționat pentru regruparea — pe plan internațional — a forțelor socialiste fidele principiilor marxiste. În sfîrșit, dr. Eugen Bantea a luat cuvîntul la tema consacrată *Democrației în activitatea partidelor comuniste*, în care a abordat problema rolului partidelor comuniste în reala democratizare a relațiilor internaționale, subliniind între altele necesitatea de a nu se trata „în bloc" diversele partide socialiste și social-democrate și relevînd acțiunile contemporane ale unor partide comuniste față de alte forțe politice cu caracter înaintat.

Prezența delegaților români în cadrul lucrărilor Secției a III-a s-a reflectat și în exercitarea de către unii dintre ei, la solicitarea organizatorilor Congresului, a funcțiilor de conducere a dezbaterilor. Acad. Condurachi a îndeplinit funcția de președinte la dezbaterile din 23 august consacrate istoriei vechi ale Secției a III-a, dr. doc. Carol Göllner cea de vice-președinte în cadrul dezbaterilor de istorie modernă din 25 august, dr. Gh. Zaharia cea de vice-președinte la lucrările de istorie contemporană ale aceleiași secții, din 26 august. De altfel, și în cadrul Secției I-a, acad. Ștefan Pascu a exercitat funcția de vice-președinte în ziua de 27 august, îndeplinind în fapt, în lipsa președintelui, atribuțiile acestuia, iar prof. univ. Mihai Berza a făcut parte din prezidiul Asociației internaționale de studii bizantine și din cel al Asociației Europene de istorie contemporană.

În cea de-a IV-a secție a Congresului — cea a organismelor afiliate — dezbaterile au fost axate pe o problematică variată și deseori această discutare mai la obiect a creat cadrul cel mai prielnic pentru dobîndirea de cîștiguri științifice. Asociațiile internaționale, Comisiile și Comitetele de specialitate au reprezentat neîndoielnic un teren fertil pentru participanții la lucrările Congresului de Științe Istorice. Delegații români au evidențiat și în cadrul acestei secții prezența României. Dr. doc. Valentin Georgescu a avut o intervenție în cadrul Asociației

internaționale de istoria dreptului la tema *Penetrația drepturilor străine in drepturile naționale și locale*, expunînd aspecte ale receptării Codului civil francez în România. Acad. Emil Condurachi și Eugen Stănescu au luat cuvîntul în cadrul lucrărilor Asociației internaționale de studii bizantine la tema *Secolul al XV-lea și sfîrșitul Bizanțului*, cel de-al doilea referindu-se la unele aspecte ale rezistenței antiotomane românești; tot Eugen Stănescu a avut o intervenție la comunicarea lui H. Inalcik — prezentată, în lipsa autorului, de Cornelia Bodea — — în cadrul Asociației internaționale de studii sud-est europene, referitoare la *Sud-Estul Europei în timpul dominației otomane* în care a subliniat neta diferență de situație dintre regiunile românești de la Nord de Dunăre și cele balcanice propriu-zise. În cadrul aceleiași asociații, la tema generală *Balcanii și Mediterana*, acad. Condurachi a prezentat un raport, iar prof. univ. Mihai Berza a făcut o substanțială intervenție. Dr. Dan Berindei a fost expert la tema *Mișcări sociale la popoarele slave din Europa de răsărit înaintea primului război mondial*, în cadrul Comisiei internaționale de studii slave prezentînd și făcînd observații la șase comunicări referitoare la diferite aspecte economice, sociale, politice și culturale ale temei enunțate. În cadrul aceleiași comisii a luat cuvîntul și dr. doc. Cornelia Bodea făcînd o subliniere în legătură cu lupta subterană a popoarelor aservite ale monarhiei austro-ungare. În Comisia internațională de demografie istorică acad. Ștefan Pascu și-a susținut coraportul la raportul *Demografia istorică în ajutorul istoriei generale*, în care a prezentat cercetările de demografie istorică din România și contribuția acestora în clarificarea unor aspecte ale istoriei generale românești; de asemenea, a mai luat cuvîntul și la dezbaterea temei generale, subliniind însemnătatea cercetărilor de demografie pentru istoria social-economică și pentru cea politică și militară.

Acad. C. C. Giurescu și acad. Ștefan Pascu au avut intervenții privind tema *Structuri sociale și morfologii urbane în dezvoltarea istorică a orașelor*, dezbătută în Comisia internațională a istoriei orașelor, căreia cel de-al doilea i-a transmis un *Elencus civitatis* privind orașele din România. În cea dintîi intervenție a fost atrasă atenția asupra așezărilor urbane din regiunea carpato-danubiană și s-a relevat însemnătatea orașelor românești din secolele XIII—XV și contribuția lor la formarea statelor românești, iar în cea de-a doua acad. Pascu a furnizat unele date noi privind tipologia orașelor din sud-estul Europei, România, Iugoslavia și Bulgaria.

În Comisia internațională pentru istoria celui de-al doilea război mondial, dr. Eugen Bantea a intervenit la tema *Relațiile între politică și strategie în cel de-al doilea război mondial*, relevînd importanța insurecției românești din 1944, care a dovedit că acțiunea unei țări mijlocii a putut avea înrîuriri considerabile asupra politicii și strategiei de ansamblu a conflictului într-un moment istoric determinat.

Delegații români au fost prezenți și la lucrările cu caracter organizatoric ale unor organisme internaționale, luînd deseori parte la dezbaterile ce au avut loc cu acest prilej (prof. univ. Ștefan Ștefănescu la Comisia internațională de demografie istorică, la Comisia internațională eclesiastică comparată și la Comisia internațională a adunărilor de stări; acad. Pascu la Comisia internațională a istoriei orașelor; prof. univ. Mihai Berza la Comisia internațională de istorie maritimă, la Asociația de studii bizantine, la Asociația de studii sud-est europene și la Asociația europeană de istorie contemporană; dr. Dan Berindei la Comisia internațională de istoria presei, la Comisia internațională de studii slave și la Asociația europeană de istorie contemporană; dr. Gh. Zaharia la Comisia pentru istoria celui de-al doilea război mondial, dr. Eugen Bantea și dr. Ilie Ceaușescu la Comisia internațională de istorie militară comparată, dr. doc. Cornelia Bodea la Comisia de istorie a Revoluției franceze, dr. doc. Valentin Georgescu la Comisia adunărilor de stări etc.

Rolul pe care delegații români l-au avut în secția a IV-a a Congresului a fost relevat și de alegerea lor în componența comisiilor sau la conducerea lor. Acad. Pascu a fost ales președinte al Comisiei internaționale de demografie istorică și membru al comitetului comisiei de istoria orașelor, dr. doc. Valentin Georgescu vice-președinte al comisiei internaționale a adunărilor de stări, prof. univ. Mihai Berza membru în biroul Comisiei internaționale de istorie maritimă, dr. Gh. Zaharia membru al Comitetului executiv al Comisiei internaționale pentru istoria celui de-al doilea război mondial, Dan Berindei membru al Comisiei internaționale de studii slave.

Lucrările celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Științe Istorice s-au încheiat la 29 august. După o nouă ședință plenară, congresiștii s-au răspîndit, urmînd ca acest for internațional să se întrunească din nou peste cinci ani, în 1980. Dezbaterile Congresului au reflectat o problematică interesantă, care a reflectat preocupările dominante ale istoricilor din întreaga lume.

În ziua de 21 august a avut loc o ședință a Biroului Comitetului Internațional al Istoricilor, urmat de Adunarea generală a Comitetului la care au participat din partea României, în afară de prof. univ. M. Berza, membru al Biroului, prof. univ. Ștefan Ștefănescu și acad.

C. C. Giurescu, reprezentanții Comitetului Național al Istoricilor Români. Cu acest prilej, s-a adoptat hotărîrea ca viitorul Congres Internațional de Științe Istorice să se desfășoare în 1980 *la București*. Hotărîrea a fost adoptată cu o mare majoritate de voturi și a fost salutată cu vie satisfacție de numeroși istorici prezenți la Congres. De asemenea, cu prilejul realegerii Biroului, prof. univ. Mihai Berza a fost desemnat din nou ca membru al său, președinte fiind ales istoricul vest-german K. Erdmann, iar vicepreședinte istoricul polonez A. Gieysztor. Profesorul Michel François a fost reales în funcția de secretar general, iar profesorul J. Ch. Biaudet (Elveția) în aceea de trezorier.

Cu prilejul Adunării Generale a Comitetului Internațional de Științe Istorice din 21 august, care a precedat deschiderea festivă a Congresului, au fost prezentate și discutate raportul de activitate al Comitetului Internațional de Științe Istorice și raportul financiar. De asemenea, au fost supuse spre aprobare Adunării Generale: cererea de a se încadra în forumul internațional al istoricilor a Comitetului Național al Istoricilor din Irak, reintegrarea Comitetului Național al Istoricilor din Brazilia, admiterea Asociației Istoricilor Africani — cu titlu de organism internațional afiliat —, candidatura Comitetului Național din Zaïr. A fost totodată recunoscută existența a două noi comisii internaționale: Comisia internațională de istorie a Revoluției Franceze și Comitetul Internațional de Metrologie. În aceeași ședință, în care s-a reales Biroul și s-a hotărît ca România să fie țara gazdă a viitorului Congres au mai fost modificate unele articole din Statutul Comitetului Internațional — introducîndu-se între altele limita de vîrstă de 70 de ani pentru candidaturile în Birou. În compoziția noului Birou, în afara istoricilor menționați ceva mai înainte, mai trebuie amintite alegerea ca al doilea vicepreședinte a lui G. Creig (U.S.A.) și aceiea ca membri a lui M. Batllori (Spania), L. Hertzman (Canada), S. Chandra (India), K. Tonneson (Norvegia) și D. Demarco (președinte al Comisiei Internaționale de mișcări și structuri sociale, în calitate de reprezentant al organismelor afiliate Comitetului Internațional); de asemenea, prof. univ. P. Harsin (Belgia) și acad. E. Jukov figurează în noul Birou ca membri consilieri cu drept de vot consultativ.

În ziua de 29 august, în ziua de încheiere a lucrărilor Congresului, a mai avut loc o nouă ședință a Adunării Generale, care a urmat încheierii festive a Congresului desfășurată în aceeași zi. La această ședință au participat din nou din partea Comitetului Național al Istoricilor din România prof. univ. Ștefan Ștefănescu și acad. C. C. Giurescu. Cu acest prilej s-a cerut să fie transmise Biroului date privind componența și activitatea Comitetelor Naționale în vederea întocmirii unui nou Buletin Informativ al Comitetului Internațional, precum și observații privind desfășurarea lucrărilor celui de-al XIV-lea Congres, ca puncte de plecare în activitatea de pregătire a viitorului Congres. Au mai fost aprobate o serie de moțiuni și anume:

— o moțiune a istoricilor africani și africaniști prin care s-a cerut Comitetului Internațional și Comitetului Național al Istoricilor din România, organizator al celui de-al XV-lea Congres Internațional, să ia măsurile de rigoare pentru a se asigura o mai bună reprezentare a problematicii africane în tematica Congresului și o mai largă participare la lucrările următorului Congres a istoricilor din Africa și din lumea a III-a;

— o moțiune a istoricilor — femei prin care s-a cerut adoptarea de proiecte științifice în temeiul cărora un număr mai mare de specialiști femei să poată participa la lucrările Congresului viitor;

— o moțiune a istoricilor sud-americani prin care s-a solicitat o mai bună prezentare a respectivei zone geografice în lucrările viitorului Congres din România;

— o moțiune a Comisiei de studii bizantine prin care s-a intervenit pentru dezvoltarea studiilor bizantine și s-a făcut totodată apel la Comitetul Național al Istoricilor din Turcia pentru facilitarea accesului la arhivele turcești;

— o moțiune inițiată de Comitetul Național al Istoricilor din Belgia prin care s-a cerut factorilor de decizie, guvernelor tuturor țărilor, să asigure istoriei ponderea avută în trecut în planurile de învățămînt, mai ales în învățămîntul mediu.

În bilanțul ce s-a făcut în Adunarea generală din 29 august privind desfășurarea lucrărilor celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Științe Istorice, s-au adus unele critici: lipsa traducerii simultane în cadrul secțiilor I și II, lipsa listei participanților, insuficienta organizare a intervențiilor experților, nesatisfăcătoarea organizare a expoziției de carte. Adunarea generală a mai luat act de propunerea iugoslavă ca problemele crizei orientale din 1875—1878 să constituie obiect de dezbatere a Congresului din 1980. S-a mai decis să fie acordată o mai mare atenție istoriei moderne și contemporane, mijloacelor audiovizuale și activității organismelor afiliate. Deosebit de importantă a fost hotărîrea adoptată — menționată și mai sus — privind intervenția pe lîngă guvernele lumii în vederea restabilirii locului istoriei în învățămînt.

După încheierea lucrărilor Congresului, trei dintre delegaţii români — M. Berza, Carol Göllner şi Dan Berindei — au fost invitaţi de Asociaţia Istorică Americană şi au vizitat diferite Universităţi şi centre ştiinţifice la Santa Barbara, Los Angeles, Seatle şi Boston. Doi dintre delegaţi — Val. Georgescu şi Eugen Stănescu — dînd curs unei invitaţii din partea Centrului de studii bizantine au vizitat Dumbarton Oaks. La Universitatea Santa Barbara a avut loc o reuniune ştiinţifică, consacrată temei *Tendinţe curente în istoriografia contemporană* — la care au luat parte acad. Em. Condurachi, acad. C. C. Giurescu şi prof. univ. M. Berza —. Cea mai mare parte a membrilor delegaţiei au fost invitaţi ai Universităţii Columbia (prof. Istvan Deak) şi de asemenea la Biblioteca Română din New York a avut loc o masă rotundă pe tema *Originea, continuitatea şi unitatea poporului român*, la care au participat ca invitaţi şi istorici americani şi care s-a desfăşurat sub conducerea acad. Şt. Pascu. Mai menţionăm, totodată, că înaintea Congresului de la San Francisco s-a desfăşurat la Washington între 13 şi 19 august Conferinţa internaţională de istorie militară, la care cei doi delegaţi — — general dr. Eugen Bantea şi colonel dr. Ilie Ceauşescu — au prezentat fiecare cîte un raport, înainte de a se alătura delegaţiei de la San Francisco. În timpul Congresului de la San Francisco şi în perioada ulterioară, pînă la înapoiere, membrii delegaţiei au avut fructuoase contacte şi schimburi de opinii cu specialiştii străini.

În cadrul Congresului de la San Francisco şi în perioada următoare, delegaţia română, deşi relativ restrînsă ca număr, a depus o fructuoasă activitate, concretizată în rapoarte, expertize şi intervenţii, în conducerea unor şedinţe şi în susţinuta activitate a delegaţilor români în organismele afiliate Comitetului Internaţional de Ştiinţe Istorice. Hotărîrea Adunării generale a Comitetului Internaţional de Ştiinţe Istorice ca viitorul Congres să aibă loc la Bucureşti a reprezentat neîndoielnic pentru istoriografia ţării noastre un succes marcant. Congresul va fi prilejul de a se evidenţia problematica istorică românească şi de a se aduce istoria României într-un mod mai pregnant în dezbaterea istoriografică mondială, mai ales că la acest viitor Congres se preconizează participarea a cel puţin 3000 specialişti. În aceste condiţii, temeinica realizare a celui de-al XV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice se impune ca o sarcină de cinste, dar şi de înaltă responsabilitate pentru frontul istoriografic românesc şi pentru ţara noastră însăşi.

Moment de seamă în activitatea istoricilor din întreaga lume, cel de-al XIV-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice, prilej de evidenţiere a problematicii istoriografice universale, de largă dezbatere şi de contact ştiinţific, se impune ca un eveniment marcant pe plan ştiinţific şi totodată ca un moment de prezenţă activă şi de afirmare a istoriografiei noastre.

Dan Berindei

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ „CRAIOVA — TRECUT, PREZENT ŞI VIITOR"

La 26 septembrie 1975 a avut loc la Craiova, în sala Consiliului popular judeţean Dolj, o prestigioasă sesiune ştiinţifică sub genericul „Craiova — trecut, prezent şi viitor", organizată de Comitetul municipal de partid, în colaborare cu Academia de ştiinţe sociale şi politice a Republicii Socialiste România. Sesiunea a fost organizată cu ocazia împlinirii a 1750 de ani de la prima menţiune documentară a străvechii aşezări daco-getice Pelendava şi a 500 de ani de la atestarea documentară a Craiovei.

Lucrările şedinţei plenare au fost deschise de Gheorghe Petrescu, prim secretar al Comitetului judeţean Dolj al P.C.R. care a reliefat importanţa deosebită a acestei sesiuni ştiinţifice desfăşurată la zece zile de la vizita tovarăşului Nicolae Ceauşescu în localitate, eveniment ce a conferit o mare strălucire manifestărilor dedicate jubileului Craiovei. Primul secretar a evidenţiat apoi, în mod sugestiv, momentele esenţiale din trecutul şi prezentul Craiovei, precum şi perspectivele de dezvoltare ale acelui municipiu.

În continuare, în cadrul şedinţei plenare a sesiunii, au fost audiate comunicările: *Craiova pe coordonatele istoriei*, de prof. dr. Ştefan Ştefănescu — preşedintele Secţiei de istorie şi arheologie a Academiei de ştiinţe sociale şi politice, decanul Facultăţii de istorie a Universităţii Bucureşti; *Unitatea culturii materiale şi spirituale a populaţiei autohtone pe întreg*

teritoriul carpato-danubian, de prof. dr. docent Mircea Petrescu-Dîmboviţa — directorul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", decanul Facultăţii de istorie şi filozofie din Iaşi; *Legăturile seculare între provinciile româneşti*, de acad. Ştefan Pascu — rectorul Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca şi prof. dr. Camil Mureşan, decanul Facultăţii de istorie a Universităţii menţionate; *Municipiul Craiova — dimensiuni şi împliniri contemporane*, de Vasile Bulucea — prim secretar al Comitetului municipal P.C.R. primarul municipiului Craiova; *Contribuţii craiovene la progresul ştiinţelor matematice şi tehnice*, de acad. Radu Voinea, rectorul Institutului politehnic din Bucureşti; *Craiova în viaţa muzicală a ţării*, de Ion Dumitrescu—preşedintele Uniunii compozitorilor din Republica Socialistă România; *Pelendava în Tabula Peutingeriană*, de dr. docent Radu Vulpe—membru al Academiei de ştiinţe sociale şi politice.

După amiază, lucrările sesiunii au continuat pe trei secţii: I. Istorie-arheologie, II. Probleme economice şi sociale, III. Învăţămînt, cultură, ştiinţă. În total, pe secţii, au fost audiate peste 40 de comunicări valoroase, prezentate de academicieni, cadre didactice universitare, cercetători ştiinţifici, activişti de partid şi de stat.

La secţia I Istorie-arheologie au fost prezentate următoarele comunicări: *Mărturii ale unor străvechi civilizaţii în zona Craiovei*, de Marin Nica — cercetător ştiinţific principal la Muzeul Olteniei din Craiova; *Pelendava dacică*, de dr. Octavian Toropu — lector la Universitatea din Craiova; *Pelendava sub stăpînirea romană*, de prof. dr. docent Dumitru Tudor — membru al Academiei de ştiinţe sociale şi politice; *Craiova în epoca post-romană*, de dr. Gheorghe Popilian — cercetător ştiinţific principal la Muzeul Olteniei din Craiova; *Primele formaţiuni statale româneşti la sud de Carpaţi*, de dr. Nicolae Constantinescu — cercetător ştiinţific principal la Institutul de arheologie din Bucureşti; *Craiova în epoca medievală. Rolul instituţiei Băniei în viaţa politică a Ţării Româneşti*, de dr. Manole Neagoe — cercetător ştiinţific la Direcţia generală a Arhivelor statului, Bucureşti; *Craiova de la revoluţia lui Tudor Vladimirescu pînă la cea de la 1848*, de Ileana Petrescu — cercetător ştiinţific principal la Centrul de ştiinţe sociale, Craiova; *Craiova şi unirea Principatelor Române*, de dr. N. Adăniloaie — şef de sector la Institutul de istorie „Nicolae Iorga"; *Craiova în timpul războiului pentru independenţă*, de prof. Vasile Maciu — membru corespondent al Academiei R. S. România; *Mişcarea muncitorească şi socialistă în Craiova pînă în anul 1921*, de Vladimir Osiac — cercetător ştiinţific la Centrul de ştiinţe sociale, Craiova; *Momente semnificative din istoria Craiovei. Mărturii documentare*, de Ilie Boghianu, directorul Filialei Craiova a Arhivelor statului şi Paul Barbu — arhivist; *Craiova — prezenţă activă în lupta pentru cucerirea puterii şi democratizarea vieţii publice*, de prof. Neculce Popescu — prorector la Universitatea din Craiova.

Programul sesiunii mai prevedea, pentru această secţie, încă două comunicări care, din lipsă de timp, nu s-au mai putut susţine; acestea sînt *Mişcarea muncitorească din Craiova în perioada interbelică*, de prof. dr. docent Titu Georgescu — membru corespondent al Academiei de ştiinţe sociale şi politice, şi *Participarea maselor populare din Craiova în zilele insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste*, de Luchian Deaconu — directorul Muzeului Olteniei, din Craiova. La cererea participanţilor, s-a propus ca şi aceste două comunicări — împreună cu toate cele prezentate la sesiune — să fie incluse în volumul special ce urmează să apară în cinstea jubileului Craiovei.

Seara, întruniţi dn nou în şedinţă plenară — după ce preşedinţii de secţii au prezentat, sintetic, contribuţiile aduse de comunicări — prof. dr. docent Mihnea Gheorghiu, preşedintele Academiei de Ştiinţe sociale şi politice din Republica Socialistă România a subliniat, în cuvîntul de închidere, valoarea ridicată a lucrărilor susţinute şi reuşita de ansamblu a prestigioasei sesiuni ştiinţifice prilejuită de aniversarea Craiovei.

În general, comunicările susţinute la sesiune, atît în cadrul şedinţei plenare cît şi în Secţia de istorie şi arheologie, au demonstrat că pe locul municipiului Craiova a fost o milenară vatră strămoşească, atestată de bogate vestigii arheologice, ce datează de peste 7000 de ani. Dacă în partea de nord a oraşului sînt mai numeroase dovezile unei străvechi aşezări geto-dacice, în sud sînt persistente urme ale romanilor, iar mai tîrziu vestigiile arheologice arată convieţuirea şi contopirea acestor două popoare.

Existenţa Pelendavei — denumirea anticei Craiove — a fost consemnată prima dată, în mod cert, în jurul anului 225 cînd, la cererea împăratului roman Caracalla, s-a făcut cartografierea Imperiului şi stabilirea unor itinerarii mai importante de legătură între provincii. Pe un asemenea itinerar, numit Tabula Peutingeriană (după numele descoperitorului ei Konrad Peutinger, care a trăit la Viena între anii 1465—1547), se află menţionată aşezarea Pelendava, situată — după cum a demonstrat convingător Radu Vulpe — exact pe locul Craiovei de astăzi.

Numele de Craiova — s-a arătat în comunicări — este atestat în scris în urmă cu 500 de ani într-un document din 1475 în care e menţionat boierul „Neagoe de la Craiova".

În acest timp, Craiova ajungînd un centru polarizator al vieții administrative și politice devine reședință a Băniei (mutată aici de la Strehaia), instituție de prim rang care se ocupa de administrarea județelor din dreapta Oltului. Bănia Craiovei, reședință a primului sfetnic al domnului Țării Românești a fost ocupată mulți ani de familia boierilor Craiovești, care a dat și pe voievodul Neagoe Basarab (fiul lui Pîrvu Craiovescu). Mihai Viteazul însuși, înainte de a ajunge domn, a fost mare ban al Craiovei și a fost sprijinit în luptele sale de frații Buzești, urmași ai Craioveștilor. Treptat, Craiova a devenit și un important centru comercial cu tîrguri săptămînale la care — sublinia Ștefan Ștefănescu — veneau negustori „chiar și de la Constantinopol, ca să cumpere vite". În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd domnii fanarioți au impus marilor bani să se mute la București, locul lor la Craiova a fost ținut de caimacami, iar odată cu introducerea Regulamentului organic, Bănia a fost desființată.

Chiar și după recunoașterea Bucureștilor ca centru politic unic al țării, Craiova — deși rămăsese simplă reședință de județ — s-a dezvoltat pe tărîm economic și cultural, contribuind din plin la mișcarea de renaștere națională care avea să ducă la făurirea României moderne. În comunicări s-a arătat, cu argumente convingătoare, participarea masivă a craiovenilor la revoluția din 1848, la mișcarea unionistă din anii 1856—1859 și nu mai puțin la susținerea războiului pentru independență națională din anul 1877, unde contribuția județului Dolj (datorită și apropierii frontului) a fost mai mare decît a oricărui județ din țară.

Alte comunicări au reliefat, că odată cu dezvoltarea proletariatului în România, Craiova a cunoscut și un puternic avînt al mișcării socialiste, că reprezentanții organizațiilor muncitorești din fostul scaun al Băniei au fost prezenți atît la înființarea primului partid politic al clasei muncitoare din 1893, cît și la făurirea Partidului Comunist Român în anul 1921, după cum aveau să participe la toate momentele importante ale luptelor revoluționare din perioada contemporană, inclusiv la înfăptuirea insurecției naționale armate din august 1944 care a deschis calea dezvoltării socialiste a României.

Comunicările au subliniat, totodată, că preluîndu-se aspectele pozitive ale tradițiilor seculare, în anii noștri Craiova a cunoscut cea mai spectaculoasă ascensiune din istoria sa, devenind un puternic centru industrial și cultural, cu mari combinate care asigură economiei naționale 10% din energia electrică, 18% din îngrășămintele chimice și circa două treimi din locomotivele Diesel și electrice, cu o impunătoare Universitate — cerută încă de la 1849 de craioveni — cu un Centru de cercetare al Academiei, un teatru prestigios, o filarmonică și alte instituții culturale care, toate laolaltă, fac din Craiova o cetate a industriei și a culturii, mîndră de vechimea sa istorică și hotărîtă să devină și mai strălucitoare.

N. Adăniloaie

A III-A ÎNTÎLNIRE A COMISIEI MIXTE ROMÂNO-SOVIETICE DE ISTORIE

În zilele de 22—28 septembrie 1975 a avut loc, la București și Suceava, cea de-a III-a întîlnire a Comisiei mixte româno-sovietice de istorie, consacrată dezbaterii temei: „Mișcarea revoluționară din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Revoluția din 1905 din Rusia".

În cadrul întîlnirii — după cuvîntul de deschidere rostit de copreședintele Comisiei mixte, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu — au fost prezentate și dezbătute următoarele referate: „*Însemnătatea internațională a primei revoluții ruse*" de acad. I. I. Minț; „*Mișcarea revoluționară din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*" de dr. Ion Iacoș și dr. Nicolae Copoiu; „*Mișcarea revoluționară în Rusia și România la hotarul a două epoci*" de E. I. Spivakovski, candidat în științe istorice; „*Stadiul de dezvoltare economică a României la începutul secolului al XX-lea*" de prof. dr. Victor Axenciuc; „*Revoluția anilor 1905—1907 în Rusia și tradițiile revoluționare ale clasei muncitoare din România*" de A. C. Moșanu, candidat în științe istorice; „*V. I. Lenin despre mișcarea revoluționară din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea*" de prof. dr. Vasile Ionescu; „*Episodul Potemkinist — memorabilă expresie a solidarității internaționaliste active a mișcării muncitorești din România cu revoluția rusă din 1905*" de prof. dr. Titu

Georgescu; ,,*Prima revoluţie rusă şi opinia publică românească*" de V. N. Vinogradov, doctor în ştiinţe istorice; ,,*Contribuţii istoriografice româneşti din ultimul deceniu privitoare la dezvoltarea mişcării revoluţionare din ţara noastră la finele secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*" de conf. univ. dr. Gh. I. Ioniţă.

Concluziile dezbaterii au fost trase de copreşedinţii comisiei mixte de istorie — prof. dr. Ştefan Ştefănescu şi acad. I. I. Minţ. De comun acord părţile au hotărît ca cea de-a patra reuniune a Comisiei mixte a istoricilor din cele două ţări să aibă loc în septembrie 1976, la Moscova, urmîndu-se a fi abordată problema: ,,Mişcarea de eliberare naţională din Balcani în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Relaţiile romăno-ruse şi războiul din 1877—1878".

În concluzie se poate spune că organizarea unor asemenea întîlniri este utilă căci contribuie la lămurirea multor probleme şi la precizarea unor noi puncte de vedere rezultate din cercetările istorice cele mai recente.

Pe baza concluziilor acestei noi întîlniri a Comisiei mixte şi ţinînd cont de însemnătatea tematicii hotărîte pentru reuniunea viitoare ce va avea loc în întîmpinarea centenarului dobîndirii independenţei de stat a României, sîntem hotărîţi să luăm din timp toate măsurile ce se impun pentru buna pregătire a participării Părţii române la această acţiune.

Gh. I. Ioniţă

CRONICA

În ziua de 30 septembrie 1975, la Bucureşti s-au desfăşurat lucrările unei sesiuni ştiinţifice, prilejuită de împlinirea a 50 de ani de la înfiinţarea Blocului Muncitoresc-Ţărănesc, organizată de Academia de ştiinţe sociale şi politice, Academia ,,Ştefan Gheorghiu", Institutul de studii istorice şi social-politice.

După cuvîntul de deschidere, rostit de Ion Popescu-Puţuri, directorul Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., în continuare au fost susţinute comunicările: *Rolul Blocului Muncitoresc-Ţărănesc în menţinerea şi lărgirea legăturilor P.C.R. cu muncitorii, ţăranii, meseriaşii, funcţionarii şi alţi oameni ai muncii de la oraşe şi sate* de prof. dr. N. Petreanu, Academia ,,Ştefan Gheorghiu"; *Blocul Muncitoresc-Ţărănesc în viaţa social-politică a României* de dr. Florea Dragne, şef de secţie la Institutul de studii istorice şi social-politice; *Acţiuni politice iniţiat de Blocul Muncitoresc-Ţărănesc pentru făurirea unităţii de luptă a clasei muncitoare din România*, de lector univ. dr. Ion Scurtu, Facultatea de istorie a Universităţii Bucureşti şi Florian Tănăsescu, cercetător ştiinţific la Institutul de studii istorice şi social-politice; *Politica P.C.R. pentru închegarea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea în lupta pentru cucerirea puterii politice şi edificarea construirii socialismului în România*, de prof. dr. Marin Popescu şi conf. dr. Ştefan Lache, Academia ,,Ştefan Gheorghiu".

În zilele de 6—12 octombrie 1975, la Curtea de Argeş s-au desfăşurat manifestările ştiinţifice şi cultural-artistice organizate de Comitetul orăşenesc de cultură şi educaţie socialistă în săptămîna dedicată istoriei şi culturii acestui oraş cu străvechi tradiţii istorice şi culturale.

În cadrul acestei a V-a ediţii, desfăşurată sub genericul ,,Curtea de Argeş — Arc peste timp" în zilele de 7 şi 8 octombrie a avut loc o sesiune de comunicări ştiinţifice. În prima zi au fost prezentate comunicările: *Neagoe Basarab, voievod al culturii şi artei în Curtea de Argeş*, de prof. dr. Dumitru Almaş; *Populaţia oraşului Curtea de Argeş în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, de cercetător principal dr. Constantin Şerban; *Sigilii argeşene din sec. al XVI—XVIII-lea şi semnificaţia lor pentru istoria economică a oraşului Curtea de Argeş*, de dr. Liviu Ştefănescu; *Conflicte de hotar între orăşenii argeşeni şi locuitorii din comuna Stroieşti-Argeş*, de conf. dr. ing. Nicolae Leonachescu; *Aspecte privind relaţiile dintre Curtea de Argeş şi locuitorii comunei Domneşti*, de asistent Ion Petrică.

În cea de-a doua zi, participanţii — oameni ai muncii, cadre didactice, elevi — au audiat comunicările: *Oraşul Curtea de Argeş în viziunea istoricului Nicolae Iorga*, de lector Ion Şendrulescu; *Costumul românesc din sec. al XIX-lea cu referiri la zona Argeşului*, de Marian Stroia; *Date noi despre urbanistica medievală a oraşului Curtea de Argeş*,

de dr. Pavel Chihaia; *Viața social-economică argeșeană în sec. al XIV—XV-lea*, de prof. Tudose Moldovanul; *Biserica Sân-Nicoară în lumina ultimelor săpături arheologice*, de Nicolae Moisescu, directorul Muzeului orășenesc; *Cele mai vechi mărturii despre Argeș*, de George Georgescu; *Statueta de bronz de la Radovanu*, de Valerian Marinescu; *55 de ani de la prezentarea primelor proiecții în Orașul Curtea de Argeș*, de Grigore Ion.

Aceste acțiuni, urmărite cu mult interes de cei prezenți au permis reconstituirea unor momente de seamă din istoria orașului, aspecte ale vieții social-economice și culturale a acestui vechi și important centru cultural și politic al Țării Românești.

În ziua de 10 octombrie 1975 la București a avut loc o ședință comemorativă consacrată împlinirii a 100 de ani de la nașterea istoricului Constantin Giurescu, organizată de secția de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România.

Despre viața și opera celui comemorat a vorbit academicianul Ștefan Pascu.

R E C E N Z I I

* * * *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1900—1909*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, 975 p.

Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. a editat un nou volum de documente, privind istoria mişcării muncitoreşti din România între anii 1900—1909[1], încheind astfel întregul ciclu privind istoria mişcării muncitoreşti de la începuturile ei şi pînă la înfiinţarea Partidului Comunist Român.

Prezentul volum cuprinde materiale de mare importanţă din istoria mişcării muncitoreşti şi socialiste din ţara noastră din primul deceniu al secolului al XX-lea, perioadă în care lupta revoluţionară creşte în amploare şi intensitate, creîndu-se premise pentru dezvoltarea pe baze mai largi a activităţii organizaţiilor politice şi profesionale ale clasei muncitoare. În noua etapă istorică, mişcarea muncitorească se afirmă mai viguros în viaţa socială-politică a ţării; organizaţiile politice ale proletariatului desfăşoară o activitate susţinută de organizare şi maturizare ideologică şi propagandistică.

Documentele şi materialele incluse în volum, — în marea majoritate rapoarte şi dări de seamă prezentate la conferinţe şi congrese ale organizaţiilor politice şi profesionale ale clasei muncitoare, rezoluţii, hotărîri, moţiuni, manifeste, apeluri, precum şi articole cu caracter teoretic, — reflectă o etapă superioară în procesul de dezvoltare a luptei proletariatului împotriva exploatării capitaliste, prezenţa activă a acestuia în viaţa social-politică a ţării. Dintre acestea se evidenţiază, prin importanţa lor, unele documente fundamentale ale mişcării muncitoreşti, ca: programul şi statutul Uniunii Socialiste din România, statutul Comisiei Generale a Sindicatelor, (doc. 190), rapoartele lucrărilor celor trei conferinţe ale mişcării muncitoreşti din vechea Românie, ca şi cele ale organizaţiilor socialiste şi profesionale de pe cuprinsul Transilvaniei şi Bucovinei, care reflectă procesul de închegare a forţelor revoluţionare, cursul ascendent al organizării şi luptei politice a clasei muncitoare. Pe de altă parte, în volum sînt reproduse memorii de revendicări ale muncitorilor adresate autorităţilor şi patronilor, anchete industriale şi agricole privind situaţia maselor muncitoare de la oraşe şi sate. Totodată, volumul reproduce documente care ilustrează legăturile internaţionale ale mişcării muncitoreşti.

În general, volumul de documente din istoria mişcării muncitoreşti 1900—1909, alcătuit din materiale de arhivă, din presa muncitorească, democratică, ca şi din alte izvoare ale vremii, reliefează dezvoltarea fără întrerupere a mişcării muncitoreşti, activitatea ideologică în spiritul principiilor socialismului ştiinţific, procesul de consolidare a organizaţiilor sale politice.

O seamă de documente atestă faptul că, mişcarea muncitorească, deşi s-a resimţit organizatoric, pentru scurt timp, ca urmare a confruntărilor ideologice privind condiţiile de afirmare a mişcării socialiste, a ieşit întărită, cu o orientare de clasă mai intransigentă şi cu o compoziţie proletară, care i-au permis să desfăşoare o activitate mai viguroasă.

Elementele muncitoreşti, ca şi intelectualii devotaţi principiilor socialismului ştiinţific au apărat organizaţiile politice şi profesionale, îndrumînd proletariatul spre făurirea treptată a noi organizaţii, conducînd luptele acestuia împotriva exploatării, pentru drepturi şi libertăţi democratice. De altfel, seria documen telor volumului este deschisă de *Apelul* la organizare şi la luptă (doc. 1), urmat, apoi, de o serie de alte materiale în acelaşi sens.

O importanţă deosebită prezintă documentele referitoare la *continuitatea mişcării muncitoreşti din România*. Articolul programatic al ziarului „România muncitoare" din 1 ianuarie 1902, intitulat *Nu moare*..., reprodus în volum, exprima încrederea în ideile socialiste, releva faptul că „socialismul nu moare şi nici nu poate muri nicăieri ...", releva faptul că „socialismul, conştient de rostul lui în România, păşeşte din nou în arenă..." (doc. 37). Într-o serie de alte ma-

---

[1] Volumul a fost pregătit pentru tipar de un colectiv format din: Ion Popescu-Puţuri (coordonator), dr. Augustin Deac, dr. Ion Iacoş, Ion Mamina, Vasile Nicolae; a colaborat dr. Ludovic Vajda.

teriale *Socialismul își are oare rațiunea?...* (doc. 38), *Socialismul în România* (doc. 39) se analizează pe larg dezvoltarea mișcării socialiste în țara noastră, tactica acesteia. Argumentînd teza sa cu privire la existența condițiilor obiective de dezvoltare a socialismului în România, autorul articolului făcea o incursiune largă în istoria altor state, comparînd în mai multe rînduri stările de lucruri din țara noastră cu acelea din diferite țări europene sau de pe alte continente.

Efortul general al mișcării socialiste a fost îndreptat în această perioadă — așa cum precizează autorii în *Prefața* volumului — ,,spre variate forme de organizare politică, reprezentate de cluburile muncitorești, apoi de cercurile socialiste ,,România muncitoare", de cercurile de studii sociale, de societățile și sindicatele profesionale, care au urmărit consecvent țelul centralizării organizațiilor muncitorești la scară națională și, de pe această bază, organizarea și conducerea luptelor sociale împotriva exploatării, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru idealul transformării socialiste a societății". (p. 6).

Un număr important de documente atestă activitatea neobosită desfășurată de cercul socialist ,,România muncitoare", constituit în iunie 1901, care a condus și îndrumat mișcarea muncitorească la începutul primului deceniu al secolului nostru și a acționat pentru centralizarea organizațiilor muncitorești. Activitatea cercului socialist ,,România muncitoare" a fost sprijinită de o serie de elemente muncitorești care s-au afirmat în această perioadă ca: I. C. Frimu, Alecu Constantinescu, Ștefan Gheorghiu, Vasile Anagnoste, Dimitrie Marinescu, Gheorghe Cristescu și alții. Pe de altă parte, au activat și s-au afirmat, alături de C. Dobrogeanu Gherea, ideologul mișcării socialiste românești, numeroase cadre conducătoare din rîndurile intelectualilor, ca: dr. Cristian Racovski, Mihail Gh. Bujor, N. D. Cocea, dr. Ottoi Călin și alții.

Unele documente și materiale incluse în volum se referă la revendicările muncitorimii și implicit la mișcarea grevistă, care dobîndesc în această perioadă un caracter larg, cuprinzător, prin intrarea în arena luptei de clasă a noi detașamente de bază ale proletariatului, cum erau muncitorii metalurgiști și cei din transporturi.

Un mare număr de documente se referă la mișcarea sindicală, care a crescut și s-a maturizat în strînsă legătură cu organizațiile socialiste. Apărută în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, mișcarea sindicală s-a dezvoltat rapid în primii ani ai secolului al XX-lea (doc. 132, 133, 135, 140). Procesul de evoluție rapidă a sindicatelor a pus la ordinea zilei necesitatea centralizării lor. Acest lucru s-a realizat la Conferința mișcării muncitorești din august 1906 care a creat Comisia generală a sindicatelor din România și a adoptat statutul general al sindicatelor (doc. 190), fapt care a marcat o nouă etapă în istoria mișcării sindicale.

Sindicatele și C.G.S.R. așa cum o reflectă mărturiile cuprinse în volum — au organizat ample manifestații împotriva corporațiilor, au acționat pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale muncitorilor, pentru o legislație care să reglementeze raporturile de muncă și de retribuire ale lucrătorilor, munca copiilor și a femeilor etc.

În volum au fost, de asemenea, incluse documente și materiale referitoare la cuprinderea femeilor muncitoare și a tineretului din fabrici și uzine în organizațiile politice ale proletariatului.

O pondere importantă în cuprinsul volumului o au documentele și materialele privind dezbaterile politice și ideologice desfășurate de mișcarea muncitorească și socialistă în confruntarea cu diferitele curente politico-ideologice din epocă și în mod special cu poporanismul. Apărut încă la sfîrșitul veacului trecut, poporanismul se manifestă mai ales în anii 1906—1908. Printre reprezentanții săi cei mai autorizați s-a numărat cu precădere C. Stere, care căuta să fundamenteze ideea că în România, țară eminamente agricolă, mișcarea socialistă nu avea sorți de izbîndă, neexistînd baza socială care s-o susțină. Mișcarea socialistă a dus, prin ,,Viitorul Social", o campanie ideologică energică împotriva acestei concepții, analizînd perspectivele dezvoltării social-economice a țării, rolul industriei și implicit al clasei muncitoare în transformarea revoluționară a societății românești. Sînt ilustrative în acest sens documentele: (doc. 251) *,,Viața Românească" și ,,Viitorul Social"* și (doc. 270) *Poporanism, socialism, realitate*, în care se exprimă punctul de vedere al mișcării socialiste în polemica cu poporanismul și se face analiza conținutului social-politic și ideologic al acestuia, afirmîndu-se rolul deosebit de important al partidului clasei muncitoare în viața social-politică a țării.

O suită de alte materiale reflectă poziția proletariatului față de problema agrară, sprijinul acordat de clasa muncitoare mișcărilor țărănești care au culminat cu marea răscoală izbucnită în primăvara anului 1907. Mișcarea muncitorească și-a exprimat solidaritatea cu lupta dreaptă a țărănimii răsculate protestînd împotriva sîngeroasei represiuni, fapt evidențiat cu prisosință în volum. Mișcarea

socialistă a întreprins o analiză critică asupra reformelor preconizate de Partidul național-liberal după răscoala din 1907, îndeosebi asupra Casei rurale, relevînd limitele și insuficiența acesteia (doc. 257); ea a preconizat, totodată, rezolvarea radicală a problemei agrare prin exproprierea marii proprietăți moșierești (doc. 249).

O serie de documente privesc mișcarea muncitorească din Transilvania, maturizarea ei reflectată în consolidarea organizațiilor politice și profesionale ale proletariatului, indiferent de naționalitate; aflate sub stăpînirea monarhiei dualiste austro-ungare, legăturile stabilite între conducătorii mișcărilor socialiste de pe ambele versante ale Carpaților, sprijinul acordat de mișcarea socialistă din vechea Românie fraților săi aflați sub dominația străină. Contactele personale, schimbul de delegații, de literatură și presă dintre mișcarea socialistă din vechea Românie și cea de dincolo de Carpați au contribuit la dezvoltarea pe o bază unitară a mișcării muncitorești.

În volum sînt cuprinse documente și materiale care atestă internaționalismul mișcării noastre muncitorești: participarea la Congresul internațional de la Stuttgart din 1907 (doc. 232, 233, 235), ca și la diferite alte manifestări cu caracter internațional, sprijinul moral și material acordat luptelor proletariatului din întreaga lume, și în primul rînd solidarizarea cu proletariatul rus. Mișcarea muncitorească a organizat mari demonstrații de protest împotriva autocrației și despotismului țarist, exprimîndu-și, totodată, simpatia față de cauza marinarilor revoluționari ruși de pe vasul „Potemkin" (doc. 153). Au fost, totodată, incluse articole și relatări privind sărbătorirea zilei de 1 Mai, aniversarea Comunei din Paris, cinstirea memoriei lui K. Marx și Fr. Engels (doc. 256).

Documentele sînt inserate în ordine cronologică, unele fiind însoțite de adnotări detaliate, în care se dau explicații privind o serie de aspecte ale problemei abordate. Deasemenea, volumul este prevăzut cu indice de nume, de organizații, conferințe și congrese, de întreprinderi și instituții, de ziare, reviste și numiri geografice, ceea ce ajută în mod substanțial munca cercetătorilor și a tuturor celor interesați să cunoască istoricul mișcării muncitorești din primul deceniu al secolului nostru.

Prin documentele și materialele selectate în volum, autorii reușesc să ofere specialiștilor posibilitatea de a cunoaște profund procesul de dezvoltare a luptei proletariatului din primul deceniu al secolului al XX-lea, etapă superioară în organizarea și afirmarea clasei muncitoare în viața social-politică a țării.

Mircea Iosa

IONICĂ TĂUTUL (1795—1830), *Scrieri social-politice*, cuvînt-înainte, studiu introductiv, note de Emil Vîrtosu, Edit. științifică, București, 1974, 365 p.

Odată cu acest prim volum al culegerii scrierilor lui Tăutul — care va avea două — publicul larg și chiar istoricii ce n-au avut încă ocazia să cerceteze arhivele din Iași au în sfîrșit la dispoziție o bună parte din opera unuia din autorii cei mai interesanți pe care îi cunoaște înainte de 1848 cugetarea socială și politică românească. Despre Tăutul s-a scris mult, fără a se aștepta această ediție, motiv pentru care, timp de un secol după moartea lui, s-au repetat aceleași puține informații, mai toate după amintirile lui Alecu Russo. Editorul de astăzi, prof. Emil Vîrtosu, este cel care a descoperit în 1930 — acum 45 de ani! — primul text aparținîndu-i indiscutabil scriitorului moldovean. Prezentarea acestuia de către N. Iorga, în conferința din 1936 *Un „jacobin" moldave au XIX-e siècle*, i-a adus încadrarea necesară în mișcarea de idei a epocii, deși pe baza unor scrieri asupra cărora paternitatea lui e incertă (ca pamfletul *Cuvînt al unui țăran către boieri*, atribuit de Iorga, înainte ca Ovid Densușianu să-l contrazică, lui Vartolomei Măzăreanu, călugăr putnean de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, căruia i se datorează și o compilație a cronicilor Moldovei, semnalată de curînd în U.R.S.S.).

Trebuie spus din capul locului că, oricît ar marca o înnoire a cunoștințelor noastre, o înlesnire a muncii cercetătorilor și un progres față de studiile răzlețe de pînă acum,

ediția de față, fără note istorice, fără indice de nume, fără măcar o tablă de materii, poate cu greu satisface cerințele actuale ale criticii. Să fie lipsa de spațiu tipografic care l-a determinat pe prof. Vîrtosu, specialist de meritată faimă și cu îndelungată experiență în editarea documentelor, să renunțe la anumite identificări și comentarii, chiar acolo unde ar fi fost mai interesante? Chiar dacă volumul următor, care va cuprinde „scrierile literare și filosofice" ale lui Tăutul, va fi mai minuțios adnotat, beneficiul, din punctul nostru de vedere, va fi mai mic. Totuși, ca o anticipare asupra acelei viitoare culegeri, întîlnim aici eseul *Cercare împotriva deiștilor și a materialiștilor* al cărui subiect ar fi justificat publicarea sa în partea a doua. În schimb, lipsește orice deslușire despre notele de lectură intitulate *Remarques relatives à la Moldavie et à la Valachie extraites de l'Empire Ottoman par le prince Cantemir* (vezi p. 47, n. 58).

Studiul introductiv ne orientează rapid asupra textelor lui T. dar nu trece, de cele mai multe ori, dincolo de parafrazarea lor. Tonul se menține declarativ, sentențios, cu o tendință de a-l arăta pe comisul Ionică progresist cu orice preț, cîteodată chiar în contrast cu conținutul documentelor. De pildă, se subliniază exagerat faptul că „Tăutul înlătură teoria medievală providențialistă" pentru ca, o pagină mai departe, el să fie indirect revendicat pentru deism, pe cînd, într-o lucrare specială, el l-a combătut manifestîndu-și atașamentul față de creștinismul ortodox. Nici măcar inițiativa lui T. de a îndrepta opiniile contemporanilor săi cu privire la situația omului de făptură privilegiată a „ziditorului" nu dovedește nimic despre posibila influență a gîndirii raționaliste franceze, căci *Cercarea împotriva deiștilor* are caracterul unui simplu exercițiu dialectic, prilejuit de lecturile autorului, excepționale față de nivelul obișnuit al societății în care trăia. Citatul de la p. 39 este din Marmontel, căci *Eponine* nu-i decît titlul unuia din romanele sale. O serie de publicații recente, nerelevate în lunga introducere, au contribuit totuși la rezolvarea unor probleme de netăgăduit interes, fie în legătură cu Tăutul însuși — dintre articolele lui Dan Mănucă pare a fi fost cunoscut unul singur —, fie pentru mediul intelectual în care el s-a format. E vorba de traducerea lui Vasile Vîrnav a operei lui Beccaria, analizată de Ariadna Camariano-Cioran în „Revue des études sud-est européennes", V, 1967, pp. 193—202, deși editorul trimite doar la manuscrise menționate deja de D. Popovici, precum și de vasta literatură de memorii și proiecte de reformă dintre 1770 și 1830, inventariată și chiar editată de Vlad Georgescu[1]. De aceea, o aducere la zi a informației mai aproape de anul 1965 ar fi fost de dorit.

Pentru a sfîrși cu observațiile de detaliu, cîteva nume proprii apar într-o formă incorectă, ca urmare a unor lecțiuni eronate sau, poate a unor greșeli de tipar: „Fintias" (p. 15) în loc de *Pythias*, „Băciat" (p. 112), pentru *Băcioc*, sau „Tetegus" (p. 148), de corectat „Cethegus". Moșia lui Iordachi Catargin se numea *Camănca*, nu „Caınăca" (p. 328). De asemenea, la p. 302, numele localității *Răspochii* a fost citit „Răsposăii". „Siron" (pp. 191, 238) este, în textul francez tradus, „ciron", mușița. „Vărul Vasilie" (p. 309) nu e identificabil cu V. Pogor, ci cu V. Tăutul, nume purtat de un unchi și un frate al scriitorului, însă, în acest caz, avem de-a face cu fiul lui Costachi Tăutul și al Catincăi Cazacliu, din ramura bucovineană, de la Comănești, a familiei (cf. p. 269).

Textele înseși dezvăluie o mare varietate de preocupări, caracteristică pentru momentul cultural și politic în care au fost scrise, dar și o deosebită consecvență în părerile expuse, din cauza vîrstei autorului, mort încă tînăr, la nici 35 de ani. După *Strigarea norodului Moldaviei către boierii pribegiți și către mitropolitul*, pamflet din 1821 a cărui sinceritate în critica protipendadei fanariote și în exaltarea „dulcelui săntiment a patriotizmului" îi transmite pe alocuri calități literare, Ionică Tăutul se specializează în discursurile festive și în polemica politică pentru care cei dintîi ani ai domniei lui Ioan Sandu Sturdza îi vor oferi numeroase prilejuri. Din prima categorie fac parte *Imnul* din 1822, inspirat de numirea domnului „pămîntean" și în care se strecoară elogiul unchiului Ioan Tăutul împreună cu al protectorilor Theodor Balș și Meletie de Huși, sau urările adresate lui Sturdza de anul nou 1823. Acestea sînt vizibil alcătuite în numele unor călugări — dovadă, expresiile: „prinos duhovnicesc", „singurătatea noastră" ori „mănăstirea noastră" — poate cei de la Neamț, pe atunci Tăutul fiind secretarul episcopului de Huși. Datată 2 martie 1824, scrisoarea apocrifă către Grigoraș Sturdza este un text foarte interesant, scris ca din partea unui membru al protipendadei, fost dregător al lui Scarlat-Vodă Callimachi, văr cu Cantacuzinii și Balșii

---

[1] Nici o trimitere măcar la articolul prof. E. Vîrtosu, *Les idées politiques de I. Tăutul candidat au trône de Moldavie en 1829*, „Revue roumaine d'histoire", IV, 2, 1965. Vezi și Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines*, I, *1769—1830*, Bucarest, 1970; II, *1831 — 1848*, Bucarest, 1972.

(dar „vărul Mihalachi" e Mihai Sturdza, viitorul domn), conceput ca replică la propaganda duşmănoasă la adresa noului domn în rîndurile marii boierimi. Corespondenţa dintre Ioan Sturdza Sandu şi boierii refugiaţi la Cernăuţi, capitala Bucovinei devenind un adevărat Koblentz românesc, căpătase un caracter polemic şi, prin răspîndirea ei în copii, public. Ca urmare, Tăutul se angajează în această discuţie „de presă" printr-un pamflet care o reducea la justele-i proporţii, denunţînd interesele egoiste a „trei sau patru familii, necunoscute în lumea cea mare". Paginile sale contra pribegilor, dezertori de la datoria lor civică, sînt de recitit cu atenţie deoarece, nici mai tîrziu, problema emigraţiei politice nu avea să-şi piardă actualitatea. Cu altă ocazie, în 1829, Tăutul va scrie unui prieten: „sistema noastră demult s-au netrebnicit atîta încît un moldovan ca să scape de nedreptăţi de multe ori îi silit a-ş lepăda driturile strămoşeşti şi a să înmbrăca cu titlu străin. Cît plîng eu asupra aceştii stări ticăloasă!" (p. 226). Între argumente se întîlneşte şi acel, cu osebire drag autorului, că numai „mazilii", descendenţi scăpătaţi ai boierimii din secolele XVI şi XVII reprezintă o autentică aristocraţie, deşi, din motive de oportunitate, Tăutul susţine chiar neadevărul că „şi supt vechiul Mihai Voevod cum şi supt alţi domni; cu sîngiurile lor au rădicat stîlpi de biruinţă în slava Preînnaltii Porţi, împotriva vrăjmaşilor ei". Elementarul raţionament mercantilist: „hărnicia porneşte negoţul, negoţul aduce bogăţiile" are drept scop critica dezinteresării marilor boieri faţă de comerţ, ocupaţie cu care ştim că Tăutul era deprins din tinereţe. De notat este şi ideea de a stabili un „stil diplomaticesc" care s-ar învăţa în şcoli, pentru a înlocui arhaicele îngăimeli ale autorilor profesionişti de arz-mahzaruri.

O modernizare a metodelor politice, pe lîngă cea a stilului diplomatic, era atît de necesară în ajunul Regulamentului Organic încît Tăutul va da consultaţii, oricît de mărginită ar fi fost propria sa experienţă, marelui postelnic al Moldovei, care voia să se iniţieze în materia pe care o numim astăzi „politologie" dar care pentru candoarea contemporanilor era „meşteşugul cel mare şi greu de a ocîrmui oamenii". Theodor Balş, ministru copleşit de răspunderile ce-i reveneau, nu era nici caimacamul de mai tîrziu, Toderiţă, nici hatmanul omonim, căruia, pentru a-l deosebi de celălalt, i se spunea Toderaş, ci un bătrîn boier atras de civilizaţia apuseană, cum o arată şi porecla lui de „Frideric", care fusese însărcinat în 1821 cu misiuni de seamă la Brăila, Silistra şi Constantinopol. Dintre scrisorile lui Tăutul către el, una (pp. 149—151) poate fi datată 12 decembrie 1825 (cf. răspunsul, p. 162, n. 169).

Declaraţia sa cu privire la diferenţa dintre „un bucher moldovan" şi „un învăţat de pe ţărmura Senei sau a Tamisului", cu toată simpatica modestie pe care o exprimă, presupune în acelaşi timp îndreptăţirea unei comparaţii, după cum, cu alt prilej, Tăutul vorbise de evenimentele din 1821—1822 din Moldova şi de „revoluţia Italiei" ca de situaţii echivalente (p. 121). Conştiinţa clară a punctelor comune ca şi a deosebirilor existente între dezvoltarea istorică a occidentului şi cea a poporului său — la care se referă odată în aceşti termeni, cu 30 de ani înaintea Unirii: „les peuples moldave et valaque qu'on appelle collectivement le peuple roumain" — se manifestă într-o admirabilă scrisoare franceză către un lord, probabil ambasadorul Angliei la Poartă (Stratford Canning, lord Redcliffe): „Oui, ce pays n'est point une terre classique" etc. Întregul pasaj ar merita citat, pentru siguranţa informaţiei istorice pe care-şi baza pledoaria în vederea unei cointeresări a Companiei Levantului în economia Moldovei [2]. Din 1826 datează iniţiativa unei Bănci otomane, creată abia 30 de ani mai tîrziu, sau unele propuneri de reformă a sistemului militar turcesc. În general, atitudinea lui Tăutul a rămas constant favorabilă relaţiilor cu Poarta. A exprimat înţelegere şi preţuire, probabil sincere, faţă de turci, al căror trecut îl cunoştea din istoria lui Cantemir. Traducerea unui fragment al acestei opere este menţionată între hîrtiile arhivei pe care a predat-o în 1824: „sfaturile lui sultan Osman către fiiul său Orhan, tălmăcite din istornicul othomanicesc Saande Efende". În genul parenetic, pentru care-şi dovedea astfel atracţia, Tăutul a compus poveţe adresate către „iubitul meu fiiu" (în 1824, cînd se afla încă în Moldova), un fiu altfel necunoscut, probabil fictiv. Din păcate, editorul o datează din 1825 şi se abţine de la orice comentariu.

Alte obiecţii în legătură cu cronologia scrierilor lui Tăutul vin în mintea cititorului atunci cînd e vorba de texte mai însemnate, de exemplu planul pentru o istorie a Moldovei în anii 1821—1822 (pp. 100—101). Fără ca nimic să sprijine ipoteza că lucrarea ar fi fost proiectată încă din 1822, e de reţinut în schimb analogia dintre paginile de introducere în istoria românilor (pp. 196—199), cărora editorul le atribuie data 1828, şi titlul „Starea Moldaviei şi a Valahiei la anul 1821", al capitolului 2 din partea I-a, potrivit planului din „1822". În realitate, 1827 consti-

---

[2] *Ibid.*, I, p. 170—172, documentul fiind deja publicat, ca şi un fragment din scrisoarea către Balş de la 12 decembrie 1825.

tu'e pentru amîndouă textele o dată cu atît mai plauzibilă cu cît ar coincide cu momentul redactării unui memoriu intitulat *Zidire politicii întemeiată pe firea omului* sau, într-o altă versiune, *Socotințele mele asupra meșteșugului ocîrmuirii* (cf. p. 154, un pasaj dintr-una din scrisorile către Th. Balș : „Platon au pus supt titlu de Republica socotințele ce el au dat de meșteșugul ocîrmuirii"). Mai departe, în 1829, Tăutul se referă la aceeași lucrare cu cuvintele : „cîteva socotinți asupra lucrurilor noastre". Ele ar putea fi o aluzie la *Politiceștile luari aminte asupra Moldaviei*, ceea ce îngăduie presupunerea că și acest text incomplet este anterior anului 1828, data propusă de editor, făcînd deci parte dintre materialele pregătitoare pentru o carte a lui Tăutul despre Moldova, istorie și descriere în același timp [3]. Nu stăruim deocamdată asupra acestui aspect al activității lui Tăutul decît pentru a semnala asemănările strînse pe care paginile amintite le oferă cu un lung memoriu contemporan, alcătuit de Anghel Valli, slujbaș grec din administrația Moldovei care cunoștea bine țara, legile și istoria ei (documentul a fost publicat de N. Iorga și, recent, de Vlad Georgescu [4]. Pentru a reveni la Tăutul, o scurtă investigație ar fi permis editorului să recunoască în „prescriirea făcută la 1817 de un străin" observațiile despre Moldova ale lui Barthélemy de Bascheville din care a fost desprins pasajul citat la p. 219.

Autorul nostru, considerîndu-se cu toată seriozitatea „între ucenicii cei mai de gios a școlii lui Solon și a lui Licurg", era dispus să aplice în practică ideologia sa, inspirată de „Loche", de Condillac, de Franklin, despre care știa că „au dărmat tirania și au așăzat fericirea noroadelor pe pravilele Republicii", și de legislația franceză a Restaurației. Nu toate izvoarele sale erau străine, căci tradusese în limba franceză sau doar poseda o traducere a memoriului din 1772 adresat de boierii moldoveni delegaților întruniți la Congresul de la Focșani, cu privire la istoria raporturilor țării cu Poarta [5].

Există în această culegere texte care mărturisesc nădejdea lui T. de a obține domnia în 1829, cu acordul Imperiului otoman și al Rusiei : scrisoarea către unchiul său Ilie Ilschi, cererile redactate în numele boierilor către sultan și țar și chiar apelurile adresate, într-o primă versiune, doar moldovenilor, într-a doua și muntenilor, de pretendentul la tron. Programul său era, în linii mari, acela la fixarea căruia contribuise încă din 1824 și care, înainte de a fi prezentat la Constantinopol, ajunsese la cunoștința diplomației ruse. Argumentele istorice, în nota tradiționalistă ce se regăsește și în limbajul „cărvunarilor" și al conservatorilor, porneau iarăși de la Zamolxis, culminînd cu această frumoasă formulă, pe atunci încă nouă : „prin mijlocul vecurilor și prin atîția strămutări a vremilor, noi sîntem cei singuri din odraslile Romii în linie driaptă carii, cu numile de român, am putut păstra păn-astăz și am ferit de o stingire de tot numile cel mare a stăpînilor lumii".

În aceeași ordine de idei, preocupările filologice ale lui Tăutul merită să fie relevate. Atent în primul rînd la dovezile caracterului latin al limbii române, el notează de pildă : „cuvîntul Dumnezău în limba noastră vine de la cuvîntul latinesc Dominus Zeus" sau declară cu mîndrie că această limbă „ne înfățoșează încă o mare asemănare cu limba latină și o analoghie destul de apropiată cu toate fiicele aceștii maice plodoasă" ! De asemenea, avînd în vedere desigur pe Ienăchiță Văcărescu, scrie : „un boier valah, iubitor de niam, au făcut, sînt cîțiva ani. o gramatică atîta de bună pre cît poate fi mai nainte de a avè limba un lexicon" (p. 182). I à definiția unor termeni (*capitală*, *republică*) și cauta corespondențe între franceză și română : „nature" = *fire*, „objet" *pricină* dar și „combinaisons" — *îngiugări* sau „particulier" = *singuratec*.

Într-un cuvînt, din observațiile de mai sus reiese izbitoare nevoia lui Tăutul de a fi *de toate* pentru poporul său : om politic, diplomat, legislator, economist, filosof, istoric, filolog. Cerințele momentului impun refuzul specializării, nu numai în preocupări, ci chiar în cariera omului. Căci, deși arendase sudituluì austriac Abraham Kliemer cele 29 de dughene și 4 crîșme pe care le moștenise în Iași, el însuși făcea negoț cu postav, ulei, săpun și exporta în Turcia, pe la Galați, sare (2 000 000

---

[3] Vezi Gh. Ungureanu, D. Ivănescu și Virginia Isac, *Documente*, București, 1973, p. 88—117. În această culegere, în afară de o listă a manuscriselor lui I.T. și de ciornele românești și franceze ale unor lucrări, au mai apărut acte incluse în ediția Vîrtosu : contractul încheiat în 1819 de Tăutul, ca hotarnic, cu un Sturza (sau Razu ?), anaforaua din 1823 pentru acordarea rangului de vel comis, scrisoarea lui Th. Balș din 1828 către I.T. și cea a lui I.T. către Ilie Ilschi, precum și apelul „către frații români" sau textul pe care-l considerăm o introducere la istoria Moldovei și Valahiei.

[4] „Revue historique du Sud-Est européen", XVI, 1939, p. 129—144, 280—287, 341—369 și XVII, 1940, p. 51—65, 109—128, 243—282, 297—325; Vlad Georgescu, *op. cit.*, II, p. 173—277.

[5] *Ibid.*, I, p. 7, nr. 17.

de ocale, cantitate enormă). Cît despre alte activități care-l solicitau, o foarte sugestivă listă ne este furnizată de inventarul hîrtiilor sale; în același an 1824, tratase cu niște capitaliști galițieni care aveau probabil intenția de a înființa o instituție de credit în Moldova („jidovii ce venisă de la Brodi pentru a fi bangheri"), răspunsese cererilor de ajutor îndreptate către domn de profesorul D. Govdelas de la Academia domnească din Iași, în afară de corespondență diplomatică sau administrativă, mai făcea încă hotărnicii („locul tîrgului vitelor din orașul Botoșani, cu o hartă" sau „închipuire de hartă în pricina de la Brateș cu turcii de Isacce") și investigații istorice („cercetare documenturilor familiei Sturzăști" și „cercetările la Dorohoi de jacurile urmate la anul 1821"). S-a ocupat și de „surgunirea boierilor", mențiunea fiind în legătură cu ciocnirea din iunie 1824 dintre Ioan Sandu Sturdza și opoziția boierească. Se poate chiar pune întrebarea dacă discursul prin care domnul a răspuns cu dîrzenie conspiratorilor, înainte de a trece la arestări și exil, nu fusese cumva scris de secretarul său, Ionică Tăutul [6].

Cele mai adînci și mai autentice convingeri ale lui Tăutul, exprimate deschis pe atîtea căi, au impresionat puternic pe contemporani și traducerea lor în practică a revenit ca sarcină pașoptiștilor. Așezat cronologic la jumătatea drumului dintre Dimitrie Cantemir și noi, Tăutul are afinități mai ales cu generația care i-a urmat, data nașterii încadrîndu-l între Asachi și Eliade. Lupta lor o duce însă cu arme vechi, desprinse din panoplia secolului al XVIII-lea, așa încît, înainte de conturarea tipului de *pașoptist luminist*, întîlnim pe tînărul acesta. Nici nu se știe cum arăta, în afara semnalmentelor de pe pașaport: „statura mijlocie, mustața neagră și subțire". Poate că atracția exercitată de figura sa, atît de puțin cunoscută, va crește după ediția scrierilor sale, al cărei rol pozitiv este de a pune în circulație noi date și probleme destinate să fie absorbite într-o viitoare sinteză istorică românească.

Andrei Pippidi

[6] Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani pînă în dzilele noastre*, II, Iași, 1857, p. 168.

GÜNTER PRINZING, *Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204—1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges*, Miscellanea Byzantina Monacensia 12, München, 1972, 203 p.

Născut în urma răscoalei asenide și afirmat în urma luptelor victorioase antibizantine, mai ales sub Ioniță, la 1204 tînărul stat vlaho-bulgar își mai căuta încă locul pe harta politică a regiunii, iar viitorul raporturilor sale cu basileii din Constantinopol era imprevizibil. Încă și mai nesigură era situația celuilalt stat sud-slav, de la extrema vestică a peninsulei, ale cărui începuturi modeste din veacul XII lăsau cu greu să se întrevadă apropiata lui afirmare politică într-un teritoriu ce forma cîmpul de înfruntare a intereselor celor două mari puteri vecine; Bizanțul și Ungaria. Dispariția statului bizantin în 1204 a înlăturat primejdia ce-o reprezenta puterea basileilor pentru cele două state sud-slave dar apariția unui imperiu latin în Constantinopol și a celor trei state grecești în Asia Mică și în Europa, care revendicau moștenirea bizantină, a schimbat complet datele problemei. Evoluția politică a Bulgariei și Serbiei după 1204 are loc într-un cadru complex, format de constelația de factori politici, în care, alături de cele două state slave, intrau Imperiul latin, Niceea, Epirul și, la început, Regatul latin din Thessalonic și micile principate desprinse din vechiul imperiu sau din statul vlaho-bulgar, în timp ce Sultanatul din Konia, imperiul Marilor Comneni și chiar regatul arpadian n-au jucat decît un rol periferic pe scena politică din Balcani într-una dintre cele mai frămîntate perioade cunoscute de istoria medievală a societății de la sud de Dunăre. Inaugurată de evenimentele din 1204 și încheiată în 1261 de readucerea pe malurile Bosforului a centrului imperiului parțial recucerit, în urma loviturii norocoase a strategului niceean Mihail Strategopulos, această perioadă a cunoscut trei momente principale, ce au coincis cu cele trei mari bătălii decisive din prima jumătate a secolului XIII — Adrianopol (1205), Clocotnița (1230) și Pelagonia (1259) —, care au determinat răsturnări dramatice în raportul de forțe din regiune.

Monografia lui G. Prinzing este consacrată evoluției Bulgariei și Serbiei în prima și cea mai grea etapă a acestei perioade, cuprinsă

între căderea Constantinopolului sub latini și 1217/1219, această ultimă limită coincizînd cu venirea la tron a lui Ioan Asan II,cu transformarea Serbiei în regat și dobîndirea autonomiei de către biserica sîrbă.

Primul și cel mai substanțial capitol al lucrării îmbrățișează evoluția conflictului bulgaro-latin din 1204 pînă la moartea lui Ioniță sub zidurile Salonicului (oct. 1207). Conflictul, avînd la origine cauze teritoriale, ideologice — izvorîte din neînțelegerile asupra raportului țarat-imperiu — și diplomatice — legate de respingerea ofertei bulgare de pace de către latini —, tendința conducătorilor vlaho-bulgari de a crea un imperiu cu centrul în Noua Romă și, în sfîrșit, rolul jucat de arhonții greci, partizani ai țarului ortodox, la început, a culminat cu bătălia de la Adrianopole, al cărei deznodămînt i-a îngăduit lui Ioniță să devină pentru scurt timp arbitrul scenei politice din Balcani. Cu toate acestea, Imperiul latin, al cărui prestigiu a fost parțial refăcut după dezastrul din aprilie 1205 de către Henric I, cea mai mare personalitate a istoriei sale, și arhonții greci din Tracia mai aveau încă un cuvînt de spus în desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Unul dintre cele mai mari merite ale lucrării este analiza fină a evoluției raporturilor dintre Ioniță și dinații greci în perioada 1204—1207. Într-o primă etapă (sfîrșit 1204— apr. 1205), răscoala antilatină a arhonților greci a jucat un rol important în marea victorie a țarului vlaho-bulgar de sub zidurile Adrianopolului asupra noilor stăpîni din Constantinopol. Desprinderea dinaților greci de cauza lui Ioniță în cea de-a doua fază a conflictului (apr. 1205—sfîrșit 1205) a fost determinată de tendințele expansioniste ale conducătorului vlah în Tracia, aflată în mîna feudalilor locali după aprilie 1205, și de raidurile devastatoare ale aliaților săi cumani. Dar aspirațiile spre autonomie ale arhonților traci, mărturisite îndeosebi de încercarea unuia dintre ei de a se proclama basileu la Philipopolis, erau lipsite de vreo șansă datorită intereselor latine și vlaho-bulgare în regiune. Trecerea lor de partea noului împărat latin în cea de-a treia fază a conflictului dintre latini și Ioniță (ian. 1206—oct. 1207) este dovada luării de cunoștință asupra acestei realități. Alianța cu Henric I îngăduie acestuia din urmă să smulgă țarului vlaho-bulgar cea mai mare parte a teritoriilor din Tracia, pierdute de latini după dezastrul din aprilie 1205.

Moartea neașteptată a lui Ioniță în oct. 1207 și venirea la tron a lui Borilă (1207—1218) marchează începutul unei noi perioade în evoluția raporturilor latino-bulgare, în care factorul latin manifestă o superioritate din ce în ce mai evidentă. Autorul supune unui examen atent raporturile din coaliția antilatină, alcătuită din Theodor I Lascaris, Borilă, Mihail Ducas, principele Epirului, și Stretz, dinastul din Prosek, care-și formase un principat în teritoriile latine. În schimb, sistemul de alianțe din tabăra lui Henric I, constituit din împăratul latin, conducătorii regatului Thessalonic, David Comnenul, sultanul seldgiucid și Alexios Slav, dinastul din Melnik, care-și formase un principat în teritoriile bulgare, nu apare în toată amploarea lui. Anii 1213/1214 aduc o răsturnare a alianțelor în Balcani, odată cu încheierea păcii latino-bulgare, întărită de căsătoria lui Henric I cu fiica țarului. Pe bună dreptate, autorul pune această schimbare politică în legătură cu încheierea ostilităților latino-niceene, prin pacea de la Nymphaion din dec. 1214; în schimb, influența papalității și, mai cu seamă, a Comunei lui San Marco asupra noii orientări politice a aliatului lor din Constantinopol apare mult prea ștearsă (în acest sens, recent, S. Brezeanu, *Le premier traité économique entre Venise et Nicée*, „Revue des études sud-est européennes", XII, 1974, nr. 1, p. 143—146). Proaspăta alianță latino-bulgară, îndreptată contra tînărului stat sîrb, n-a înregistrat rezultate deosebite în anii 1214/16, datorită sprijinului acordat acestuia din urmă de regatul arpadian. Moartea prematură a lui Henric I (1216), în momentul în care principatul epirot, sub noua conducere a energicului Theodor I Ducas, a dezlănțuit marea ofensivă pentru refacerea unității bizantine, a constituit o grea lovitură pentru stăpînirea latină din Balcani. Cum dispariția împăratului latin a coincis cu îndepărtarea lui Borilă și venirea la tronul țaratului vlaho-bulgar a lui Ioan Asan II (1218), ea a încheiat o etapă în politica balcanică din prima jumătate a secolului XIII.

Evenimentele din Balcani din 1204 și din anii care au urmat n-au exercitat decît o influență indirectă asupra situației statului sîrb. Chiar dacă indicațiile surselor sînt extrem de vagi, se poate afirma că orientarea politicii vlaho-bulgare spre Constantinopol și a celei latine spre Bulgaria și spre Asia Mică a înrîurit în chip favorabil ridicarea formațiunii politice a lui Ștefan II Nemania. Proclamarea lui Ștefan II ca rege în 1217 (în sîrbă titlul era de țar) a consacrat transformarea Serbiei într-unul dintre pricipalii factori politici din Balcani. Poziția ei politică a cunoscut o nouă consolidare doi ani mai tîrziu, cînd biserica sîrbă reușea să se emancipeze de sub autoritatea arhiepiscopului de Ochrida și să obțină recunoașterea autocefaliei sale din partea patriarhiei ecumenice din Niceea. În legătură cu acest moment din istoria Serbiei, interesante sînt considera-

țiile dezvoltate de G. P. asupra asimilării titlului de țar cu cel de împărat de către izvoarele sîrbești din veacul XIII, așezînd astfel pe aceeași treaptă pe suveranul sîrb cu basileul din Constantinopol.

Printre cele mai importante merite ale lucrării mi se pare a fi interpretarea dată de autor evenimentelor din Balcani de la sfîrșitul secolului XII și începutul celui următor. Spre deosebire de mulți istorici, îndeosebi cei mai vechi, care vedeau în desprinderea Bulgariei și Serbiei de statul bizantin și în constituirea lor ca formațiuni politice de sine stătătoare fenomene cu conținut național, G.P. subliniază conținutul lor feudal. Această încheiere se desprinde, chiar dacă nu pierdem din vedere temeiurile etnice ale fenomenului, din luarea în considerație a proceselor dizolvante ce-au avut loc simultan în cele două state sud-slave, îndeosebi în Bulgaria, pe teritoriul căreia s-au constituit, rînd pe rînd, principatele autonome ale lui Ivanko, Dobromir Chrysos și Alexios Slav.

În cele ce urmează, două observații pe marginea cărții lui Günter Prinzing.

În legătură cu afirmarea originii nobile romane a dinastiei asenide, autorul reia teza lui Dujcev, conform căreia Ioniță n-a făcut decît să urmeze o modă a timpului, larg răspîndită în Bizanț și în țările vecine (p. 30—35). G.P. invocă în sprijinul acestei ipoteze genealogia fictivă a celor două prințese maghiare din veacul XII, căsătorite cu împărați bizantini, ambele considerîndu-se descendente ale ilustrei familii romane Iulia. Totodată, afirmația lui Innocențiu III asupra originii romane a supușilor lui Ioniță este interpretată ca o extindere a descendenței conducătorilor la aceea a supușilor. Desigur, chestiunea ne readuce la larga dezbatere — și interpretarea lui G.P. nu lasă niciun dubiu în ceea ce privește poziția sa — asupra originii etnice a fondatorilor tînărului stat. Pentru noi, cum originea română a vlahilor și a conducătorilor lor, afirmată de surse atît de felurite, nu mai poate ridica nici o îndoială, singura problemă rămîne funcția descendenței nobile romane a conducătorilor vlahobulgari. Autorul consideră că, în concepția Asenizilor, originea nobilă juca un rol important în afirmarea drepturilor lor la Constantinopol. Mai degrabă aspirațiile asenide la cucerirea metropolei imperiale de pe țărmul Bosforului se justifică prin cunoașterea de către reprezentanții tinerei dinastii — și contactele lui Ioniță cu lumea bizantină în anii șederii sale constantinopolitane explică acest fapt — a doctrinei politice a basileilor și le continuă pe cele similare ale țarilor primului stat bulgar. După părerea noastră, afirmarea originii nobile romane a suveranilor vlahobulgari avea ca scop justificarea puterii lor pe plan intern și, îndeosebi, extern; pe acest ultim plan ea constituia un argument important în admiterea reprezentanților tinerei dinastii în ,,familia de regi" a timpului și în înlăturarea opoziției arpadiene. Numai în acest sens, construirea genealogici ilustre — fie ea romane sau bulgare — se conforma unei mode a vremii. Cît privește filiera prin care informația asupra ilustrei descendențe a lui Ioniță a sosit la Roma, ea nu putea fi, cum crede G.P., cea maghiară, avînd în vedere întregul conflict dintre Arpadieni și țarul vlaho-bulgar, și foarte puțin probabil chiar și cea sîrbă. Mai degrabă, informația pornea chiar din lumea vlahă, din contactele dintre Roma și Tîrnovo, legate de recunoașterea lui Ioniță ca țar și de unirea celor două biserici.

Referindu-se la alianța politică dintre Theodor I Lascaris și Ioniță din 1207, într-un moment cînd țarul vlaho-bulgar purta campanii militare pentru aducerea sub stăpînire a populației grecești europene, autorul califică politica basileului niceean drept egoistă (p. 80—81). Fără îndoială, chiar prin programul său imperial, primul Lascaris și-a anunțat intenția de a reface vechea unitate a statului bizantin. Dar atîta timp cît statul grec era amenințat în însăși existența sa de latini, de Marii Comneni din Pont și de seldgiucizi și nu dispunea de mijloacele materiale necesare punerii în practică a programului de recucerire, împăratul niceean era obligat să se mărginească numai la proclamații în care își anunță dorința eliberării populației ortodoxe de sub stăpînirea străină. Dealtfel, politica realistă a lui Theodor I Lascaris de alianță cu suveranii vlaho-bulgari a jucat un rol important în înlăturarea pericolului latin. Va fi nevoie să mai treacă trei decenii pentru ca Ioan III Vatatzes, cu potențial economic și militar mult sporit, să pună în practică programul de reconquistă bizantină.

Așezată pe o bază documentară solidă și pe cunoașterea unei vaste literaturi moderne asupra problemei, lucrarea lui G. Prinzing reușește să ne ofere o analiză temeinică a locului și rolului celor două state sud-slave în succesiunea rapidă de evenimente, în care s-au înfruntat factori și interese atît de felurite, de pe scena politică balcanică din primele două decenii ale veacului XIII. Aceste calități, pe lîngă cele mai sus semnalate, fac din lucrare o monografie de un real interes.

Stelian Brezeanu

MAURICE LOMBARD, *Les métaux dans l'ancien monde du Ve au XIe siècle*, Paris, La Haye, Mouton Co, 1974, 294 p.

Intenţia volumului ,,*Les métaux dans l'ancien monde du Ve au XIe siècle*", care formează al doilea volum dintr-o serie de ,,Studii de economie medievală" ale lui Maurice Lombard, este de a sublinia rolul esenţial al aprovizionării cu metale utile, (fier, cupru etc.) şi preţioase în istoria marilor imperii şi a diverselor unităţi economice constituite de-a lungul timpurilor. Rol cu atît mai important cu cît pentru cea mai mare parte a omenirii metalele au rămas produse rare pînă la sfîrşitul secolului XVIII, nu numai aurul şi argintul, dar chiar şi fierul, socotit prea preţios pentru a servi la altceva decît la fabricarea armelor. Mari evenimente istorice sînt indisolubil legate de nevoia imperioasă de a dispune de resurse miniere, atît constituirea şi persistenţa imperiilor cît şi multiplele contacte care s-au stabilit între zone geografice şi culturale foarte îndepărtate. E posibil să se regăsească marile centre miniere, focare de vechi civilizaţii, precum şi filierele prin care s-au transmis din Extremul-Orient în Extremul-Occident tehnicile diverse ale extracţiei şi prelucrării metalelor.

Cartea încearcă şi reuşeşte să stabilească elementele unei hărţi generale care să cuprindă alături de marile centre metalurgice şi principalele căi ale comerţului metalelor în Evul mediu. Ea cuprinde trei mari subdiviziuni, tratînd problema din secolul V pînă în secolul XI.

Prima subdiviziune ,,Metalele în lumea veche la sf. sec. V face un tur de orizont din vest în Extremul-Orient.

Un prim capitol, ,,Slăbirea lumii romane" analizează situaţia metalurgiei în Imperiul roman. Se urmăreşte repartizarea centrelor metalurgice pe diversele categorii de metale. Sînt amintite minele de fier ale insulei Elba, ale Galiei unde sînt cunoscute, alături de importante resurse în nord, opt manufacturi de arme, din Noricum care alimenta importantul centru de la Aquileea. Un centru minier de importanţă deosebită este Peninsula Iberică, celebru în tot cursul antichităţii. În fine centrele din Orient: Liban şi Asia Mică (regiunea Chalybilor). Cuprul este încă exploatat în vechile centre din Orient, mai mult sau mai puţin epuizate, Cipru, Eubeea, Siria, Sinai. Marile centre de producţie sînt situate în Occident: Anglia, Etruria, Spania. Cositorul se găseşte din abundenţă în Spania, dominînd în tot cursul epocii romane piaţa imperiului, dar resursele sînt epuizate în sec. III. Minele din Cornwall, după o încetare a exploatării lor în timpul stăpînirii romane, cunosc o nouă prosperitate în sec. III—IV, iar cositorul englez se exporta pînă în Marea Roşie. Cele mai importante centre de producţie ale plumbului sînt tot Spania şi Britania, dar părăsirea Britaniei de către armatele romane a dus la secătuirea principalei surse de cositor şi plumb.

În ce priveşte metalele preţioase, epoca în discuţie cunoaşte o mare cerere, ca urmare a dezvoltării economiei monetare, a creşterii luxului curţii imperiale, a pompei cultului creştin, creştere care coincide cu o scădere a aprovizionării. Roma abandonează cu desăvîrşire o sursă însemnată, exploatată asiduu încă de către fenicieni, şi anume Sudanul. Această neglijare se datorează, cel mai probabil, uşurinţei cu care romanii au pus mîna pe marile bogăţii acumulate în Orient şi afluxului permanent de aur din răsărit spre Levantul mediteranean.

Care sînt resursele Imperiului în aur? Pe primul loc se situează tot Peninsula Iberică, urmate de minele din Illyria şi Dacia. Minele din Tracia, Macedonia, Thasos, Asia Mică erau aproape complet epuizate în epoca romană. Producţia este pretutindeni în scădere.

Aurul importat provenea din străvechile centre din Caucaz şi Armenia cu mine exploatate din timpuri legendare. Luptele din secolul IV pentru Armenia se explică prin atracţia exercitată de aceste zăcăminte. Alte centre sînt în Arabia, Yemen, Hedjaz şi Nagd, Midian, ca şi Nubia şi Egiptul care reprezintă şi ele străvechi centre de producţie (Nubia însemna propriu-zis ,,ţinutul aurului", Dar an- Nuba). Ori afluxul din aceste regiuni este jenat de reînstăpînirea Sassanizilor în Armenia, de mişcările nomazilor din Arabia şi ale Blemmylor.

Mişcarea comercială est-vest reprezenta un mijloc important de aprovizionare cu aur din regiunea Oceanului Indian. Alexandria era un adevărat emporium al aurului indian. Aici se concentra aurul adus din Tibet sau Dekkan, ca şi din Africa centrală, din regiunea Marilor Lacuri, legendarul Ofir. Însă tulburările din secolul IV, dar mai ales extinderea dominaţiei Sassanizilor în regiunea golfului Persic ating grav comerţul alexandrin. În secolul V Imperiul roman este redus la slabele sale resurse interioare.

Situaţia argintului e mai bună. Imperiul dispune de bogatele mine ale Spaniei şi Atlasului marocan şi de cîteva zăcăminte în Galia. Vechile mine din Tracia, Macedonia, Ciclade erau deja epuizate, iar zăcămintele din Asia Mică erau de importanţă redusă.

Pentru Imperiul roman începe „era dificultăţilor" (este titlul unui subcapitol). Forţa legiunilor romane a fost asigurată de abundenţa resurselor în fier ale Imperiului. Imperiul chiar exporta arme la germani, parţi şi perşi (sassanizi), cu toate că se importă fier din Orient (mai ales oţel indian). Abandonarea armamentului greu al legionarului nu s-a datorat exclusiv prezenţei masive a barbarilor în armata romană, ci şi (poate, mai ales) scăderii producţiei de fier a Imperiului. Moneda de aur se rarefiază, iar importurile de aur din Orient încetează. La aceasta se adaugă cheltuielile Imperiului pentru întreţinerea luxului curţii şi tezaurizarea. Politica minieră este ezitantă. Exportul de arme este interzis, ca şi cel al aurului, către Orient. Această scădere a exploatării metalelor se datorează nu epuizării rezervelor ci situaţiei generale, sociale şi politice a Imperiului, ineficienţei crescînde a muncii servile şi forţate la mine şi desigur nesiguranţei generale. Occidentul deşi dispunînd de rezerve foarte importante nu mai este exploatat, iar Orientul este epuizat. Singura resursă a acestor regiuni rămîne comerţul, care însă nu va cunoaşte o înviorare decît prin secolele VIII—IX.

Paralel cu această epuizare metalică a lumii romane, Persia cunoaşte o adevărată „renaştere metalică" care însoţeşte avîntul general al lumii sassanide. Consumul de fier este foarte important asigurînd armamentul greu al cavaleriei cuirasate (Asvărăn). Persia exporta arme în Arabia, unde armamentul beduinilor era analog cu al perşilor. Totuşi Persia era şi ea redusă la importuri, atît din cauza insuficienţei minelor cît şi din lipsa lemnului pentru combustibil. Regiunile de unde se importa erau Armenia şi Asia Centrală, dar şi India de unde se aducea atît oţelul brut, cît şi săbii şi chiar şi din Imperiul Roman pînă la interzicerea exportului de către Constantin. Luptele cu romanii se explică prin necesitatea de a poseda regiunea minieră a Armeniei. Şi Sassanizii trebuiau să menţină reţeaua relaţiilor comerciale pentru a menţine deschise drumurile fierului.

Iranul şi Mesopotamia au fost centre celebre pentru prelucrarea cuprului. Mine de cupru se aflau în Fars, Seistăn, Kirman, Mossul, însă ca şi în cazul fierului marile centre de producţie rămîn Caucazul şi Asia Centrală. Centre importante se aflau în Fargana, Šaš, Merv, Samarkand, însă marea inferioritate a Orientului o reprezintă lipsa pădurilor.

Aurul este exploatat în vechile centre din Caucaz şi Armenia a căror producţie afluează acum spre Persia. Regiunea Uralului şi Altaiului exporta producţia sa spre China şi regatul Sassanizilor. Cantităţi însemnate provin din India, Tibet, Africa centrală şi orientală. Tot acest aur, la care trebuie adăugat aurul-monedă de provenienţă romană se scurge spre Iran de-a lungul marilor drumuri de comerţ: al mătăsii, al mirodeniilor, şi este reţinut în tezaure care sporesc neîncetat. Luxul metalic şi tezaurele perşilor obsedează imaginaţia antichităţii şi începutului evului mediu. Izvoarele sînt pline de descrieri ale tezaurelor templelor zoroastriene, ale curţii regale. Cea mai mare parte a acestor uriaşe acumulări avea să fie reintrodusă în circulaţie de către musulmani.

Argintul este abundent în inepuizabila Armenie, în Lazistan, Azerbaidjan, Mazanderan, Sogdiana, Fargana şi în Afganistan. Această mare producţie explică monometalismul argint al Persiei, aurul rămînînd rezervat fabricării podoabelor. Moneda de argint sassanidă, direm-ul, a avut o largă difuziune.

Această renaştere metalică a Perisiei stă, fără îndoială, la originea artei care se naşte în această perioadă, a noilor teme, tehnici şi decoruri preluate în arta stepelor şi răspîndite pînă în Europa. Cloisonné-ul, temele animaliere şi decorul de linii întreţesute sînt cunoscute din timpuri vechi în Iran. Difuziunea spre Occident s-a făcut pe două căi: Mediterana şi stepele.

Al treilea capitol al primei părţi tratează despre „Avansul tehnicilor indiene şi chineze". India şi China au dezvoltat de timpuriu o excepţională metalurgie a fierului, autorii clasici menţionînd deja „fierul indian". Oţelul indian e menţionat în Talmud şi în numeroase texte latine din evul mediu se vorbeşte de „Andanicum" sau „Ondanicum", deformare de la persanul hindawani. Autorii arabi se întrec în a lăuda calitatea săbiilor din India. Faimoasa coloană de la Delhi dovedeşte măiestria indiană. Minereul de fier abundă în India: Bengal, Orissa, Mysore, Hyderabad.

În China, fierul este cunoscut din sec. VI î.e.n. Tehnica topirii fierului este cunoscută încă din sec. IV î.e.n. ceea ce presupune din capul locului existenţa unor minereuri bogate în fosfor, precum şi un sistem de foale foarte perfecţionat (în sec. I e.n., acţionate de un motor hidraulic). Textele pomenesc de numeroase capodopere tehnice ale metalurgiştilor chinezi (pagode din plăci de fier cîntărind peste 1000 de tone, poduri suspendate pe lanţuri de fier). Se poate pune problema dacă strălucirea dinastiilor Han, Tang şi Sung nu trebuie explicată prin superioritatea lor siderurgică. Altă problemă este cea a transmiterii acestei tehnici spre Occident, proces în care un rol însemnat trebuie să-l fi jucat populaţiile tiurcice. Tehnica s-a răspîndit totuşi atît de tîrziu (lumea musulmană nici nu o adoptă iar Europa o cunoaşte abia în sec. XIV), datorită imenselor întinderi despădurite care separă China de Europa, topi-

rea necesitînd enorme cantităţi de lemn (40 t combustibil pentru 800 kg de fier).

Capitolul 4 al primei secţiuni ,,Promisiunile stepei" se ocupă de cadrul fizic şi uman al marilor migraţii: pădurea, marea, stepa şi de vechimea metalurgiei în stepe. Contacte indirecte între vechile centre metalurgice (Caucaz) şi lumea romană se stabilesc prin intermediul sarmaţilor şi goţilor, folosiţi de multe ori în atelierele romane. Sînt descrise pe larg mişcările sarmaţilor în această vastă arie. Este descris de asemenea, după izvoare, luxul metalic al hunilor, nu numai a celor din Europa, dar şi al heftaliţilor după izvoare chineze. Un scurt subcapitol trece în revistă cîteva din cele mai importante descoperiri: arta hunilor orientali, cultura Minusinsk, mormintele sarmate, necropolele gotice ale culturii Cerneahov. Autorul face greşeala de a socoti drept hunic tezaurul de la Sînnicolaul Mare.

A doua parte intitulată: ,,Marile invazii şi evoluţia metalurgiilor (V — VII sec.)" va urmări întîlnirea dintre rezervele considerabile ale Occidentului şi tehnicile şi decorurile orientale vehiculate spre vest de către popoarele migratoare, întîlnire ce va duce la avîntul metalic al Europei creştine.

Sînt rapid descrise mişcările goţilor pînă în Spania, precum şi drumurile de comerţ. Se arată că drumurile danubiene — valea Dunării pînă la izvoare, Sava şi Drava pînă în Italia de Nord, văile longitudinale ale Alpilor dinarici — n-au fost niciodată întrerupte.

Autorul face şi o scurtă descriere a inventarului mormintelor gotice. Caracteristică este raritatea armelor şi răspîndirea cloisonné-ului frecvent pe fibulele cu placă semicirculară cu picior cu mască de animal, coroane, brăţări.

Drumurile Europei centrale trec prin Germania, prin ţinuturile slavilor ajungînd probabil pînă în regiunea stepelor ponto-caucaziene. Izvoare arabe descriu drumurile evreilor radaniţi în secolul X: Ratisbona, Praga, Cracovia, Przemysl, Kiev, Itil pe Caspica şi de acolo mai departe. Acest drum trebuie că s-a născut în urma a numeroase evenimente: instalarea maghiarilor în Pannonia, organizarea lumii slave, instalarea varegilor pe Nipru etc. Sînt atrase în circuitul comercial regiunile nordice ale Europei şi Anglia.

Francii introduc în Occident tehnica recoacerii, de origine altaică, constînd în coaceri şi martelări succesive, obţinîndu-se un metal mai mult sau mai puţin dur. Pentru miezul armelor se folosea un metal mai moale iar pentru exterior unul mai dur. Abundenţa minereurilor şi a pădurilor face din Galia francă o mare exportatoare de fier şi arme. Calitatea armelor france demonstrează înaltul nivel al tehnicii. Decorurile erau aplicate prin placare, estampaj, incrustaţie. Francii practicau aurirea, cositorirea, nichelarea şi cloisonné-ul.

În timp ce francii cunosc un declin accentuat la începutul secolului VII, două noi centre economice ies la suprafaţă: Anglia în care regiunile Kent şi Wessex dezvoltă o remarcabilă artă a metalelor, precum şi Italia lombardă.

Secolul VI cunoaşte o nouă serie de mişcări: invazia Italiei de către longobarzi, invazia avarilor, slavilor. Italia de Nord va fi un punct de convergenţă a drumurilor comerciale. Descoperirile din valea Padului (Monza, Testona) Italia centrală (Nocera Umbra, Castel Trosino) sînt foarte bogate. Armele sînt foarte numeroase, mai ales spadele cu lama de ,,fals damasc", teci bogat decorate cu aur şi granate, plăci de bronz, cruci din lamele de aur. Repertoriul decorativ este oriental. Tezaurele bisericilor sînt foarte bogate (ex.tezaurul de la Monza cuprindea 4 coroane, evangheliarul reginei Theodelinda). Instalarea lombarzilor în Italia a provocat o intensificare considerabilă a influenţelor orientale, atît prin cele pe care le vehiculează din regiunile de unde vin, cît şi prin extinderea relaţiilor comerciale. În necropolele lombarde apar obiecte bizantine şi siriene, iar obiecte lombarde apar în Tirol, Bavaria, Dalmaţia.

Avarii instalaţi în Pannonia în 567 posedau şi ei mari cantităţi de aur şi obiecte din metal preţios. Prada luată de franci în 796 a cerut 15 care trase de cîte patru boi pentru a fi transportată. Aurul avar provenea din minele din Altai şi Ural (poate şi din Transilvania), din tributurile plătite de bizantini şi din prăzi. Obiectele metalice sînt numeroase: fibule, catarame, plăci pentru Säbeltasche, săbii. Motivele decorative au o strînsă legătură cu arta stepelor. Citarea tezaurului de la Sînnicolaul Mare ca monument avar este desigur o inadvertenţă (trebuie reţinut că textul cărţii a fost stabilit după notele lăsate de autor, totuşi datarea sa tîrzie s-a făcut de mult şi este surprinzător că nu se face nici o referire la acest lucru).

Un capitol întins este închinat ,,Lucrului metalelor în Imperiul bizantin. O înflorire ameninţată". Întinderea capitolului se justifică prin importanţa problemei. Bizanţul este o adevărată răspîntie tehnologică, căci aici se întîlnesc tehnici moştenite din antichitatea clasică cu cele venite din Orient, el fiind un transmiţător de prim ordin către Occident. Toate meşteşugurile metalului sînt cunoscute în Imperiu. Bizanţul suferă însă de o gravă penurie a resurselor proprii fiind dependent de importuri: fier, cupru, aur din Caucaz, staniu din Britania. Cu toate această lipsă, continuitatea lucrului aurului arată existenţa unor mari stocuri. Cel mai important consumator de metale preţioase este desigur Constantinopolul. Palatul imperial absoarbe canti-

tăţi uriaşe şi toate manufacturile sînt concentrate împrejurul său. Catedrala Sfînta Sofia înghite şi ea mari cantităţi de aur. Sînt descrise splendorile Sfintei Sofii şi ale Palatului. Bizanţul cunoaşte o serie de tehnici noi, pe care le dezvoltă, mai ales tehnica emailului cloisonné preluată din Iran şi transmisă Occidentului. Atelierele provinciale perpetuează tehnicile elenistice. Cele mai renumite sînt Alexandria pentru bijuterii şi Antiochia pentru argintărie.

Un consumator important de metal este armata. Efectivele armatei sînt destul de reduse, între 15000 şi 25000 de oameni. Cavaleria capătă o importanţă tot mai mare. Ori şi aici Bizanţul este redus la importuri. Cucerirea arabă duce la pierderea importantului centru Damasc. Pierderea Armeniei a fost la fel de gravă. Fierul importat din India ajungea greu şi era scump. Nevoia de fier explică înverşunarea luptelor date în est pentru stăpînirea Armeniei şi Caucazului, precum şi politica de recucerire a lui Justinian. Unul din motivele slăbirii Bizanţului este fără îndoială dificultatea aprovizionării cu fier.

A treia parte a cărţii tratează despre „Metale şi metalurgii în lumea musulmană (sec. VIII—XI)". Cucerirea arabă va face ca nevoia de fier pentru arme să fie tot mai acută, atît pentru bizantini şi perşi cît şi pentru barbari şi arabi. Însă odată cu constituirea domeniului economic musulman, o nouă eră se deschide în istoria metalelor. Lumea musulmană va dezvolta o remarcabilă metalurgie în ciuda resurselor slabe, a lipsei de combustibil şi de energie hidraulică. Islamul a reuşit să se impună mai întîi datorită forţei de izbire a armamentului de fier al beduinilor. Mai apoi prin puterea dinarului său de aur. Armamentul beduinilor consta din cămaşă de zale, cască, lance şi o spadă dreaptă. Armele erau furnizate de negustorii din Mekka, care la rîndul lor le importau din India şi Ceylon. Sau se fabricau în Yemen tot din oţel indian.

Care era situaţia rezervelor de fier? Mici zăcăminte se aflau în interior, dar centrele cele mai importante se aflau la periferia lumii musulmane, Asia centrală, Caucaz, Spania. Spania era cunoscută ca „bogată în fier" şi minele sale aprovizionau vestitele armurerii de la Toledo. Africa de nord (Tunisia, Algeria, Maroc) poseda rezerve apreciabile şi producea mai ales ustensile. Sicilia exploata şi ea zăcăminte aflate în regiunea Messinei. Egiptul era total dependent de importul de metal, totuşi armele fabricate la Cairo erau foarte apreciate. Siria dispunea de cîteva rezerve, dar Cilicia era regiunea cea mai bogată. Graţie acestor rezerve Siria a jucat un rol de prim plan în comerţul internaţional al fierului şi armelor. Este vestit centrul manufacturier de la Damasc care şi a lăsat numele uneia din cele mai elaborate tehnici de prelucrare a fierului.

Sînt desigur exploatate centrele din Armenia şi Caucaz. Fierul din Armenia era exportat pe Tigru către Bagdad, iar fierul din Azerbaidjan ajungea pînă în Extremul-Nord. În Asia centrală izvoarele arabe vorbesc de Bilād al Atrāk (ţinutul turcilor) ca de o regiune bogată în fier. Un centru metalurgic important era Horezm-ul, deoarece munţii Asiei centrale furnizau cea mai mare parte a fierului folosit în Fargana, Fars şi Irak. Importanţa „mondială" a Asiei centrale consta în faptul că posedă ca şi Caucazul, un versant „sedentar" şi unul „nomad" şi că le aprovizionează pe amîndouă.

Autorul acordă o atenţie deosebită comerţului cu săbii care deţine un rol foarte important în această perioadă. Există în această epocă două mari arii de comerţ de egală întindere: cea a săbiilor hindi sau hindavani (din India) şi Firanga (france). Producţia de arme pe timpul carolingienilor atinge cote înalte şi era în mare parte destinată exportului. Săbii france apar în Scandinavia, Rusia, valea Dunării şi de multe ori făceau puterea unor duşmani ai francilor: normanzi, avari, slavi, musulmani. Izvoarele arabe vorbesc şi de săbii Rus sau saqāliba adică scandinave.

Lumea musulmană era bogată în cupru, aşa cum atestă importanţa şi numărul operelor de artă din aramă, bronz, alamă. Minele cele mai importante sînt în Cipru, Siria, Magrib, Maroc (legendele vorbeau aici de existenţa unui „oraş de aramă"), Spania. În exterior se apela la zăcămintele Caucazului, Asiei centrale şi Uralilor. Legendele plasează şi în Asia centrală un „oraş de aramă", Medinat an-Nuhas, locuit de minieri şi meşteşugari. E vorba de oraşul Paykand, la 90 de km de Taşkent, descoperit de arheologii sovietici. Musulmanii au cunoscut şi practicat toate tehnicile de prelucrare a cuprului şi bronzului. Cele mai importante centre de producţie erau Mossul, Damasc, Cairo şi sudul Marocului. Cositorul necesar bronzului era importat din Britania şi din Malaezia iar plumbul era exploatat în Sicilia, Sardinia, Spania şi Africa de Nord, Cappadocia, Caucaz şi Armenia. De asemenea era importat din Urali, din Europa centrală, din Oceanul Indian. Plumbul era intens folosit la fabricarea conductelor de apă în Egipt, la acoperişuri precum şi industria ceramică şi a sticlăriei. Zincul (sub formă de sulfuri şi oxizi cunoscute sub numele de blendă şi calamină) se găsea în Cipru, Africa, Spania, Iran. Antimoniul (tot un oxid de zinc) era exploatat în Ifrigya (Tunisia), Algeria, Maroc, Spania, Iran.

„Problema aurului" este al 4-lea capitol al ultimei părţi. Formarea lumii musulmane va permite fuzionarea mai multor economii distincte şi va modifica profund condiţiile ge-

nerale ale comerţului schimbînd sensul curentelor monetare şi crescînd considerabil masa de aur. Noul aflux de aur se datorește repunerii în circulaţie a tezaurelor acumulate, dar mai ales redescoperirii unei surse noi de o importanţă capitala, aurul din Sudan. Imensele bogăţii ale Persiei, ale Egiptului, ale regilor vizigoţi, cele acumulate în bisericile şi mînăstirile din Siria şi Egipt sînt scoase din imobilitatea lor şi introduse în circulaţia monetară. Un izvor important sînt tezaurele mormintelor faraonice. Exploatarea lor se făcea direct sub patronajul visteriei de către o corporaţie de căutători de comori, care plăteau sultanului a cincea parte. Altă cale de sporire a masei metalice este intensificarea producţiei în minele vechi: în Yemen, Hedjaz, Midian, Ural, Altai, coasta orientală a Africei (Sofala). Este reluată exploatarea minelor din Nubia şi Etiopia.

Dar cea mai importantă sursă au fost zăcămintele redescoperite ale Sudanului. Cunoscute încă de fenicieni, ele au fost abandonate de către romani, care nu vor continua traficul cartaginez. Musulmanii vor capta acest izvor folosind drumurile care traversau Sahara, devenite practicabile prin folosirea tot mai largă a dromaderilor. Pistele sahariene erau deja deschise de către berberi la venirea musulmanilor, iar convertirea la Islam a berberilor a legat domeniul saharian de comerţul lumii arabe. În acest fel Africa de nord va juca rolul pe care îl va juca Spania în sec. XVI. Ea va fi punctul terminus al pistelor caravanei de-a lungul cărora circula aurul.

Exploatarea era făcută de către indigenii din Africa occidentală pe valea Senegalului şi în Guineea, în Sierra Leone şi Coasta de aur. Pieţele unde se schimba aurul se aflau mult mai la nord, în afara zonei aurifere. Cele mai importante erau: Kawkaw, Tombouctu, Gana. Aici s-a creat regatul Ganei de către peuli, înlocuiţi în sec. IX — XI de către negrii Soninke pînă la cucerirea de către berberii almoravizi. Bogăţia regilor Ganei provenea din beneficiile tranzitului de aur, Gana fiind principalul antrepozit al aurului provenit din Senegal şi Nigeria.

Caravanele urmau trei mari drumuri întemeiate cronologic de la vest la est, ajungînd la Sigilmasa în Maroc, Tunisia în centru, Tripoli, Cirenaica şi Egipt. Localitatea cea mai importantă era Sigilmasa, întemeiat în 757, iar apogeul comerţului al cărui centru devenise se situează în secolul X. În 1053—54 Sigilmasa este cucerită de Almoravizi, şi drumul aurului se prelungeşte astfel pînă în Spania şi de acolo în Occidentul creştin. Drumurile din centru ajungeau la Wargla în regiunea Mzab. Două mari drumuri transversale legau Egiptul de vestul Africii prin nordul şi prin sudul deşertului.

Obiectele schimbate pe aur sînt mai întî cerealele, curmalele, textile special ţesute pentru negri, ustensile de cupru, lemn, pielărie, sare. În general nordul Saharei exporta lucruri de relativ puţină valoare în schimbul aurului. Comerţul era extrem de rentabil şi a permis ascensiunea unei pături foarte bogate de negustori. De asemenea, se explică luptele puternice duse pentru stăpînirea drumurilor între Rustemizii din Tahart, Fatimizii din Cairo, Almoravizi, Omeiazii din Cordova. Din secolul XII şi XIII, genovezii şi veneţienii, dar mai ales portughezii, încep să fie tot mai activi în această regiune.

În ce priveşte exploatarea argintului marile regiuni producătoare rămîn cele din antichitate: Spania, Atlasul marocan, Iranul de nord şi Asia centrală, Caucazul şi Uralii, regiunea munţilor Taurus.

Un capitol este rezervat „Tehnicilor şi produselor necesare prelucrării metalelor". Lumea musulmană moştenea tradiţiile antice, metodele bronzierilor din Orientul-Apropiat, experienţa şi utilajul minerilor din Betica romană: lampa frontală, sprijinirea galeriilor cu grinzi de lemn, epuizarea apei cu ajutorul şurubului lui Arhimede, încălzirea cuptoarelor cu cărbune de lemn, foale. Lipsa lemnului a limitat producţia fierului la cîteva centre secundare şi a împiedicat difuzarea tehnicilor superioare ale Indiei şi Chinei. Totuşi existenţa unor centre ca Damasc şi Toledo mărturisesc despre marea măiestrie a meşteşugarilor musulmani. De asemenea erau cunoscute toate tehnicile de orfevrărie: sudură, aliaje, turnare, repoussé, gravură, nielură etc.

Meşteşugarii arabi vor dezvolta considerabil procedeul cu mercur în tratarea minereului de aur. Acest procedeu a permis exploatarea unor mine care nu ar fi putut fi exploatate altfel. Mercurul era folosit şi la procedee de aurire şi argintare. Una din cele mai importante mine aflîndu-se la Almaden (în Spania), exploatată încă din epoca romană. Spania rămîne marele centru de producţie în tot timpul Evului Mediu, lucrînd pentru export. Musulmanii, deţinatori ai monopolului mercurului, sînt, din sec. VII pînă în XI, stăpînii aurului, atît datorită marilor stocuri pe care le repun în circulaţie cît şi graţie tuturor minelor de aur a căror producţie o drenează.

În fine arabii exploatează un anumit număr de produse necesare prelucrarii metalelor, mai ales în stadiul topirii, dar şi pentru o serie de operaţii (decapare, polizare etc.). Acestea sînt borax-ul, alaunul, bitumul, amoniacul, antimoniul, arsenicul ş.a., extrase din diverse locuri din Siria, Palestina, Egipt, (oaza lui Ammon — amoniacul), Iran, Armenia, Spania.

Cartea se încheie cu o privire generală asupra „Sintezei musulmane : O etapă în cucerirea minerală" unde se subliniază importanța creerii lumii musulmane pentru progresul tehnicilor metalurgice și transmisiunii lor spre Occident.

Cinci hărți privind centrele de extracție și de prelucrare a fierului, cuprului și metalelor prețioase precum și a marilor curente de comerț cu metal, completează în mod fericit textul. Bibliografia ar fi putut fi adusă mai la zi. Lucrarea lui M. Lombard se citește cu plăcere și real folos reprezentînd o utilă contribuție în acest domeniu atît de interesant.

Vlad Protopopescu

REVISTA REVISTELOR

* * * „Revue Internationale d'Histoire Militaire", nr. 34, 1975, 164 p.

Publicată de Comisia internaţională de istorie militară a Comitetului internaţional de ştiinţe istorice, revista pe care o prezentăm constituie una din dovezile grăitoare ale interesului tot mai crescînd care se acordă astăzi fenomenului militar ca parte integrantă a istoriei popoarelor. Cercetarea acestuia, în strînsă corelaţie cu istoria politică, social-economică, demografică, a contribuit deseori la elucidarea unor probleme ale istoriografiei româneşti şi străine. Istoria militară constituie astfel unul din domeniile vaste şi de perspectivă ale istoriografiei actuale din multe ţări, cît şi una din preocupările de frunte ale frontului istoric românesc.

De aceea, înfiinţarea, în septembrie 1974, la Bucureşti, a Comisiei române de istorie militară a întrunit acordul unanim al istoricilor din ţara noastră, care au văzut în aceasta crearea unui cadru mai adecvat cercetării laturilor militare ale istoriei naţionale, a artei militare româneşti, a istoriei armatei române. Printre sarcinile pe care Comisia română de istorie militară şi le-a asumat la constituirea sa se numără şi aceea de a intensifica colaborarea cu comisiile de acest gen din alte ţări şi de a redacta numere complete ale revistei internaţionale de istorie militară. În faţa unui prim succes în acestă din urmă direcţie de activitate ne aflam în 1968 consultînd numărul 70 al revistei „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale" iar acum, ca o concretizare a muncii organizate prin Comisia română de istorie militară, semnalăm apariţia numărului 34, 1975, al revistei „Revue Internationale d'Histoire Militaire".

Volumul conţine zece studii tratînd probleme dintre cele mai importante ale istoriei militare naţionale de la formarea statelor feudale româneşti pînă în zilele noastre. Se prezintă astfel străinătăţii punctele de vedere româneşti privind o serie de aspecte de interes european, ca expansiunea otomană în Europa, războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, rezistenţa antifascistă, lupta pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste şi se fac mai cunoscute aceste momente din istoria militară a poporului nostru. Toate materialele poartă semnătura unor cunoscuţi istorici şi istorici militari români.

În primul studiu, *Les armées roumaines dans la lutte pour la défence et l'indépendance du pays, du XIVe au XVIe siècle*, acad. Constantin C. Giurescu reuşeşte o sintetică expunere a bătăliilor poporului nostru pentru libertate naţională, relevînd rolul covîrşitor al armatei în susţinerea acestei lupte necontenite pentru apărarea neatîrnării ţării în faţa cotropitorilor străini. Autorul consideră această luptă purtată cu mijloacele cele mai variate, de cele mai multe ori prin tăria armelor, ca obiectivul central al politicii externe a ţărilor române în secolele XIV — XVI. Analizîndu-se aportul armatei la înfăptuirea acestui deziderat naţional, se remarcă contribuţia hotărîtoare pe care lupta armată a avut-o în obţinerea şi menţinerea independenţei chiar de la crearea statelor feudale româneşti de sine stătătoare şi se evidenţiază victoriile armatelor române conduse de Basarab I, Bogdan şi Ştefan I. Subliniind pericolul otoman care de la sfîrşitul secolului al XIV-lea ameninţă în mod direct fiinţa tinerelor state de la Carpaţi şi Dunăre, Constantin C. Giurescu insistă în descrierea bătăliei de la Nicopole asupra experienţei pe care oastea Ţării Româneşti o poseda în privinţa luptelor cu turcii, experienţă care nu a fost folosită de cruciaţi. Prin contrast cu înfrîngerea creştinilor la Nicopole se reliefează victoria lui Mircea cel Bătrîn din 1397, voievodul şi oştenii săi înfrîngîndu-i pe turci cu mai puţine forţe şi mijloace decît cavalerii occidentului, dar „cu o ştiinţă superioară a războiului".

Cooperarea potenţialului militar al ţărilor române în faţa ofensivei otomane este exemplificată prin luptele purtate de Dan al II-lea, Vlad Dracul şi Iancu de Hunedoara, iar varietatea tacticii utilizate de români în confruntările cu turcii prin războaiele lui Vlad Ţepeş şi Ştefan cel Mare. Prezentînd scrisoarea lui Ştefan cel Mare către monarhii europeni după bătălia de la Vaslui, autorul evidenţiază pasajul în care voievodul român face dovada clară a cunoştinţei că el şi ostaşii săi apără pe meleagurile româneşti întreaga Europă de înaintarea otomană. Iar recunoaşterea de către cronicarii străini a geniului său militar şi a vitejiei oastei sale constituie dovezi ale valorii militare a oştilor române în evul mediu. Datorită

capacităţii militare ridicate, a luptei hotărîte şi aproape necontenite, conchide autorul, la sfîrşitul secolului al XVI-lea ţările române îşi menţineau independenţa în timp ce vechile state ale Peninsulei Balcanice fuseseră transformate în paşalîcuri, ca şi partea centrală a Ungariei.

Locotenent-colonel Constantin Căzănişteanu în studiul *Le développement de l'armée roumaine pendant la règne d'Alexandru Ioan Cuza (1859 — 1866)* abordează o temă de maximă importanţă pentru istoria modernă a armatei, pe care o tratează în contextul larg al prefacerilor de la mijlocul secolului al XIX-lea. Constituirea primelor unităţi militare moderne ale Ţării Româneşti şi Moldovei în 1830, măsurile de unificare şi reorganizare a armatei sînt corelate de autor cu necesitatea imperioasă a obţinerii independenţei depline a Principatelor Unite. Lupta pentru Unire a cunoscut o amplă desfăşurare şi în cadrul armatei care a devenit un factor activ al curentului unionist şi a avut o contribuţie însemnată în dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza. Iar unificarea armatei, subliniază Constantin Căzănişteanu, era văzută de noul domnitor ca un instrument în sprijinul Unirii, pentru desăvîrşirea acesteia în pofida presiunilor externe. Urmărindu-se acţiunea de modernizare şi întărire a armatei între anii 1859 — 1866 se pun în evidenţă măsurile luate pentru a asigura dotarea acesteia prin mijloace proprii, dezvoltarea învăţămîntului militar, constituirea unui corp de ofiţeri de administraţie, cît şi efortul pentru crearea unui cadru legislativ propice dezvoltării armatei României moderne.

Unuia din momentele de seamă ale istoriei patriei, cucerirea independenţei de stat a României, general-maior Constantin Olteanu îi consacră studiul *L'armée roumaine dans la guerre d'indépendance de 1877—1878.* Autorul reliefează rolul deosebit al armatei noastre în desfăşurarea operaţiunilor militare la sud de Dunăre, subliniind contribuţia hotărîtoare adusă de ostaşii români la cucerirea redutei Griviţa 1 şi la asedierea Plevnei. Este menţionată importanţa strategică a misiunilor îndeplinite de unităţile române prin cucerirea Rahovei şi Vidinului, operaţii care au asigurat liniile de comunicaţii ale armatelor care asediau Plevna. După căderea Plevnei, unităţile armatei române au primit sarcina de a lichida grupurile otomane existente încă la nord de Balcani şi de a asigura spatele şi flancul drept al forţelor ruseşti care înaintau spre Constantinopol. Analiza efectuată de semnatarul studiului pune în lumină importanţa acestei misiuni pentru desfăşurarea ofensivei româno-ruse, obligaţie pe care trupele noastre şi-au îndeplinit-o exemplar.

Pentru arta militară românească — subliniază Constantin Olteanu — războiul din 1877 — 1878 a constituit o bogată sursă de învăţăminte şi experienţă care a contribuit eficient la dezvoltarea gîndirii militare româneşti.

Asupra unui alt an de cumpănă din istoria naţională se concentrează colonelul Constantin Nicolae în studiul *Les opérations de l'armée roumaine durant l'été de l'année 1917.*

Circumscriind războiul din 1916 — 1918 în lupta necurmată a poporului nostru pentru independenţă şi unitate naţională se subliniază cauzele patriotice şi obiective ale intrării României în războiul mondial. Trecerea în revistă a desfăşurării operaţiunilor militare pe frontul românesc se opreşte, pentru o analiză detaliată şi revelatoare a calităţilor armatei noastre, asupra luptelor din vara lui 1917. Încleştări înverşunate, de deznodămîntul cărora depindea fiinţa României, bătăliile de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz au probat încă odată glorioasele tradiţii de eroism, spirit de sacrificiu şi dragoste de ţară ale armatei noastre, adeziunea sa la idealul desăvîrşirii unităţii de stat a României. În descrierea acestor lupte autorul subliniază caracterul activ al apărării româneşti, contraatacurile eficiente ale unor unităţi, aportul artileriei, şi îndeosebi cooperarea strînsă între cea română şi cea rusă, eroismul masei de soldaţi.

Studiul semnat de colonel Petre Ilie, *Caractères du mouvement de la résistance de Roumanie*, înscrie rezistenţa română faţă de dominaţia hitleristă şi de războiul antisovietic ca un moment firesc al luptei de secole a poporului român împotriva opresiunii străine. Împotrivirea forţelor democratice şi progresiste ale ţării este în mod just relevată de autor ca o continuare logică şi necesară, pe scară mai largă, a mişcării antifasciste care a precedat-o. Studiul pune în evidenţă gama variată a modalităţilor de rezistenţă antihitleristă — de la lupta împotriva propagandei fasciste pînă la insurecţia naţională.

În expunerea tuturor acestor mijloace, utilizate în raport cu situaţia politică şi militară internă şi internaţională, autorul prezintă rolul de iniţiator şi conducător al Partidului Comunist Român în lupta antifascistă. Cercetarea căilor celor mai eficiente ale acestei lupte relevă contrastul dintre activitatea intransigentă şi consecventă a P.C.R. şi a aliaţilor săi şi modul cum înţelegeau rezistenţa P.N.L. şi P.N.Ţ.

Lărgind în spaţiu cadrul mişcării de rezistenţă împotriva fascismului, general-maior Constantin Antip înfăţişează în studiul *Les Roumains dans la résistance antifasciste européenne* aspecte edificatoare pentru argumentarea contribuţiei româneşti la lupta antifascistă pe plan european, amintind acţiuni

de solidaritate internaţionalistă ale antifasciştilor români. Solidaritatea poporului nostru cu popoarele victime ale agresiunii fasciste a cunoscut forme diverse, expresia sa supremă constituind-o — după cum scrie autorul — insurecţia din august 1944 care a angajat toate forţele umane şi materiale ale ţării în efortul general antifascist.

Tratînd din punct de vedere militar desfăşurarea insurecţiei naţionale antifasciste şi antiimperialiste, în studiul *Caractéristiques militaires de l'insurrection roumaine* general-maior Eugen Bantea sintetizează particularităţile militare care definesc insurecţia. Planul operaţiilor militare ale insurecţiei a ţinut seama de întreaga conjunctură politico-militară şi în primul rînd de modul de repartizare a trupelor germane pe teritoriul ţării. Alegîndu-se ca moment al începerii luptei insurecţionale a poporului român situaţiile propice din punct de vedere intern şi extern, atît pe plan militar cît şi politic — subliniază Eugen Bantea — hotărîrea declanşării insurecţiei a fost atributul exclusiv al factorilor politici interni. Printre trăsăturile militare specifice ale insurecţiei, în studiu se menţionează angajamentul total al întregului organism militar naţional, faptul că luptele s-au desfăşurat fără un front în accepţia „clasică" a acestuia, cît şi executarea dispozitivului de acoperire pentru a împiedica ajutorarea forţelor germane din interior şi pentru a permite ofensiva în Transilvania a trupelor române în cooperare cu armata sovietică.

Urmărind efortul armatei române în lupta pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste, general-maior Victor Voichiţă prezintă studiul *La contribution de la Roumanie à la guerre antihitlérienne*. Autorul apreciază cu justeţe că insurecţia însăşi a constituit o contribuţie pe care România a adus-o în războiul antihitlerist, deoarece victoria acesteia a lipsit armatele germane de poziţiile foarte avantajoase de apărare pe Carpaţi şi Dunăre. Astfel înaintarea trupelor sovietice pînă în Transilvania s-a efectuat foarte uşor printr-un teritoriu eliberat de forţele insurecţionale româneşti. De aceeaşi apreciere se bucură şi stoparea de către unităţile militare române a ofensivei germano-ungare de la începutul lui septembrie 1944 în Transilvania. Iar pentru a face mai bine cunoscut străinătăţii rolul armatei române în eliberarea Ungariei şi Cehoslovaciei studiul conţine date deosebit de grăitoare asupra pierderilor sale umane şi materiale, asupra numărului de localităţi eliberate şi asupra celui al ofiţerilor şi soldaţilor germani capturaţi.

Evoluţia politică şi socială a României în perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial a avut reverberaţii hotărîtoare şi asupra cadrelor armatei. Aceasta este tema tratată de colonel Al. Gh. Savu în studiul său *L'armée et les transformations politiques en Roumanie dans les premières années d'après guerre*. Autorul înfăţişează atracţia programului forţelor de stînga asupra majorităţii armatei noastre, ceea ce a făcut ca aceasta să opteze pentru politica vizînd schimbări radicale, promovată de P.C.R., P.S.D., de ţărănime şi de intelectualitatea progresistă, şi nu pentru revenirea la situaţia dinainte de război, susţinută de reprezentanţii partidelor burgheze şi de cercurile monarhiste. În studiu se evidenţiază activitatea desfăşurată de P.C.R. în rîndurile armatei pentru a o transforma într-un factor activ al luptei revoluţionare, pentru a o integra organic cerinţelor noului regim. Acestui ţel i s-au subordonat toate măsurile în domeniul educaţiei şi propagandei, în cel al formării şi promovării cadrelor militare.

Rolul şi locul armatei în cadrul sistemului naţional de apărare a ţării, ca principală componentă a acestuia, este tratat de general-colonel Ion Coman în studiul *L'armée dans le système national de défense de la Roumanie socialiste*. Prezentîndu-se organizarea, forţele şi mijloacele de luptă specifice forţelor noastre armate se accentuează funcţiile sociale ale armatei : apărarea patriei, sarcina sa primordială ; funcţia de educaţie şi instrucţie a tinerei generaţii ; aceea de factor mereu prezent în activitatea economică, aducîndu-şi aportul la opera de construcţie a socialismului ; cît şi cea de a promova, prin forme specifice, politica externă a statului nostru, întreţinînd o strînsă colaborare cu armatele ţărilor socialiste.

Volumul se încheie cu prezentarea cîtorva dintre noile apariţii editoriale româneşti care tratează problematica militară, dintre care amintim cele două culegeri de documente privind istoria militară a poporului român, util instrument de lucru specialiştilor militari şi civili din ţară şi de peste hotare.

Apariţia numărului 34/1975 din „Revue Internationale d'Histoire Militaire", constituind rodul muncii intense şi a preocupării neîntrerupte a cercetătorilor militari de la noi pentru a face cît mai cunoscute aspectele de istorie militară a poporului nostru, marchează un succes în activitatea pe plan internaţional a Comisiei române de istorie militară.

Gelu Apostol

I N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *Pentru republică în România*, Bucureşti, Edit. politică, 1972, 336. p.

Rezultat al colaborării unui grup de istorici din cadrul Academiei „Ştefan Gheorghiu"[1] volumul de care ne ocupăm îşi propune să trateze — după cum arată profesorul Aron Petric, coordonatorul volumului, în cuvîntul introductiv „problemele luptei pentru republică în ţara noastră începînd cu elementele de gîndire, privite în evoluţia lor, şi continuînd cu acţiunile care au avut drept rezultat cucerirea de către clasa muncitoare şi aliaţii săi a întregii puteri politice".

În continuarea expunerii introductivă, după ce se arată că tradiţia republicană are rădăcini adînci în gîndirea social-politică românească, se face o trecere în revistă a bogatei literaturi istorice existente referitoare la subiectul tratat, insistîndu-se asupra celei publicate după eliberare.

În primul capitol, *Tradiţii ale gîndirii republicane şi ale luptei antimonarhice in România*, autorii, amintind primele elemente ale gîndirii republicane conţinute în opera unor mari oameni de cultură ca Dimitrie Cantemir şi Constantin Cantacuzino, sau ale unor mari scriitori ca Ioan Budai-Delcanu (în *Ţiganiada*) autorii se opresc asupra gîndirii republicane în perioada revoluţiei de la 1848, insistînd mai ales asupra concepţiilor lui Nicolae Bălcescu, considerate ca fiind printre cele mai avansate ale timpului său.

Trecîndu-se în revistă Unirea de la 1859 şi reformele lui Cuza, în volum se subliniază caracterul lor progresist fiind considerate elemente ale procesului ce a dus la făurirea Republicii.

Prezentînd instalarea monarhiei de Hohenzollern ca un compromis al vîrfurilor burgheziei şi moşierimii, lucrarea arată totodată puternica opoziţie a maselor faţă de Carol I ilustrată de momente ca răscoala grănicerilor (1866), alegerea lui Al. I. Cuza ca deputat (1871) sau mişcările republicane din anii 1870 — 1871. Mişcarea antimonarhică capătă noi valenţe odată cu apariţia mişcării socialiste. Prin presă, întruniri, mitinguri, conferinţe, documente ale PSDMR clasa muncitoare şi-a expus concepţiile sale republicane.

Începutul secolului determină o incandescenţă a mişcării antimonarhice prilejuită de sărbătorirea jubileului de 40 de ani de domnie a lui Carol I, cînd mişcarea socialistă a publicat cunoscutul document *40 de ani de sărăcie, robie şi ruşine*, amplificată un an mai tîrziu de masacrarea celor 11.000 de ţărani cînd presa nu ezită să-l califice pe rege asasin.

Trecînd peste perioada primului război mondial, autorii punctează momentul făuririi statului român unitar şi perioada avîntului revoluţionar cînd lupta pentru republică a atins din nou cote înalte grevate pe situaţia grea a ţării după război. Numeroşi memorialişti burghezi citaţi de autori arată că în acele zile strigătele „trăiască republica", „Jos cu regele" se auzeau tot mai des pe străzile Capitalei.

În continuare lucrarea se ocupă de crearea în mai 1921 a P.C.R., de lupta dusă de acesta în toată perioada interbelică pentru răsturnarea vechii orînduiri burgheze. Preluînd şi dezvoltînd tradiţiile luptei antimonarhice şi republicane ale mişcării muncitoreşti şi democratice din România, Partidul Comunist Român a îmbogăţit această luptă cu noi sensuri. În noile condiţii lupta antimonarhică şi republicană s-a integrat într-un mod mai cuprinzător în lupta generală a proletariatului, a tuturor oamenilor muncii (p. 85). În toată activitatea sa partidul comunist a militat pentru o republică a muncitorilor şi ţăranilor, în care poporul să deţină puterea.

Criza dinastică, restauraţia şi dictatura regală a lui Carol II cu tot sprijinul burgheziei au dus tot mai mult la compromiterea instituţiei monarhice. În contextul acesta se subliniază de către autori importanţa Congresului V al P.C.R. care aprecia că republica se poate instaura odată cu doborîrea prin forţă a puterii burghezo-moşiereşti (p. 97).

Compromisă în ochii maselor prin indulgenţa cu care a privit mişcările fasciste, prin afacerile veroase şi corupţia din sînul ei, prin aducerea ţării din situaţia dezastruoasă din august 1940, monarhia a trecut pe un plan secundar în anii dictaturii antonesciene.Era aceas-

[1] Aron Petric — coordonator, Traian Caraciuc, Ştefan Lache Nicolae Petreanu

ta o dovadă în plus că această instituţie devenise perimată şi că numai dictatura o putea menţine în fruntea statului în condiţiile opoziţiei crescînde a maselor, conduse de P.C.R.

Situaţia dificilă ţării în timpul războiului a determinat cercurile palatului să caute noi punţi de salvare; aşa s-a ajuns la stabilirea contactelor cu forţele antifasciste conduse de P.C.R. şi la crearea premiselor înfăptuirii insurecţiei de la 23 august 1944.

Al doilea capitol, *De la insurecţia naţională antifascistă din august 1944 la Republica Populară Română* tratează perioada cuprinsă între august 1944 şi 30 decembrie 1947. Autorii analizează detaliat pemisele obiective care au dus la coalizarea unor largi forţe antifasciste pentru răsturnarea dictaturii antonesciene. În lucrare este analizată pe larg poziţia Partidului Comunist subliniindu-se spiritul de acţiune elastic de care acesta s-a călăuzit în atingerea ţelurilor sale. În acest context sînt relevate şi raporturile cu monarhia arătîndu-se că: „Conlucrarea partidului comunist cu monarhia în această acţiune a avut caracterul unei acţiuni de ordin tactic subordonată ţelului major de coalizare a tuturor forţelor politice interesate în răsturnarea dictaturii militaro-fasciste şi întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste" (p. 120).

În continuare autorii precizează că „stabilind conlucrarea cu monarhia, Partidul Comunist Român nu a renunţat cîtuşi de puţin la poziţia de principiu — care era o poziţie republicană şi care o vedea înfăptuită în perspectivă" (p. 121).

Arătîndu-se eforturile depuse de P.C.R. pentru înfăptuirea insurecţiei autorii analizează tergiversările cercurilor palatului şi partidelor „istorice". Sînt derulate apoi evenimentele din timpul insurecţiei antifasciste armate, luîndu-se poziţie faţă de aserţiunile unei părţi a istoriografiei occidentale, care căutînd să minimalizeze amploarea evenimentului de la 23 august, l-au calificat drept „o lovitură de palat", exagerînd în acest fel rolul regelui şi al conducătorilor partidelor istorice.

Lucrarea narează în continuare încordata luptă pentru putere care a avut loc în anii 1944—1945, în cadrul căreia s-au înfruntat forţele populare conduse de P.C.R. cu forţele reacţiunii. Rezultatul final al acestei puternice încleştări a fost instaurarea la 6 martie 1945 a formaţiunii politice conduse de dr. Petru Groza, primul guvern revoluţionar democratic din istoria României. Odată cu această dată puterea politică se concentra în mîinile clasei muncitoare, izolarea „partidelor istorice" fiind tot mai evidentă.

„Prin instaurarea guvernului de la 6 martie 1945—arată autorii—procesul revoluţionar din ţara noastră a intrat într-o nouă fază în care clasa muncitoare a avut posibilitatea să folosească şi puterea de stat pentru lărgirea libertăţilor şi drepturilor cucerite, pentru desăvîrşirea revoluţiei democrat-populare şi pregătirea condiţiilor trecerii la revoluţia socialistă" (p. 157).

Evenimentele care au urmat: reforma agrară, greva regală şi eşuarea ei, alegerile din 1946 soldate cu o strălucită victorie a forţelor democratice au constituit noi paşi pe calea instaurării republicii. La sfîrşitul anului 1947 soarta monarhiei era pecetluită, eforturile regelui de a-şi păstra tronul, manifestate mai ales cu prilejul vizitei la Londra (nov. — dec. 1947) rămînînd fără rezultat. În acest cadru în volum se investighează detaliat structura şi evoluţia evenimentelor care au sfîrşit cu proclamarea republicii, reliefînd politica suplă a partidului comunist, care a reuşit să evite un război civil.

Extrem de interesant, bogat în date ni se pare a fi paragraful care încheie capitolul, referitor la ecoul intern şi internaţional al proclamării republicii. Se demonstrează în mod convingător că acest important moment al istoriei contemporane româneşti a fost un act de voinţă al întregului popor. Parcurgerea presei de peste hotare degajă impresia că proclamarea republicii era un eveniment previzibil pentru observatorii politici străini mai lucizi, conştienţi de faptul că în România, monarhia devenise o „anomalie istorică".

Ultimul capitol *România socialistă la un sfert de veac de la proclamarea republicii. Împliniri şi perspective*, prezintă primele evenimente de după instaurarea noii forme de stat: realizarea unităţii de acţiune a clasei muncitoare în februarie 1948, naţionalizarea din iunie acelaşi an, şi punerea bazelor industrializării — proces ce este analizat în continuare —, cooperativizarea agriculturii şi crearea bazei socialiste în acest domeniu al economiei noastre — ca elemente care au stat la baza avîntului economic al ţării după eliberare.

În strînsă legătură este analizată apoi creşterea bunăstării materiale a populaţiei, dezvoltarea învăţămîntului şi culturii, a ştiinţei şi artei în socialism. Un paragraf special este dedicat activităţii internaţionale a partidului şi statului nostru, subliniindu-se liniile călăuzitoare în acest domeniu al relaţiilor externe: prietenia cu toate ţările socialiste, cu toate popoarele iubitoare de pace, sprijinirea mişcărilor de eliberare naţională, relaţii de colaborare reciproc avantajoase cu toate ţările lumii indiferent de sistemul lor social. În finalul volumului asistăm la o trecere în revistă a momentelor marcante ale ultimilor ani: trecerea României într-o nouă fază, aceea a socialismului multilateral dez-

voltat, proclamarea ţării ca republică socialistă (1965) expresie a noilor transformări de substanţă produse în viaţa poporului nostru.

Din lucrare se degajă cu claritate ideea că republica socialistă de azi este rezultatul unui proces obiectiv ireversibil, început la jumătatea secolului trecut şi încheiat în anii socialismului. Scrisă într-un stil clar, accesibil unor cercuri largi de cititori, volumul se impune ca o contribuţie utilă tuturor celor interesaţi de istoria mai nouă a patriei noastre. Un „Indice", sumarul redactat şi în limbi de circulaţie internaţională şi numeroase ilustraţii contribuie de asemenea la reuşita lucrării de care ne-am ocupat mai sus.

Mihai Opriţescu

Dr. ANETA SPORNIC: *Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminine*, Bucureşti, Edit. Acad. R.S.R., 1975, 170 p.

Concepută pe baza cercetării ştiinţifice a conţinutului economico-social concret al societăţii socialiste româneşti, a marilor procese şi transformări care au loc în ţara noastră, lucrarea „*Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminină în România*" de dr. Aneta Spornic, reprezintă un studiu deosebit de necesar pentru cunoaşterea şi înţelegerea unor laturi esenţiale ale realităţii noastre contemporane în condiţiile în care România socialistă înaintează cu fermitate pe calea dezvoltării ei multilaterale.

Pornind de la probleme majore ale orientării partidului nostru, stabilite în documentele sale, în „Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism", lucrarea introduce pe cititor într-o tematică puţin cercetată, conferindu-i date şi idei inedite, cu atît mai interesante cu cît sînt prezentate şi propuse şi soluţii de perspectivă privind orientarea profesională a tinerelor fete.

Tratînd utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminine în România, autoarea enunţă de la început, în lumina documentelor partidului nostru, teza care străbate întreaga concepţie a lucrării: „Egalitatea eficientă, reală a femeii presupune o schimbare în sistemul relaţiilor interumane, în modul de gîndire al oamenilor, presupune învingerea unor prejudecăţi şi concepţii formate cu mii de ani în urmă şi dominate de secole. Ea presupune nu numai schimbarea modului în care societatea priveşte femeia şi-i atribuie răspunderi, ci şi modul în care femeia înţelege să-şi valorifice drepturile cîştigate, să se preocupe de emanciparea ei".

Deşi ţară în curs de dezvoltare din punct de vedere economic, cucerirea şi crearea condiţiilor de maximă importanţă pentru emanciparea femeii, situează România socialistă pe o poziţie avansată, în contextul mondial, în ceea ce priveşte statutul social-politic al femeilor. Dar, caracteristic ţării noastre este nu numai cucerirea şi crearea acestor condiţii ci şi faptul că organele de partid desfăşoară o amplă activitate pentru dezvoltarea multilaterală şi complexă a femeilor, pentru afirmarea tot mai puternică şi în toate domeniile a energiei şi potenţialului lor creator (p. 9). În acest sens, este ştiut, că în vederea înfăptuirii programului de dezvoltare a României pînă în 1990 creşterea forţei de muncă feminină constituie un element important în valorificarea majoră a resurselor de forţă de muncă.

Venind în întîmpinarea acestor cerinţe, studiul elaborat de dr. Aneta Spornic îşi propune să evidenţieze avantajele multiple ale atragerii, tot mai depline şi ale utilizării tot mai eficiente a forţei de muncă feminină prin valorificarea a ceea ce o caracterizează.

El indică direcţiile corespunzătoare de acţiune pentru asigurarea condiţiilor care să permită o participare mai intensă a femeilor la viaţa economică şi social politică a ţării în raport cu interesele economiei naţionale. Studiul se opreşte — de asemenea — asupra direcţiilor de acţiune în viitor potrivit Programului P.C.R. adoptat la Congresul al XI-lea şi Hotărîrii Plenarei C.C. al P.C.R. din iunie 1973 în vederea creşterii gradului de participare a femeilor la întreaga viaţă economică şi social-politică a ţării. Sînt abordate problemele orientării profesionale, a condiţiilor necesare valorificării unor calităţi specifice forţei de muncă feminine, a utilizării ei în mod mai eficient.

Cadrul în care este analizată prima parte a lucrării: „Participarea în producţie a femeilor, condiţie esenţială a emancipării lor economice şi social-politice" — cuprinde prezentarea tendinţelor obiective de creştere a gradului de ocupare a femeilor, a contradicţiilor armonizării emancipării economice cu emanciparea politică, a situaţiei „de jure" şi „de facto" a egalităţii femeii.

În dezvoltarea istorică a societăţii omeneşti, producţia modernă a determinat posibilitatea dar şi necesitatea participării mai intense a femeii la viaţa economică. Participarea în producţie a femeilor reprezintă baza materială a emancipării ei economice şi sociale,

gradul de emancipare al femeii fiind condiționat și favorizat de participarea ei în producție (p. 16). În același timp emanciparea productivă a femeii nu înseamnă și punerea ei în condiții de egalitate față de bărbat. Aceasta datorită faptului că statutul social-economic al femeii este legat indisolubil de caracterul relațiilor de producție dominante. Avînd în vedere complexitatea societății contemporane, a multitudinii de situații existente în lumea întreagă, necesitatea și eficiența utilizării resurselor de muncă feminină nu poate fi tratată linear, global pentru toate țările, nu poate fi rezolvată în general, ci numai în raport cu situația concretă dintr-o anumită țară și etapă determinată. Acest lucru nu se referă la drepturile economice și politice ale femeilor care trebuie asigurate în mod egal; nici un fel de condiție națională nu justifică discriminarea între sexe.

La acest capitol deosebit de interesante sînt cele două tabele sinoptice.

Tabelul nr. 1 prezintă situația femeii în 15 țări europene capitaliste și anume procentul de femei în populația ocupată, vîrsta de pensionare femei-bărbați, egalitatea în drepturi recunoscută prin lege, remunerarea egală la muncă egală recunoscută prin lege, concediu de naștere plătit. Tabelul nr. 2 indică în procente cîștigurile medii ale femeilor față de cîștigul bărbaților în 6 țări europene capitaliste. Interpretarea tabelelor demonstrează discriminarea și, în general situația nefavorabilă și diferențiată a femeilor de la o țară la alta în societatea bazată pe clase antagoniste.

Autoarea subliniază că schimbarea statutului social-politic al femeilor este un proces îndelungat, fiind absolut necesar să se facă deosebirea între situația „de jure" și cea „de facto" a femeilor dintr-o țară sau alta, aceasta chiar și în cazul țărilor socialiste. Cu privire la România, „saltul calitativ în modul de abordare al acestor probleme — se menționează în lucrare — a fost marcat de faptul că partidul nostru, prin contribuția directă a tovarășului Nicolae Ceaușescu și a tovarășei Elena Ceaușescu a imprimat o nouă optică, stabilind prin o serie de documente necesitatea preocupării sistematice a organelor de partid și de stat pentru asigurarea condițiilor necesare unei participări mai intense a femeilor la întreaga viață economică și social-politică a țării".

În considerațiile asupra particularităților forței de muncă feminine, studiul subliniază că condițiile producției moderne, caracteristicile fizice, biologice ale femeilor își pierd importanța trecînd pe prim plan influența nivelului tehnic și de organizare al producției, gradul de dezvoltare al serviciilor sociale, posibilitățile economice la un moment dat, menținerea unor tradiții și prejudecăți care mai influențează încă negativ valorificarea potențialelor de muncă ale femeilor (p. 41).

Productivitatea muncii femeilor și factorii care o influențează este tratată atît la nivel național, cît și la nivelul unor unități economice locale cum ar fi o serie de întreprinderi din capitală. Din datele analizate în înlănțuirea lor dialectică, dr. Aneta Spornic reușește să prezinte un complex de factori economico-politici și psiho-sociali cu influență directă asupra productivității muncii femeilor deci și asupra productivității muncii în ansamblu în țara noastră. Abordat în dimensiune pluridisciplinară—ca și celelalte capitole, acest capitol folosește 8 tabele sinoptice menite să ilustreze ponderea femeilor cu diferite grade de calificare în anii 1973—1974, mărimea timpului liber în funcție de caracteristica sex și vîrstă, mărimea timpului liber în funcție de caracteristica sex și pregătire școlară, mărimea timpului liber pe categorii de personal în zi de lucru și de repaus etc. demonstrînd prin toate acestea influența lor asupra productivității muncii femeilor.

În lucrare, unul dintre cele mai importante capitole este „Folosirea forței de muncă feminine în economia țării noastre". Se evidențiază condițiile materiale și social politice create în țara noastră după eliberare și pînă în prezent pentru favorizarea participării mai intense a femeilor în producție precum și căile de folosire plenară a acestui cadru favorabil. Autoarea remarcă rolul deosebit de important pe care l-a avut Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din iunie 1973 în stimularea promovării femeilor. Datele statistice folosite cu competență întregesc bogatul material documentar.

Nu mai puțin interesante sînt ultimele două capitole cu privire la „Repartizarea teritorială a forțelor de producție și rolul ei în utilizarea rațională și tot mai deplină a resurselor de muncă feminine existente în diferite zone" și la „Creșterea gradului de participare a femeilor în producția materială și spirituală a țării în etapa următoare, în lumina sarcinilor trasate de Congresul al XI lea al partidului".

Din cele menționate, în încheiere ținem să subliniem cîteva idei:

Autoarea abordează problema utilizării eficiente a forței de muncă feminine pornind de la etapa istorică în care se găsește țara noastră, a posibilităților economiei noastre naționale în perioada actuală.

Analiza economică a factorilor care influențează productivitatea muncii femeilor se face, de asemenea, ținîndu-se seamă de procesul istoric al dezvoltării țării noastre, de nivelul conștiinței sociale și de unele prejudecăți moștenite din trecut: sînt prezentate date rezultate din cercetări concrete în între-

prinderi, privind influența relațiilor interumane, a relațiilor lucrători—conducere, a timpului liber etc. Sînt analizați pentru prima dată în literatura noastră de specialitate, o serie de factori sociali, politici, istorici care influențează productivitatea muncii în general și a femeilor în special. Este interesant de menționat modul cu totul nou în care sînt abordate particularitățile forței de muncă feminină, și deosebirile fiziologice între sexe, autoarea considerînd în concluzie, că acestea își pierd importanța în condițiile producției moderne.

În economia lucrării există un capitol special privind perspectivele deschise de etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate pentru o utilizare mai eficientă a tuturor resurselor de muncă și deci și a celor feminine.

Rod al unei cercetări făcute cu înțelegere, consecvență, spirit de discernămînt, la un înalt nivel profesional, studiul „*Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminine în România*" de dr. Aneta Spornic se impune ca un studiu de reală valoare științifică și utilitate socială pentru specialiști și nespecialiști, pentru cei care au preocupări asupra utilizării forței de muncă. El permite înțelegerea procesului istoric de emancipare reală, economică și politică a femeii.

Venera Teodorescu

* * * *Deutsch-Rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler.* 1. Teil: Juni 1972 in der BR Deutschland; 2. Teil: Dezember 1973 in der SR Rumänien, München, Eigenverlag der Südosteuropa-Gesellschaft, 1974, 150 p. (Südosteuropa-Studien, 22).

Relațiile științifice dintre R. S. România și R. F. Germania au cunoscut în ultimii ani, odată cu stabilirea relațiilor diplomatice și intensificarea celor economice dintre cele două țări, o dezvoltare deosebit de puternică. În acest context s-a plasat și invitația lansată de către Südosteuropa-Gesellschaft din München unor tineri istorici români de a vizita țara prietenă cu intenția de a se mijloci o cunoaștere de aproape a preocupărilor științifice ale tinerei generații de istorici. Această vizita, efectuată în vara anului 1972, a fost urmată de o vizită a unor tineri istorici germani în România în decembrie 1973. Scurtele informații și comunicările oglindind preocupările de bază ale vizitatorilor reciproci au fost editate de institutul-inițiator al acestui colocviu într-un volum înscris în seria *Südosteuropa-Studien* (vol. XXII).

Volumul se inaugurează cu două succinte cuvîntări de salut, semnate de Walter Althammer, președintele Societății sudest-europene din München (*Dialog între prieteni*, p. 7—8) și de Mihail Berza, directorul Institutului de studii sudest-europene din București (*O întîlnire promițătoare*, p. 9—10), în care se subliniază semnificația și importanța deosebit de complexă, ce depășesc aspectul științific, ale acestor întîlniri.

Prima parte a volumului întrunește comunicările delegaților români. Seria lor o deschide Cristina Rotman, *Problema restaurării dominației osmane asupra țărilor române la începutul secolului al XVII-lea* (p. 11—21) care prezintă succint raportul dintre politica externă a Imperiului Osman față de țările române și dintre situația lor internă după moartea lui Mihai Viteazul. Abia după două decenii de rezistență internă opusă turcilor de către succesorii lui Mihai-vodă, Poarta a reușit să-și restaureze dominația în țările române.

Tînărul arheolog ieșean Victor Spinei, *Probleme ale istoriei Moldovei din veacurile XI—XIII. Date istorice și arheologice* (p. 22—31) inventariază și degajă principalele rezultate ale săpăturilor arheologice, efectuate în ultimii ani, care se referă la trecutul medieval timpuriu al Moldovei. Aceste rezultate adesea destul de aproximative, se întregesc și, în puține locuri, se interpretează cu știrile parcimonioase din izvoarele scrise. Această comunicare — de fapt o trecere în revistă a unor rezultate de șantier de lucru — întăresc convingerea, dată de un recent articol de o înaltă ținută științifică al aceluiași autor [1], că Victor Spinei e pe calea de a deveni un specialist de primă mînă în cunoașterea atît de nebulosului ev mediu timpuriu moldovean.

Bazată pe o excelentă cunoaștere a izvoarelor și a literaturii de specialitate, comunicarea lui Tudor Teoteoi, *Poziția și imaginea proprie în cadrul universului ale Bizanțului din veacul al XIV-lea* (p. 32—38) enumeră principalele probleme ale istoriei bizantine interne și externe dintr-un veac decisiv pentru soarta Imperiului răsăritean; se remarcă atît seriozitatea și acribia tînărului bizantinolog de la Institutul de studii sudest-europene din

[1] V. Spinei, *Informații despre vlahi în izvoarele medievale nordice*, în „Studii și cercetări de istorie veche", 24 (1973), 1, p. 57—81; Idem, ibidem, 2, p. 259—282.

Bucureşti cît şi curajul său de a emite judecăţi de valoare proprii şi originale.

Bun cunoscător al literaturii scrise bizantine, Nicolae-Şerban Tanaşoca cercetează *Influenţa latină asupra lexicului bizantin din secolele VI—X* (p. 39—45), pe care o urmăreşte pe două planuri: preluări de cuvinte latine care se traduc şi se exprimă cu o noţiune grecească echivalentă sensului latin; preluări directe de cuvinte întregi sau ale unor particole latine, îndeosebi sufixe latine.

Emanuela Popescu îşi consacră comunicarea unui subiect de care se ocupa de cîţiva ani: *Recepţia dreptului bizantin în Ţara Românească în secolul al XVIII-lea* (p. 46—51); analizînd etapele şi căile de pătrundere ale dreptului bizantin la nord de Dunăre, autoarea stabileşte că în urma recepţiei acestui drept în Ţara Românească a veacului al XVIII-lea se constată, pe lîngă o sporire a conţinutului şi o laicizare a dreptului, o lărgire considerabilă a dreptului domnesc ca urmare a noii concepţii despre domnie, care a îngăduit fanarioţilor să dirijeze în chip conştient şi activ confruntarea dintre dreptul cutumiar („obiceiul pămîntului") şi dreptul bizantin; din această confruntare a rezultat sinteza dintre cele două sisteme juridice.

Grigore Ploieşteanu analizează cîteva aspecte esenţiale ale vieţii culturale româneşti din Transilvania din deceniul următor revoluţiei de la 1848: *Coordonate ale dezvoltării culturii româneşti din Transilvania după revoluţia de la 1848* (p. 52—59).

Thomas Nägler prezintă în comunicarea sa *Formarea de pături sociale la saşii transilvani din secolele XII şi XIII* (p. 60—67) un capitol rezumat din teza sa de doctorat. Bun cunoscător al izvoarelor documentare, autorul arată că structura socială a saşilor din primele două veacuri de existenţă pe teritoriul Transilvaniei este determinată în bună parte de cea din regiunea de unde au emigrat. Integrată în realităţile istorice ale voievodatului transilvan, această structură va suferi apoi diferite influenţe, transformări şi adaptări.

Ultimele trei comunicări româneşti se situează în afara dsciplinei istorice propriu-zise: Gheorghe Ceauşescu, *Eminescu şi antichitatea* (p. 68—72, cultura clasică a autorului este copleşitoare), Ioana Vlasiu-Popovici, *Probleme ale artei monumentale româneşti contemporane* (p. 73—78), Eugen Onu, *Pledoarie pentru o estetică aplicată* (p. 79—84).

Seria referatelor delegaţiei germane prezentate în centrele vizitate de tinerii istorici germani la finele anului 1973 se deschide cu comunicarea lui Ulrich Haustein, *Aspecte ale relaţiilor româno-germane în timpul lui Bismarck* (p. 85—95). Autorul se bazează în expunerea sa pe numeroase documente diplomatice inedite din arhivele germane; se ignoră în schimb bibliografia românească; consultarea a două articole mai recente, scrise în limbi de circulaţie mondială, i-ar fi fost de mare folos autorului în nuanţarea şi întregirea unor afirmaţii [2].

O problematică deosebit de vastă şi complexă o abordează Holm Sundhausen, *Bazele socio-economice şi culturale ale formării naţiunilor în Europa central-răsăriteană şi de sud-est* (p. 96—107). Studiul poate fi considerat ca o reuşită introducere bibliografică şi ca o utilă inventariere a factorilor comuni care au codeterminat formarea naţiunilor din acest spaţiu al Europei; mai puţin tratate sînt condiţiile specifice fiecărui proces de formare a diferitelor naţiuni. Comunicarea aceasta va putea fi utilizată şi în elaborarea viitoarei istorii a formării naţiunii române.

Roland Schaller prezintă foarte succint *Convorbiri federaţionaliste româno-bulgare în timpul domniei lui Alexandru de Battenberg (1879—1886)* (p. 108—111). Bazată pe material documentar inedit, comunicarea analizează încercările — zadarnice de altfel — ale Bulgariei regale de a se uni într-o federaţie cu România, care refuză consecvent asemenea propuneri „apreciind mult mai realist situaţia din Peninsula Balcanică" şi „lipsind atît condiţiile economice cît şi cele politice" (p.110).

Comunicarea lui Karl Nehring, *Începuturile stăpînirii habsburgice în Ungaria* (p. 112—123) îl trădează pe autorul ei ca pe un excelent medievist. Ea este întregită de un studiu remarcabil publicat recent de acelaşi autor într-una din revistele de specialitate din ţara noastră [3].

Un aspect mai puţin cunoscut al problemei orientale îl abordează Ana Maria Schop-Soler, *Spania şi Imperiul Otoman în secolul al XVIII-lea* (p. 124—129). Comunicarea valorifică documente spaniole de mare importanţă şi pentru istoria românească, documente ce pun în lumină o dimensiune europeană nouă, şi puţin aşteptată, a problemei orientale: prezenţa Spaniei în dezbaterile şi încercările de soluţionare ale acestei probleme.

Tînărul istoric german, originar din România, Karl Scheerer prezintă *Reacţiile şi măsurile unor puteri străine declanşate de*

---

[2] G. Hilke, *Russlands Haltung zur rumänischen Frage*, în „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther-Universität". Philosophische und geisteswissenschaftliche Reihe, IV, 1965, p. 193—209; M. D. Sturdza, *La Russie et la désunion des Principautés roumaines, 1864—1866*, în „Cahiers du monde russe et soviétique", XII (1971), 3, p. 247—285.

[3] K. Nehring, *Herrschaftstradition und Herrschaftslegitimität. Zur ungarischen Aussenpolitik in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XIII (1974), 3, p. 467—471.

răscoalele țăranilor români din 1907 (p. 130—134). Comunicarea este un extras dintr-o amplă teză de doctorat — aflată în curs de apariție — consacrată marii răscoale țărănești de la începutul secolului nostru. Autorul surprinde, cu ajutorul unor noi surse documentare externe, aspecte necunoscute ale răscoalei din 1907 și care întregesc ecoul ei de peste hotare, cercetat dealtfel de istoriografia română[4]. Înrudită cu această problematică este și referatul lui Heinrich Küch, *Paralele în geneza și evoluția mișcărilor țărănești românești și croate* (p. 135—141).

[4] A. Deac, *1907 văzut peste hotare*, București, 1967, 295 p.; vezi și monografia *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, București, 1967, 909 p.

Ultima comunicare abordează *Probleme ale literaturii germane contemporane din România* (p. 142—145). Autorul ei, Rainer Pauleit, degajă cîteva constatări pertinente, dar trebuie arătat că, întrucît el își bazează concluziile pe materialul doar unei singure reviste literare germane din țara noastră („Neue Literatur"), afirmațiile și concluziile sale trebuiesc privite cu mari rezerve. De fapt, fenomenul influenței românești asupra limbii germane literare din țara noastră își găsește bunăoară paralela în pătrunderea masivă a anglicismelor în limba literară germană din R. F. Germania.

Adolf Armbruster

ISTORIA UNIVERSALĂ

DENISE ARTAUD, *La reconstruction de l'Europe (1919 — 1929)*, Paris, Presses Universitaires de France, 1973, 96 p. (Dossiers Clio 64)

Problema reconstrucției Europei după primul război mondial a fost puțin abordată în istoriografia universală atît datorită faptului că principalele arhive sînt închise încă cît și lipsei de interes pentru această chestiune. De aici și importanța volumului istoricei franceze care încearcă a urmări evoluția continentului nostru, pe plan economic și mai ales financiar, în perioada dintre Conferința de pace de la Paris (1919) și declanșarea marii crize mondiale (1929). Mai mult chiar, ne aflăm în fața unei tentative de evidențiere a influențelor procesului de reconstrucție asupra vieții politice a diverselor state, cu accent primordial asupra marilor puteri, sau, cu alte cuvinte, de determinare a intereselor economice ca bază a deciziilor politice.

La fel ca și celelalte volume din colecția „Dosarele Clio", cel de față cuprinde o introducere care are menirea de a încadra subiectul, respectiv problema reconstrucției europene în deceniul 1919—1929, în contextul istoric; de asemenea, include o serie de documente, în cea mai mare parte puțin cunoscute deși edite, dar și unele documente inedite, cît și referiri la texte istorice care expun interpretări divergente, reunite sub titlul semnificativ de „Puncte de vedere".

Prezentarea generală a subiectului este făcută de autoare în *Introducere* (p. 5—34) care, așa cum declară istorica franceză, este rezultatul unei munci desfășurate în arhivele franceze, britanice sau americane, dar și a sintezei principalelor lucrări publicate în această direcție (p. 6). Ceea ce trebuie subliniat este că multe din concluziile autoarei, bazate pe documente inedite, sînt personale.

Reconstrucția Europei după primul război mondial, subliniază Denise Artaud, a părut inițial ca ceva foarte simplu, date fiind prevederile care au fost incluse în acest sens în documentele armistițiului de la Rethondes și care, în fapt, nu erau decît o reafirmare a principiului refacerii regiunilor devastate înscris în cele 14 puncte ale președintelui Wilson. În realitate lucrurile au fost mult mai complicate datorită existenței unor obstacole, a căror semnificație și pondere sînt bine conturate de autoare (p. 6—9). Astfel, sînt menționate elemente ca: lipsa de credite; absența unor stocuri de materii prime, agravată de absența devizelor pentru a importa necesarul; instabilitatea monetară, legată de inflație, de proasta funcționare a etalonului-aur dar și de existența unor datorii inter-aliate, al căror total se ridica, în 1918, la 3.484.000.000 lire (p. 7); distrugerea legăturilor economice dintre statele europene, atît prin crearea prăpastiei dintre învingători și învinși, cît și prin apariția deosebirilor de orînduire între Rusia Sovietică și celelalte state ale lumii; în sfîrșit, consecințe importante a avut și dorința marilor puteri din Antantă de a reconstrui Europa pe vechile baze, anterioare anului 1914.

În strînsă legătură cu această ultimă chestiune, autoarea se întreabă dacă la Conferința de pace din 1919 problema reconstrucției a fost neglijată sau nu (p. 9—15). Analizînd acest aspect Denise Artaud ajunge la concluzia că lucrările Conferinței de la Paris s-au încheiat în iunie 1919 fără a fi soluționate, în

domeniul care ne interesează, aspecte importante ca volumul şi ritmul de plată al reparaţiilor datorate de statele învinse, fără să se fi organizat vre-un mare împrumut pentru reconstrucţie, fără să se fi prevăzut ceva pentru remedierea dereglării schimburilor (p. 10). Regretăm faptul că nu ni se oferă nici o explicaţie a acestei situaţii.

Ca urmare a unor eforturi depuse de un grup de bancheri de diverse naţionalităţi, în octombrie 1920 a avut loc la Bruxelles o conferinţă internaţională consacrată studierii problemei reconstrucţiei şi a lansării unui împrumut în acest sens, dar rezultatele au fost mediocre (p. 15—16). Ca urmare, subliniază autoarea, la doi ani de la semnarea armistiţiului reconstrucţia materială începuse dar cea financiară era tot în faza de căutări. Acest fapt, adăugat la altele de o natură similară, a stat la originile crizei economice din 1920—1921. Analizînd cauzele nesoluţionării problemelor financiare după primul război mondial, Denise Artaud accentuează ponderea antagonismelor dintre interesele economice, dar şi ideologice, dintre marile puteri occidentale (p. 16—17). Credem că unele aspecte ale acestei ultime chestiuni ar fi trebuit nuanţate mai mult, dat fiind faptul că în domeniul ideologic de exemplu, nu poate fi vorba de contradicţii fundamentale între statele capitaliste ci doar de optici diferite asupra unor laturi care, în ultimă instanţă sînt minore şi deci uşor de depăşit.

Criza din 1920—1921 a avut, între alte consecinţe, şi pe aceea, foarte importantă, de a aduce problema reparaţiilor pe primul plan al preocupărilor marilor puteri. Prezentînd, în linii mari, evoluţia negocierilor legate de stabilirea cuantumului şi a ritmului de plată al reparaţiilor, cît şi conexiunea cu alte chestiuni, ca cea a datoriilor inter-aliate, istorica franceză evidenţiază semnificaţia deosebită a ocupării bazinului Ruhr, în ianuarie 1923, de către trupe franco-belgiene, cît şi a planurilor Dawes şi Young (p. 17—25).

Concluziile autoarei, în legătură cu lipsurile şi caracteristicile reconstrucţiei europene după primul război mondial sînt, în mare, acceptabile. Astfel, în legătură cu latura financiară a procesului de reconstrucţie, Denise Artaud consideră că urmări negative a avut existenţa a două mari centre financiare ale lumii, Londra şi New York, în care taxele de scont, care au un rol deosebit de important în circulaţia capitalurilor, erau stabilite în funcţie de considerente de politică internă şi nu în corelaţie cu necesităţile vieţii economice mondiale. O altă cauză fundamentală a eşecului reconstrucţiei financiare a fost, în opinia cercetătoarei franceze, orientarea permanentă a conducătorilor politici şi a marilor financiari spre „modelul fascinant al epocii de aur", anterioară primului război mondial; consecinţele acestei optici au fost grave deoarece nu s-a avut în vedere schimbarea condiţiilor istorice, a conjuncturii care, după 1919, nu mai era propice bunei funcţionări a etalonului -aur. (p. 32).

Un fenomen caracteristic al reconstrucţiei europene a fost deplasarea centrului de gravitate al vieţii economice şi politice a continentului spre vest, de unde şi întrebarea autoarei dacă nu cumva în această fază „se naşte o comunitate atlantică". La un asemenea fenomen ar fi contribuit atît finanţarea Europei Occidentale de către Statele Unite ale Americii cît şi transformarea treptată a Washingtonului într-un arbitru al neînţelegerilor politice dintre Londra şi Paris. Această teză, credem noi, trebuie privită cu rezerve.

Denise Artaud, ca şi alţi istorici occidentali, vede în eşecul planurilor Dawes şi Young şi falimentul unor tentative americane de a instaura controlul asupra Europei, atît economic cît şi politic „...căci în spatele mărfurilor şi a capitalurilor urmau a pătrunde ideile, democraţia americană şi, în final, pax americana" (p. 34). În fapt, apreciază autoarea, ambiţiile politice şi economice ale Statelor Unite de expansiune în lume, au eşuat atît în 1929, ca urmare a izbucnirii marii crize, cît şi în 1939 prin declanşarea celui de-al doilea război mondial. Considerăm că această teză trebuie să fie solid argumentată. Concluzia finală a autoarei este că reconstrucţia Europei în anii 1919—1929 este strîns legată de istoria politică şi economică a Statelor Unite din aceeaşi perioadă.

Ideile expuse de cercetătoarea franceză în Introducere sînt întărite de documentele reunite în partea a doua a lucrării (*Documente*, p. 35—72) şi de textele din partea a treia (*Puncte de vedere*, p. 73—94). În mod evident, au fost prezentate documente şi opinii care fundamentează tezele autoarei.

Dar, intenţia declarată a Denisei Artaud este de a lansa, prin această lucrare, puncte de reper, de a jalona o cale într-o problemă care urmează a fi studiată (p. 5). În acest spirit credem că volumul prezentat şi-a atins pe deplin menirea. Subliniem, ca trăsătură definitorie a concepţiei istoricei franceze, accentul pus pe latura financiară a reconstrucţiei dată fiind importanţa cunoaşterii manierei în care guvernele şi-au procurat capitalurile necesare refacerii economice. De asemenea, nu a fost ocolită problema reparaţiilor şi a datoriilor inter-aliate, în ciuda impresiei că acestea sînt chestiuni pur tehnice, deoarece autoarea a apreciat, pe drept cuvînt, că dincolo de cifre se ascund interese de natură financiară, comercială etc.

Un element remarcabil al acestei lucrări este încercarea autoarei de a sesiza influenţa preocupărilor pentru reconstrucţie asupra relaţiilor politice, asupra echilibrului european.

Desigur, este vorba numai de o tentativă deoarece determinarea intereselor economice în luarea deciziilor politice este foarte greu de realizat întrucît presupune luarea în considerare a unei multitudini de factori, reconstituirea întregului context istoric, sarcină extrem de dificilă, care necesită timp şi multă atenţie.

În final, volumul prezentat este important prin noutatea temei, prin modul de abordare al acesteia ca şi prin unele concluzii. Desigur că nu toate afirmaţiile autoarei pot fi acceptate fără rezerve, dar, în ciuda acestui fapt, valoarea lucrării, în opinia noastră, este indiscutabilă.

Nicolae Dascălu

* * * *Histoire de l'Albanie des origines a nos jours*, Paris, Editions Horvath, 1974, 372 p.

Istoria Albaniei apărută la Paris în editura Horvath, sub direcţia istoricilor albanezi Stefanaq Pollo şi Arben Puto şi cu colaborarea cercetătorilor Kristo Frasheri şi Skënder Anamali, are meritul de a sintetiza şi interpreta toate datele şi evenimentele mai importante rezultate din cele mai recente cuceriri ale istoriografiei albaneze contemporane, de a le expune într-o formă atractivă, coerentă, pe înţelesul marelui public, păstrînd în acelaşi timp ţinuta şi rigoarea ştiinţifică impusă de redarea obiectivă şi corectă a tuturor momentelor semnificative din istoria poporului albanez. Este de fapt un compendiu reuşit care se adresează cititorilor francezi şi altor lectori străini cu scopul de a-i informa asupra istoriei Albaniei de la origini pînă în zilele noastre, de a le stîrni interesul pentru cunoaşterea acestei mici ţări balcanice cu bogate tradiţii de luptă pentru libertate şi independenţă naţională, cu o valoroasă istorie milenară a cărei evoluţie a fost strîns legată de cea a popoarelor vecine şi de configuraţia politică a Europei. Este meritul istoricilor albanezi de astăzi că depun o muncă sîrguincioasă, pe toate planurile, pentru a aprofunda cercetarea ştiinţifică, a descoperi noi valenţe ale istoriei ţării lor şi a le face cunoscute atît publicului albanez cît şi cititorilor străini. Este o operă patriotică, demnă de toată admiraţia, în cadrul căreia se înscrie şi lucrarea de faţă.

Ediţia franceză a *Istoriei Albaniei* se bucură de o prefaţă judicios întocmită, în care autorul ei Maurice Baumont prezintă, în mod succint, cîteva date semnificative despre Albania şi poporul albanez, menite să uşureze înţelegerea materialului expus, dar mai ales să atragă atenţia cititorilor asupra importanţei unor momente, în mod deosebit a celor legate de perioada contemporană.

Autorii compendiului acordă un spaţiu confortabil civilizaţiei illiriene cu intenţia de a face cunoscută vechimea albanezilor, continuitatea lor în spaţiul actual, ca urmaşi legitimi ai vechilor illiri. În această ordine de idei este prezentată teza formării poporului albanez, cu un suport documentar serios în capitolul ,,Principatele medievale albaneze în secolele XII—XIV", în care se dau ample explicaţii şi asupra etimologiei denumirii ţării şi poporului albanez, precum şi unele date inedite despre religia şi cultura autohtonă între secolele IV—XIV. Capitolul următor este numit ,,Secolul lui Skanderbeg", semnificativ pentru eroica rezistenţă a albanezilor în faţa năvălitorilor otomani, a glorioaselor lupte purtate sub conducerea eroului naţional Gheorghe Castriotul-Skanderbeg şi a urmaşilor acestuia, la mijlocul secolului al XV-lea. După capitolul ,,Albania sub jugul otoman", mai puţin important ca factologie, dar care cuprinde unele păreri interesante asupra instituţiilor feudale turceşti şi a felului în care ele au fost implantate în Albania, se acordă, pe bună dreptate, un spaţiu mai amplu problemei ,,Renaşterii Naţionale Albaneze (1844—1912)", în care sînt cuprinse principalele etape ale luptei de redeşteptare naţională şi a cuceririi independenţei de stat. Capitolul respectiv aduce noi orientări asupra felului în care trebuie analizată şi interpretată activitatea patrioţilor albanezi şi a societăţilor culturale din afara ţării, unde se fac referiri şi la societăţile ,,Drita" şi ,,Dituria" de la Bucureşti, a aportului poporului român la cauza naţională albaneză, a sprijinului acordat coloniei albaneze din România.

Un loc aparte îl ocupă perioada de după cucerirea independenţei de stat (noiembrie 1912) în capitolele ,,Albania independentă, Marile Puteri şi marele război (1912—1918)", ,,Restabilirea independenţei, regimul parlamentar şi revoluţia democratică (1918—1924)", ,,Albania sub regimul lui Zogu (1925—1939)" şi capitolul ,,Lupta Antifascistă de Eliberare Naţională (1939—1944) asupra căruia atragem în mod deosebit atenţia pentru felul în care autorii au reuşit să concentreze un material vast în puţine pagini, redînd totuşi cititorului o imagine de ansamblu asupra întregii perioade a celui de-al doilea război mondial, în cadrul căruia s-a încadrat şi glorioasa mişcare de rezistenţă antifascistă albaneză. Problemele luptei de eliberare naţională în anii 1939—1944, se află în centrul atenţiei cercetătorilor albanezi, ele constituind cheia de boltă

în înţelegerea istoriei contemporane albaneze, perioada respectivă fiind cea mai glorioasă din lungul şir de lupte pentru libertate, progres şi neatîrnare naţională dusă de-a lungul veacurilor de acest popor viteaz şi drept. Capitolul acesta are meritul de a aduce unele date noi, atît în domeniul materialului faptic, dar mai ales în ceea ce priveşte interpretarea şi valorificarea documentelor, clarificarea unor momente de mare tensiune, fixarea rolului Partidului Comunist Albanez în conducerea şi organizarea rezistenţei antifasciste, a luptei pentru victoria revoluţiei democrat-populare în Albania.

Ultimele capitole ,,Pe calea socialismului" şi ,,Albania actuală", reliefează faptul că socialismul este o realitate incontestabilă pe pămîntul acestei ţări milenare, construit prin eforturile conjugate ale întregului popor sub conducerea Partidului Muncii din Albania, cu numeroase realizări pe toate planurile vieţii social-politice, economice şi cultural-ştiinţifice, obţinute în cadrul transformărilor structurale petrecute în această ţară în ultimii 30 de ani.

Prezenta ediţie a *Istoriei Albaniei* beneficiază şi de condiţii grafice excelente, fiind reproduse multe ilustraţii interesante care întregesc înţelegerea textelor, contribuind şi în mod plastic la cunoaşterea şi reliefarea unor evenimente mai importante din evoluţia materială şi spirituală a acestei ţări, mai ales pentru cititorii străini. Semnalăm, de asemenea, glosarul istoric, notele bibliografice şi indexul alfabetic de nume, bine întocmite şi utile, seriozitatea cu care s-a muncit la realizarea acestei ediţii elegante, cu un bogat conţinut ştiinţific şi informativ, plăcută la lectură, care aduce reale servicii popularizării istoriei din ţara prietenă.

Gelcu Maksutovici

MAURICE CRUBELLIER, *Histoire culturelle de France XIXᵉ — XXᵉ siècle*, Paris, Armand Collin, 1974, 454 p. Collection U.

Conferenţiar de istorie modernă şi contemporană la Reims, unul dintre principalii iniţiatori ai Centrului de cercetări asupra educaţiei şi culturii (Centre de recherches sur l'éducation et la culture) şi autor al mai multor lucrări de istorie şi filozofie a istoriei (Histoire de la Champagne; Sens de l'histoire et religion; Un civisme pour notre temps), Maurice Crubellier face un salt calitativ prin ultima sa lucrare de filozofie şi istorie a culturii, publicată în colecţia U, seria Histoire contemporaine, de sub direcţia prof. René Rémond, preşedintele Universităţii din Paris X.

Autorul mărturiseşte de la început că încercarea sa, deşi istorică, este construită după un plan mai mult logic decît cronologic: ,,Ordinea succesiunii temporale nu va lipsi, dar va rămîne fluctuantă", declară el (p. 17). Într-adevăr, urmărind să surprindă o anumită devenire şi să precizeze o anumită funcţiune a culturii, Maurice Crubellier operează o selecţie tematică şi o integrare filozofică a fenomenelor culturale. Constatările finale explicitează structura lucrării.

Conform acestui plan logic, cartea va cuprinde trei mari părţi: prima parte (1815—1870) este consacrată ,,culturilor tradiţionale", cultura populară şi cultura elitelor (clericală şi burgheză); a doua studiază elementele noi cu tendinţă spre uniformizare culturală, active din 1815 pînă astăzi; a treia parte se ocupă de ceea ce s-a numit, cu un termen la modă, ,,contestarea" sau, în concepţia organicistă a lui Edgar Morin (Communications, nr. 14, 1969), ,,fermenţi, enzime". Fiecare parte este subdivizată în capitole; la sfîrşitul fiecărui capitol, sub titlul generic de ,,documente", se prezintă un montaj de definiţii sau precizări teoretice asupra principalelor concepte aparţinînd autorilor la care s-a făcut referinţă în textul principal. Astfel, în primul capitol al Introducerii (Cultură şi istorie culturală), găsim extrase despre: 1) cîteva definiţii ale culturii; 2) structuri, sisteme (şi constelaţii); 3) o metodă de analiză a fenomenelor socio-culturale; 4) elogiul metodei cantitative în istoria culturală; 5) elemente ale unui ,,manifest" în favoarea metodelor calitative; 6) originalitatea ireductibilă a istoriei culturale.

Fiecare capitol se încheie cu ,,lecturi suplimentare", indicaţii bibliografice, repartizate tematic; la cap. 1, de ex., ele poartă asupra conceptului de cultură şi asupra metodei. De la sine înţeles că bibliografia reprezintă cele mai recente opere apărute în principalele limbi de circulaţie mondială.

Aparatul critic al lucrării se completează cu un ,,indice tematic", care dă cititorului posibilitatea unei adînciri structurale a cunoaşterii şi unei viziuni de ansamblu asupra ,,constelaţiei" ideilor caracteristice din carte; după indicele tematic, urmează ,,tabla documentelor", sumarul textelor reproduse la sfîrşitul fiecărui capitol, cu indicarea — şi aici — a autorului respectiv.

Lăsăm cititorului sarcina şi plăcerea urmăririi — pagină cu pagină — a istoriei culturale a Franţei din ultimele două secole (XIX şi XX), scrisă într-un stil de susţinută tensiune dramatică. Prin sensurile universale ce o străluminează, cartea nu suscită numai un interes specific, ea capătă şi o valoare repre-

zentativă. Vom reține, pentru ilustrarea acestei trăsături, contribuția autorului la definirea structurii și dinamicii culturii, precum și „concluziile" sale, nu mai puțin valoroase.

Conceptul de cultură cu care operează Maurice Crubellier este mai afinat decît cel implicat în noțiunea lărgită a istoriei, Kulturgeschichte, lansată de Karl Lamprecht către sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Pentru gînditorul francez, cultura nu reprezintă numai *totalitatea* evenimentelor, instituțiilor și ideilor economice, morale, juridice, literare, artistice, religioase, oricît de numeroase și de coerente ar fi ele; conceptul lui pivotează pe sensul de sistem, „ansamblul global sau ansamblurile particulare coerente de s e n s u r i și de v a l o r i caracteristice, incarnate în limba, instituțiile, crezul religios sau etică, și din care trăește autentic comunitatea umană". Accentul noologic al acestei concepții aparține sociologului ruso-american Pitirim — A. Sorokin (*Social and Cultural dinamics*, 1937—1941), de la care autorul francez îl împrumută. Sorokin definește „sistemul" în opoziție cu „grămada" (fr. c o n g è r e, din lat. c o n g e r i e s, e i — grămadă), chimia integrării în opoziție cu fizica asamblării. A doua notă de superioritate a noului concept de cultură o constituie dinamismul său: cultura este — așa cum observă Edgar Morin (v. supra) — o relație activă între om, natură și societate; ea are viața, „metabolismul" său. În termenii lui Maurice Crubellier, cultura apare ca „un sistem metabolizant, care asigură adică schimburile (variabile și diferite după culturi) între indivizi, între individ și societate, între societate și cosmos etc." (p. 12). Concepția aceasta dinamică se distanțează de statismul implicat într-un anumit sistem de valori fixe, rigide, infra- sau supra-structurale; specificul culturii stă mai puțin în structurile în sine decît în „circuitul metabolic" dintre ele. (Aspect relevat și de Lucien Goldmann în conceptul său de structuralism dinamic. *Sociologia literaturii*, Edit. Științifică, Buc., 1972, p. 34). O a treia notă, reținută de noua concepție, este democratismul: cultura include orice relații umane cu lumea, indiferent de nivelul lor. Această dimensiune a culturii a fost relevată prima dată de Nikolaij Jakovlevič Danilevskij (*Rossia i Evropa*, Sankt Petersburg, 1871) și s-a impus treptat pe toate meridianele lumii; M.C. o reactualizează și o integrează în concepția sa.

Concluziile lucrării au o valoare locală și universală; evoluția culturii franceze în ultimele două secole înscrie o diagramă valabilă pentru orice cultură dacă punem în paranteză particularitățile istorice. Autorul constată, pentru Franța, mai întîi, „lichidarea culturii populare tradiționale", din care nu mai subzistă astăzi decît rare elemente; al doilea, „fosilizarea culturii elitei", a clericilor (în sensul dat termenului de J. Benda, *La trahison des clercs*). Cultura creată de elită, observă M. C., a ieșit din circuitul dinamic al vieții, s-a defazat față de nevoile cetății. Un rol important în provocarea „confuziei culturale" a Franței îl atribuie autorul „contestației", forțelor de opoziție, funcțiunii lor enzimatice.

Autorul își încheie lucrarea cu o întrebare precisă, interesînd poziția puterii politice... prinsă cum este (puterea politică) „între regula democratică a respectului majorității și exigențele minoritare ale creației și vieții" (p.433), ce atitudine va adopta politica de stat?

Alexandru Constantinescu

REVISTA DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC

ANUL XXVIII, 1975

GENERALITĂŢI, ISTORIOGRAFIE, TEORIE ŞI METODA ISTORIEI

Istorie contemporană

Istorie veche

DOCUMENTAR

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

DEZBATERI

CONSULTAȚII ÎN SPRIJINUL PARTICIPANȚILOR LA ÎNVĂȚĂMÎNTUL POLITICO-IDEOLOGIC DE PARTID

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMNĂRI

Istoria României

	Nr.	Pag.

Istoria Universală

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note şi comunicări originale, de nivel ştiinţific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne şi contemporane a României şi universale. În partea a doua a revistei, de informare ştiinţifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viaţa ştiinţifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări ştiinţifice din ţară şi străinătate şi sînt prezentate cele mai recente lucrări şi reviste de specialitate apărute în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să trimită studiile, notele şi comunicările, precum şi materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustraţiile vor fi plasate la sfîrşitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, B-dul Aviatorilor nr. 1, Bucureşti.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST ÉUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE — CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE A. D. XENOPOL — IAŞI
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

L. BOICU **Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii, 1853—1856**, ,,Biblioteca istorică", XXXIII, 1972, 478 p., 29 lei.

ADOLF ARMBRUSTER, **Romanitatea românilor. Istoria unei idei**, ,,Biblioteca istorică", XXXV, 1972, 283 p., 20,50 lei.

ELIZA CAMPUS, **Înţelegerea balcanică**, ,,Biblioteca istorică", XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.

VLAD MATEI, **Colonizarea rurală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XV — XVIII)**, ,,Biblioteca istorică", XXXVII, 1973, 186 p., 11,50 lei.

DAN BERINDEI, **L'année revolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains**, ,,Bibliotheca Historica Romaniae", 46, 1973, 346 p. 20 lei.

SILVIA MARINESCU-BÎLCU, **Cultura Precucuteni pe teritoriul României**, 1974, 172 p., 32 lei.

EUGEN COMŞA, **Istoria comunităţilor culturii Boian**, 1974, 272 p. +34 pl., 37 lei.

D. BERCIU, **Contribution a l'etude de l'art thraco-gete**, ,,Bibliotheca Historica Romaniae", XIII, 1974, 239 p., 19 lei.

I. I. RUSSU, **Inscripţiile Daciei Romane**, vol. I, 1974, 285 p., 31 lei.

D. TUDOR, **Les ponts romains du Bas-Danube**, Biblioteca Historica Romaniae , 1974, 176 p., 9 lei.

RĂZVAN THEODORESCU, **Balcani, Bizanţ Occident la începuturile culturii medievale româneşti (sec. X—XIV)**, ,,Biblioteca istorică", XXXVII, 1974, 379 p., 27 lei.

LUDOVIC DÉMENY, PAUL CERNOVODEANU, **Relaţiile politice ale Angliei cu Moldova, Ţara Românească şi Transilvania în secolele XVI—XVIII** ,,Biblioteca istorică", XLII, 287 p., 25 lei.

* * * **Mihai Viteazul. Culegere de studii** , 1975, 280 p., 24 lei.

GEORGE POTRA, **Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, II, 1821—1848**, 572 p., 43 lei.

VASILE BOZGA, **Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale**, 1975, 263 p., 16,50 lei.

Bibliografia istorică a României, IV, **1969—1974**, 1975, 514 p., 57 lei,

* * * **Studii şi materiale de istorie medie**, VIII, 1975, 297 p., 281 lei,

RM ISSN CO — 3878

I. P. ,,Informaţia" c. 598

43 856

Lei 10